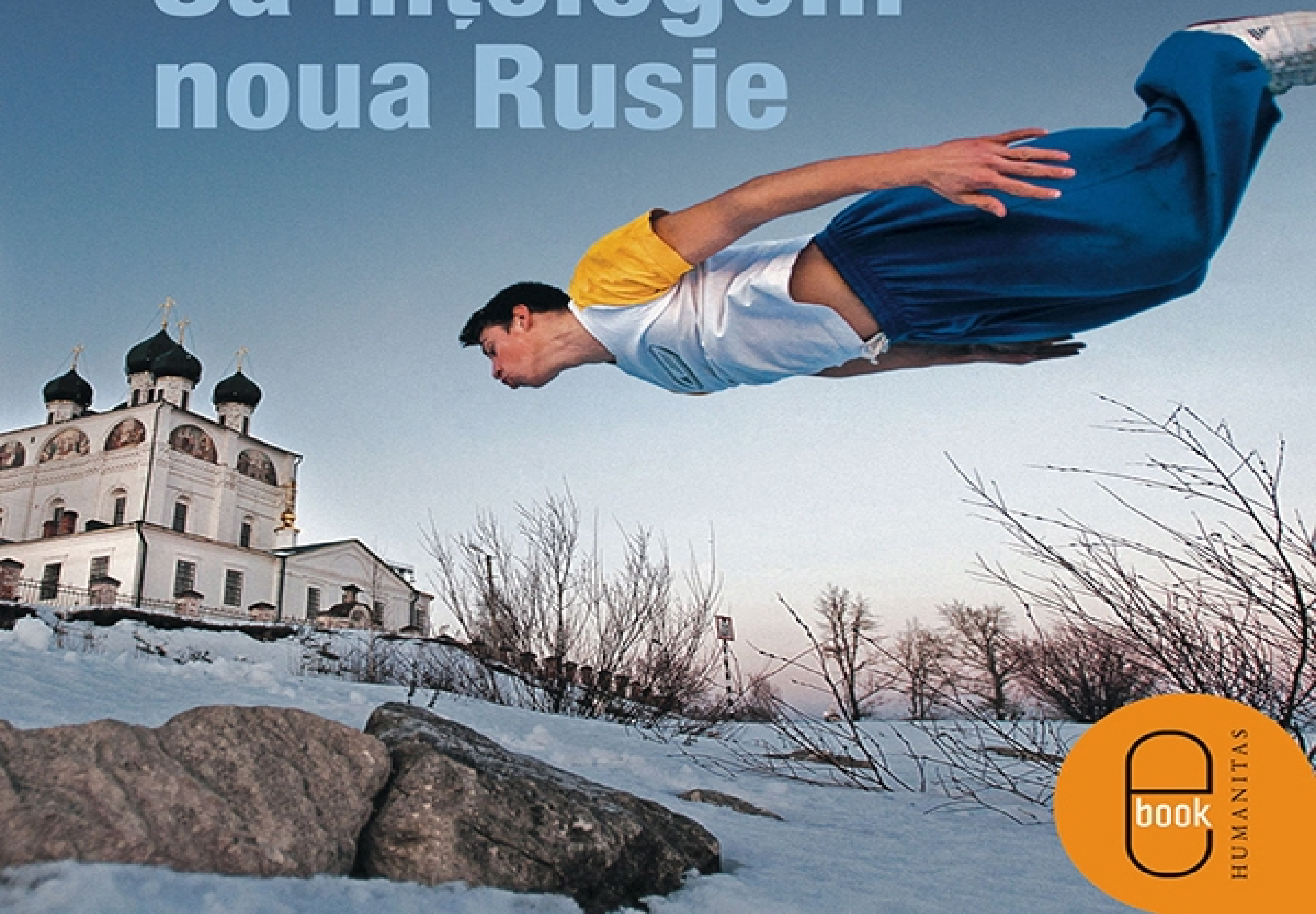
ISTORIE
CONTEMPORANĂ

O lectură absolut necesară. Bidder dezvăluie Occidentului o perspectivă inedită asupra Rusiei de astăzi. — *LITERARY WORLD*

BENJAMIN BIDDER

GENERAȚIA PUTIN

Să înțelegem noua Rusie

Această carte a apărut cu sprijinul oferit de TRADUKI, o reţea pentru promovarea literaturii din care fac parte Ministerul Federal pentru Europa, Integrare și Afaceri Externe al Republicii Austria, Ministerul Afacerilor Externe din Republica Federală Germania, Fundaţia Culturală Elveţiană Pro Helvetia, KulturKontakt Austria (din însărcinarea Cancelariei Federale a Republicii Austria), Goethe-Institut, Agenţia Slovenă de Carte JAK, Ministerul Culturii din Republica Croaţia, Resortul pentru Cultură al guvernului Principatului Liechtenstein, Fundaţia Culturală Liechtenstein, Ministerul Culturii din Republica Albania, Ministerul Culturii și Informației din Republica Serbia, Ministerul Culturii și Identității Naționale din România, Ministerul Culturii din Muntenegru, Ministerul Culturii din Republica Macedonia, Târgul de Carte de la Leipzig şi Fundaţia S. Fischer.

Benjamin Bidder (n. 1981) a studiat economia la Bonn, Mannheim și Sankt-Petersburg și jurnalismul la München, la Institutul pentru Promovarea Tinerilor Jurnaliști (IFP). A publicat articole în ediția germană a ziarului *Financial Times*. Din 2009 colaborează cu *Der Spiegel*, pentru care a fost corespondent la Moscova între 2009 și 2016. În prezent scrie pentru Spiegel Online articole pe teme politice, economice și despre relațiile internaționale ale Rusiei.

BENJAMIN BIDDER

GENERAȚIA PUTIN

Să înțelegem noua Rusie

Traducere din germană
de Wilhelm Tauwinkl

Benjamin Bidder
Generation Putin. Das neue Russland verstehen

ISBN: 978-973-50-6516-4 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021.311.23.30

„A ieşit la ora 12 ziua, pornind spre gară. Nimeni nu ştia încotro se îndreaptă, şi nici măcar el nu ştia…“

Filmul-cult sovietic *Igla* (1988)

Cuvânt înainte

Amintirile mele despre cotitura politică din 1989 au un albastru de telejurnal. Stau la televizor cu părinții mei și mă uit la știri. Pe ecran apar înregistrări cu oameni care sparg un zid cu dalta și ciocanul. Nu înțeleg importanța acestor imagini, dar înțeleg expresia de pe fețele părinților mei.

M-am născut în 1981, în Germania de Vest, în apropiere de Bonn, capitala federală de atunci. Înainte de căderea Zidului Berlinului, nimeni din familia noastră nu-și închipuia că Rusia ar putea să devină, într-o bună zi, un element central în viața noastră. Atunci, lumea noastră și-a redobândit, aproape peste noapte, un punct cardinal de mult uitat: pe lângă nord, sud și vest – estul. La doar câteva luni de la căderea Zidului, am făcut, împreună cu părinții, cu surorile mele și cu eleva americană Kristin, venită la noi printr-un program de mobilitate, o vizită în acea parte a Germaniei care, la vremea respectivă, era încă RDG. Când ne-am întâlnit cu un detașament de soldați sovietici, Kristin s-a ascuns instinctiv.

La mai bine de un deceniu mai târziu, mi-am început serviciul civil alternativ[1] la Sankt-Petersburg. Atunci am plecat pentru prima dată la Moscova, cu un tren de noapte hodorogit. În prima fotografie pe care am făcut-o în capitala Rusiei se văd niște picioare negre, crăpate. În piața din fața gării dormeau, desculți, sute de oameni fără adăpost. În afara celor câtorva artere comerciale destinate superbogaților, Moscova era, pe vremea aceea, un oraș în mare parte sărac.

Așa era în anul 2002. Astăzi, aceste lucruri par o amintire din negura preistoriei. Orizontul Moscovei e înțesat de zgârie-nori de sticlă. La metrou există Wi-Fi gratuit. Spre Sankt-Petersburg circulă trenuri rapide de același tip ca ICE-ul german. Rusia a făcut un salt evident spre modernizare. Tot atât de neîndoielnic este însă și faptul că în mintea oamenilor ritmul schimbării n-a fost la fel de rapid.

În timp ce scriu aceste rânduri, umbrele Războiului Rece, care părea încheiat, au început să se întoarcă. Prăpastia dintre Est și Vest se adâncește

din nou. De partea Rusiei, îndepărtarea de Occident se simte și la cei care n-au trăit comunismul în mod conștient. Cauzele sunt multiple: unele capricii și idei fixe ale rușilor, propaganda rusească îndreptată împotriva străinătății, dar și anumite greșeli ale Vestului, care a înțeles sfârșitul Războiului Rece drept victorie definitivă, jignind astfel numeroși ruși.

Ceea ce noi numim „cotitură“, „schimbare“ a însemnat pentru mine, acum 25 de ani, descoperirea unui univers fascinant. Răsăritul a devenit parte din viața mea. Băiatul meu răspunde la numele de Iuri, iar fata mea se numește Alexandra și-i spunem Sașa. Amândoi s-au născut la Moscova, iar când suntem în Germania le e dor de educatoarele lor de la grădinița din Moscova, Nastea și Iulia.

Le doresc copiilor mei să crească într-o lume care să nu fie despărţită de noi ziduri, fie ele frontiere între state sau doar granițe în mintea oamenilor.

În ultimii ani, termenul de *Russlandversteher*[2] a fost discreditat. Cei care-l folosesc îl percep ca pe o jignire. Este o evoluție fatală. Cine nu vrea să priceapă nimic este incapabil să se arate înțelegător și, pe lângă asta, apreciază greșit riscurile și pericolele. Cine nu înțelege ce se întâmplă în Rusia va miza, de teamă, pe delimitare, când de fapt corectă ar fi apropierea prudentă.

Moscova, primăvara anului 2016

Note

1. Unele țări cu serviciu militar obligatoriu oferă posibilitatea comutării acestuia cu un „serviciu civil“. În Germania a funcționat până în 2011, când s-a renunțat la serviciul militar obligatoriu (n. tr.).

2. Germ.: „cunoscător al Rusiei“, dar și „înțelegător față de Rusia“, termen folosit actualmente mai ales pentru a-i desemna pe cei favorabili politicii Rusiei (n. tr.).

1. O NAŞTERE PRECIPITATĂ

„Adio, steagul nostru roşu! Ne-ai fost
duşman şi frate.“

Această carte vorbește despre tineri, dar începe cu un domn în vârstă. Eșecul lui a dat contururile țării în care cresc copiii noii Rusii.

În seara zilei de 25 decembrie 1991, televiziunea de stat a Uniunii Sovietice transmite o emisiune specială de la Kremlin. Camera numărul 4 reproduce în detaliu adevăratul birou al șefului de stat al URSS, fiind însă mai spațioasă și mai potrivită pentru apariții TV. Pereții sunt acoperiți cu damasc verde, iar pupitrul cu telefoane e doar de decor. Mihail Gorbaciov, în vârstă de 60 de ani, ia loc la biroul auster; este primul și ultimul președinte al Uniunii Sovietice, un reformator depășit el însuși de schimbare.

În seara când Uniunea Sovietică își dă ultima suflare, în Piața Roșie din Moscova nu răsună explozii de bucurie și nici proteste, se simte doar aerul rece și umed de iarnă și se văd urme de zăpadă. La Moscova e sărăcie mare. Carnea s-a terminat în peste 350 de magazine, relatează ziarele, iar zahărul va fi raționalizat. Avioanele de marfă, care altminteri aprovizionau capitala, rămân la sol, din lipsă de kerosen. Pe aeroportul Șeremetievo aterizează aeronave din SUA încărcate cu rații de hrană ale armatei americane rămase de la Războiul din Golf.

Vechea economie planificată s-a prăbușit înainte ca noua economie de piață să înceapă să funcționeze, măcar cât de cât. Față de începutul anilor ’80, prețul petrolului a scăzut cu două treimi, Uniunea Sovietică pierzând astfel una dintre cele mai importante surse de venituri. „S-a adus carne la Odessa“ este titlul unei ştiri din acele zile, publicată în popularul ziar *Komsomolskaia pravda*. „Nu se mai găsește pâine la Krasnoiarsk“, scrie ziarul moscovit *Pravda*. O anecdotă amară circulă printre moscoviți: un domn uituc stă în fața unui magazin, cu sacoșa goală, și se întreabă dacă

tocmai voia să intre sau dacă se întorcea deja de la cumpărături.

În biroul 4 de la Kremlin, Gorbaciov își începe cuvântarea cu „Dragi concetățeni“. „Soarta a vrut ca eu să preiau cârma țării atunci când situația statului era deja proastă“, spune el. Cu două zile mai înainte, revista *Time* îl descria drept *leader without a country*, conducător fără de țară. Puterea lui Gorbaciov abia dacă mai ajungea dincolo de zidurile roșii ale Kremlinului. A fost trecut pe linia moartă de președinții republicilor sovietice, conduși de rivalul său, Boris Elțin, care, din iunie 1991, va deține titlul de „președinte al RSFS Ruse“. În seara aceea, Elțin aștepta nerăbdător să preia locul lui Gorbaciov, dar și valijoara, în rusește *cemodancik*, al cărei posesor putea autoriza un atac nuclear.

Gorbaciov citește o declarație care este, în același timp, demisie, justificare și îndemn:

> În primul rând, avem din belșug pământ, petrol și gaze, iar Dumnezeu ne-a înzestrat și cu minte și talent, cu toate acestea, trăim mult mai prost decât se trăiește în țările dezvoltate și suntem în continuare cu mult în urma lor. Motivul este clar: societatea a fost sufocată de sistemul de conducere birocratică. A fost blestemată să slujească unei ideologii și să poarte povara înfiorătoare a cursei înarmărilor. Eu am înțeles că în această țară ar fi greu, ba chiar riscant, să îndrăznim să facem reforme. Societatea și-a dobândit libertatea. Aceasta este cea mai importantă cucerire, chiar dacă n-am înțeles până acum acest lucru. N-am învățat ce să facem cu libertatea.

Gorbaciov își compară soarta cu cea a eroului unei drame cinematografice sovietice: *Ekipaj* spune povestea unui echipaj de zbor care ajunge la sol în mijlocul unui cutremur devastator. În film, pilotul spune: „Nu putem decola, dar nici rămâne la sol. Atunci să decolăm!“ Când Gorbaciov închide dosarul verde în care avea discursul, și Uniunea Sovietică se retrage, odată cu el, de pe scena istoriei lumii. În doar câteva ore, Statele Unite recunosc independența Ucrainei. La un referendum desfășurat cu doar câteva săptămâni înainte, mai mult de 90% dintre ucraineni s-au exprimat în favoarea independenței; în peninsula Crimeea, procentul a fost de 54%.

În seara aceleiași zile, Elțin preia sistemul de control al Forțelor de Rachete Strategice de la Moscova. Doi ofițeri tăcuți, cu valijoara, îl însoțiseră ani de zile pe Gorbaciov, pas cu pas, având grijă ca *cemodancik*-ul să-i fie mereu la îndemână. Începând din această zi, ei slujesc unui nou stăpân: comanda supremă asupra unui arsenal de 27 000 de focoase

nucleare trece la Elțin. În cealaltă parte a globului, redacția revistei de specialitate *Bulletin of the Atomic Scientists* a dat înapoi ceasul Apocalipsei, potrivindu-l să arate ora 11:43. Ceasul este o avertizare: trebuie să atragă atenția opiniei publice mondiale asupra pericolului unui război nuclear. Când Gorbaciov venise la putere, în 1985, arătătoarele indicau ora 12 fără trei minute.

La Moscova, exact la ora 19:32, doi muncitori urcă pe acoperișul Kremlinului și înlătură steagul roșu de pe stâlp, după mai mult de șapte decenii. Un nou stindard este înălțat deasupra cupolei aurite a palatului prezidențial, un tricolor alb, albastru și roșu. Aproape în treacăt, lumea asistă la renașterea Rusiei, noua și vechea mare putere. Anul 1991 marchează astfel și punctul final al experimentului comunist. Echilibrul amenințării nucleare ține acum de domeniul trecutului, la fel și conflictul dintre Est și Vest, iar asta pentru totdeauna – pe atunci nu doar Gorbaciov era absolut ferm convins de acest lucru.

Gorbaciov își începuse mandatul cu promisiunea de a duce Uniunea Sovietică în secolul XXI în calitate de putere mondială. În memoria colectivă a societății rusești, el a intrat însă ca omul care a dus la groapă URSS. De aceea, în Rusia e privit, în parte, cu ură fățișă; în Occident, dimpotrivă, e apreciat tocmai pentru asta. Ambele atitudini sunt, în esență, percepții greșite: atât resentimentele de acasă, cât și cultul lui „Gorbi“ în străinătate. Gorbaciov voia să pună capăt Războiului Rece, să suspende cursa înarmărilor și să înlăture pericolul unui război atomic. Nu voia însă și sfârșitul Uniunii Sovietice.

Gorbaciov, cel prețuit în Vest pentru Perestroika, a lucrat până în ultima clipă la un tratat pentru o nouă Uniune. A așteptat negociatori din Ucraina, care însă n-au mai venit. Furia lui Gorbaciov în această privință se mai poate simți și un sfert de veac mai târziu, când aprobă anexarea Crimeii de către Putin și critică presupusa infidelitate cronică a ucrainenilor.

Silueta noii Rusii a fost marcată și de rivalitatea dintre Gorbaciov și Elțin. Gorbaciov a sperat, până la demisia sa, într-o reînnoire a Uniunii Sovietice ca stat federal, care ar fi trebuit să devină din ce în ce mai democratică. Poate că ar fi avut mai mult succes dacă Elțin nu i s-ar fi opus atât de implacabil. Mai întâi, Gorbaciov l-a numit pe opozantul său în

funcția de șef de partid la Moscova, dar apoi, în 1987, l-a marginalizat din nou. Elțin a fost ridicat dintr-un pat de spital din Moscova, îndopat cu medicamente și apoi umilit, timp de patru ore, în fața Comitetului Central al Partidului Comunist; n-a uitat niciodată. În consecință, el a urmărit o asociere mai liberă între state, fără un guvern central puternic, fără Gorbaciov. După retragerea lui Gorbaciov de la Kremlin, cei doi rivali nu s-au mai întâlnit niciodată.

Tratatul prin care Elțin a pecetluit, în egală măsură, soarta opozantului său și a Uniunii Sovietice a fost încheiat în mod insolit. La începutul lunii decembrie 1991, Elțin negociase documentul cu președinții Bielorusiei și Ucrainei, fără știrea lui Gorbaciov. Dat fiind că țările lor întemeiaseră Uniunea Sovietică în 1922, cei trei erau de părere că au dreptul să o și dizolve.

În acest scop s-au întâlnit în colțul cel mai îndepărtat de zona puterii sovietice. Viskuli, un domeniu de vânătoare al statului, se află la granița apuseană a Bielorusiei. Este înconjurat de pădurea Belaveja; prin acest codru des mai umblă și astăzi zimbri, iar spre vest, la numai opt kilometri distanță, se află granița cu Polonia. Întâlnirea președinților de republici a fost improvizată și ținută secretă. Elțin se temea că un atac din partea comuniștilor fanatici le-ar putea zădărnici planurile sau ar putea pune în mișcare unitățile speciale ale lui Gorbaciov din serviciile secrete sovietice, KGB.

Prima ciornă a „Acordului de la Belaveja“ a fost scrisă de mână, în timpul nopții. Dimineața a ajuns la coș, o femeie de serviciu luând-o drept gunoi. Nu se gândise nimeni la o mașină de scris; secretara, chemată în grabă de la un parc național din apropiere, a bătut convenția la o mașină de fabricație est-germană, marca Optima, pe care o adusese din biroul ei. Evghenia Pateiciuk a devenit apoi cunoscută în satul ei natal bielorus, Kameniuki, drept „femeia care a îngropat Uniunea noastră sovietică“. Două faxuri au fost folosite pe post de copiatoare. Când cei trei președinți au vrut să semneze solemn convenția privind întemeierea Comunității Statelor Independente, și-au dat seama că n-aveau cu ce scrie. Au împrumutat pixul unui ziarist.

În Rusia, raportarea la aceste evenimente rămâne contradictorie. În 1991

țara privea cu speranță la economia de piață, democrație și Occident. Totuși, vremurile noi au adus, pe lângă libertate, și ani de lipsuri. „Dacă vedeți o coadă, așezați-vă la rând și ziceți mersi, fiindcă precis se dă ceva care merită“, era unul dintre sfaturile sarcastice pe care le dădea telespectatorilor programul de știri *Vesti*, la sfârșitul anului 1991. Și, în timp ce la Berlin a căzut un zid, în Răsărit au apărut altele noi: milioane de ruși s-au trezit peste noapte dincolo de hotarele noii Rusii, în țările baltice, în Asia Centrală și în alte țări vecine.

Cele circa 1,8 milioane de copii care, în 1991, au văzut lumina zilei într-o lume în schimbare nu înțelegeau încă nimic din toate acestea. Se născuseră când URSS, țara părinților lor, murea. Rusia lor natală este o structură paradoxală, produsul unei descompuneri. Această carte istorisește povestea lor.

Lena, din orașul de provincie Smolensk, aflat în vestul Rusiei, îl stimează pe Putin și visează la o carieră politică. Tânăra disidentă Vera se află de cealaltă parte a baricadei, vrea să schimbe țara pornind de jos, într-o încercare disperată. Marat este un moscovit cu un nesecat dor de ducă, dornic de aventuri urbane, Taisa – o cecenă pasionată de modă, Diana – o patrioată cosmopolită din Soci, oraș la Marea Neagră. Aleksandr trăieşte într-un scaun cu rotile și visează să fie externat din căminul de stat în care se află.

În viețile lor se oglindește istoria recentă a celei mai întinse ţări de pe faţa pământului: lipsurile și anarhia din anii ’90, războaiele crâncene din republica răzvrătită Cecenia, din Caucaz, ascensiunea lui Vladimir Putin și boomul economic, apariția mișcării de protest împotriva reinstalării lui Putin pe scaunul prezidențial și eșecul acesteia, războiul din Ucraina și escaladarea confruntării cu Occidentul. Pentru cei născuți în 1991, Mihail Gorbaciov este un personaj din negura istoriei, iar amintirea mandatului de președinte al lui Elțin e încețoșată. Au crescut în Rusia pe care a construit-o succesorul lui Elțin, Vladimir Putin de la venirea sa în funcție, de Anul Nou, în 2000. Ei sunt „Generația Putin“.

Când steagul roșu a fost înlăturat de pe Kremlin în acea seară de decembrie 1991, sentimentele au fost împărțite. Conflictul a fost surprins, în versuri, de scriitorul Evgheni Evtușenko, nepotul unui „dușman al

poporului“ arestat în timpul lui Stalin, și chiar el acuzat de KGB de „activitate antisovietică“:

> Adio, steagul nostru roșu! Ne-ai fost dușman și frate. Ai fost tovarăș în tranșee, nădejdea întregii Europe, dar și cortina roșie în spatele căreia s-a ascuns Gulagul.

Copiii noii Rusii au crescut cu alte simboluri. S-au uitat la *South Park* și *Familia Simpson*, seriale de desene animate anarhiste din SUA. Rușii tineri folosesc iPad-uri, le plac *smartphone*-urile, navighează zilnic pe internet. Speranța că granițele dintre Est și Vest vor dispărea treptat a supraviețuit mult timp. Apoi a urmat dezamăgirea, fiindcă Rusia și Occidentul urmează din nou drumuri diferite.

În vremea Perestroikăi lui Mihail Gorbaciov era foarte popular un film care se numea *Igla* (*Acul*). Cântărețul Viktor Țoi joacă rolul principal. Țoi era cel mai mare star rock din Uniunea Sovietică, un fel de Jim Morrison rus. La începutul filmului, merge pe o uliță pustie. Se aude vocea naratorului: „A ieșit la ora 12 ziua, pornind spre gară. Nimeni nu știa încotro se îndreaptă și nici măcar el nu știa“. Scena este o metaforă potrivită pentru anul 1991, punctul de plecare spre necunoscut. Nimeni nu putea spune exact încotro pornise Rusia și nici măcar rușii înşişi nu știu încă răspunsul.

2. TITANII

„În asemenea clipe am sentimentul libertăţii: nimeni nu mă poate atinge. Nimeni nu-mi spune ce e bine şi ce e rău.“

Înainte de ivirea zorilor deasupra Kremlinului, Marat Dupri se pregătește să-l învingă pe Petru cel Mare. Marat, născut la 20 octombrie 1991, are părul castaniu şi poartă o jachetă verde în carouri și mănuși albastre, contra vântului rece ca gheața. Stă pe malul Moscovei, iar în fața lui se înalță, pe cerul nopții, monumentul prin care Moscova îl cinstește pe țar, un colos de 98 de metri înălțime, din oțel închis la culoare. Împreună cu trei colegi, Marat se furișează pe lângă paznici și camere video, dis-de-dimineață, pe 10 septembrie 2011. Acești tineri, care-și spun *roofer*, caută cele mai bune priveliști și cele mai tari senzații și, de aceea, se cațără pe cele mai bine păzite acoperișuri și turnuri din Moscova. Împreună, urcă pe traversele ruginite din spatele monumentului.

Rușii îl numesc pe Petru I „cel Mare“ fiindcă și-a schimbat țara cum puțini au mai făcut-o. A vrut să dea Rusiei un chip european, dar a făcut-o cu o brutalitate lipsită de scrupule, poruncind să fie înăbușite fără milă răscoalele țăranilor înfometați. În timpul construirii noii lui capitale, Sankt-Petersburg, au murit zeci de mii de prizonieri condamnați la muncă silnică.

Marat Dupri este un fiu al schimbării politice din 1991. Părinții lui i-au povestit despre vremurile de atunci, despre cartelele pentru alimente, despre faptul că uneori nu știau ce vor mânca a doua zi. Despre apa care picura din tavanul spitalului moscovit în care l-a născut mama lui. Nu trecuseră decât două luni de când tancurile intraseră în Moscova, de când partizanii liniei dure a Partidului Comunist și din rândurile KGB organizaseră lovitura de stat împotriva reformatorului Mihail Gorbaciov, în august 1991. „Nu pot spune despre copilăria mea că ar fi fost umbrită de ceea ce s-a întâmplat“,

povestește Marat. „Nu-mi amintesc de problemele politice, iar cele economice au fost ținute departe de mine, pe cât au putut de bine părinții mei. Puneam bani deoparte pentru gumă de mestecat și mergeam cu bicicleta.“

Marat se așază pe umerii de bronz ai țarului de oțel. În depărtare sclipesc stelele roșii ale turnurilor Kremlinului, amintiri ale fostului imperiu mondial comunist. În dreapta se află cenușia „Casă de pe chei“, construită la sfârșitul anilor ’20 pentru elita lui Stalin, care, în anii ’30, a ajuns chiar ea victimă a terorii acestuia. Dintre cei 2 745 de locatari, 887 au fost arestați, iar jumătate dintre aceștia, împușcați.

Marat așteaptă răsăritul soarelui. Orașul încă doarme. Viața parcă ar fi încremenit. Este una dintre acele clipe în care se simte „cel mai liber om din lume“, va spune el apoi.

Încă din vremea țarilor există o regulă nescrisă potrivit căreia Rusia trebuie reformată pornind de sus. Stalin a vândut recolta țăranilor ca să aibă bani pentru fabrici și industrializare. Doar în Ucraina a lăsat 3,5 milioane de oameni să piară de foame. Perestroika lui Gorbaciov a dat țării o libertate cu care nu putea face nimic. Cel puțin pe atunci încă nu. Vladimir Putin a luat puterea oligarhilor și a instituit capitalismul de stat, pentru care rușii i-au fost recunoscători, fiindcă a adus o bunăstare modestă, chiar dacă fără nici un efect în politică.

Marat și cei de vârsta lui nu aveau nici zece ani când Putin a devenit președinte, de Anul Nou, în 2000. Nici o generație de ruși nu a crescut vreodată mai liberă decât aceasta, care nu cunoaște socialismul decât din manualele școlare. Cultul personalității și supunerea față de autorități a comuniștilor le sunt străine acestor tineri. În 1993, când Boris Elțin a pus tancurile să tragă asupra Parlamentului și a promulgat o nouă constituție, care-i acorda puteri aproape nelimitate președintelui, ei erau încă în scutece. Când, în timpul crizei din 1998, părinții lor și-au pierdut economiile, tocmai începeau să meargă la școală.

Mulți dintre tinerii ruși, asemenea lui Marat, au scăpat între timp de sărăcie și fac parte din noua clasă de mijloc. Amintirile lor despre lipsurile din anii trecuți se estompează, ca și alte impresii din copilărie.

Televiziunea de stat se străduiește să le insufle mai departe rușilor

recunoștința față de stabilitatea adusă de Putin. Tineretul însă aproape că nu se uită la televizor, ci preferă universul mai liber al internetului, se informează de pe bloguri, Facebook și Twitter. Pentru prima dată după multe generații, tineretul din Rusia se poate sustrage propagandei, urmându-și busola proprie. Încotro îi îndreaptă ea?

Copiilor lui Putin nu le poate prescrie nimeni idealuri; ei pot alege singuri, oricât de diferiți ar fi. Unii visează la democrație și presă liberă, la o carieră în politică sau în jurnalismul de modă, la o viață autodeterminată, la respect în străinătate. Alții speră că patria lor se va ridica și va deveni un imperiu puternic, o Rusie naționalistă. Această generație are multe fațete, membrii ei având astfel mai multe în comun cu congenerii lor din Occident decât cu propriii părinți. Nu se știe dacă va găsi și puterea să se desprindă de paradigma instituită încă din vremea țarilor și să schimbe țara începând de jos. Dar și mai important decât atât: dorește oare acest lucru?

Skywalker[3]

Unele lucruri se nasc nesperat din opusul lor. Uneori, inerția provoacă mișcare, impasul – avânt, siguranța – dorință de risc. În cazul lui Marat, a fost vorba de plictiseală. El a crescut cu ideea că este un copil bolnăvicios. Așa spuneau medicii, care l-au diagnosticat cu insuficiență cardiacă, carență de vitamine și dezvoltare întârziată. Sfatul lor a fost să nu facă sport deloc, ceea ce pentru el a fost ca o pedeapsă pe viață. Marat s-a dus la cinema până când s-a plictisit de filme. Apoi s-a lăsat purtat de internet în căutare de distracții.

A răsfoit paginile rețelei sociale *vk.com* – Facebook-ul rusesc –, căutând grupuri în care făceau schimb de impresii adepți ai unor diferite subculturi. *Roofing*-ul i s-a părut interesant și pentru că nu era o activitate prea populară la Moscova, nu devenise încă de un fenomen de masă.

„Ne cunoaștem toți între noi“, spune Marat. „*Tusovka* noastră, gașca noastră este mică.“ Marat a găsit pe internet un *roofer* care i-a devenit un fel de mentor. Acesta l-a luat cu el pentru prima dată pe acoperișul unuia dintre noii zgârie-nori de oțel și sticlă din Moscova. Marat a urcat 48 de etaje pe jos. „Eram obosit, dar fericit. *Roofing*-ul este un fel de terapie pentru mine

și mă ajută să fiu sănătos. Îmi face inima să bată mai repede și mai puternic.“ A învățat atunci o lecție de viață: „Caută ce-ți face bine“.

Există un fel de cod al *roofer*-ilor moscoviți. Fii treaz! Așa sună prima poruncă. Să bei alcool pe acoperiș este periculos și diluează adevăratul sentiment de bucurie. Fii civilizat! Marat salută prietenos dacă întâlnește întâmplător locatari ai clădirilor pe ale căror acoperișuri urcă. Fii discret! Nici un *roofer* care se respectă nu postează pe internet indicații către punctele de belvedere căutate; *tusovka* trebuie să rămână mică. Pe cei care totuși nu țin cont de asta, Marat îi numește disprețuitor „șobolani“.

Roofer-ii sunt o provocare pentru serviciile de pază, omniprezente în Moscova. Uneori, când Marat intră în clădiri cu pază specială, este arestat de polițiști sau de oamenii serviciilor secrete FSB și FSO. La Sankt-Petersburg a urcat pe acoperișul vechii clădiri a Statului-Major. Un soldat l-a țintit cu arma. Marat a fost prins și ridicat de acolo, cu mâinile legate la spate. A scăpat cu o amendă. Marat studiază dreptul la universitate și știe „cu ce articole mă pot acuza și cu care mă pot doar intimida“.

Rebeli pe net

Individualismul demonstrativ celebrat de alpiniștii acoperișurilor devine treptat un fenomen de masă. La Moscova crește numărul celor care – într-un fel sau altul – se ridică deasupra puterii statului urcându-se pe acoperișuri și-și fac un hobby din depășirea limitelor. Pătrund în buncărele părăsite, săpate sub ministere, în eventualitatea un război atomic. Intră în vechi fabrici de avioane sau înalță un steag cu cap de mort pe clădirea unui birou al partidului lui Putin, Rusia Unită. Deseori răspândesc pe internet știri despre acțiunile lor, iar unul dintre blogurile lor preferate se numește „Nu interdicției“. Un utilizator publică aici fotografii dintr-un depozit al forțelor armate rusești. S-a plimbat neobservat printre camioane cu sisteme radar și chiar printre rachete antiaeriene S-300. „Rusia este un amestec remarcabil de forță militară și neglijență. Pe curând, până la următoarea întâlnire, prieteni!“, scrie el.

Multe dintre relatările de pe bloguri sunt preluate de portalul de știri Ridus. Site-ul, fondat în 2011, se descrie drept o platformă pentru

„jurnalismul cetățenesc“. Oricine poate scrie aici. Ridus lansează regulat invitații la *workshop*-uri. Apoi, redactorul-șef al revistei *Russkii reporter* e pus în situația de a răspunde la întrebările noilor ziariști-cetățeni, la fel și șefa Facebook-ului rusesc.

Redactorii de la Ridus s-au strâns într-un birou-hală, pe mesele din lemn natur sunt laptopuri, pe pereți se văd mâzgăliturі. Una dintre ele prezintă sigla postului de televiziune NTV, controlat de Kremlin, deasupra căreia e desenat un morman de excremente. În 2001, Putin a făcut ca acest canal TV, critic față de guvern, să fie preluat de concernul Gazprom. De atunci, NTV transmite deseori filme de propagandă la ordinul Kremlinului. Redacția Ridus are un program complet opus: pe pagina ei de internet, oricine poate publica știri, păreri, fotografii, iar Ridus relatează despre demonstrații ale opoziției. Cu ajutorul *smartphone*-urilor transmit live pe internet și lansează drone cu camere video. Scopul este să le ofere cititorilor o imagine cât mai precisă cu putință despre numărul real al participanților, indicat întotdeauna de organizatori ca fiind cu mult mai mare și cu mult mai mic de către poliție.

O platformă ca Ridus ar fi de neconceput în Rusia fără capacitatea enormă de răspândire a internetului. În anul 2000 doar trei milioane de ruși aveau acces la internet; un deceniu mai târziu, numărul lor atinge aproape o sută de milioane. Deseori internetul face posibilă răsturnarea raporturilor de putere. Un simplu blogger poate avea, pe internet, un impact mai mare decât cel al unei edituri importante sau chiar al unui post de televiziune, cu condiția ca tonul textelor lui să prindă la public.

Fondatorul platformei Ridus este un tânăr om de afaceri moscovit. Ilia Varlamov, născut în 1984, se numără printre cei mai cunoscuți cinci bloggeri din țară și are 260 000 de abonați pe Twitter. La douăzeci și ceva de ani a ajuns la o cifră de afaceri de un milion de dolari. În biroul lui se află un computer Apple, iar pe pereții zugrăviți în alb sunt atârnate opere de artă modernă rusească. Pe monitorul computerului, Varlamov, șef al unui *start-up* specializat în tehnologia informației din Moscova, le arată clienților săi modele arhitecturale tridimensionale sofisticate.

Varlamov a proiectat, de exemplu, stadionul olimpic din Soci. A fost unul dintre numeroasele lui contracte cu statul. Varlamov este un beneficiar al

regimului Putin. În concediu călătorește de preferință în străinătate, în Occident. În interviuri face în așa fel încât să nu-i scape nici un cuvânt jignitor la adresa lui Putin, pentru a nu dăuna afacerii.

Pe blogul lui însă, Varlamov se confruntă cu autoritățile. Aici prezintă viciile de construcție din Moscova și gafele funcționarilor. De exemplu, primarul Serghei Sobeanin a dispus crearea a 80 000 de noi locuri de parcare în capitala sufocată de blocajele în trafic. Funcționarii locali au raportat în scurt timp îndeplinirea planului, dar situația tensionată a locurilor de parcare a rămas aceeași: fuseseră marcate pur și simplu, cu vopsea albă, locuri suplimentare în curți interioare. Dacă aceste locuri erau realmente accesibile pentru autovehicule n-avea o importanță prea mare în statistici.

Varlamov a adunat fotografii cu aceste cazuri și le-a publicat pe blog. Uneori, noile locuri de parcare sunt blocate de o jardinieră, alteori de un pom. În unele locuri de parcare abia încape un cărucior de copii. Administrația orașului a raportat și locuri de parcare pentru invalizi care nu puteau fi folosite nici măcar de persoane fără handicap, fiindcă accesul era blocat de un gărduleț. În fața acestei nebunii, Varlamov a înființat o nouă distincție, „Premiul I pentru idioție funcționărească“, după cum îl numește el. „Bolțul de sticlă“ se acordă în cadrul unei gale desfășurate într-o fostă fabrică de cristal din nordul Moscovei, transformată într-un sofisticat *Falcon Space*. Înainte, prostia autorităților putea fi luată la cunoștință doar clătinând dezaprobator din cap, spune Varlamov. Acum el vrea să schimbe ceva, cu ajutorul umorului.

Mare putere în ciberspaţiu

În perioada cât a fost președinte (2008–2012), Dmitri Medvedev s-a dovedit a fi un entuziast utilizator de internet, publicând ocazional articole pe blogul personal. El visa să frângă hegemonia Americii în ciberspațiu. Sună arogant, dat fiind că toți liderii de piață ai economiei digitale provin din SUA. Doar valoarea pe piață a concernelor americane Apple și Microsoft însumează circa un bilion de dolari, ceea ce înseamnă mai mult decât producția anuală a întregii economii rusești.

Pe internet însă, Rusiei îi revine, în mod sigur, statutul unui talentat *challenger* al superputerii IT care este SUA. Potrivit cercetătorilor pieței, dintre cele mai populare 20 de site-uri din Europa, 16 provin din SUA, nici unul din Germania, Franța sau Marea Britanie, în schimb patru din Rusia, dintre care două rețele sociale, răspândite mai ales în țările fostei Uniuni Sovietice și folosite și de numeroși germani din Rusia.

Explozia IT este cel mai remarcabil succes al economiei rusești de după căderea Cortinei de Fier. Cine se deplasează de la aeroportul Șeremetievo spre centrul Moscovei trece pe lângă sediile de sticlă ale concernelor internetului, care se înalță spre cer de-a lungul străzii de ieșire din oraș. Pionier al dezvoltării este motorul de căutare Yandex, care controlează circa 60% din piața națională. Google, care domină circa 70% din piața mondială, ajunge în Rusia abia la 30%. „Respectăm Google, dar noi suntem, pur și simplu, mai buni“, se spune la Yandex. Unii dintre cei 4000 de angajați lucrează desculți. Sediul central are sală de muzică izolată fonic, cu percuție și chitară electrică, dar nu și un orar de lucru bine stabilit. Hamacurile și bolurile cu fructe proaspete dau un aer de Silicon Valley. În septembrie 2011, Yandex a părăsit pentru prima dată teritoriul fostei Uniuni Sovietice. În Turcia, compania rusească vrea să ia de la Google până la 20% din volumul de piață și-i ademenește pe utilizatorii turci cu funcții noi, cum ar fi căutarea de citate din Coran și raportări de blocaje în trafic în Istanbulul aglomerat cronic. Biroul din Bosfor trebuie să devină un fel de cap de pod pentru saltul în economia mondială.

Yandex este exemplar pentru succesul unei *New Economy* a Rusiei. Motorul de căutare a ocupat, la jumătatea anilor ’90, o nișă de care nu se interesa nimeni. Concurența occidentală s-a concentrat de preferință pe piețele mai puternice financiar din Europa și Asia. În plus, Google trebuia să se lupte cu literele chirilice și cu hachițele gramaticii limbii ruse. Supervizorilor de la Kremlin, *start-up*-urile li s-au părut multă vreme fără importanță. De aceea, pionierii IT ruși au putut să experimenteze, în mare parte nestingheriți.

Acest lucru s-a schimbat apoi, odată cu influența dobândită de Yandex. Banca de stat Sberbank, condusă de un fost ministru al economiei sub Putin, Gherman Gref, și-a asigurat o acțiune specială, o *golden share*. Ea

are dreptul să blocheze vânzarea a mai mult de 25% din firmă. Kremlinul nu vrea ca Yandex să ajungă pe mâini străine. Firma ar fi de „importanță strategică“ pentru Rusia, spune fondatorul Yandex, Arkadi Voloj, adică de importanță asemănătoare cu cea a Gazprom, a exploatatorilor de conducte de petrol sau a societăților de telefonie. În anul 2011, pagina Yandex a ajuns la aproape 20 de milioane de utilizatori zilnici, adică, pentru prima dată, mai mulți ruși decât numărul de telespectatori ai celui mai mare post TV din țară.

Astfel, internetul a devenit și un posibil factor de putere. La alegerile parlamentare din 2011, opoziția a folosit netul pentru a propaga dovezi despre manipularea voturilor. Un clip, în care se poate vedea cum un reprezentant al comisiei electorale completează în serie buletine de vot, a fost ignorat de televiziunea de stat, dar pe YouTube a fost accesat de 2 milioane de ori. Marele talent al opoziției ruse a devenit însă cunoscut prin intermediul blogului său: Aleksei Navalnîi publică aici documente care dovedesc corupția și nepotismul în cele mai înalte cercuri ale puterii.

Platforma *vk.com*, cea mai mare rețea socială din țară, s-a confruntat chiar pe față cu autoritățile. Site-ul a fost luat în colimator de serviciile de securitate, pentru că a oferit criticilor guvernului un spaţiu pentru planificarea manifestațiilor de masă. Site-ul *vk.com* are aproape 110 milioane de utilizatori în Rusia și Europa de Est și un fondator recalcitrant. Pavel Durov, născut în 1984, este un tip palid și amintește de cyber-rebelul Neo din trilogia hollywoodiană *Matrix*. Când, în iarna anului 2012, serviciile secrete interne FSB îi cer să închidă forumurile pe care zeci de mii de ruși puneau la cale mari manifestații împotriva fraudelor electorale, opune rezistență public. „Nu știu cum se va sfârși“, anunță el pe Twitter. „Dar încă stăm în picioare.“

Durov trebuie totuși să se poarte și cu prudență. În momentul respectiv, 40% din compania lui îi aparținea lui Alișer Usmanov, un miliardar cu legături directe la Kremlin. Cu toate acestea, Durov scrie un „Manifest cetățenesc“, în care cere libertatea internetului și penalități fiscale pentru concernele petrolului și gazelor, pilonii economici ai sistemului lui Putin. Astfel vrea să frângă, în sfârșit, dependența țării de materii prime. Manifestul lui Durov se citește ca o declarație de război a noii Rusii la

adresa celei vechi. Cum se va încheia această probă de forță nu e clar nici astăzi. „Fie internetul distruge regimul lui Putin“, spune Iulia Latînina, o bine-cunoscută comentatoare de la postul de radio Eho Moskvî („Ecoul Moscovei“), „fie regimul distruge internetul“.

Echilibru

Un aparat foto a devenit însoțitorul permanent al lui Marat, o cameră digitală reflex. În perindările lui face poze care-ți taie respirația. Unele imagini au fost distinse cu premiul pentru fotografie *Best of Russia*. Chiar revista *Stern View* din Hamburg a reprodus o imagine în care apare colegul lui Marat, Aleksei, într-o excursie de *roofing* în împrejurimile Moscovei. Acesta stă pe vârful unei antene radio ruginite, la 200 de metri deasupra coroanelor copacilor din pădure. Aleksei se balansează pe un suport de oțel și întinde brațele, fără coardă de siguranță. Datorită acestor fotografii, o revistă i-a supranumit pe Marat și Aleksei *skywalker*.

Marat este bine informat în privința politicii. Ca și în *roofing*, se străduiește să păstreze și aici echilibrul. Despre Putin spune că președintele n-a întreprins nimic împotriva faptului că „puterea statului este coruptă în întregime“. Pe de altă parte, crede că „ar putea fi și mai rău fără el“.

Alt exemplu este atitudinea lui Marat față de soarta oligarhului Mihail Hodorkovski. Când miliardarul a fost arestat, în 2003, Marat avea doisprezece ani. Hodorkovski polarizează țara până și astăzi. Numeroși ruși îl urăsc pentru că el și alți oligarhi s-au îmbogățit în anii ’90, în timp ce majoritatea oamenilor sărăceau. Pentru adepții opoziției, Hodorkovski este, dimpotrivă, un erou, fiindcă a fost aruncat în închisoare de Kremlin. Marat își amintește de imaginile TV de la arestare. „L-am văzut la televizor, a fost dus pe lângă camere. Arăta îngrozit. Tata mi-a spus că e un om rău.“

Hodorkovski „n-a plătit impozite ca antreprenor“, spune Marat. Magnatul ar fi „nenorocit oameni și ar fi comandat chiar asasinate“. Totuși, soarta miliardarului îl impresionează. „Făcând abstracție de trecutul lui penal, a ajuns în închisoare din cauza convingerilor pe care le are. N-a fugit în străinătate, deși a avut posibilitatea. Nu și-a plecat capul.“ De aceea, Marat simte chiar o anume simpatie față de el. „Hodorkovski rămâne la părerea

lui. Este exemplul clasic de bărbat rus dur, de neclintit.“ Nimeni nu mai poate contesta locul acestui oligarh în istoria țării.

Dor de ducă

Într-o zi rece de februarie, Marat urcă traversele unei scări de incendiu părăginite. Vântul îi ciufulește buclele închise la culoare. Sub picioarele lui, pe pământ, o sută de metri mai jos, vuiește traficul din seara unei zile de sărbătoare, în canionul urban al bulevardului Novîi Arbat din Moscova. În anii ’60, comuniștii au demolat un cartier cu ulițe întortocheate ca să facă un drum expres, de-a lungul căruia au construit blocuri-turn. Acestea se înalță înspre cer ca o dantură înnegrită.

În depărtare, pe lângă noii zgârie-nori ai centrului de afaceri Moscow City, privesc spre cer și vârfurile celor Șapte Surori, moștenirea arhitectonică din vremea lui Stalin. Ca *roofer*, Marat a urcat pe ascuns pe cinci dintre cele șapte blocuri-turn ale lui Stalin: Universitatea Lomonosov, de 240 de metri înălțime, și cele trei care astăzi sunt blocuri de locuințe. În vârful legendarului Hotel Leningradskaia și-a sărbătorit ziua de naștere cu prietenii și a făcut fotografii cu picioarele lui care se legănau la 130 de metri deasupra hăului.

După ce Marat a urcat pe cele mai multe dintre blocurile-turn ale Moscovei, a început să privească în depărtări. A urcat pe zgârie-norii din Dubai, a călătorit în Coreea de Sud, în SUA și în Europa. În trei ani a călătorit mai mult de 70 000 de kilometri și a vizitat 42 de țări. Și-a umplut blogul cu fotografii din excursii, atrăgând atenția mass-mediei din Occident. Un post TV german a turnat la Moscova un film cu el, despre culturile extreme de tineret; titlul documentarului e *Ruleta rusească*.

A fost invitat de două ori la canalul de televiziune ProSieben. În spectacolul de divertisment *Joko & Klaas – Duell um die Welt* („Joko și Klaas – Duel pentru lumea întreagă“) a fost prezentat drept „cel mai îndrăzneț fotograf de acțiune din lume“. Moderatorul Klaas Heufer-Umlauf și-a pus o cască și a trebuit să-l urmeze pe Marat, în fața camerelor de filmat în mișcare, în vârful uneia din Cele Șapte Surori ale lui Stalin, blocul de locuințe din Piața Kudrinskaia din Moscova. Apoi, Marat a fost invitat la

TV total, un *late-night* show al moderatorului Stefan Raab. Marat nu vorbește germana și, de aceea, Raab ține interviul în engleză. *Is roofing a way to make money?* („Este *roofing*-ul un mod de a face bani?“), întreabă moderatorul. *It's a way to express yourself* („Este un mod de a te exprima“), spune Marat. *You should try it, too* („Ar trebui să încercați și dvs.“). Nu e nevoie decât să poți face câteva tracțiuni la bară, asta e tot. *No, no, no* („Nu, nu, nu“), răspunde Raab.

Acesta este rolul care i se atribuie mereu: rusul sărit de pe fix. Lui Marat nu-i place; spune că se vede drept ambasador al țării sale. „Vreau să arăt altă față a Rusiei decât clișeele obișnuite.“

Hobby-ul său i-a deschis ușa spre lume. Pe Facebook îl urmăresc 4 500 de fani din diferite țări. A călătorit la München, fiindcă avea chef să urce pe turnuri de biserici în Bavaria. La aeroport îl așteptau șase tineri germani, care nu se știau dinainte între ei și nu-l cunoșteau nici pe moscovitul Marat. Au luat legătura doar pe internet. Interconectarea virtuală face ca lumea să se apropie, uneori în cel mai adevărat sens al cuvântului: în Germania, Marat se înghesuia alături de alții într-un dormitor comun.

Mult după miezul nopții, stătea în turnul clopotniței Catedralei Maicii Domnului din München. A ajuns pe acoperișul Luvrului, la Paris. Călătoria lui în Egipt a provocat chiar unele complicații diplomatice. Marat a urcat, împreună cu alți *roofer*-i moscoviți, pe piramida Mykerinos, de 65 de metri înălțime. „Pur și simplu am luat-o înainte, în sus. Până în vârf am făcut doar opt-nouă minute“, spune el. Fotografiile lui arată deșertul, cu puțin timp înainte de răsărit, iar la orizont licăresc luminile orașului Cairo în întunericul nopții.

Ministerul de Externe egiptean s-a străduit apoi în zadar să obțină extrădarea alpiniștilor de acoperișuri. Piramidele din Giza fac parte, din 1979, din Patrimoniul mondial UNESCO și se află sub protecție specială. De aceea, pe net, mai ales pe Twitter, au apărut numeroase critici la adresa acestei fapte a rușilor. Reacțiile negative i s-au părut exagerate lui Marat: „Faptul că am urcat pe ea nu a dăunat cu nimic piramidei, care stă în picioare de atâta vreme“.

Banii pentru călătorii îi câștigă din vânzarea fotografiilor. Marat lucrează și ca *freelancer* pentru site-uri rusești din domeniul cinematografiei. Filmul

lui preferat se numește *Inception* (*Începutul*), în care starul hollywoodian Leonardo DiCaprio joacă rolul unui agent care nu doar reușește să aibă acces în clădiri bine păzite, ci poate pătrunde și în visele oamenilor. Marat a scris o cronică despre acest film. Onorariile primite nu sunt mari, dar nici n-are nevoie de prea mult ca să poată călători: pe lângă aparatul foto, în primul rând, mai multe perechi de mănuși pentru ascensiuni, medicamente – analgezice – în caz de nevoie, o lanternă, fluier cu ultrasunete împotriva câinilor și câteva suveniruri de la Moscova pentru oamenii care-l ajută. Uneori înnoptează la prieteni de pe Facebook sau la cunoștințe ocazionale și, dacă trebuie, chiar în mașini închiriate.

Când Marat explică ce-l mână mereu în lume, folosește un termen învățat în călătorii, care-i place cum sună. Este cuvântul german *Fernweh*, „dor de ducă“.

Dorința de a vizita țări străine nu l-a cuprins doar pe Marat. Odată cu prăbușirea Uniunii Sovietice, rușii au obținut libertatea de a călători și, datorită avântului economic al regimului Putin, au dobândit și banii necesari. Între 1995 și 2011, numărul turiștilor ruși în străinătate a crescut de la 1,7 la 14,5 milioane. Rusia a devenit una dintre cele mai importante națiuni din punctul de vedere al turismului. 50,4 miliarde de dolari au cheltuit rușii în 2014 pe concedii în străinătate; doar chinezii, americanii, germanii și britanicii au dat mai mult.

Pe tineri, în special, îi atrag deseori depărtările. În sondaje de opinie, cei cu vârste între 18 și 35 de ani răspund că fac călătorii în străinătate de trei ori mai mult decât rușii mai în vârstă. „Când părinții mei erau tineri, își făceau griji despre ce vor găti a doua zi“, spune Marat. „Eu mă gândesc unde să călătoresc luna viitoare.“ Totuși, câteodată își spune că generației părinților lui le-a fost poate mai ușor. Tatăl său era ofițer în armată. Era deseori plecat, iar Marat nu-l vedea uneori cu lunile, astfel, în amintirile lui, până și trăsăturile feței tatălui său au devenit neclare. Pe de altă parte, erau puține lucruri asupra cărora se puteau lua decizii. „Granițele erau închise, oamenii – patrioți, iar obiectivele – clare: carieră în fabrică sau în armată și întemeierea unei familii. N-aveau de ales, dar nici nu simțeau că le lipsește ceva“, spune Marat.

De fapt, ceea ce caută Marat nu e cea mai bună priveliște și cea mai tare

senzație: Marat se caută, de fapt, pe sine.

Trepidantă ca New Yorkul

Cele Șapte Surori, cum se numesc blocurile-turn ale lui Stalin, înconjoară centrul orașului precum turnurile unei cetăți invizibile. Lui Marat îi place „șarmul lor oarecum patetic. Moscova n-ar fi Moscova fără ele“. Privind aceste clădiri, își face o idee despre cum era Uniunea Sovietică. Se simte astfel ca un călător în timp, simte „strictețea categorică, măreția, dar și fiorul spaimei de moarte, ce-i cutremura pe atâția în perioada Marii Terori“. Pentru Marat, Cele Șapte Surori simbolizează caracterul orașului. „Par întunecate și respingătoare. Dar dacă ai acces acolo unde trebuie, îți deschid calea către cele mai bune laturi ale Moscovei.“

Locuințele dintr-o *stalinka* – numele rusesc prescurtat pentru construcție stalinistă – sunt, la Moscova, la fel de îndrăgite ca și apartamentele îngrijite în clădiri vechi de la München sau Hamburg. Tavanul într-o astfel de locuință are până la patru metri înălțime, zidurile sunt trainice, bucătăriile – niciodată mai mici de 12 metri pătrați, ceea ce în Rusia este un lux. Succesorul lui Stalin, Nikita Hrușciov, este, ce-i drept, respectat în Occident datorită politicii lui de dezgheț, dar în Rusia nu este iubit și pentru că a pus să se construiască bucătării ce au în medie șase metri pătrați. „Dacă, peste câteva secole, va mai rămâne ceva din Moscova actuală, vor fi aceste *stalinka*“, crede Marat. Stalin pare să fi „construit pentru eternitate“.

Seara se lasă peste capitala Rusiei. Moscova începe să strălucească. Mii de proiectoare luminează fațadele vechi și noi. Jos vuiește traficul de pe Novîi Arbat, drumul expres cu șase benzi; viteza maximă admisă este de 60 de kilometri pe oră, se tolerează 70, dar cei mai mulți conduc cu 90. De la prăbușirea Uniunii Sovietice, numărul mașinilor în Moscova a crescut de la 900 000 la peste cinci milioane, așadar de mai mult de cinci ori.

Un avânt economic durabil a preschimbat Moscova într-un oraș bogat. Capitala se dezvoltă exploziv: în 1989 avea aproape nouă milioane de locuitori, iar 25 de ani mai târziu sunt aproape douăsprezece milioane. Moscova este inima ce dă pulsul noii Rusii; un sfert din întreaga putere economică a țării vine din capitală, 550 de miliarde de dolari, de trei ori mai

mult decât produce Berlinul.

Se zice că Moscova ar fi dură precum Cairo și trepidantă ca New Yorkul. Marat spune că acest lucru îl ține în formă: „Dacă Moscova ar fi un om, ar semăna cu mine – la fel ca orașul, și eu am nevoie de tensiune, de provocare permanentă, ca să fiu eu însumi. Suntem pe fugă, mereu stresați, ne facem griji încontinuu că pierdem ceva. Ne grăbim tot timpul, am chiar impresia că vorbesc mai repede când sunt la Moscova". Capitala Rusiei, cu un sfert de veac mai înainte loc al cozilor lungi în fața magazinelor, a devenit un oraș în care toată lumea se deplasează grăbită de colo-colo. Marat spune că aici găsește tot ce are nevoie pentru progresul său personal: universități bune, perspective de locuri de muncă și „un aeroport, de unde, la nevoie, pot pleca în lume într-o clipă".

Prea multă minte strică

Oricât de mult îi place lui Marat să plece în lume, acasă, la Moscova, locuiește încă precum majoritatea celor de-o vârstă cu el: cu părinții. Mama lui este profesoară. Tatăl său, militar în anii ’90, lucrează în managementul unei firme mari. Este un exemplu pentru Marat, „fiindcă a reușit să se ridice mult. Nu disperă niciodată, chiar dacă uneori pare că nu există cale de scăpare. E curajos, răbdător, direct. De la el am optimismul. M-a învățat că, indiferent ce s-ar întâmpla, până la urmă va fi bine. Mi-ar plăcea mult să fiu ca tatăl meu".

Pe noptiera lui Marat se află cartea lui preferată, *Prea multă minte strică*. Scriitorul rus Aleksandr Griboedov a scris-o la începutul secolului al XIX-lea. Este atât de cunoscută în Rusia, încât multe citate au devenit zicale, inclusiv titlul. Este scrisă în versuri, fiind o răfuială satirică cu lumea meschină a aristocrației ruse.

Eroul acestei piese de teatru este un tânăr nobil, pe nume Aleksandr Ceațki. După lungi călătorii în interes de serviciu, Ceațki o reîntâlnește pe iubita lui din tinerețe, Sofia, care însă și-a găsit un alt bărbat, un funcționar de carieră extrem de conservator. Cartea descrie soarta unui tânăr cu spirit liber, prea deschis față de lume pentru mediul în care trăiește. Ceațki critică regulile împietrite ale societății aristocrate, servilismul acesteia și, de aceea,

în cele din urmă este acuzat că ar fi bolnav mintal. Cartea face unele legături cu biografia autorului, care a trăit ca diplomat la Tbilisi și Teheran.

Prea multă minte strică le-a redat buna dispoziție tinerilor intelectuali, dintre care mulți simpatizau cu revolta decembriștilor din 1825. Peste o sută de nobili ofițeri s-au răsculat atunci împotriva cenzurii, a tiraniei și iobăgiei. Ideile iluministe ale lui Griboedov mergeau prea departe pentru vremurile acelea, astfel, serviciul de cenzură al țarului a împiedicat publicarea volumului. A fost tipărit abia la mulți ani după dispariţia lui Griboedov, care a murit în 1829, la Teheran, în timpul atacului unei mulțimi furioase împotriva ambasadei ruse.

„Nimeni nu-l înțelege pe eroul lui Griboedov“, spune Marat. „Nimeni nu știe ce a trăit el, toți îl consideră idiot.“ Uneori se simte chiar el asemenea lui Ceațki: „Și eu pun prea multe întrebări“.

Marat visează la un *road-trip* prin Statele Unite. Ar închiria o camionetă și ar opri în fiecare dintre cele 50 de state ale SUA. Politica externă americană este privită cu ochi critic de tânărul rus, dat fiind că SUA ar face totul pentru a-și apăra supremația în lume și ar urmări „o politică destul de agresivă față de Rusia“. Pe de altă parte, „a crescut cu America, cu mâncare și filme americane. Este țara fără de care n-o mai putem scoate la capăt, cu bune și rele“.

Oricât de spectaculoase sunt priveliștile și experiențele de care se bucură Marat în călătoriile lui în străinătate, cele mai importante descoperiri le face în clipele de liniște, când se regăsește pe sine. După ce colindă în locuri străine câteva săptămâni, cu rucsacul și echipament de alpinist în spate, după ce și-a satisfăcut cheful de călătorii, simte cum se ivește în sufletul lui un alt sentiment – dorul de țara natală, care-l încearcă doar atunci când și-a lăsat căminul în urmă pentru mai multă vreme: lui Marat i-e dor de casă. De fiecare dată când se întoarce se aruncă cu noi forțe în vâltoarea vieții de zi cu zi de la Moscova, orașul lui Stalin, al *start-up*-urilor și oamenilor care se deplasează grăbiți de colo-colo. Dorul de ducă și dorul de casă sunt polii ce-i tensionează viața.

Uneori, Marat se gândește ce ar fi dacă ar trebui să aleagă între o viață în Rusia și una în străinătate. Pe de o parte, îi lipsesc agitația nestăvilită a capitalei Rusiei, forța brută a Moscovei. „Dacă sunt plecat mai mult de trei

săptămâni din Moscova, am depresii“, spune Marat. Pe de altă parte, visează și la exact opusul, la calmul nespectaculos al Europei. I-ar plăcea să trăiască la un moment dat în Elveția, spune Marat. Acolo este „totul atât de clar și ordonat“.

Notă

3. De la engl. *sky* – „cer“ și *to walk* – „a merge“, deci „cel ce umblă pe cer“. Sportul extrem promovat de Marat Dupri a început să fie cunoscut cu numele de „skywalking“, termen ce face aluzie, probabil, și la personaje cinematografice (n. tr.).

3. TÂNĂRA GARDĂ

„Sunt mândră de ţara mea, trăiesc pentru ea, îi dau putere, fiindcă aşa simt.“

După răsăritul soarelui, în campingul din apropierea orașului Lipețk din sudul Rusiei, la 400 de kilometri sud-est de Moscova, se formează o coloană pe două rânduri de tineri și tinere din *Molodaia gvardiia*, „Tânăra Gardă“, cum se numește organizația de tineret a partidului kremlinist, *Edinaia Rossiia* („Rusia Unită“). În cap de coloană mărșăluiește un agitator cu megafon în mână, iar pe tricoul lui scrie, cu litere chirilice roșii, CCCP, prescurtarea în rusă pentru URSS. Grupul își spune „Echipa de lucru de stradă“. Tânăra Gardă se antrenează pentru a putea riposta în cazul unor demonstrații de masă și lupte de stradă cu opoziția pro-Occident.

Este o zi din iulie 2011. Vladimir Putin e încă prim-ministru. La Kremlin, președinte este Dmitri Medvedev. Occidentul și-a pus mari speranțe în el. În anul 2000, Putin l-a făcut pe Medvedev șef de campanie electorală, apoi șef al puternicei administrații prezidențiale și președinte al consiliului de administrație Gazprom. L-a promovat pe Medvedev și în funcția de vicepremier, iar apoi l-a numit candidat la președinție în 2008.

Îmi amintesc de ziua alegerii lui Medvedev, 2 martie 2008. Dis-de-dimineață, pensionari și alți oameni care se trezesc devreme înaintau cu greu prin zăpadă spre secția de votare nr. 1224, o școală de pe strada Malenkovskaia. La intrare erau arborate drapele rusești, casa scării era împodobită cu baloane, iar pe hol se vindeau fructe, legume și pâine la preț redus, în speranța că asta va spori participarea la vot. Pe cine vor alege moscoviții? Auzeam mereu o frază: în Rusia mergem înainte și este foarte clar pe cine trebuie să votăm: „Pe Vladimir Putin, bineînțeles! Respectiv pe candidatul pe care l-a ales *el*“. Medvedev a rămas până în ultima clipă un președinte prin bunăvoința lui Putin. N-a scăpat niciodată de umbra celui

care l-a promovat.

Aproape patru ani mai târziu, în apropiere de Lipețk, iarba a crescut mare. Stau pe o bancă de lemn. Lozincile strigate în tabăra Tinerei Gărzi sunt purtate de vânt până la mine: „Rusia, Rusia!“ și „Suntem fericiți, suntem fericiți!“. Scriu pe laptop întrebări pentru convorbirile cu tinerii adepți kremliniști. Ce-i fascinează la Putin? Ce cred ei despre democrație? După părerea lor, ce loc trebuie să aibă Rusia în lume? Și: ce-i face pe niște tineri aproape adulți să se supună instrucției într-o tabără unde trăiesc în corturi, din care nici măcar n-au voie să plece fără permisiunea conducerii taberei?

Ridic privirea și mă văd înconjurat de vreo doisprezece tineri. Activiștii Echipei de lucru de stradă se țin unii pe alții de brațe, formând un lanț uman în jurul meu. La un semn al șefului, strigă de două ori: „Nu fascismului! Nu fascismului!“ Apoi se împrăștie, râzând fără rost. Exercițiul s-a terminat.

Lena

În fața unui cort-iglu verde stă Lena Sanițkaia, născută la 20 martie 1991 la Tînda, un oraș-garnizoană în Amur, la 5 000 de kilometri est de Moscova. Se potrivește cu locul tot atât de mult ca și tocurile cui la Woodstock. De dragul taberei, Lena a schimbat pantofii cu toc, pe care-i poartă cu plăcere, pe șlapi, iar *top*-urile, pe tricouri uzate cu emblema Tinerei Gărzi. Spune că respiră „spiritul mișcării, al comunității“.

Lena are un aer firav, aproape fragil, dar disciplina ei este de fier. Studiază matematică aplicată și informatică la Smolensk, un oraș din vestul Rusiei, este campioană de juniori la tir sportiv, membră a organizației studențești de autogospodărire a universității ei, organizează acțiuni de ajutorare pentru orfelinatele rusești și, pe lângă toate acestea, conduce cu succes o trupă de comedianți amatori. Grupul se numește Ananas și apare pe scenă la Clubul oamenilor veseli și inventivi, un concurs de scenete binecunoscut în toată țara. Acesta funcționează din anii ’60 și, între timp, au ajuns să participe la el peste 40 000 de ruși din mai mult de o sută de orașe. Trupa Lenei tocmai a intrat în Liga I, ale cărei apariții sunt transmise de televiziunea de stat. În medie, concursul are mai bine de cinci milioane de

telespectatori. În momentul de față, Lena își încheie perioada de practică în calitate de asistentă a guvernatorului Smolenskului. Programul se numește „Tânăra administrație“ și a fost înființat de Tânăra Gardă, pentru a apropia tinerii talentați de lumea politică. Lena nu doarme niciodată mai mult de șase ore, „de obicei îmi ajung cinci. Caut încontinuu posibilități să-mi canalizez energia“. A venit la tabăra de vară de la Lipețk ca să-și facă cunoștințe și să învețe lucruri noi. Înainte era nesigură în public, dar astăzi vorbește fără probleme în fața unei mulțimi.

Kremlinul a înțeles de timpuriu potențialul Rusiei când vine vorba de mișcări patriotice de tineret. Cea dintâi s-a înființat în anul 2000, la scurtă vreme după intrarea în funcție a lui Putin. Proiectele au diferite nume. Se numesc Idușcie vmeste („Mergând Împreună“), Nași („Ai Noștri“) sau Tânăra Gardă. Numărul exact de membri nu este cunoscut, organizațiile însele indicând mai multe sute de mii. Mass-media occidentale, dar și rusești îi prezintă pe membrii acestora drept naivi mărginiți sau aplaudaci plătiți de Kremlin. Nici una din cele două descrieri nu este greșită, dar spune doar o parte de adevăr. Organizațiile au succes fiindcă membrii lor transmit sentimentul că fac parte dintr-o avangardă.

Vara, grupările kremliniste se întâlnesc în zeci de tabere de corturi în toată țara. Cea mai cunoscută are loc, în fiecare an, la 300 de kilometri nord-vest de Moscova, unde până la 50 000 de participanți campează lângă lacul Seligher. Tabăra stârnește deseori reacții negative în presă. Instrucția este militară, uneori au loc tururi cu vehicule blindate, alteori exerciții de tragere cu arme Kalașnikov. În 2007, Ai Noștri au ridicat la lacul Seligher panouri imense care-i înfățișau pe conducătorii opoziției drept prostituate în haine de damă. Trei ani mai târziu, îi prezentau pe opozanții politici drept lachei ai fascismului. Au adus păpuși în uniforme ale Wehrmachtului, cu fețele unor ziariști, militanți pentru drepturile omului și critici la adresa Kremlinului, printre care fostul vicepremier Boris Nemțov, asasinat în februarie 2015 la Moscova.

Avangardă

Aceste organizații își ademenesc membrii cu promisiunea că mâine vor face

parte din elită. „Când veți pleca de aici, peste opt zile, veți fi alți oameni“ – cu aceste cuvinte a deschis o dată tabăra de la lacul Seligher întemeietorul organizației Ai Noștri, Vasili Iakemenko. „Viața e o scară rulantă, iar eu merg șnur în sus“, sună una dintre lozincile de pe banderolele membrilor taberei.

Ziaristul Oleg Kașin este de părere că grupurile kremliniste, precum Ai Noștri, ar fi „atractive pentru mulți tineri fiindcă reprezintă un ascensor social. Ele oferă posibilitatea de a ieși din rutina vieții de zi cu zi și de a deveni cineva. Acest lucru este interesant în special pentru tineri din provincie“.

Dorința multor tineri ruși de a fi conduși și orientați într-o lume ce devine tot mai complicată este mare. Lena Sanițkaia a crescut în era internetului. Citește știrile pe net, unde are acces și la portaluri critice față de Kremlin și la site-urile mass-mediei occidentale, iar engleza ei este bună. Referitor la multe teme politice însă n-are nici o părere. Orice instituție media informează în funcție de propriile interese, spune ea. „Iar atunci iese la lumină numai o parte de adevăr, restul fiind cunoscut doar de oamenii din culise.“ Singurul în care are încredere e Putin. El „a ridicat în picioare Rusia îngenuncheată“.

Autorul de bestselleruri Vladimir Sorokin s-a plâns la un moment dat că societatea Rusiei încă se mai aseamănă cu o monarhie absolutistă: în vârf, sus de tot, un țar, iar jos, cetățenii pasivi. „În privința rupturii dintre popor și stat nu s-a schimbat nimic“, potrivit lui Sorokin. Studenta eminentă Lena vede avantaje într-o astfel de autoincapacitare: „Nu e bine dacă toată lumea își bagă nasul peste tot. Nu toți cetățenii pot fi la același nivel. Nu toți știu ce contează pentru un președinte. Unii sunt slugi, alții – președinți. Viața i-a dat fiecăruia locul lui. Sunt sigură că Putin va intra în istorie ca personaj luminos, indiferent cât de mult este criticat“.

O convorbire cu Lena despre politică se desfășoară ca multe astfel de discuții în Rusia: după cinci minute se ajunge la anii ’90. Amintirea acestora s-a întipărit adânc în memoria colectivă a maselor. Lena își amintește de vremea în care tatăl ei nu primea salariul cu lunile. „Nu puteam cumpăra jucării, fiindcă tata nu-și primea banii. Mama a crezut mult timp că nu-și va permite vreodată un palton. Știm deci cine a dus țara

înainte.“ La cel care va fi, într-o zi, succesorul lui Putin tânăra se gândește doar cu neplăcere: „În afară de Putin, nu există astăzi nimeni care să poată conduce Rusia. Cine-l va înlocui? Nici pe Putin nu-l cunoșteam, înainte să-l instaleze Elțin. Cred că la Kremlin se caută deja un posibil succesor. Poate e cineva pe care-l știm deja. Sau poate nu“.

Cine participă la activitățile Tinerei Gărzi este imediat inițiat în retorica marțială și metodele brutale. Prin tabăra de corturi de la Lipețk umblă activiști cu tricouri cu chipul lui Putin și o întrebare dedesubt: „*Tu* te-ai înscris deja în Front?“ Adepții lui Putin se pregătesc aici pentru alegerile prezidențiale din 2012, despre care Putin însuși spune că vor fi atât de murdare, încât după aceea „va trebui să se spele“, atât „în sens igienic, cât și politic“.

Cum să-i spurci pe alții explică Vladislav Artiomov, cadru în Tânăra Gardă. Stă într-un cort alb pentru întâlniri și-i instruiește pe tinerii activiști în ceea ce el numește „contrapropagandă“. Este vorba de sporirea prestigiului propriei facțiuni și – încă și mai important – de aruncarea cu noroi în rivalii politici. „Nu vă justificați niciodată!“ strigă Artiomov. „Mai bine faceți argumentele opozanților să pară absurde! Când comuniștii organizează un marș, aruncați bani în mulțime. Ce poze o să iasă când comuniștii o să se aplece să ia bani de pe jos!“

Fascismul, chip al duşmanului

Conceptul și orientarea ideologică a grupărilor de tineret precum Ai Noștri, în retrospectivă, sunt ca o copie la indigo a retoricii Kremlinului în criza ucraineană. Organizația a fost fondată în anul 2005, ca reacție la Revoluția Portocalie de la Kiev. Membrii ei erau considerați rezerviști, pe care Kremlinul i-ar fi trimis în stradă în cazul în care puterea i-ar fi fost pusă în pericol de demonstrații de masă. Ai Noștri și alte organizații de tineret sunt însă și un fel de teren experimental pentru strategiile prin care Kremlinul mobilizează opinia publică, canalizând-o în jurul lui Putin.

În manifestul organizației Ai Noștri se află deja, alimentat ulterior de mass-media kremliniste, cultul victoriei în cel de-al Doilea Război Mondial și idealizarea Uniunii Sovietice ca presupus stâlp al lumii libere. Pe site-ul

organizației Ai Noștri scrie: „Victoria Rusiei în cel de-al Doilea Război Mondial a pus bazele unei noi ordini mondiale care, până în trecutul recent, a garantat protecția lumii în fața hegemoniei globale a unei singure țări, fie că a fost vorba de Germania nazistă sau de SUA. Ideea că orice țară are dreptul să se dezvolte liber este o urmare a victoriei Rusiei asupra fascismului“. Înăbușirea violentă a revoltei din 17 iunie 1953 din RDG sau cea a Primăverii de la Praga, din 1968, nu sunt menționate.

Manifestul organizației Ai Noștri împarte lumea într-o schemă clară prieteni–dușmani: pe de o parte, patrioții ruși, iar pe de alta, „fasciștii“ și presupușii lor complici. Ai Noștri scriu: „Sub ochii noștri se formează o alianță nefirească între liberali și fasciști, între pro-occidentali și ultranaționaliști, între fonduri internaționale și teroriști internaționali. Îi unește un singur lucru: ura față de Putin“.

Ostracizarea opozanților politici drept „fasciști“ este un artificiu din perioada sovietică. Când, în 1938, Stalin s-a întors împotriva „deviaționistului de dreapta“, Nikolai Buharin, fostul favorit al partidului, a fost executat, nu după multă vreme, ca „lacheu al fascismului“. După invazia sovietică din Afganistan, în 1979, noul președinte, fidel Moscovei, Babrak Karmal, îl insulta pe predecesorul său Hafizullah Amin, împușcat de ruși, ca „agent al imperialismului american“. El însuși se prezenta în ziarul *Pravda* de la Moscova drept eliberator al țării de „fascism“. Când, în ianuarie 1991, oamenii unității speciale Alfa a serviciilor secrete sovietice au luat cu asalt un turn de televiziune deținut de adepți ai mișcării lituaniene de independență, agenția sovietică de știri TASS i-a defăimat pe apărători drept tineri beți care cântau „cântece fasciste“.

În Rusia, fascismul este sinonim cu răul absolut. Războiul cu Germania hitleristă a făcut victime în fiecare familie, în total circa 30 de milioane de oameni. În Rusia, orice copil știe că nu se discută cu fasciștii, ci se luptă împotriva lor.

Cultul conducătorului

Ideologia tineretului kremlinist prezintă încă o trăsătură marcantă, devenită caracteristică pentru atmosfera politică din toată țara: preamărirea lui Putin

drept „conducător național“, ca singura forță care ar putea apăra Rusia împotriva unei conspirații a puterilor întunericului. Când, în 2012, Putin se pregătea să se întoarcă pe scaunul prezidențial, și-a construit întreaga campanie electorală pe acest argument. Prin conferințe inaugurale în toată Rusia, la ordinul Kremlinului s-a format în grabă un Front Popular Rus, care se deosebea de partidul Rusia Unită mai ales prin faptul că evita și mai consecvent să aibă un profil de sine stătător, în locul acestuia angajându-se să pună în practică „Planul lui Putin“.

Cultul lui Putin a luat întorsături ciudate. În orașul natal al lui Putin, Sankt-Petersburg, edilii au pus afișe în care apare cu chip de înger, întinzându-și mâna asupra locuitorilor și binecuvântându-i. Chipul lui Putin era imprimat pe fotografia heruvimului ce încununează vârful Catedralei Sfinților Petru și Pavel. Vladislav Surkov, unul dintre arhitecții politicii interne rusești, care a și inspirat întemeierea unor diferite organizații de tineret, l-a ridicat în slăvi pe Putin numindu-l „omul trimis de soartă și de Dumnezeu“.

Cultul conducătorului din jurul lui Putin este alimentat de mass-media fidele statului. Puterea lui se dezvoltă însă și pentru că îndeplinește dorința unei părți considerabile a populației de a primi răspunsuri simple. „Este o pildă pentru orice tânăr“, spune Lena. Mass-media apropiate Kremlinului îl pun în scenă pe Putin ca pe un soi de talisman al națiunii. Strategia aceasta funcționează, fiindcă mulți ruși vor să vadă în el un fel de sfânt ocrotitor, fără de care Rusia ar fi pierdută.

Acest fapt se reflecta încă din 2011, înainte de întoarcerea lui Putin la Kremlin, în rezultatele unui sondaj de opinie în toată țara. „Vedeți semnele unui cult al personalității la Putin?“ era una dintre întrebările puse de sociologii Centrului Levada, un institut rusesc de cercetare a opiniei publice. În anul 2007 așa considerau abia 10% dintre cei intervievați, dar patru ani mai târziu procentul ajunsese la 57%. În același timp însă, 52% admiteau că este o evoluție lăudabilă.

Răngile politicii

Tineretul kremlinist este cunoscut pentru acțiunile sale agresive. Mai ales

opozanții și luptătorii pentru drepturile omului au fost în trecut ținta atacurilor, iar pe lângă aceștia, scriitori ruși și diplomați străini, dar și funcționari ruși căzuți în dizgrație. Victimele au puține lucruri în comun, în afara faptului că, într-un fel sau altul, și-au atras furia Kremlinului.

Primele acțiuni n-aveau încă nimic de-a face cu conflictele de politică externă. Erau parte dintr-o luptă politică murdară, îndreptată împotriva unui procuror general îndărătnic. Iuri Skuratov începuse, împreună cu procurorul elvețian Carla Del Ponte, o anchetă privind spălarea de bani și corupția în anturajul președintelui Boris Elțin. Kremlinul a reacționat cu o casetă video ce prezenta niște scene de sex: televiziunea de stat a transmis în 1999 o filmare în care un bărbat ce semăna mult cu Skuratov se simțea bine cu două dame într-un pat de hotel. Skuratov a fost suspendat, dar parlamentul a refuzat să-l concedieze. Abia în primăvara anului următor, Consiliul Federației a votat înlocuirea definitivă a lui Skuratov. Votul a fost precedat de o nouă lovitură sub centură: în martie 2000, prostituatele din Moscova au ieșit în stradă, manifestându-și „solidaritatea“ cu presupusul lor client Skuratov. Acestea ar fi fost plătite de tineretul kremlinist.

În ianuarie 2001 a răbufnit pentru prima dată mânia împotriva SUA. Mai bine de o mie de demonstranți au luat cu asalt sediul ambasadei americane de la Moscova, mobilizați de organizația Mergând Împreună. Totuși, factorul declanșator n-a fost un conflict de politică externă, ci, din nou, problemele clanului lui Elțin cu justiția elvețiană. La cererea procuraturii elvețiene, autoritățile SUA l-au arestat, la New York, pe cel care a fost mulți ani gestionarul afacerilor lui Elțin: Pavel Borodin, un *aparatcik* palid care trăgea sforile din culise. Tineretul kremlinist l-a numit afectuos, în timpul demonstrației, „unchiul nostru Pașa“ și a ars un steag american.

Următorul la rând a fost scriitorul Vladimir Sorokin. În anul 2002, membri ai tineretului kremlinist au adus, în fața Teatrului Bolșoi de la Moscova, o machetă uriașă a unui vas de WC, au aruncat în el operele lui Sorokin și au turnat var peste ele, ca și cum cărțile ar fi trebuit dezinfectate pentru a se împiedica răspândirea unor boli contagioase.

Acțiunile organizației Ai Noștri au devenit tot mai lipsite de scrupule. Când, în 2009, politicianul din opoziție Boris Nemțov a vrut să candideze la postul de primar în orașul său natal, Soci, un grup de atacatori i-au aruncat

amoniac în față, o substanță chimică ce atacă mucoasele, ochii și căile respiratorii. Tineretul kremlinist a negat că ar fi răspunzător de această faptă. Totuși, Nemțov a spus că printre atacatori a recunoscut activiști ai organizației Ai Noștri.

Ziaristul moscovit Kașin descrie asemenea atacuri ca fiind „abrutizarea intenționată a disputei politice“. Kașin este un apropiat al opoziției și a scris multă vreme despre mișcările de tineret fidele Kremlinului pentru apreciatul cotidian moscovit *Kommersant*. De aceea, Tânăra Gardă l-a declarat „trădător al poporului rus“. Kașin ar fi membrul „unui centru subteran fascisto-jurnalistic“, iar redacția *Kommersant* – un „refugiu al celor ce urăsc Rusia“. Tânăra Gardă a publicat și o fotografie a lui Kașin cu o ștampilă pe care scria *budet nakazan* („va fi pedepsit“), o incitare publică la violență. Kașin crede că scopul unor acțiuni ca aceasta ar fi „extinderea succesivă a limitelor a ceea ce este considerat permis în politica Rusiei“. De la Revoluția Portocalie din 2004, conducerea se teme de repetarea acesteia în Rusia.

În noaptea de 6 noiembrie 2010, camerele de supraveghere au surprins scenele unui atac brutal asupra lui Kașin pe strada Peatnițkaia din Moscova. Spre miezul nopții, reporterul se îndrepta către casă. Aproape de locuința sa, a fost pus la pământ de doi bărbați. Şi-au lovit victima cu ranga şi cu pumnii de peste 50 de ori. Ziaristul a suferit fracturi ale maxilarului, ale gambelor și o traumă craniană severă. Și-a pierdut un deget, a zăcut mai multe zile în comă, dar a supraviețuit ca prin minune.

Abia după aceea, Tânăra Gardă și-a încetat tirada urii împotriva lui Kașin, condamnând, chipurile, un asemenea „delict barbar“ și afirmând că ar fi de preferat alte metode în „disputa politică“. În 2015 au fost arestați trei bărbați pentru acest atac. Unul dintre ei a recunoscut că lucrase ca om de ordine la manifestații ale Tinerei Gărzi. A dat și numele celui care-l însărcinase cu această faptă: Andrei Turceak, fost cadru de conducere al Tinerei Gărzi, pe care Kremlinul l-a numit în 2009 guvernator al regiunii Pskov din vestul Rusiei. Kașin l-ar fi jignit foarte tare pe blogul său, iar Turceak l-ar fi somat să-și ceară scuze, dându-i un ultimatum. Bătăușul arestat a afirmat că Turceak i-ar fi cerut să aibă grijă ca reporterul „să nu mai poată scrie“.

Porcul americanilor

În aprilie 2007, escaladarea conflictului legat de mutarea unui monument sovietic din război aflat în capitala Estoniei a făcut senzație în lumea întreagă. Soldatul de bronz din Tallinn a fost ridicat în 1947 ca „monument în cinstea eliberatorilor“, prin aceasta înțelegându-se izgonirea trupelor germane de către Armata Roșie în 1944. Mulți estoni îl consideră însă și un simbol al ocupației sovietice asupra țării lor. Hitler și Stalin împărțiseră Europa de Est în 1939, în cadrul unor protocoale secrete. În estul Poloniei, rușii au intrat cu armata. În statele baltice, URSS a înființat mai întâi baze militare, chipurile pentru a le apăra de nemți, anexând apoi Estonia, Letonia și Lituania, în 1940. În perioada sovietică Kremlinul vorbea de „aderarea de bunăvoie“ a balticilor. De la izbucnirea crizei ucrainene, această interpretare a devenit din nou populară la Moscova. Comitetul de Anchetă Rus, un fel de procuratură specială, a introdus, în iulie 2015, o procedură de verificare a „legalității desprinderii statelor baltice din URSS“. Este vorba de declarația de independență de după prăbușirea Uniunii Sovietice.

Membri ai organizației Ai Noștri au încercat la Tallinn să împiedice mutarea Soldatului de bronz din centru la marginea orașului, așa cum era planificat. Demontarea monumentului a provocat, la 27 aprilie 2007, lupte de stradă între poliție și tineri, în mare parte de origine rusă, iar în jur de 1 500 de persoane au fost rănite. Un tânăr cu pașaport rusesc a fost doborât cu o armă albă și a murit, iar un „comisar“ al organizației Ai Noștri a fost arestat.

La Moscova, organizația Ai Noștri a asediat mai multe zile Ambasada Estoniei. Amenințau să dărâme clădirea. Mai multe zeci de activiști au dat buzna la o conferință de presă a ambasadoarei Estoniei, Marina Kaljurand, a cărei gardă de corp a trebuit să folosească spray cu piper. În cele din urmă, Ai Noștri au hărțuit-o pe ambasadoare, încercând s-o facă să plece din țară. De fapt, prin atacurile lor, au încălcat Convenția de la Viena, care prevede protecția reprezentanțelor diplomatice, ceea ce nu îndrăzniseră nici măcar sovieticii, cu asociația lor de tineret Comsomol, în timpul Războiului Rece. Totuși, poliția și procuratura au rămas pasive.

În vara lui 2008, în timpul taberei de corturi la lacul Seligher, Ai Noștri l-

au înfățișat pe președintele Estoniei, Toomas Hendrik Ilves, ca pe un porc. Au construit o cocină lângă care au așezat un porcar pe un scaun pliant. Acesta purta un joben cu steagul american, iar pe tricou avea lipite bancnote americane false. Îi simboliza pe „americanii care-l protejează pe porcul numit Ilves".

Conflictul legat de mutarea Soldatului de bronz arată cum reacții nechibzuite din străinătate la provocările organizației Ai Noștri fac jocul mașinăriei media kremliniste. Autoritățile de la Tallinn au răspuns la atacurile organizației Ai Noștri cu interdicții de călătorie. Au închis granițele pentru numeroși membri ai tineretului kremlinist. Odată cu aderarea Estoniei la Acordul de la Schengen în 2007, aceste interdicții de intrare în țară au devenit valabile însă și pentru toate celelalte state semnatare, printre care mare parte dintre statele UE, cum ar fi Germania, Franța și Italia, toate acestea fiind destinații de concediu preferate de ruși.

În acest fel, Estonia a făcut practic, în mod unilateral, întregul continent inaccesibil tineretului kremlinist. O ocazie mai bună nici nu se putea. Ai Noștri pichetau săptămânal reprezentanța UE la Moscova, adunau semnături împotriva Occidentului „diabolic", la care s-au asociat și conducătorul naționalist Vladimir Jirinovski și șeful comuniștilor, Ghennadi Ziuganov. Pe site-ul inițiativei exista un clip care condamna „regimul fascist" din Estonia și o defăima pe Angela Merkel drept marionetă a SUA. Imagini cu Adolf Hitler alternau cu înregistrări cu ambasadoarea Estoniei, Kaljurand.

Praf în ochi

Vocabularul politic al Moscovei este o oglindă a situației. Puțini oameni din Occident au habar de noțiuni precum „PR negru" sau *kompromat*[4]. În schimb, în Rusia știe oricine că acestea se referă la campanii de defăimare a opozanților politici. La Moscova este uzuală și denumirea de „tehnologi politici", cum se numesc în Rusia consilierii și specialiștii în dezinformare care concep campanii politice în slujba angajatorilor lor și care practic înființează, după bunul-plac, partide și mișcări. Gleb Pavlovski a fost mulți ani unul dintre tehnologii politici cu cea mai mare influență, un virtuoz al

mecanicii puterii. Cariera lui a fost strâns legată de ascensiunea lui Putin. În 1999, Pavlovski făcea parte dintre cei care au stat la baza fondării partidului Unitate, din care, mai târziu, a rezultat partidul lui Putin, Rusia Unită. Se ocupă de „istorie aplicată“, așa cum a spus odată Pavlovski, cu cochetărie.

În anul 2006 Pavlovski a făcut apel la Ai Noștri îndemnându-i să devină „mai brutali“. Trebuia să fie gata „să dizolve demonstrațiile fasciste și să împiedice prin violență orice încercare de a distruge Constituția“. Pe atunci, Pavlovski era încă de partea Kremlinului. În 2011 și-a pierdut postul de consilier al administrației prezidențiale, după ce a susținut puternic un al doilea mandat al lui Dmitri Medvedev. Ulterior, în cadrul unui interviu, Pavlovski a oferit pentru revista moscovită *The New Times* informații asupra perioadei în care Kremlinul forța formarea organizațiilor de tineret.

Pe atunci s-au tipărit broșuri de informare pentru tineri „nu ca să fie citite, ci ca accesorii. După cum unei poșete de damă i se potrivesc anumite accesorii, și o mișcare de tineret are nevoie de literatură politică“. În acest sens, era vorba doar de „o imitație a unei concepții, a unei ideologii“. După cum își amintește Pavlovski, „s-a întâmplat apoi ceva înfiorător: tinerii au început să citească efectiv aceste broșuri“.

Așadar Lena Sanițkaia nu neagă comportamentul agresiv al grupărilor kremliniste, însă îl consideră legitim, un mijloc de a-și atinge scopul: „Noi, rușii, suntem uneori ceva mai din topor și în orice poveste trebuie să existe un erou care face treburile murdare“.

Seara, pe deasupra taberei trec avioane de vânătoare Su-27, de la baza aeriană din apropiere, de la Lipețk, un salut din partea guvernatorului local către tinerii patrioți. Aceștia privesc cerul jubilând. Pe tricourile unora este scris îndemnul de înscriere în „Front“. Unele tinere poartă pe piept declarația că sunt „gata să nască“. Din difuzoarele de la tribună se aude un rap rusesc, imnul Tinerei Gărzi:

Tânără – tânără – tânără gardă! Patrioții unei epoci noi. Suntem superputerea unor vremuri noi. Armata ne cheamă, ne păstrăm credința. Luptăm până la capăt, de presă nu ne temem. Garda bate ritmul, împreună suntem o putere. Nouă ne aparține viitorul, iar acesta e o forță.

Notă

4. Acronim folosit în limba rusă pentru *komprometiruiușcii material*, „material compromițător“ (n. tr.).

4. ÎN SPATELE PALATULUI MAI E O CASĂ

„Trebuie să te apropii liniştit de oameni. Dacă ţie ţi-e frică, ei simt şi se tem de tine. Nu trebuie să-ţi fie frică.“

Soarele iernii atârnă pe orizontul de un albastru glacial, sub tălpi scârțâie zăpada. Drumul șerpuiește printr-o pădure de mesteceni la marginea Peterhofului, o suburbie a Sankt-Petersburgului. În anii trecuți am mers deseori pe acest drum, după ce mi-am început serviciul civil alternativ la Sankt-Petersburg în 2001, într-un cămin pentru copii cu handicap. După împlinirea vârstei de 18 ani sunt mutați într-un cămin pentru adulți. Majoritatea ajung la Peterhof, lângă pădurea de mesteceni. Pe unii dintre ei i-am însoțit acolo, pe drumul liniștit pe care rareori se rătăcește câte o mașină și care poartă numele ciudat de *Zaiacii proezd*, „Pasajul Iepurelui“. Acum merg pe acest drum pentru prima dată ca jurnalist și încerc să-mi fac ordine în amintiri, printre exuberanță și doliu, copii râzând și copii morți.

Peterhof. Este numele mândriei, al fastului, al frumuseții ca de carte poștală. Vara turiștii se plimbă prin grădina englezească a palatului cu același nume, câte 35 000 pe zi. Reședința țarului Petru cel Mare este supranumită „Versaillesul Rusiei“. Palatul are vedere spre un parc aflat pe un deal ce coboară până la mare. Un sistem de țevi subterane alimentează cele 150 de puțuri și fântâni aurite, care funcționează fără nici o pompă, folosindu-se doar de gravitație. Apa curge în cascade spre Marea Baltică.

În spatele palatului mai e o casă[5], la doar doi kilometri de porțile din fontă, unde opresc autocarele cu turiști. Este singura clădire locuită de pe strada Pasajul Iepurelui, o clădire de patru niveluri din beton cenușiu. Instituția poartă, din perioada sovietică, un nume lung: „Internatul psiho-neurologic nr. 3“, pe scurt PNI 3, iar locatarii îl numesc *Troika*. Locuitorilor din Peterhof le este însă mai familiară o altă denumire: „balamucul“.

Terenul este înconjurat de un gard înalt de doi metri. Aici lucrează 600 de oameni, dintre care peste douăzeci de psihologi, doi ortopezi, un dentist. Există chiar un mic magazin alimentar. Blocul de beton are o populație ca a unui sat de mărime medie. În camerele cu câte șase paturi de pe lungile coridoare trăiesc 1080 de oameni. Unul dintre ei este Aleksandr Medvedev, pe care toți îl strigă Sașa. „Prima mea amintire din copilărie este aceasta: am cinci sau șase ani și stau în căminul de copii. Am visat că pot merge. Mă trezesc, vreau să mă ridic, dar cad. Întreb de ce, iar cineva îmi spune că nu pot merge. Întreb cum se face asta, și mi se răspunde: Așa te-ai născut."

Sașa poartă un pulover cu glugă, care-i ascunde spatele malformat din naștere. În ureche are casca *smartphone*-ului prin care ține legătura cu lumea din afara căminului. Pe picioarele care nu vor să-l poarte are laptopul. Pe el scrie scrisori de reclamație prin care-și cere drepturile de la autorități, pentru el și pentru colocatarii săi. „Mult stimate Aleksandr Nikolaevici", așa încep multe dintre scrisori. Aleksandr Nikolaevici Rjanenkov este șeful serviciilor sociale din Sankt-Petersburg – metropolă cu cinci milioane de locuitori –, o funcție comparabilă cu cea a unui ministru al protecției sociale al unui land german.

Aleksandr încheie unele scrisori cu cererea respectuoasă, dar fermă, ca șeful serviciilor sociale „să ia toate măsurile necesare", adică, de pildă, să verifice dacă municipalitatea n-ar putea, în sfârșit, să înlocuiască prăfuitele poteci laterale ale Pasajului Iepurelui cu un trotuar accesibil pentru scaune cu rotile. Primul răspuns la petiția lui Sașa a fost politicos, însă dezamăgitor: municipalitatea îl înștiința pe „mult stimatul Aleksandr Andreevici Medvedev" că, din păcate, planificarea infrastructurii rutiere s-a încheiat și că o extindere a Pasajului Iepurelui nu este prevăzută „până în anul 2022, inclusiv". Sașa a insistat. Următoarea înștiințare a fost mai favorabilă: începând cu anul 2017, construirea unei căi pietonale pe lângă carosabil ar fi posibilă.

Sașa împarte oamenii în două categorii: cei care îl ajută deja pe calea lui spre o viață autodeterminată și cei despre care speră neobosit că-l vor ajuta pe viitor. Sașa este încrezător, deși a crescut în împrejurări potrivnice. La început, societatea în care s-a născut nu știa ce poate face cu oameni ca el. Când Uniunea Sovietică s-a prăbușit, 32% dintre ruși erau de părere că

oamenii ca el ar trebui „lichidați sau izolați de societate“.

Mama lui l-a renegat. Sașa și-a sărbătorit timp de mai mulți ani ziua de naștere pe 26 august, deși nu se născuse pe 26 august, ci pe 26 iulie. A observat asta abia când a primit pașaport, la vârsta de 18 ani; cineva greșise când introdusese data în actele medicale. Sașa ar avea toate motivele să fie ranchiunos, dar, cu toate acestea, se încăpățânează să fie optimist. Din acest motiv, ceilalți din PNI l-au ales președintele comitetului de locatari. Prietenii îi spun „Diplomatul“.

De cealaltă parte a pădurii de mesteceni, unde se plimbă turiștii, Palatul Peterhof se arată în toată splendoarea lui. Aici Rusia se prezintă așa cum vrea să fie văzută de lume: veșnic frumoasă și fără pată. PNI nr. 3 arată, dimpotrivă, cum societatea rusă, după 70 de ani de colectivism și regim birocratic, așază încet individul în centru, adesea ezitând, uneori în silă, progresul fiind totuși vizibil.

În Rusia există 504 internate psiho-neurologice, în care trăiesc circa 148 000 de adulți. Aceste instituții îi primesc pe cei care nu și-au găsit loc în societate: oameni cu handicap, bolnavi mintal, dar și bătrâni care s-au internat singuri, din disperare. Multe dintre aceste centre se află departe de lume, la marginea orașelor. Dar și acolo, în spatele gardurilor și zidurilor căminelor, se mută granițele din interiorul noii Rusii, cele dintre indivizi și birocrație, dintre mașinăria statului și societatea civilă. Sașa spune că adesea se fac doi pași înainte și unul înapoi. Din păcate, uneori se întâmplă și invers: un pas înainte și doi înapoi.

Refuzat

Când Sașa a venit pe lume, acum un sfert de veac, creierul nu i-a fost alimentat cu oxigen timp de mai multe minute. Așa s-a ales cu „un retard mintal de grad mediu“ și o „pareză cerebrală infantilă“, adică o tulburare motorie. Așa au scris medicii în dosar. Despre mama lui scrie că ar fi avut o problemă cu alcoolul. Sașa n-a văzut-o în viața lui. A auzit odată că ar locui într-un cartier din Sankt-Petersburg. I-a scris o scrisoare, iar o cunoștință urma să-i găsească adresa și să i-o ducă. N-a primit niciodată un răspuns de la ea.

Înainte de căderea Cortinei de Fier era ceva obișnuit ca părinții ruși să-și părăsească copiii cu handicap imediat după naștere. În limba rusă există un termen specific pentru acești copii: *otkazniki*, „cei refuzați“. Motivele pentru care alegeau separarea erau, uneori, o situație familială dificilă, inexistența ascensoarelor în blocurile de locuințe ieftine sau presiunea medicilor. Ziarista moscovită Olga Allionova a relatat despre asta în revista *Ogoniok*, în urma unei discuții cu mama unui astfel de copil: „Când copilul meu a venit pe lume, mi s-a spus: «Uite ce-ai născut». Au fost primele cuvinte pe care mi le-a adresat medicul. A zis că am adus pe lume o *legumă*, care nu va merge și nici nu va vorbi vreodată, și ar fi inutil să se cheltuiască bani pentru el“. În Rusia, „legumă“ este un nume peiorativ pentru persoanele cu handicap, cărora le sunt negate orice nevoi și capacități umane.

Există și cazuri de copii cu handicap crescuți în cămine și despre care părinții n-au știut nimic, fiindcă la naștere li s-a spus că bebelușul a murit.

Îl cunosc pe Sașa de când avea zece ani. Pe atunci era unul dintre cei 600 de copii din Casa de Copii nr. 4. Și acest cămin se află la marginea orașului, în suburbia Pavlovsk, pe o stradă liniștită, în spatele unor pomi falnici și înconjurat de un gard înalt de doi metri. Are patru corpuri, iar locul în care Sașa și-a petrecut toată copilăria se numea Corpul 4, o clădire pe două niveluri din cărămidă albă, care adăpostește 150 de copii.

Oamenii cu handicap trec prin trei faze în cadrul sistemului de protecție al statului: după naștere ajung la căminul pentru copii mici, la vârsta de patru ani merg la casa de copii, iar mai târziu – la căminul de adulți. Transferurile sunt un șoc; cu fiecare etapă, personalul este redus, iar așteptările sunt tot mai puține. Au fost perioade în care în Corpul 4 unul din doi copii nou-sosiți murea în jumătate de an, trecerea fiind prea brutală.

Corpul 4 era numit și „casa grupei care nu se mișcă“. Cei mai mulți dintre copii aveau invalidități grave multiple și zăceau toată ziua în pat. Nu era întotdeauna clar dacă nu puteau umbla sau doar nu se străduia nimeni să exerseze cu ei. Povestea unei fetițe pe nume Nelia a apărut în 2001 în cotidianul german *Die Tageszeitung*. Până la vârsta de cinci ani Nelia n-a rostit nici un cuvânt. Arăta ca de trei ani, nu putea nici să meargă, nici să se îmbrace. Se spunea că Nelia ar fi autistă, fiindcă toată ziua zăcea apatică pe

salteaua de cauciuc a pătuțului ei.

La jumătatea anilor ’90 au venit pentru prima dată voluntari la Pavlovsk, ajutoare germane și rusești din asociația Perspective (*Perspektivî*).[6] Unul dintre primii copii ajutați de Perspective a fost Nelia, presupusa autistă. A început să se joace cu mingea, a învățat să meargă, să se îmbrace singură și, la vârsta de nouă ani, a ajuns pentru prima dată la școala specială.

Și eu am ajuns la căminul de copii prin intermediul asociației Perspective, prin medierea unei organizații de la Dresda, numită Initiative Christen für Europa („Inițiativa Creștini pentru Europa“). Cine a trecut o dată pragul Corpului 4 nu uită niciodată mirosul de acolo, un amestec de varză fiartă și urină stătută. Patul în care dormea Sașa se afla, împreună cu alte 13 paturi, într-un dormitor de cinci metri pe cinci. Pe atunci n-avea un scaun cu rotile propriu. Dacă voia să meargă la toaletă, se târa de-a bușilea pe hol. Boris, prietenul lui, născut fără picioare, învățase să umble în mâini. Alții mergeau pe un fel de *skateboard* pe linoleumul de pe coridor.

Sașa făcea parte din Grupa 39. Grupa de care aparținea un copil era ușor de aflat: numărul era scris pe hainele de pe ei. După-amiezile, noi, voluntarii, le scriam pe pantaloni și pulovere cu vopsea roșie, rezistentă la apă. Era o măsură de precauție, fiindcă hainele donate se furau mereu. O dată pe săptămână era ziua de baie. În timpul verii s-a oprit apa caldă timp de patru săptămâni, pentru reparații la țevi. Apa rece era o zeamă murdară de rugină. Iarna am rupt căptușeala unor haine ponosite și am astupat crăpăturile ramelor vechi ale ferestrelor, prin care sufla vântul. Chiar și așa, în ianuarie, temperatura din dormitoare a scăzut la 16 grade.

Doi medici lucrau în această clădire și pentru fiecare grupă de doisprezece copii era câte o îngrijitoare, numită *neanea*. Acestea erau de obicei ajutoare fără pregătire. Turele se schimbau la 24 de ore. Unele îngrijitoare le cântau copiilor și plângeau dacă murea vreunul dintre ei, dar rareori rezistau multă vreme în Corpul 4. Cele care rămâneau erau în permanență depășite de volumul de muncă și doar rutina le ajuta să facă față. Deseori copiii erau neglijați. Unele îngrijitoare îi legau cu ciorapi de pat sau de calorifere, ca să aibă și ele puțină liniște. Altele îi și băteau.

Îngrijitoarele de la cămin câștigau 2 000 de ruble pe lună, ceea ce însemna pe atunci 120 de mărci sau 60 de euro, adică jumătate dintr-un

salariu mediu din Rusia la acea vreme. Multe dintre aceste femei erau deja de mult pensionare, dar nu-și puteau permite să rămână la pensie fiindcă nu le ajungeau banii. În grupa mea era o îngrijitoare amabilă, pe nume Nadejda Petrovna. Avea pregătire de infirmieră și era mamă a doi băieți. Se ocupa de copiii din cămin cu toată afecțiunea pe care i-o permiteau împrejurările. La doi ani după ce mi-am încheiat serviciul civil alternativ, mi-a trimis o scrisoare în care spunea că și-a dat demisia, că plânge când se gândește la copii, dar că își găsise un alt post, din care, în sfârșit, poate să și trăiască.

Se întâmpla la începutul anilor 2000. Rusia abia începea, încet, încet, să scape de tulburările economice cu care se confruntase până atunci. În anii ’90, producția economică scăzuse cu 50%. De pe palatele aflate pe luxosul bulevard Nevskii prospekt din Sankt-Petersburg cădea tencuiala. În diminețile de iarnă, aerul mirosea urât din cauza sobelor cu cărbuni ale vecinilor. Parcurile erau teritoriul câinilor vagabonzi, iar străzile orașului, pline de copii cerșetori. Rusia era o țară săracă, 40 de milioane de oameni, aproape o treime din populație, trăiau sub limita sărăciei. În 2012 în această situație mai erau doar 10%.

În aprilie 2001, când a murit un tânăr din grupa mea, pe nume Oleg, rudele lui m-au învățat că trebuie să tai scurt cozile florilor proaspete pe care le lași pe mormânt, ca să nu fie imediat furate de hoții care umblau prin cimitir și care apoi le revindeau.

În căminul de copii se împământenise un sistem de carențe administrat cu pricepere și de obiective bifate fără suflet. Sașa a fost la școală câțiva ani, dar nu s-a prins mare lucru de el acolo. Să scrie și să citească a învățat abia de la o doamnă în vârstă care a stat mai mult timp în spital și-i era milă de tânărul de la Pavlovsk.

La căminul de adulți de la Peterhof, în Pasajul Iepurelui, era și mai rău. La căminul de copii de la Pavlovsk, copiii își spuneau unii altora povești înspăimântătoare despre PNI. Cele mai multe erau adevărate. Când, în anul 2001, asociația Perspective a început să lucreze și acolo, o sută de locatari împărțeau o toaletă, iar până la 20, o cameră. Se spunea că tacâmurile se fură și, de aceea, nu se dau cuțite, linguri și nici furculițe. Oamenii mâncau din castroane de tablă, iar mulți nici nu se dădeau jos din pat. Dacă murea cineva, era plimbat pe coridoarele lungi până la rampa de la ieșirea din

spate, către o anexă aflată mai jos, morga. Locatarii îi spuneau „casa de ciocolată“. Moartea li se părea multora mai dulce decât viața de zi cu zi din cămin.

Colaborarea dintre voluntari și personalul căminului era tensionată. Rușii sunt mândri și nu le place să li se dea lecții. Nemții parcă au cu toții un dascăl lăuntric, pe care le e greu să-l stăpânească. Asociația Perspective a stabilit atunci niște reguli de comportament pentru ajutoarele din Germania. „Nu avem misiunea de a instrui personalul“, scria la punctul 1, cu un mare semn de exclamare.

E tentant să împărțim acest univers în alb și negru. De partea retrograzilor ar fi atunci personalul abrutizat și administrația fără suflet, iar de partea binelui – ajutoarele voluntare, dintre care multe din străinătate. Fondatoarea asociației Perspective este o nemțoaică, Margarete von der Borch. A dobândit o moștenire de la bunicul ei și, după ce și-a terminat studiile, a investit banii în asociație. Doamna von der Borch a avut grijă ca, anual, tineri și tinere să dea o mână de ajutor vreme de un an în cămine de stat. Astfel a ajuns să fie supranumită „Îngerul de la Sankt-Petersburg“.

Dar asta este doar o parte a poveștii, fiindcă aceste cămine nu sunt cetăți cucerite pur și simplu cu vitejie din afară. Ele se deschid cu greu în fața schimbării, cu ajutorul activiștilor din Rusia și din străinătate, dar și datorită curajului unor medici și angajați, al unor directori, precum și al unor politicieni.

Nebunia

Mariinski dvoreț este un palat din centrul orașului Sankt- Petersburg. În vremea țarilor, luxoasa clădire clasicistă era școală de ofițeri și reședință princiară, iar după 1918 Armata Roșie a făcut-o cazarmă. Astăzi, aici se întrunește Adunarea legislativă a orașului. Liudmila Kostkina are camera de lucru la etajul întâi. Este o doamnă gingașă, cu ochelari de firmă, care-și poartă părul strâns la spate. Pe biroul ei se află un steag rusesc. Pe perete atârnă un portret al președintelui Putin. Doamna Kostkina este membră a partidului kremlinist Rusia Unită și senator în Sovietul Federației, camera superioară a parlamentului rus. S-a născut în anul 1949. Pe atunci Sankt-

Petersburgul se numea încă Leningrad, la Moscova era la putere dictatorul sovietic Iosif Stalin, iar în Berlinul de Est Walter Ulbricht întemeia RDG-ul.

Doamna Kostkina a făcut carieră în timpul socialismului: a terminat celebrul Institut Cultural Krupskaia, o școală sovietică de cadre, numită după Nadejda Krupskaia, soția conducătorului revoluționar Vladimir Lenin. A condus centre culturale în Siberia și în Munții Ural. De la sfârșitul anilor ’80 a fost membră a „comitetului executiv“, denumirea organelor de administrație a orașului în perioada sovietică.

Liudmila Kostkina nu-și poate aduce aminte, nici măcar dacă se străduiește, cum erau tratați pe atunci oamenii cu handicap. „Nu-i vedeam, în cel mai adevărat sens al cuvântului. Nu-i observam, nu erau pe stradă. Întreaga societate îi considera exilați, cum se priveau și ei înșiși, de altfel“. Oamenii cu handicap stăteau ascunși în cămine. Când totuși se arătau vreodată pe străzile din Sankt-Petersburg, reclamațiile locuitorilor ajungeau la administrație, unde lucra doamna Kostkina.

Doamna Kostkina, adânc înrădăcinată în vechiul sistem, a devenit după prăbușirea Uniunii Sovietice arhitecta noii politici sociale a Sankt-Petersburgului. În 1994 a vizitat prima dată unul dintre căminele pentru copii cu handicap. „Erau grupe întregi care zăceau în pat, într-un regim strict, niște schelete palide și vlăguite. Am fost șocată.“ Îi dau lacrimile când își amintește.

Separarea oamenilor cu handicap de restul societății are o istorie veche în Rusia, dar, dacă privim cu mai multă atenție, nu există de fapt o tradiție prea îndelungată. În perioada sovietică s-au pus la punct internatele, apărute deja în timpul țarilor. Până în secolul al XVIII-lea însă, invalizii au trăit nestingheriți în satele rusești. Familiile aveau mulți copii, îngrijirea medicală era rudimentară, malformațiile și invaliditățile erau frecvente, iar contactul cu acestea făcea parte din viața de zi cu zi. Acest fapt se reflectă într-o zicală populară în Rusia: „Nu e familie fără stârpitură“, spun astăzi rușii, ridicând din umeri, atunci când se referă la rude față de purtarea greșită a cărora nimeni nu poate face nimic. Dar în trecut zicala era înțeleasă în sens propriu.

Centrul vieții era, pe atunci, ortodoxia. Mănăstirile și bisericile au devenit puncte de referință pentru invalizi. Aceștia erau deseori numiți *uboghie*, un

cuvânt care astăzi este folosit ca sinonim pentru „săraci cu duhul“ și „schilozi“. El provine însă de la expresia „ei sunt cu Dumnezeu“ (*oni u Boga*).

Mulți ajutau la muncile câmpului, cerșeau pe lângă biserici sau vagabondau prin sate. Acești hoinari erau numiți şi *iurodivîe*, „sfinți idioți“. Nebunia lor era văzută ca inspirată de Dumnezeu și cinstită astfel. Un *iurodivîi* spunea lucruri care, în aparenţă, păreau prostești, dar care, ascultate mai cu luare-aminte, se dovedeau a fi adevăruri profunde. Negustorii credeau că *iurodivîe* le purtau noroc. Se spunea că sfinții nebuni aveau darul de-a vedea viitorul. Familiile moscovite le dădeau bani să facă rugăciuni în biserică la cununii sau înmormântări.

Această situație s-a schimbat sub Petru cel Mare. Țarul a deschis „fereastra spre Europa“; în 1697 a călătorit incognito în Anglia, trecând prin Prusia și Olanda, în căutare de modele pentru modernizarea imperiului său. Însă nu toate ideile pe care le-a adus însemnau progres. În 1722 a dat un ucaz privind „avizarea idioților de către Senatul Dirigent“. De atunci înainte, nobilii trebuiau să anunțe nașterea unui copil cu handicap mintal. „Idioții“ erau excluși de la funcții în slujba statului, dreptul lor la proprietate era restrâns, iar căsătoria – interzisă. În 1767, Elisabeta a Rusiei a introdus obligația de raportare a tuturor bolnavilor mintal din Sankt-Petersburg; opt ani mai târziu a început în Rusia – la fel ca și în Europa și America – era marilor instituții de stat pentru tratarea bolilor mintale.

În Uniunea Sovietică s-a adăugat evaluarea rece a performanței. Hotărâtoare pentru încadrarea într-una din cele trei „grupe de invaliditate“ era măsura în care handicapul îngrădea capacitatea de muncă. Erau avuți în vedere invalizii și răniții în război, în timp ce oamenii cu probleme mintale nici nu erau practic luați în calcul. Ecoul acestei logici se mai poate simți și astăzi pe coridoarele multor instituții. Când șefii căminelor vizitează pacienții, rareori vorbesc despre influența pozitivă pe care o au pictura, fizioterapia sau terapia prin muzică, chiar și asupra celor cu handicap foarte grav, preferând să discute despre întrecerile sportive și medaliile câștigate de locatari deosebit de talentați ai căminelor. Pe pereți atârnă desene premiate, ce par a fi realizate de persoane fără nici un fel de handicap. Pedagogi în halate albe prezintă oameni instituționalizați care cântă

Ceaikovski la pian, impresionant de frumos.

Liudmila Kostkina spune că, mai înainte, statul nu era dispus să cheltuiască bani pentru oameni care n-ar fi putut niciodată să dea înapoi ce s-a investit în ei. Vremurile s-au schimbat însă. Kremlinul a pus la dispoziție echivalentul unui miliard de euro pentru a se lua măsuri de transformare a clădirilor și a transportului în comun; programul se numește „Mediu înconjurător accesibil“. În 2014, camerele parlamentului rus au decis 25 de modificări legislative ce presupun schimbări ale normelor de construcții, rampe pentru scaune cu rotile la farmacii și instituirea de clase speciale în școli în care să învețe la comun atât copiii cu handicap, cât și cei fără, așadar principiul educației inclusive.

Rușii au devenit mai imparțiali la contactul cu acești oameni, de a căror existență mare parte din populație practic nu știa nimic acum un sfert de veac. Centrul Levada a anchetat în 1989 și 2015 cum își autoevaluează rușii relația cu copiii cu handicap. Pe o scală de 100 de puncte, valoarea a crescut de la 22 la 73. Astăzi mai mult de 84% din populație se exprimă în favoarea acordării de sprijin sporit pentru copiii cu handicap, în timp ce, în 1989, doar jumătate dintre cei întrebați susțineau asta.

Unul din doi ruși nu are azi nimic împotrivă dacă în clasă cu copiii săi învață și copii cu handicap, 45% chiar încurajează asta, iar doar 5% sunt împotrivă. În 1989, 23% dintre cei chestionați erau de părere ca, cel mai bine, nou-născuții cu handicap să fie „lichidați“, iar 9% voiau să-i „izoleze de societate“. Acest lucru s-a schimbat drastic: în 2015, ultimele două categorii nu mai joacă aproape nici un rol. Dimpotrivă, 82% dintre ruși susțin că persoanele cu nevoi speciale „trebuie ajutate“. În 1989 erau numai 50% care declarau așa ceva.

Totuși unele probleme grave persistă. Liudmila Kostkina deplânge lipsa de pedagogi specializați, de locuri adecvate pentru educația oamenilor cu handicap și mai ales lipsa de bani. Ar vrea să închidă chiar de azi internatele psiho-neurologice, pe care le consideră prea mari și prea izolate. „Prea departe de *soțium*[7]“, cum spune Kostkina. Societatea s-ar fi schimbat profund și n-ar mai fi cale de întoarcere: „Puteți să credeți sau nu, dar am devenit alți oameni“.

„Puţin război“

Sașa și-a încărcat la maximum, peste noapte, la Peterhof, bateriile scaunului cu rotile și a pornit dimineața la drum spre centrul orașului Sankt-Petersburg, aflat la 30 de kilometri distanță: 15 minute cu scaunul cu rotile prin Pasajul Iepurelui, 20 de minute cu unul dintre noile autobuze de linie cu rampă pentru scaunele cu rotile și, în sfârșit, jumătate de oră de mers cu *elektricika*, rablagitul tren rusesc preorășenesc. Dacă *soțium*-ul nu vine la el, trebuie să se ducă el la *soțium*, așa vede Sașa lucrurile.

De două ori pe săptămână face aceste excursii în oraș, și aproape mereu este singur pe drum. Vrea să evite impresia că ar fi dependent de însoțitor: „Am hotărât să-mi iau viața în propriile mâini“. Iar dacă propriile lui mâini nu-l ajută – la scări, de exemplu –, cere ajutor de la trecători.

Simte cum oamenii se uită mirați la spatele lui și la scaunul cu rotile, dar nu lasă să se observe nici o emoție, nici măcar atunci când se enervează. „Trebuie să fii liniștit când te apropii de oameni“, spune Sașa. „Dacă ție ți-e frică, ei simt și se tem de tine. Nu trebuie să-ți fie frică“. Celor nesiguri le explică în ce fel trebuie să urce scaunul cu rotile peste bordură sau pe trepte. Sașa îi ajută să-l ajute.

Inițiativa lui nu este lipsită de primejdii. O dată, pe drum spre centru, Sașa a urcat într-un tren greșit. A putut coborî abia la Luga, un orășel aflat la 140 de kilometri sud de Sankt-Petersburg. Un paznic în vârstă l-a ajutat să urce în următorul tren care mergea înapoi la Sankt-Petersburg.

Călătoria cu metroul este o dublă provocare. Sankt-Petersburgul se află în Delta Nevei, solul e mlăștinos și, de aceea, liniile de metrou sunt unele dintre cele mai adânci din lume. Prima piedică o reprezintă scările rulante abrupte și lungi de până la 140 de metri. Administrația orașului a făcut niște platforme galbene care pot prelua scaunele cu rotile pe scările rulante. Cel puțin teoretic, fiindcă a doua piedică o reprezintă angajații de la metrou care ar trebui să deservească platformele.

Când Sașa a ajuns prima dată în fața scării rulante, i s-a spus că ieșirea lui în oraș este, fără doar și poate, prea periculoasă. Bineînțeles, angajații erau de acord să-i pună platforma la dispoziție imediat ce vine cu un însoțitor. Dar Sașa s-a prezentat în continuare în scaunul lui cu rotile electric la

aceeași stație de metrou, desigur fără însoțitor, a spus că vrea să coboare și i-a rugat să-i dea platforma galbenă. „Puțin război“, își numește el tactica de uzură. Angajații de la metrou nu l-au lăsat să coboare vreme de trei săptămâni, apoi le-a părut rău. Acum sunt deja pregătiți când îl zăresc pe Sașa apropiindu-se în scaunul lui cu rotile.

Drumul lui spre viitor l-a purtat însă și înapoi în propriul trecut. Sașa a ajuns și la Pavlovsk, la căminul de copii în care a crescut. A fost invitat să țină acolo o conferință pentru băieți și fete care se apropie de 18 ani. Se tem de sfârșitul lumii pe care o cunosc când vor fi mutați într-un cămin de adulți. Se tem că ar putea fi adevărat ce se șoptește în căminul de copii: că în blocurile acelea mari poți pieri numaidecât. Că, odată intrat acolo, gata cu plimbările afară, ba chiar, cât de curând posibil, cu viața în sine.

Sașa le dă ponturi din interior: „Se vor uita la voi cu mare atenție: sunteți liniștiți sau agresivi?“ La început ușile rămân deseori închise, iar câteva săptămâni nu vor fi excursii, dar este un fel de test. „Nu vă agitați, indiferent ce s-ar întâmpla. Care este cea mai bună tactică? Fiți mereu prietenoși“, îi sfătuiește el.

Există, desigur, obstacole împotriva cărora nici cu toată politețea nu se poate face nimic. Atunci este nevoie de aliați mai puternici. Cu câțiva ani în urmă se schimbase conducerea căminului de la Pavlovsk. Noua directoare a dat afară ajutoarele voluntare de la Perspective și alte asociații. A oprit copiii în cămin și după 18 ani și i-a exploatat ca forță de muncă ieftină, economisind în acest fel personal. Atunci, unii dintre copiii mai mari au înregistrat un mesaj pe dictafon și l-au trimis la Moscova. Strigătul de ajutor era adresat președintelui.

> Primim prea puțină mâncare. Bucătarul, directoarea adjunctă și directoarea fură alimente […]. Copiii lucrează ca măturători pe stradă, în bucătărie și la spălătorie. Primesc 500 de ruble pe lună […]. Ne sunt reținute pașapoartele și banii. Nu avem voie să mergem singuri în oraș, chiar dacă avem 20 sau 24 de ani. Vor să ne țină aici până la 40. Administrația trăiește bine pe banii noștri. Copiii lucrează fără liber la sfârșit de săptămână, cară vase mari cu mâncare […].
>
> Dacă vine vreo comisie de inspecție de la Comitetul orășenesc pentru securitate socială sau de la procuratură, administrația e de părere că la noi totul e bine. Nu-i adevărat! Noi știm ce se întâmplă. Seara, toaletele sunt spălate de copii, fiindcă personal de curățenie nu există. Ne-am adresat deja procuraturii, Comitetului pentru securitate socială, dar fără rost […]. În căminul de copii domnește haosul. Dacă ne vizitează sponsori și donează bani, îi ia directoarea și-i bagă în buzunar. *Neanea* de la Grupa 2, Corpul 1, fură și ea alimente, vine beată la serviciu și seara

fumează la toaletă […].

Dacă ne adresăm Comitetului sau procuraturii, directoarea ne amenință că o să ne chinuie cu injecții sau ne bagă în spitalul de psihiatrie. Toți copiii sunt tratați rău.

Scandalul a ajuns în presa din îndepărtata Moscovă. S-a transmis la televiziune. Din capitală a fost trimis Pavel Astahov, responsabilul cu drepturile copiilor numit de Kremlin. Astahov n-are un renume tocmai bun pe plan internațional, fiindcă e răspunzător de impunerea controversatei interdicții de adopție a orfanilor ruși de către americani; militanții pentru drepturile omului și ONG-urile au protestat împotriva acestei legi. În schimb, în cazul conflictului de la Pavlovsk, Astahov a fost de partea societății civile. Izgonirea voluntarilor din cămin era, după părerea lui, „prostească, infamă și imprudentă“ și insista asupra consecințelor privind personalul. Ar fi un scandal dacă s-ar afla că doar două treimi din posturile din schema căminului de copii sunt ocupate, iar vârsta medie, 55 de ani, a angajaților e și ea mult prea mare.

După toate astea, directoarea a fost eliberată din funcție, iar voluntarii s-au întors. Victoria însă n-a fost completă. Directoarea concediată a ajuns într-un alt post, lucrând acum ca medic-șef într-un internat psiho-neurologic din Sankt-Petersburg.

„Doi pași înainte, unul înapoi“, spune Sașa.

Note

5. V. și volumul cu acest titlu: Maria Marginter, Peter Dammann, Vladimir Fadeev, *Hinter dem Palast steht noch ein Haus: über das Leben im Psycho-Neurologischen Internat von Peterhof bei St. Petersburg / За дворцом есть еще один дом*, Dölling und Galitz, München/Hamburg, 2006. Volumul prezintă, în imagini, viața din internatul de la Peterhof (n. a.).

6. Mai multe informații despre activitatea asociației Perspective se găsesc pe internet, la adresa www.perspektiven-verein.de. În munca ei, organizația se bazează pe donații private (n. a.).

7. Din lat. *socium*, termen folosit în lb. rusă pentru a desemna o colectivitate de oameni, obște, comunitate (n. tr.).

5. ALEGEREA LIBERTĂŢII

„Patria mea este acolo unde oamenii
gândesc ca mine.“

Vera Kiceanova și-a învelit pașaportul rusesc într-o copertă nouă, care ascunde vulturul bicefal țarist. Pe copertă apar două mâini care rup un lanț. Vera poartă părul scurt, cămașă în carouri și ochelari cu rama groasă, cum se obișnuiește adesea la Berlin, Paris sau New York. Tânăra stă la masă la Eat & Talk, o cafenea în apropiere de Kremlin, punct de întâlnire pentru membri ai opoziției și ziariști. Există internet, vin ieftin și creioane pentru mâzgălit pe fețele de masă din hârtie. Vera e convinsă că Rusia se poate schimba repede pornind de jos. Pe atunci, în toamna anului 2011, nici nu-i trecea prin cap că această cauză va fi cât pe ce să o distrugă. La 14 ani, Vera a scris prima dată pentru un ziar local; între timp, a ajuns să lucreze pentru *Novaia gazeta*, publicație critică față de Kremlin, la care are acțiuni Mihail Gorbaciov și pentru care scria Anna Politkovskaia, reportera ucisă în 2006. Nu s-a descoperit niciodată cine a comandat asasinatul, dar colegii lui Politkovskaia presupun că e vorba de anturajul lui Ramzan Kadîrov, liderul kremlinist al Ceceniei. La vreo două sute de metri de Eat & Talk, un asasin naționalist i-a împușcat, în ianuarie 2009, și pe avocatul Stanislav Markelov și pe Anastasiia Baburova, colaboratoare la *Novaia gazeta*. Vera mărturisește că din ziua aceea a vrut să scrie pentru acest ziar.

La Facultatea de Jurnalism a Universității Lomonosov din Moscova, unde e studentă Vera, a studiat și Politkovskaia. *Jurfak*[8] pregătește ziariști de peste 60 de ani, dar n-a devenit niciodată un centru al libertății presei. În foaier sunt agățate pagini de titlu ale unor reviste precum *Time* și *Spiegel*, dar și ale unor reviste de propagandă sovietică, ca *Pravda*. Puterea de stat folosește cu plăcere această clădire clasicistă drept tribună. Cu câteva zile înainte de întâlnirea de la Eat & Talk, președintele Dmitri Medvedev urcase scările atriului cu coloane. Șeful de la Kremlin a fost întâmpinat cu ovații.

Zâmbind fericit, Medvedev a privit în jur, lăudând „energia deosebită“ a locului.

Însă totul fusese organizat chiar de Kremlin. În public se aflau activiști aleși pe sprânceană din grupuri de tineret loiale, iar un moderator TV dădea indicații de regie: „Zâmbiți și aplaudați după fiecare răspuns“. Oamenii serviciilor secrete opreau studenții de la *Jurfak* la intrare. Vera Kiceanova și două prietene ale ei au fost reținute, fiindcă aveau pancarte. Pe una scria: „De ce dv. sunteți pe Twitter, iar Hodorkovski în pușcărie?“ Vera ar fi „o studentă mediocră cu chef de ceartă“, s-a plâns mai târziu decanul facultății, Iasen Zasurski. Vera are numai note de 10. Zasurki conduce *Jurfak* din 1965. În 2011 avea 82 de ani.

În perioada respectivă, Moscova era în fierbere. În restaurante ca Jean-Jacques, intelectualii stau la discuții. O întrebare îi frământă pe toți: rămâne în funcție președintele Medvedev sau se întoarce Putin? Pentru prima dată după multă vreme, nemulțumirea ajunge dincolo de inteligheniție, în păturile largi ale populației. În același timp, economia duduie din nou. Rusia a rezistat relativ bine la criza financiară mondială, iar în 2011 creșterea economică este de circa 4,3%. Și totuși nemulțumirea se răspândește, o neplăcere difuză ce lasă Kremlinul perplex.

Între timp, specialiștii în strategii de PR ai lui Vladimir Putin fac mai departe ceea ce știu cel mai bine: îi construiesc o imagine de *macho*, de om de acțiune polivalent. L-au pus să călărească prin Siberia la bustul gol – idee încununată de succes, fiindcă se potrivea cu imaginea forțelor sporite ale Rusiei și cu noua conștiință de sine a poporului rus. Putin a fost apoi pus să tragă cu tranchilizante într-o tigroaică, răspândind zvonul că astfel ar fi salvat echipa TV care-l însoțea de atacul felinei sălbatice. Ce-i drept, s-a aflat după aceea că animalul fusese tranchilizat dinainte, dar pe cei mai mulți ruși nu-i interesa aproape deloc acest detaliu. Și tot așa, până când aceste înscenări, multă vreme bine primite de public, au început să se întoarcă împotriva lui.

Acest lucru s-a observat pentru prima dată când Putin umbla prin Siberia cu o Lada galbenă. Vera Kiceanova își amintește că mass-media de stat îl prezentau singur la volan, în cămașă cu mânecă scurtă pe la benzinării: întru totul un om din popor. De pe marginea drumului însă nu înregistrau doar

camerele de luat vederi ale canalelor TV controlate de stat, ci și camerele foto ale telefoanelor curioșilor. Așa s-a aflat că Lada galbenă a lui Putin era de fapt însoțită de un alai impunător, pe care marile canale media nu-l arătau niciodată. Membrii clubului 4×4 Diversant din Siberia au numărat peste o sută de vehicule, fără a pune la socoteală pichetele de poliție de pe traseu.

Automobiliștii 4×4 au pus înregistrarea pe internet. În acest clip, mai întâi trecea, uruind, coloana lui Putin, după care urmau – printre strigătele spectatorilor – două Lada de rezervă, dintre care una era deja tractată. În doar câteva zile, clipul a fost accesat de peste un milion de ori. Membrii clubului 4×4 – până acum absolut încântați de orientarea lui Putin – au dat de știre că nu au nici un pic de interes pentru „actori“: ce-i drept, Putin ar fi „redresat Rusia și ne-a șters datoriile, dar acum umblă din ce în ce mai mult ca un țar într-un imperiu de fațadă“.

Și următoarea acțiune de PR i-a adus lui Putin mai degrabă oprobriu decât aplauze. Pe malul Mării Negre, s-a aruncat în valuri, îmbrăcat într-un costum negru de neopren, și a ieșit apoi din apă cu două amfore în mână, chipurile din secolul al VI-lea după Hristos. Revista guvernamentală *Rossiiskaia gazeta* a vorbit de o „descoperire de proporții istorice“. În schimb, pe internet s-a dezlănțuit batjocura: mulți ruși se mirau că Putin a scos din apă amfore vechi de 1500 de ani care nu erau pline de noroi și de scoici, așa că au început să spună că erau de fapt „vaze de la IKEA“.

Orbirea și acest fel de a te lăsa orbit are tradiție în Rusia. Prințul Potiomkin a pus să fie ridicate, pentru Ecaterina II, fațade ale unor sate înfloritoare în Crimeea. Funcționarii sovietici superiori cereau să fie ovaționați de mulțimi, adunate în prealabil de autorități.

După plonjonul lui Putin, scriitoarea rusă Elena Gorohova nota, într-un articol pentru *New York Times*, că acțiunea i-a amintit de tinerețea din Uniunea Sovietică, de marile și micile minciuni de zi cu zi și de cuvântul *vranio*. Limba rusă cunoaște mai multe expresii pentru minciună: *loj* este o traducere mai degrabă neutră, iar *vranio*, expresia peiorativă pentru o poveste vădit mincinoasă și neobrăzată, în fața căreia deseori fac haz de necaz chiar cei mințiți.

Gorohova povestea despre perioada studiilor ei, de supravegherea strictă

din partea unei șefe de cantină pe nume Polea și de bucătăria ei soioasă: „Știam toți că ne urmărește. Știa ce știam și noi știam că ea știe ce știm. Se uita dintr-odată spre noi, iar noi mestecam cu sârg și ne făceam că nu observăm că se uită la noi. Jucam cu toții acest joc: sora mea, la școală, iar părinții mei, la muncă. Cu toții ne prefăceam, supraveghetorii și supravegheații“.

O vorbă rusească oglindește întocmai acest lucru: „Ei se fac că ne plătesc, noi ne facem că muncim“. Încurajarea înscenărilor, suportarea lor în cunoștință de cauză era, în perioada sovietică, o tactică de supraviețuire. Starea de spirit se poate însă și schimba, după cum s-a întâmplat în cazul amforelor lui Putin. Purtătorului de cuvânt al lui Putin îi era cu neputință să înțeleagă indignarea subită. Pregătirea unui asemenea truc de PR îi pare „cu totul normală“. Totuși, mulți cetățeni au început să vadă lucrurile altfel, iar numărul celor care au deschis ochii e tot mai mare. Când, după puțin timp, Putin a ajuns la un meci de box, spectatorii l-au fluierat.

Cenzura

După incidentul de la *Jurfak*, postul de televiziune NTV a invitat-o pe Vera la o dezbatere cu bătrânul decan al facultății, Iasen Zasurski. Înregistrarea n-a fost niciodată transmisă, iar respectiva serie de emisiuni a fost întreruptă la puțin timp după aceea. Există însă o înregistrare a dezbaterii pe YouTube. Zasurski stă în biroul lui, printre vrafuri de cărți și ziare, tronând pe un fotoliu de piele cu spătar înalt. Vera se leagănă într-o parte și în alta pe un scaun de birou incomod.

Decanul facultății îi reproșează Verei că nu vrea decât să iasă în evidență: „Din sursele mele, știu multe despre dv. și nu-mi place ce am aflat!“ Ține apoi o cuvântare despre misiunea ziariștilor. Aceștia pot ajuta puterea de stat, o pot descrie așa cum este sau o pot critica, în calitatea lor de „a patra putere“ în stat. Din păcate totuși, unii părăsesc calea jurnalismului și confundă prezentarea informațiilor cu angajamentul în slujba opoziției, iar Vera face parte dintre aceștia. Vera ripostează spunând că trăiește în vremuri „în care este suficient să scrii adevărul ca să fii considerat membru al opoziției“. Găsește că este greșit să li se ceară ziariștilor „să n-aibă puncte

de vedere, să nu ia pic de atitudine“.

E o enigmă de ce dezbaterea a fost pusă la păstrare de postul TV. Este o luptă inegală, trei contra unu, fiindcă și cei doi moderatori o atacă pe Vera: Andrei Kolesnikov, reporter vedetă la revista *Kommersant*, laudă *Jurfak*-ul lui Zasurski drept „insulă a libertății“, unde a studiat și Kolesnikov. Acum îl însoțește pe Putin zi de zi și relatează despre activitățile oficiale ale acestuia. Comoderatoarea, Tina Kandelaki, îi atrage atenția Verei că în SUA turbulenții din universități sunt mult mai aspru pedepsiți decât în Rusia. Ca exemplu dă împușcăturile de la Kent State University din 1970. În campusul universității, Garda Națională a deschis focul la o demonstrație împotriva războiului din Vietnam, patru studenți au murit, iar vinovații n-au fost niciodată condamnați.

După aproape o jumătate de oră, Kandelaki își ia la revedere de la telespectatori „până săptămâna viitoare“. Totuși, la scurtă vreme, postul TV, ce aparține imperiului Gazprom, anunță încheierea seriei de emisiuni. Moderatorul Kolesnikov justifică această hotărâre prin „starea generală de agitație de dinaintea alegerilor“. În decembrie 2011 va fi ales un nou parlament, în martie 2012 – un nou președinte, iar Putin și Medvedev încă n-au declarat care dintre ei va candida.

Vera crede că emisiunea a fost anulată fiindcă ea s-a declarat deschis de partea opoziției. De la 18 ani participă regulat la demonstrații. Spune că visează la o țară în care „polițiștii beți nu se mai reped fără nici o opreliște asupra cetățenilor“. Multă vreme s-a simțit de parcă era singura cu asemenea convingeri. La fiecare două luni se duce la demonstrațiile pe care opozanții Kremlinului le organizează de mai mulți ani. Mereu în ziua de 31 a unei luni se adună în Piața Triumfalnaia din Moscova. Vor să amintească astfel că, de fapt, articolul 31 al Constituției ruse garantează libertatea de întrunire, dar Kremlinul limitează din ce în ce mai mult acest drept.

La început Vera era foarte încântată de manifestații, dar apoi au dezamăgit-o. Împreună cu ceilalți, simte „pulsul mișcării“. A sperat că demonstrațiile de pe 31 vor deveni un punct de plecare pentru un val mai mare de proteste. Totuși, participarea rămâne redusă. Când o celebritate își anunță prezența, un star de rock de exemplu, vreo două mii de oameni scandează „Rusia fără Putin“. Dar de cele mai multe ori se adună doar vreo

două sute de protestatari, deși Moscova are unsprezece milioane de locuitori.

Opoziţie fără susţinere

Opoziția din Rusia are slabă susținere în rândul populației: presiunea Kremlinului îi pune piedici, are o imagine proastă, în timp ce bilanțul economic al lui Putin pe anul 2011 este, dimpotrivă, încă bun. Mulți cetățeni sunt mulțumiți, fiindcă își aduc aminte de vremuri mult mai haotice. Unii lideri ai opoziției au avut în trecut responsabilități în guvernare, iar rușii le reproșează declinul din anii ’90. Boris Nemțov era pe atunci vicepremier, iar liberalul Anatoli Ciubais, arhitectul controversatelor privatizări.

De atunci, Ciubais este, pentru ruși, imaginea unei politici respingătoare. În 1992 apărea pe ecranele tuturor televizoarelor din țară. Cu un indicator în mână, privatizatorul-șef al guvernului reformator le explica cetățenilor că vor fi acționari la întreprinderile de stat. Era o promisiune mare: întreprinderile socialiste au fost desființate, iar în locul acestora, 140 de milioane de ruși trebuiau să devină coproprietari ai fabricilor; cel puțin așa s-a anunțat. „Titlu de valoare de stat“ scria pe cupoane, care la puțin timp au ajuns însă fără valoare sau au fost acaparate de escroci.

Poporul a rămas cu buza umflată. În anii care au urmat, mulți au ajuns la sapă de lemn. De aceea, când rușii aud astăzi de „democrație“, majoritatea se gândesc la haosul și promisiunile încălcate de atunci. Aud despre planuri liberale și văd, cu ochii minții, filmul privatizării din anii ’90, al lui Ciubais cu indicatorul lui.

În plus, situația este agravată și de faptul că membrii opoziției pro-occidentale se luptă între ei aproape la fel de crâncen ca și cu Kremlinul. Uneori purtarea lor amintește de marii proprietari de pământuri din secolul al XIX-lea, care priveau cu suspiciune la terenurile vecine. Ce-i drept, opoziția susține în principiu modernizarea țării și înlăturarea vechilor structuri. Însă liderii acesteia își conduc partidele ca pe propriile moșii.

Vera este frustrată de structurile închistate ale opoziției, de cearta fără sfârșit, de incapacitatea de a-și uni forțele. Încercările opoziției de a

participa în comun la alegeri, pentru a avea o șansă să intre în parlament, eșuează mereu. Când, în 2006, a eșuat din nou o alianță între Grigori Iavlinski, fondator și, până în 2008, președinte al partidului democrat Iabloko („Mărul“), și Uniunea Forțelor de Dreapta (în rusă SPS, un partid ce susține liberalismul economic) a lui Ciubais, un responsabil SPS se plângea că Iabloko „nu vrea să-i considere parteneri egali“. Iabloko a ripostat afirmând că SPS „este controlat de Kremlin“ și prezentând opt pagini de citate din declarațiile lui Ciubais pentru a dovedi asta. La rândul lui, nici Boris Nemțov n-a găsit cuvinte prea amabile pentru a-i caracteriza pe oamenii lui Iavlinski. Despre unul dintre mai-marii partidului Iabloko, Nemțov a spus o dată că-i amintește „de un clovn care aruncă în aer un sac de balegă în mijlocul arenei, doar pentru ca apoi să fie singurul care se plimbă prin circ în haine albe imaculate“.

Vera este convinsă că opoziția tradițională e în declin și că unii dintre membrii acesteia visează pe ascuns „să încheie un compromis cu puterea de stat“. Ea îi caracterizează drept fără speranță „divizați, se simt imediat ofensați și sunt prea egoiști. Ar fi amuzant, dacă n-ar fi atât de trist. Populația nu mai are încredere în ei“. Tânăra speră într-un nou început, cu oameni noi. De aceea, a devenit cofondatoarea unui nou partid, ai cărui membri își spun „Libertarienii“. Pe broșurile albastre ale partidului strălucește lozinca: „Aleg libertatea“.

Gruparea organizează lecturi din cărțile lui Adam Smith, filozof iluminist scoțian care a trăit în secolul al XVIII-lea și a fost primul reprezentant al teoriei pieței libere, proscrisă astăzi în Rusia. Angajamentul Verei pentru Libertarieni este și din spirit de frondă față de consensul societății ruse, împotriva larg răspânditei dorințe de a avea stabilitate și un stat puternic, căreia partidul ei îi opune un liberalism radical: libertate cât mai mare cu putință și cât mai puține reglementări din partea statului. Partidul Verei susține privatizarea amplă a concernelor de stat rusești, dar și acordarea dreptului oricărui rus de a deține o armă de foc.

Tirajul revistei partidului, *Atlant*, este de numai 500 de exemplare. Libertarienii au doar vreo două sute de membri în toată țara. Vera știe că partidul ei nu poate câștiga de unul singur alegerile. Nici nu o interesează puterea, ci principiile. Vera ar vrea să le dovedească rușilor că în politică e

loc și pentru idealiști, nu doar pentru cotropitori carieriști. Îmi citează o vorbă de duh a fostului premier al lui Elțin, Viktor Cernomîrdin: „Indiferent ce partid construim, până la urmă iese un fel de partid comunist al Uniunii Sovietice“. Vera ar vrea să demonstreze contrariul.

Părinții ei își fac griji de când au aflat cât de interesată e fiica lor de politică. Ei sunt democrați, dar nu disidenți. Tatăl Verei citește *Moskovskii Komsomoleț*, prescurtat *MK*, cel mai serios tabloid din Rusia. Titlurile sunt incitante, dar textele lungi și scrise cu litere mici. Cele mai multe nu vizează vedete, ci politicieni. Ziarul este foarte loial Kremlinului și poate tocmai de aceea își poate permite regulat și unele critici acide. În aprilie 2015, când autoritățile copleșite au învinuit opoziția pentru incendiile care au cuprins mari suprafețe din pădurile Rusiei, *MK* i-a persiflat pe unii funcționari afirmând că „incendii sunt în capul lor“.

Uneori Vera le face reproșuri părinților ei. Îi întreabă unde au fost „când Putin a pus stăpânire pe NTV“. În anul 2000, președintele a cerut ca acest post de televiziune, pe atunci controlat de oligarhi, să fie preluat de Gazprom. Unități speciale ale poliției, cu cagule și arme Kalașnikov, au invadat clădirea. De atunci NTV este condus de la Kremlin și transmite mereu reportaje denigratoare despre opoziție și activiștii pentru drepturile omului. La reproșurile fiicei, tatăl și mama răspund că au preferat să stea acasă. „Am avut grijă de tine. Am ținut familia în vremuri grele.“

Angajamentul politic al Verei n-a rămas neobservat nici de puterea de stat. Funcționari ai Centrului E, compartiment al unei unități speciale de combatere a extremismului, al Ministerului de Interne, au convocat-o de două ori. Dacă se întâmplă să vină târziu acasă din cauză că a fost din nou interogată după un protest, Vera o cruță pe mama ei, ascunzându-i adevărul și spunând: „Am fost la dans“.

Baricade

O dată pe lună, partidul Verei invită oamenii la dezbatere. Arena este o cafenea de la subsolul unei clădiri din centrul Moscovei, Artefaq. Bolțile încăperii sunt joase, lumina – slabă. Pe peretele din spatele pupitrului DJ-ului atârnă tablouri de artă modernă. Miroase a bere și țigări. Rundele de

discuții sunt un *highlight* în viața politică a Moscovei la sfârșitul perioadei lui Medvedev, sunt însuflețite, zgomotoase și, uneori, participanții par pe punctul de a se lua la bătaie.

Vera aduce la aceeași masă oameni care se urăsc: șeful partidului Iabloko în dispută cu scriitorul neostalinist Eduard Limonov, conducătorul Partidului Național-Bolșevic. Un avocat liberal discută cu Dmitri Țorionov, un luptător de stradă ultrareligios.

Într-o seară fierbinte de iulie la Artefaq s-au întâlnit câțiva tineri politicieni din opoziția pro-occidentală și tinerii din tabăra lui Putin, ca să-și măsoare puterile cu ajutorul retoricii. Tema dezbaterii ar trebui să fie „Demontarea baricadelor“. Întâlnirea lasă să se vadă însă cât de adâncă este de fapt prăpastia dintre cele două tabere. Cafeneaua Artefaq oferă locuri pe scaune pentru 60 de spectatori, dar au venit 200. Mulți adepți ai lui Putin au ajuns chiar cu două ore înainte de începere. Izbucnesc urale când sunt prezentați participanții lor.

De partea taberei kremliniste sunt prezenți trei reprezentanți ai organizației de tineret Ai Noștri. De cealaltă parte a mesei stau trei tineri activiști ai mișcării de opoziție Solidaritatea, a fostului campion mondial de șah Garri Kasparov. Vera poartă o cămașă în carouri și o cravată la gât. Ea deschide dezbaterea: „Se apropie alegerile; opoziția formează o coaliție, iar Kremlinul, un front popular“, spune ea. Microfonul țiuie. „Este posibilă revoluția în care mulți speră și de care ceilalți se tem?“

Ai Noștri au adus statistici. Calitatea vieții și veniturile au crescut de patru ori în ultimii ani: „În 1999 venitul mediu era de 78 de dolari, acum este de 701 dolari“. Se poate ajunge cel mult la „provocări“, dar „o masă substanțială de protest nu există la noi în țară“.

Opoziția s-a pregătit și ea, iar vorbitorul care o reprezintă întinde o hârtie cu grafice. Acestea arată că populația Rusiei este în declin în timpul guvernării lui Putin, în timp ce armata de funcționari crește din ce în ce mai mult: „Mai devreme sau mai târziu va veni revoluția!“ Tineretul kremlinist susține, dimpotrivă, înțelegerea față de linia autoritară a lui Putin: „Dacă un grup plecat într-o drumeție are dificultăți și nu găsește nici o cale de scăpare, își stabilește un lider autoritar“.

La sfârșitul dezbaterii spectatorii votează. Cu 85 de voturi față de 80,

tabăra kremlinistă este declarată învingătoare, restul abținându-se. Seara de la Artefaq arată cât de închistate sunt convingerile publicului. Mulți dintre participanți s-au hotărât chiar înainte de începerea dezbaterii, luându-și, la intrare, doar unul dintre cele două buletine de vot, cel roșu pentru tineretul kremlinist sau cel galben pentru opoziție.

Destinele care se încrucișează în această seară pornesc, nu peste multă vreme, pe căi foarte diferite. „Comisarul“ Gleb Krainik este, în timpul dezbaterii, purtător de cuvânt al grupării Ai Noștri. Are barbă de trei zile, cravată, jachetă și pantaloni scurți. Mai târziu, Krainik va deveni cunoscut și în Occident. S-a apucat de design de bijuterii și a conceput o colecție cu numele german *Putin-Versteher* („Înțelegător față de Putin“). Față în față cu el stă Anastasiia Rîbacenko, de la opoziție. În 2012 este dată în urmărire generală, fiind pasibilă de opt ani de închisoare, după ce o demonstrație din preziua întoarcerii lui Vladimir Putin la Kremlin a degenerat în violență. Rîbacenko a fugit mai întâi în Estonia. Ulterior a ajuns la Berlin, devenind colaboratoare a serviciului științific al *Bundestag*-ului german.

Comoderator, împreună cu Vera Kiceanova, este Vladislav Cernozub, un tânăr palid, cu părul tuns scurt și ochelari. În seara respectivă nu bănuiește că și el își va părăsi patria. În 2013 va cere azil politic în Lituania.

De ce în Georgia s-a putut

La două decenii după prăbușirea Uniunii Sovietice, țările din fostul bloc răsăritean încă evoluează și se influențează puternic unele pe altele. Vera a citit mult despre Revoluția Portocalie din Ucraina. Este dezamăgită. Acolo, „*de facto*, s-a întâmplat doar ca o clică coruptă să înlăture o alta“. Puține s-au schimbat. O altă țară îi dă mai multe speranțe. În geanta ei de piele poartă cu ea peste tot o broșură cu titlul „De ce în Georgia s-a putut“. Este o inventariere a reformelor georgiene realizate de Miheil Saakașvili, care a introdus așa-numita Revoluție a Trandafirilor în palatul prezidențial, în 2004.

Volumul economistei moscovite Larisa Burakova descrie cum au înlăturat noii deținători ai puterii birocrația marcată de perioada sovietică și corupția din poliție. De aceea, în vara lui 2011, Vera a călătorit în capitala

Georgiei, pentru a participa la seria de seminare „In Liberty School“. Erau prezenți 40 de activiști de opoziție din fosta Uniune Sovietică: ruși, ucraineni, bieloruși, baltici, câțiva din Uzbekistan. Tatăl Verei a avertizat-o atunci că se duce la „fasciști“. Fiica însă era încântată de starea de spirit din Georgia, de reforme, de faptul că la Tbilisi se poate deschide un restaurant în cinci minute, fără prea multe hârțoage.

Georgianul Miheil Saakașvili avea doar 36 de ani când a devenit noua speranță a opozanților regimurilor din întregul teritoriu al fostei Uniuni Sovietice: la Kiev, la Minsk, la Moscova și în republicile din Asia Centrală. O revoluție pașnică l-a adus în funcție. Georgienii l-au izgonit, în 2003, pe bătrânul Eduard Șevardnadze. A fost mai mult decât o schimbare a puterii. Șevardnadze, pe vremuri ministru de externe al lui Gorbaciov și pionier al Perestroikăi, ajuns la 75 de ani, devenise încăpățânat și refuza reformele urgente. În schimb Saakașvili, pe care adepții, dar și adversarii, au început imediat să-l strige „Mișa“, studiase în Occident.

Vera Kiceanova vede în Georgia lui Saakașvili un exemplu, fiindcă încearcă mai temeinic decât oricare altă fostă republică sovietică să se scuture de moștenirea URSS. În ierarhia anticorupție a Transparency International, între 2005 și 2011, această țară a sărit 66 de poziții, până la locul 64. Între timp, Georgia a ajuns cu cinci poziții în fața Italiei și cu 65 înaintea Armeniei vecine. În anul 2016 Georgia se afla pe respectabilul loc 48, cu mai mult de o sută de locuri în fața marii țări vecine, Rusia.

De la o zi la alta, Saakașvili a dat afară 40 000 de milițieni; noile forțe de ordine trebuie să treacă de un proces dur de selecție. Poliția s-a mutat apoi în clădiri noi, moderne din oțel și sticlă. Transparența este mai mult decât un simbol: cetățenii de pe stradă trebuie să poată privi lesne în sediile autorităților, care mai înainte aveau proasta reputație că săvârșesc abuzuri în camerele întunecate din spate. Saakașvili a adus înapoi în patrie tineri georgieni care studiaseră în străinătate. Mulți sunt absolvenți ai unor universități americane de elită.

Tinerii reformatori ai Georgiei și-au dat toată silința să construiască noul stat. Administrația fiscală este întoarsă cu susul în jos. Guvernul inventează soluții creative pentru îmbunătățirea colectării taxelor. Magazinele sunt obligate să folosească case noi de marcat, care imprimă pe bonuri niște

coduri numerice cu care oamenii pot participa la extrageri loto. Astfel, în scurtă vreme, georgienii înșiși s-au apucat să verifice dacă supermarketurile și stațiile de benzină încasează bani legal, adică fără să ocolească fiscul.

Centre comunitare moderne se deschid peste tot în țară. Documentele de identitate și pașapoartele se eliberează acolo într-o singură zi, în timp ce mai înainte dura trei luni, iar procedura nu se putea urgenta decât prin mită.

Saakașvili era pornit să-și călăuzească țara cu hotărâre spre Occident. Visa la aderarea la NATO și UE și a intrat astfel în conflict cu Rusia lui Putin. Vrând să cimenteze pentru totdeauna schimbarea de direcție, Saakașvili s-a asigurat ca toate noile clădiri să fie proiectate de arhitecți internaționali. Misiunea lor era să dea un chip modern acestei țări cu patru milioane de locuitori, creând o alternativă vizibilă la blocurile triste construite de sovietici la Tbilisi și în alte părți.

„În Uniunea Sovietică nu vedeai decât străzi cenușii, oameni cenușii în haine cenușii, care locuiau în case cenușii“, a spus odată Saakașvili. Dictaturile sunt monocrome, iar democrațiile, multicolore; acesta e crezul său. De aceea a angajat arhitecți din Occident, precum germanul Jürgen Mayer H., care a construit în Caucaz sedii pentru poliție și un aeroport, în total circa douăsprezece clădiri începând din 2010. Georgia ar fi – spune el – aproape singura țară din lume „în care până și un post de grăniceri sau un popas rutier sunt considerate proiecte unde se cere arhitectură de calitate, iar acesta e un semn al schimbării“.

Totuși, cu trecerea anilor, imaginea de reformator a lui Saakașvili a început să-și mai piardă din strălucire. În 2007 a înăbușit proteste de masă. Apoi, în 2008 – desigur, provocat de partea adversă – a declanșat subit Războiul de Cinci Zile cu Rusia. Ulterior au ieșit la iveală cazurile de tortură din închisorile supraaglomerate ale Georgiei.

Ce-i drept, reforma poliției înfăptuită de Saakașvili a eliminat corupția din viața de zi cu zi: dacă cineva își uită telefonul mobil într-un taxi din Tbilisi, are mari șanse ca șoferul să i-l aducă a doua zi, de frica sancțiunilor. Dar la nivel înalt, corupția a revenit, la fel de înfloritoare ca pe vremuri. Potrivit datelor Transparency International, ministrul apărării din timpul lui Saakașvili dispunea, în 2011, de o rețea influentă de firme și de cel mai mare lanț de benzinării din țară. Firme netransparente, cu sediul în căsuțe

poștale, controlau mari părți ale economiei. Pentru a ascunde adevărații proprietari, aceste firme sunt înregistrate în zone *offshore*, în minuscule oaze fiscale, cum ar fi Insulele Virgine Britanice sau Panama.

Când cel de-al doilea mandat – și ultimul, potrivit Constituției – i se apropia de sfârșit, președintele Georgiei se pregătea să se mute pe fotoliul premierului. Cu alte cuvinte, Saakașvili, care totuși voia să-și preschimbe țara într-un „al doilea Singapore sau Dubai“, s-a hotărât să-l imite pe marele său rival, Vladimir Putin. Spre deosebire de liderul de la Kremlin, el a fost nevoit, la alegeri, să accepte o amplă alianță cu opoziția. Aceasta a fost poate cea mai mare realizare a lui Saakașvili: a bătut în retragere – chiar dacă nu i-a convenit s-o facă – și a renunțat la o parte din putere.

Vera admiră în mod deosebit un om din fosta echipă a lui Saakașvili: omul de afaceri Kaha Bendukidze se îmbogățise în Rusia în anii ’90 și a făcut parte din consiliul patronatului în timpul lui Putin. După Revoluția Trandafirilor înfăptuită de Saakașvili s-a întors în țară, a devenit mai întâi ministru al economiei și apoi însărcinat cu „coordonarea reformelor“. Una dintre primele realizări din timpul mandatului lui a fost concedierea a două treimi din angajații ministerului său, în total mai mult de o mie de funcționari. Vera l-a intervievat pe Bendukidze pentru *Novaia Gazeta*. El i-a spus că rușii sunt, în adâncul sufletului lor, „libertarieni în taină“, fiindcă orice rus știe că statul nu e deloc eficient și că funcționarii sunt corupți.

Vera e sigură că în 2012, anul alegerilor prezidențiale din Rusia, se va hotărî pe ce drum va porni patria ei natală. Dacă va crește presiunea străzii sunt posibile trei variante: reforme reale, după modelul Georgiei; o revoluție inutilă ca în Ucraina sau o ripostă autoritară, deci strângerea șurubului, ceea ce ea numește „scenariu bielorus“. Dictatorul bielorus Aleksandr Lukașenko a cerut, în 2010 și 2011, ca demonstrațiile de masă să fie înăbușite brutal.

Verei îi e teamă, „fiindcă este din ce în ce mai periculos să i te opui lui Putin“. Următoarele luni ar putea fi hotărâtoare. „Dacă există vreo șansă de schimbare în Rusia, o să rămân. Poate vor ieși oamenii în stradă; eu încă mai sper, iar într-un an vom ști mai multe.“ Vera vorbește și de posibilitatea ca, la nevoie, să întoarcă spatele țării ei natale; se gândește la Georgia, unde convingerile liberale, ca ale ei, predomină. Vera spune că patria ei este

„acolo unde oamenii gândesc ca mine“.

Notă

8. Acronim pentru *Fakultet jurnalistiki*, Facultatea de Jurnalism (n. tr.).

6. COPIL AL RĂZBOIULUI

„În primul rând, să nu mai fie
vreodată război.“

Într-o zi de toamnă din octombrie 2011, Taisa intră în Qube, o cafenea din centrul capitalei cecene, Grozníi. Taisa, în vârstă de 20 de ani, se duce cu plăcere acolo. În difuzoare murmură muzică pop occidentală, iar chelnerul nu se încruntă imediat ce se așază la masă o tânără neînsoțită de un bărbat din familie. Taisa își acoperă, pudic, cu o bucată de stofă părul lung până la umeri. Tânăra musulmană poartă batic, dar unul Louis Vuitton.

Taisei i-ar plăcea o carieră ca jurnalistă de modă. Pe lângă studii, scrie articole pentru *Sluhi hodeat*, o revistă de *lifestyle* pentru tradiționalista societate cecenă, în care femeile pot citi despre acoperăminte cuviincioase pentru cap, iar bărbații, despre pistoale.

În nici un alt loc din Rusia președinția lui Vladimir Putin n-a lăsat urme mai adânci decât la Groznîi. În anii 1999 și 2000, Putin a dat ordin să se tragă în capitala acestei republici marcate de islamism, până a fost atât de slăbită încât să poată fi atacată. Patru ani mai târziu, a ordonat reconstruirea ei. În fața multor case există pancarte pe care trecătorii pot vedea cum vor arăta odată ce reconstrucția va fi finalizată. Promenada pe care se află și Qube și care, înainte de războiul din Cecenia, se numea, în amintirea triumfului Uniunii Sovietice asupra Germaniei hitleriste, Bulevardul Victoriei, poartă astăzi numele de bulevardul Putin. Conducătorul republicii, Ramzan Kadîrov, în funcție din 2007, a redenumit artera în cinstea protectorului care i-a dat mână liberă.

Îngrozitorul Groznîi

Taisa s-a născut pe 11 noiembrie 1991, la Groznîi. Cu două luni înainte, politicienii ceceni proclamaseră independența. Trei ani mai târziu, Moscova

și-a trimis trupele în zonă pentru prima dată. 25 000 de oameni au murit atunci doar în urma atacului asupra orașului Groznîi. Taisa își amintește cum familia ei căuta adăpost prin vecini. Se ghemuia împreună cu părinții ei într-o groapă în care altminteri vecinii își păstrau alimentele. Pe jos era noroi, iar printre picioarele lor mișunau insecte și șobolani. Deasupra cartierului patrulau elicoptere rusești.

În timpul bombardamentelor bătrânii spuneau bancuri în subsolurile în care se ascundeau. Umorul poporului cecen este nemuritor, spune Taisa. Văzând că luptele se prelungesc, rudele au dus-o pe ea și pe frații și surorile ei în Ingușetia vecină. Părinții au venit și ei mai târziu. Taisa își amintește cum au fugit pe jos de-a lungul autostrăzii M-29 spre vest. Pe marginea drumului erau cadavre. În mod bizar, s-a simțit atunci eliberată de toate, „fără greutate, ca un astronaut în spațiu".

Taisa nu poate spune cum arăta pe atunci, dacă purta fundițe în păr sau dacă avea coadă. Nu există fotografii cu ea copil. Au pierdut tot, casa din Groznîi a părinților ei a fost jefuită în timpul războiului. Poze mai noi n-a făcut nimeni. „Nu ne mai rămăsese nimic", spune Taisa. „Nimănui nu-i place să se pozeze lângă niște ruine." În copilărie n-a fost niciodată la film. La primul spectacol de circ a mers când avea 15 ani. Era un circ itinerant rusesc; vechea arenă de circ de la Groznîi fusese distrusă de aviația și artileria rusească. Taisa și-a jurat că, într-o bună zi, copiii ei se vor bucura de toate aceste lucruri, pe care ea nu le-a avut niciodată.

Groznîi era odată concretizarea pretențiilor de dominație ale Rusiei asupra Caucazului de Nord. Groznîi înseamnă, în traducere, „îngrozitor", „amenințător" sau „strașnic". Legenda spune că, în secolul al XIX-lea, un general rus a ales intenționat acest nume pentru garnizoana de aici, ca să-i impresioneze pe dușmanii țarului. Când șahul Persiei a ridicat pretenții asupra teritoriului, generalul Aleksei Ermolov i-ar fi răspuns laconic: „Am primit scrisoarea Înălțimii Voastre în strașnica și neclintita cetate Groznîi".

Îngrozitorul Groznîi: așa s-a întipărit orașul și în memoria străinilor. Capitala acestei republici autonome a fost distrusă de două ori în șase ani, în 1994 și 2000. Celor care aud de Groznîi și sunt destul de în vârstă le vin în minte imagini din război de la știrile de pe atunci: case fără ferestre, străzi și clădiri bombardate și ciuruite de gloanțe.

Astăzi însă orașul are un centru nou, de o frumusețe care-ți taie respirația. În locul în care bulevardul Putin traversează râul Sunja, ce coboară cu apele sale învolburate din munți și ajunge în câmpia cecenă, se înalță spre cer cele patru minarete ale moscheii Inima Ceceniei. A fost ridicată de firme de construcții turcești, după modelul Moscheii Albastre din Istanbul, în doar doi ani și jumătate. Fațadele sunt decorate cu marmură albă de pe insula turcească Marmara, iar interiorul este luminat de policandre din cristal strălucitor.

Groznîi, declarat în anul 2000 de Națiunile Unite „cel mai distrus oraș din lume“, este de nerecunoscut. În spatele moscheii se înalță fațadele de sticlă ale *Grozny City Towers*, cinci blocuri-turn de birouri moderne. În depărtare sclipesc în nuanțe bleu-turcoaz cupolele unei noi clădiri a guvernului. Arată atât de futurist, încât pare că arhitectul s-ar fi inspirat din seria de filme SF *Războiul stelelor*. Chiar și fațadelor odinioară ciuruite de gloanțe ale grosolanelor blocuri de locuințe sovietice din centrul orașului li s-a dat o nouă strălucire: conducătorul republicii, Kadîrov, a pus ca vechile construcții să fie decorate cu stuc și gresie, iar unde n-au ajuns banii pentru ornamente din piatră, s-au folosit imitații din polistiren. La Groznîi se vorbește cu mândrie de „minunea economică cecenă“.

Boomul edilitar din Caucazul de Nord n-a rămas neobservat nici în îndepărtata Moscovă, unde stârnește însă sentimente contradictorii. Reconstrucțiile din Groznîi par a spune că nu Rusia ar fi câștigat războiul, ci Cecenia, după cum scrie influentul portal de știri Gazeta.

Supunere

Cel mai important om în viața Taisei este tatăl ei. A fost paznic la o fabrică. Când întreprinderea a trebuit să se închidă, în anii ’90, a trecut la taximetrie, ca mulți alți bărbați de peste 40 de ani din Groznîi. Deși familia provine dintr-un mediu modest, gândește mai degrabă modern. Tatăl nu i-a spus niciodată Taisei cum să se îmbrace. Când era mică, a lăsat-o să se joace cu băieții din vecini, care au poreclit-o „Ataman“, fiindcă era năvalnică, asemenea unui căpitan cazac.

Tatăl și-a tratat fiica aproape ca și cum ar fi fost băiat. Taisa a purtat

pantaloni până la 15 ani. Tatăl ei se ducea cu ea la pescuit și a învățat-o cum se scot măruntaiele peștelui, ca să nu se strice repede: se ține de spinare și se taie burta cu cuțitul, de la coadă la cap. A educat-o pe Taisa astfel încât să devină o tânără conștientă de sine. Dar a crescut într-o perioadă în care societatea cecenă devenea din ce în ce mai reacționară.

Taisa străbate unul dintre pasajele comerciale moderne deschise pe bulevardul Putin. Buticurile vând aici, ca și în hedonista Moscovă, haine de marcă, Burberry sau Cardin. Sunt însă semne că seculara Moscovă ar putea totuși pierde lupta împotriva unui islam radical care se fortifică. Pe pereți, citate din Coran și versete evlavioase îndeamnă la ascultare: „Iar cel căruia Allah i-a dăruit credință trebuie să-i iubească pe regi și pe sultani și să se supună poruncilor lor“.

Militanții pentru drepturile omului îl învinuiesc pe guvernantul local din partea Moscovei de tortură și crime. Kremlinul însă îl apreciază, fiindcă Kadîrov e aspru cu rebelii care luptă în Caucazul de Nord pentru independență, pentru un stat teocratic islamist. Rusia a pornit două războaie în Cecenia. Datorită lui Kadîrov, soldații ruși nu mai trebuie acum să cucerească fiecare casă în parte.

În schimb, Taisa poartă zi de zi un război defensiv tenace. Se luptă pentru fiecare centimetru de piele. Mânecile și le-a tras deasupra cotului atât de mult pe cât permit paznicii moravurilor lui Kadîrov. Dar cu capul gol și fără fustă lungă nu mai are voie să participe la cursurile de la universitate. Taisa se declară credincioasă lui Allah. „Îmi iubesc credința, dar noile obiceiuri au fost introduse prea brusc“. Cunoaște cazuri în care tinere au fost împușcate pe stradă cu arme de *paintball* fiindcă nu purtau batic.

Trauma Rusiei

Regimul cecen este și un produs al perplexității. Moscova l-a instituit ca să aibă pace într-o regiune niciodată pacificată pe deplin. Țarii au cucerit Cecenia în secolul al XIX-lea, dar niciodată n-au supus-o definitiv. Teritoriul, de mărimea landului Schleswig-Holstein[9], a fost scena unor conflicte armate permanente. În vremea țarilor, detașamente cecene atacau unități de rezervă rusești pe drumul strategic gruzin din apropiere. În al

Doilea Război Mondial, unii conducători ceceni au pactizat cu Germania ca să se desprindă de dominația sovietică. Ulterior Stalin a pus să fie deportați 400 000 de ceceni, duși în vagoane de vite în Asia Centrală, deși doar o mică parte din populație a colaborat cu naziștii. Această măsură punitivă a costat viața a zeci de mii de oameni; abia începând din 1957 s-au putut întoarce acasă. În momentul prăbușirii Uniunii Sovietice, Cecenia era oficial parțial autonomă, dar, spre deosebire de țările baltice și Ucraina, nu avea statutul unei republici sovietice de sine stătătoare.

Între ruși și ceceni există o neîncredere profundă. Poetul național rus Aleksandr Pușkin i-a descris odinioară pe bărbații din Caucazul de Nord ca pe niște asasini vicleni: „Stai, cazace, treaz mai bine. / Peste râu cecenul vine“.[10] Această metaforă se găsește și la colegul său de breaslă, scriitorul Mihail Lermontov. Chiar și astăzi, orice rus cunoaște versul lui Lermontov despre cecen, care „se târăște pe mal, / ascuțind al său pumnal“. De cealaltă parte, cei mai mulți ceceni se simt cetățeni ruși de categoria a doua.

La începutul lui septembrie 1991, adepții mișcării cecene de independență au atacat parlamentul regional de la Groznîi, fidel Moscovei. Conducătorul acesteia era un fost general al aviației militare sovietice, Djohar Dudaev. Șeful partidului comunist de la Groznîi și-a pierdut atunci viața. Nu s-a lămurit niciodată dacă a căzut de la fereastră încercând să fugă sau dacă a fost împins.

Dudaev a proclamat Republica Cecenă Icikeria, dar n-a putut aduce liniște în țară. A urmat un război civil între Dudaev și adversarii săi, dintre care unii erau sprijiniți de Moscova. Primind întăriri de la armata rusă, aceștia au încercat, în 1994, să pornească o revoluție armată, dar au eșuat. La 1 decembrie în același an, avioanele militare rusești au început să atace obiective din Cecenia. Președintele Boris Elțin a trimis trupe „pentru a restabili ordinea constituțională“.

Dar n-a reușit niciodată. Primul război s-a terminat în august 1996 – când Taisa avea abia cinci ani –, formal printr-un acord de încetare a focului, în realitate însă prin retragerea armatei rusești, care era slab dotată, prost condusă și demoralizată. Negocierile privind statutul republicii au fost amânate pentru anul 2001. *De facto*, în această perioadă, Cecenia ieșise de sub controlul Moscovei, dar nu s-a restabilit astfel pacea. În repetate

rânduri, trupe teroriste islamiste se desfășurau în republicile vecine și în interiorul Rusiei. Începând din 1991, mai mult de 2 000 de oameni și-au pierdut viața în Rusia în atacuri teroriste.

În august 1999, luptători ceceni, sub comanda conducătorului rebel și islamistului radical Șamil Basaev, au trecut granița în provincia vecină Daghestan, unde au proclamat o „republică islamică“. Unitatea era însoțită de un bărbat din Arabia Saudită, Ibn al-Khattab, care fusese instruit în Afganistan, într-o tabără Al-Qaida, a lui Osama bin Laden. Atacul este considerat astăzi drept unul dintre factorii declanșatori ai celui de-al doilea război cecen.

La scurtă vreme, la Moscova și în alte orașe rusești a avut loc o serie de atacuri cu bombe asupra unor locuințe, iar mai mult de 300 de oameni au murit. Dat fiind că, în aceeași perioadă, serviciile secrete interne FSB au simulat în orașul Reazan un atac similar – un presupus exercițiu –, în lume a apărut teoria că în spatele atacurilor s-ar ascunde Kremlinul însuși. Putin – proaspăt devenit prim-ministru în 1999 – ar fi vrut să provoace următorul război ca să fie recunoscut drept luptător împotriva terorismului. La 1 octombrie trupele rusești au intrat din nou în Cecenia.

Precum Taisa și părinții ei, în timpul celui de-a doilea război au fugit 500 000 de ceceni, aproape jumătate din populație. Peste 50 000 de oameni și-au pierdut viața. În acel moment Kremlinului i-a fost clar că Cecenia nu se va supune niciodată „ordinii constituționale“ a Moscovei și că ar putea renunța de tot la această idee. Astfel, oficial, regiunea a dobândit statutul unui teritoriu autonom; ce-i drept, ca multe altele din Rusia. În realitate însă, numeroase legi rusești nu mai au efect în această republică.

Ideologul-șef al Kremlinului, Vladislav Surkov, a rezumat o dată această nouă linie într-o frază: „Republica Cecenia trebuie să rămână cu Rusia. Despre orice altceva putem discuta“. Rusia – potrivit Constituției, un stat de drept democratic federativ, având o formă de guvernare republicană – și-a propus să instituie în Cecenia o dictatură totalitară. Însă n-a găsit personalul potrivit ca să-și desăvârșească misiunea.

Tată şi fiu

Ahmat Kadîrov îi cunoștea bine pe adversarii Moscovei din Cecenia, fiindcă pe vremuri fusese și el unul dintre ei. Tatăl actualului conducător al republicii a făcut apel, în 1994, în calitate de mare muftiu, la *jihad*, la războiul sfânt împotriva Rusiei. A devenit cunoscută afirmația lui potrivit căreia, la nevoie, cecenii vor cuceri și „Vladivostokul și Moscova“. Dat fiind că cecenii le sunt inferiori numeric rușilor, „fiecare cecen trebuie să omoare 150 de ruși“. Chiar și după ce a trecut de partea Kremlinului, Ahmat Kadîrov a dezmințit această afirmație mai degrabă cu jumătate de gură, zicând că n-ar fi dat niciodată o cifră exactă, ci ar fi vorbit de „atâția ruși pe cât va fi posibil“.

La începutul celui de-al doilea război cecen, Kadîrov tatăl s-a pus în slujba Moscovei. Era împotriva creșterii influenței jihadiștilor radicali din străinătate și, pe lângă aceasta, ca partizan al Moscovei, ar fi avut șanse mai bune în carieră. Vladimir Putin l-a numit, în iulie 2000, pe Kadîrov tatăl în funcția de șef al administrației. În octombrie 2003 a devenit președintele republicii.

Pentru Kremlin, Kadîrov era un partener interesant. Era descendent al uneia dintre cele mai influente familii cecene și avea la dispoziție un fel de armată privată de mai multe mii de oameni. Pentru a pune capăt războiului, Rusia l-a mutat pe plan local. Frontul nu se mai desfășura, de acum înainte, între centrul federal și poporul rebel din Caucazul de Nord. Cecenii se luptau acum între ei, iar Moscova îi sprijinea pe paramilitarii *kadîrovțî*, garda de corp a lui Kadîrov. Comandantul trupelor era fiul acestuia, Ramzan.

La 9 mai 2004, Ahmat Kadîrov a fost ucis de explozia unei bombe pe stadionul din Groznîi. Chiar în aceeași zi, Putin l-a primit la Moscova pe Kadîrov fiul, pe atunci în vârstă de 27 de ani. Acesta a fost numit, mai întâi, premier interimar, iar un an mai târziu, prim-ministru. În 2007 a devenit președinte. Noul om de la putere a promis să transforme provincia marcată de tulburări în „cea mai înfloritoare, mai stabilă și mai democratică parte a Rusiei“.

Banul învinge în bătălia pentru Groznîi

Domnia lui Kadîrov în Cecenia se sprijină pe doi stâlpi: puterea și banul. În mai 2004, Vladimir Putin a întreprins un tur aerian pe deasupra mormanului de dărâmături din Groznîi. Trupele Moscovei controlau deja de multă vreme capitala, dar străzile erau încă pline de ruine. Putin a declarat că „arată groaznic din elicopter". Avusese impresia că reconstrucția face progrese. După vizită au început să curgă ajutoarele financiare de la Moscova: în jur de 1,5 miliarde de euro anual.

Banii Rusiei au câștigat bătălia pentru Groznîi. Cu toate acestea, noile fațade superbe ale clădirilor dau Ceceniei doar aparența modernității. În plus, mai e și întrebarea cât de rusească mai este încă această Cecenie? Proporția populației rusești a scăzut rapid, sute de mii părăsind republica autonomă din cauza războiului. Când s-a prăbușit Uniunea Sovietică, un sfert dintre locuitorii Ceceniei erau ruși; astăzi rușii mai reprezintă doar 2% din populație. Exodul acestora a cuprins și republicile vecine: în Ingușetia și Daghestan s-a înjumătățit numărul locuitorilor ruși.

Taisa are amintiri vagi cu *neanea* ei, o doică rusoaică din vecini, „binevoitoarea Vasilissa". Înainte de război, cecenii și rușii trăiau cu toții în armonie. Când Taisa, copil năzdrăvan, dispărea mereu de acasă, Vasilissa o căuta prin curțile vecinilor. Când o găsea, o sălta pe umeri și o căra acasă. În timpul războiului, Vasilissa a fost ucisă de o rachetă.

Enfant terrible

L-am întâlnit pe Ramzan Kadîrov pentru prima dată în februarie 2007, cu puțin înainte de a fi numit și oficial președinte al republicii. Echipa lui și-a dat toată silința să confere acestei întâlniri bizare cu un grup de ziariști aparența unei întâmplări.

Administrația prezidențială de la Moscova organizase un tur de presă în Cecenia pentru mass-media internațională. Pe atunci era nevoie de acreditare specială pentru această regiune, care până în 2009 fusese oficial încă zonă de operațiuni antiteroriste. La întoarcerea din Șali, un oraș de provincie, drumul național s-a golit ca prin minune. Autocarul s-a oprit, fără nici o explicație, pe marginea drumului, la umbra uneia dintre noile porți ale orașului, ridicate la ordinul lui Kadîrov pe drumurile de legătură cu Groznîi.

Deasupra celor două arce ale porții atârna portretul lui Putin și cel al tatălui lui Kadîrov, Ahmat.

Un Audi negru a oprit lângă autocar. Ușa șoferului s-a deschis brusc, Kadîrov a coborât, făcând o față surprinsă: „O, ziariști străini! Ce coincidență!“ Voia să știe ce impresie au vizitatorii despre Cecenia, dacă ne-a plăcut cazarea, dacă ne lipsește ceva. Pe un bărbat de la televiziunea japoneză l-a înghiontit prietenește în spate.

Lista celor cărora Ramzan Kadîrov le-a dat ghionturi prietenești vorbește de la sine. Ruud Gullit face parte dintre aceștia. Olandezul a încercat în zadar, în 13 zile de meci, să facă din FC Terek Groznîi, după indicațiile lui Kadîrov, „cea mai bună echipă din Rusia și din Europa“. Pentru Gullit, Kadîrov a pus ca fațadele de pe drumul spre stadion să fie vopsite portocaliu, dar, după cinci luni fără succes, olandezul a trebuit să plece.

Idolul fotbalului argentinian, Diego Maradona, a primit și el câteva ghionturi prietenești în subsolurile stadionului din Groznîi, unde Kadîrov l-a adus, împreună cu alte legende ale fotbalului, ca portughezul Luís Figo, pentru meciul inaugural de pe noul stadion. Kadîrov l-a adus și pe Lothar Matthäus, să joace alături de campionul mondial din 1990.

An de an, la 5 octombrie, Groznîi sărbătorește întemeierea orașului de către generalul Ermolov. Cu totul întâmplător, jubileul cade în același timp cu ziua de naștere a lui Kadîrov. De aceea, de câțiva ani, festivitățile sunt deosebit de fastuoase. La aniversarea de 35 de ani a lui Kadîrov, au urcat pe scenă actorul Jean-Claude van Damme și laureata premiului Oscar Hilary Swank; violonista Vanessa Mae a încasat un onorariu de 500 000 de euro cu această ocazie. Un cecen de rând ar fi trebuit să lucreze o sută de ani pentru această sumă. Banii pentru asemenea petreceri ar veni „de la Allah“, după cum a afirmat Kadîrov. La o ziaristă mai insistentă s-a răstit scurt că ar trebui mai întâi să aducă dovezi că banii provin din altă sursă.

În orice caz, banii au continuat să curgă: la scurtă vreme s-a aflat că poliția lui Kadîrov dorește să achiziționeze 15 limuzine Mercedes clasa E – la prețul de 85 000 de euro bucata – și un Porsche Cayenne. Kremlinul a rămas tăcut, ca întotdeauna, în fața extravaganțelor guvernatorului său. La demonstrațiile de la Moscova însă o nouă lozincă a devenit populară: „Nu mai îmbuibați Caucazul!“

Kadîrov n-a putut clarifica vreodată nici de unde provin banii pentru numeroșii lui cai de curse. Pasionat de cai, are mai multe herghelii, dintre care una în Cehia. Când, în 2014, după anexarea Crimeii, Uniunea Europeană i-a impus sancțiuni, și caii lui au fost afectați. Banii obținuți ca premiu de armăsarul lui Dashing Home n-au putut fi transferați în Cecenia. Kadîrov era furios. Cum se poate vorbi în Occident de drepturile omului, când deja „sunt încălcate în modul cel mai grosolan drepturile cailor, cele mai prietenoase, mai bune și mai delicate animale de pe tot pământul?“.

Aceasta este una dintre fațetele – înduioșător de capricioasă – a regimului său.

Escadronul morţii

La 13 ianuarie 2009 un om a fost împușcat în centrul vechi al Vienei, ziua în amiaza mare. Fugise din Cecenia. Umar Israilov, în vârstă de 27 de ani, cu pașaport rusesc, tocmai ieșea dintr-un supermarket de pe Leopoldstrasse, când a fost lovit de mai multe gloanțe. A murit în drum spre spital.

Israilov avusese un trecut agitat. Mama lui murise în primul război cecen, când el avea 13 ani. În timpul celei de-a doua campanii, s-a alăturat unei grupări rebele. S-a dus „în pădure“, după cum se spune în Cecenia. În 2003 a fost prins.

Israilov le-a povestit ulterior autorităților austriece ce s-a întâmplat mai departe. A fost dus la Țentaroi, orașul natal al familiei Kadîrov, într-o fostă sală de fitness transformată în cameră de tortură. Oameni ai serviciilor secrete interne l-au bătut și i-au cerut să recunoască uciderea a 17 persoane. Apoi, potrivit lui Israilov, a fost luat în primire de Ramzan Kadîrov însuși.

Acesta l-ar fi lovit și ar fi tras cu pistolul de două ori în direcția lui. Așa reiese din transcrierile declarației lui Israilov efectuate de funcționarii austrieci. Unul dintre oamenii de încredere ai lui Kadîrov – care mai târziu a ajuns deputat în parlamentul rus și prinț moștenitor al lui Kadîrov – l-a lovit cu lopata. Apoi „Ramzan Kadîrov mi-a arătat un fel de aparat cu o manivelă, mi-a spus că tocmai l-a primit și o să-l probeze pe mine. A trebuit să mă așez la un aparat de fitness, iar gărzile lui Kadîrov mi-au pus un cablu la ureche. Apoi Kadîrov a început să învârtească manivela, provocându-mi

un șoc electric“.

Uciderea lui Umar Israilov nu este un caz izolat. Bineînțeles, Kadîrov neagă vehement că ar fi implicat în comandarea de asasinate. Cu toate acestea, adversarii și criticii regimului său sfârșesc cu o regularitate remarcabilă prin moarte violentă. Reportera Anna Politkovskaia a fost împușcată, în 2006, de un grup de asasini, la fel și activista pentru drepturile omului Natalia Estemirova, în 2009. Oamenii responsabili de moartea acestora n-au fost prinși niciodată. Frații Sulim și Ruslan Iamadaev au fost uciși și ei de gloanțele unor asasini plătiți: Ruslan a fost ucis la Moscova, iar Sulim, în Dubai. În al doilea război cecen, amândoi fuseseră comandanți de operațiuni aliați cu Moscova și erau sprijiniți de serviciile secrete militare rusești GRU, fiind adversari reputați ai lui Kadîrov în lupta pentru supremație în Cecenia. Din când în când escadroanele morții își fac simțită prezența și în Turcia. În noiembrie 2015, în Bosfor a murit un fost luptător rebel pe nume Abdulvahid Edilghireev, împușcat de un atentator.

Procuratura austriacă l-a numit public pe Kadîrov drept cel care a tras sforile din spatele atacului asupra lui Israilov. Trei membri ai echipei de asasini de la Viena au fost condamnați de un tribunal austriac la 16 și 19 ani de închisoare. Lecea B., unul dintre ucigași, a reușit să fugă la timp în Rusia. În 2010 membrii diasporei cecene l-au recunoscut într-o fotografie, în care Lecea B. apare la Groznîi, în uniforma milițienilor lui Kadîrov.

Strigătul

În Cecenia există două puncte de vedere referitoare la Kadîrov. Vizitatorii îl află pe primul fără să întrebe, la orice colț de stradă. Pe fațadele caselor atârnă pancarte laudative: „Ramzan, mulțumim pentru Groznîi!“ La fel sună și declarațiile solemne ale cetățenilor, atunci când puterea de stat îi adună cu surle și trâmbițe, cu sutele de mii, la manifestații în centrul orașului. Ramzan este „garantul stabilității și al bunăstării“. Celălalt punct de vedere însă poate fi auzit numai dacă interlocutorul e încredințat că nimeni nu va afla niciodată spusele lui.

Adam nu se numește Adam de fapt, dar devoalarea adevăratului său nume i-ar putea pune viața în pericol. Tânărul își afișează loialitatea față de

Ramzan purtând zi de zi tricouri cu chipul acestuia. Dar pe telefon are un filmuleț zeflemitor, care s-a răspândit extrem de repede în Cecenia prin aplicația WhatsApp. Clipul este un montaj cu secvențe dintr-un bine-cunoscut discurs al lui Kadîrov și dintr-o scenă filmată în pușcărie din filmul sovietic cult *Gentlemenii baftei*. Kadîrov declamă acolo că ar fi „Eroul Rusiei, un general! Eu sunt Rusia, iar Rusia sunt eu“. Kadîrov chiar a făcut cândva aceste afirmații. În montajul cu pricina însă, capul i se sprijină pe pieptul gol al lui Belîi, un personaj negativ din film, pe care-l cunoaște toată Rusia. Mesajul este: orice ar spune Kadîrov despre sine, toată lumea știe că în realitate e un infractor.

Taisei nu i-ar scăpa niciodată un cuvânt rău despre Kadîrov. Îl numește mândria poporului său, dar simte cum spațiile libere din viața ei se îngustează. A primit o ofertă să lucreze în contabilitate, dar altă profesie decât cea de jurnalistă nu-și poate imagina. Povestește că, în copilărie, se juca de-a „reportera“, cu un băț în mână pe post de microfon.

Pentru revista *Sluhi hodeat* a intervievat o formație de hip-hop cunoscută în Cecenia. Grupul se numește Glasul străzii. Una dintre melodiile lor e intitulată *Imnul tineretului cecen*: „Cecenia înflorește, Cecenia învie“, spune refrenul. Este coloana sonoră patriotică în cinstea ridicării orașului Groznîi din ruine. „Împreună cu conducătorul nostru ne construim viitorul.“ Se referă la Kadîrov. Melodia a fost compusă la comanda Comitetului pentru tineret al guvernului.

Glasul străzii a înregistrat însă și melodii critice la adresa regimului. Raperii cântă în ele despre „strigătul sufletului, care nu înseamnă nimic în viața asta“. Uneori Taisa simte și ea întocmai. Recent, la *Sluhi hodeat* a avut loc un scandal. Redacția a publicat fotografii de la o prezentare de modă. Proprietarul revistei, un camarad de-al lui Kadîrov, a avut impresia că într-una dintre fotografii modelul pare că nu poartă batic. La scurtă vreme, Taisa a plecat de la revistă.

Violenţă

În ochii Kremlinului, legitimitatea lui Kadîrov se bazează pe succesul lui în lupta împotriva rebelilor islamiști. An de an, șeful republicii anunță noi

succese împotriva „diavolilor“. An de an estimează numărul luptătorilor rămași la nu mai mult decât două duzini. Efectiv, numărul atacurilor acestora a scăzut; totuși, violența n-a dispărut. Încă mai atrage tineri în clandestinitatea armată.

Taisa avea un coleg de școală. Se numea Ilias, se cunoșteau bine, locuia într-o casă de la marginea orașului Grozniî. Dintr-odată n-a mai venit la școală. S-au răspândit zvonuri că s-ar fi alăturat rebelilor. „La un moment dat s-a întors și s-a aruncat în aer“, spune ea. Altă dată, Taisa și colegii ei au văzut de la fereastra școlii un bărbat alergând spre o echipă de militari ai lui Kadîrov, care stăteau pe cealaltă parte a străzii. Era un atentator sinucigaș. Mirosul de carne arsă a persistat vreme de mai multe zile pe stradă.

De ce se alătură încă tinerii grupărilor teroriste? Taisa crede că ceea ce caută ei este dreptatea: „Dar o caută în locul greșit“.

Familia vărului ei a fugit în Europa în timpul celui de-al doilea război cecen. Acum trăiește în Suedia. Câteodată Taisa își dorește ca și părinții ei să fi făcut la fel. Păstrează legătura prin internet cu vărul ei, care i-a povestit că se duce în fiecare săptămână la sala de fitness. La Grozniî există, ce-i drept, cluburi sportive, dar nimeni nu-și poate permite taxa lunară de 6 000 de ruble, echivalentul a 90 de euro.

Când e întrebată de așteptările ei cu privire la viitor, Taisa răspunde șovăind: „În primul rând, să nu mai fie vreodată război“, spune în cele din urmă. O viață bună înseamnă pentru ea traiul în sânul familiei ei. Apoi cade din nou pe gânduri, pare că e undeva departe. Visează la călătorii; Taisa n-a ajuns niciodată dincolo de granițele Rusiei, n-a văzut încă marea. I-ar plăcea să se plimbe prin centrul vechi al Pragăi sau noaptea pe sub turnul Eiffel luminat strălucitor. Când se lasă întunericul peste Grozniî, nu mai are curaj să iasă pe stradă. În Cecenia pașaportul este greu de obținut – trebuie să aștepți foarte mult, iar funcționarii nu-ți eliberează actele decât dacă le dai mită. În consecință, pentru mulți ceceni o călătorie în străinătate e imposibilă.

Taisa își dorește să-și găsească locul, „acel loc în care să nu-mi spună nimeni ce am voie să fac și ce nu“. Îl numește „micul meu vis“. Zâmbind, adaugă: poate că „acest vis e totuși mai mare decât cred eu“.

Note

9. 17 300 km^2, aproximativ de mărimea Dobrogei (n. tr.).

10. A. S. Pușkin, *Prizonierul din Caucaz*, „Cântec cerchez“, 1, tr.: Miron Radu Paraschivescu, în *Opere alese*, vol. 2, Cartea Rusă, Bucureşti, 1954 (n. tr.).

7. ÎNCORONAREA ŢARULUI

„Un rus face întotdeauna totul în felul
lui, chiar dacă asta înseamnă să repete
aceleaşi greşeli.“

La 370 de kilometri vest de Moscova, Lena Sanițkaia își prăpădește pantofii cu toc prin mocirla de pe strada Lenin. Aproape și-a încheiat studiile de matematică și acum conduce grupul local al tineretului putinist, Tânăra Gardă din Smolensk. Când stă la biroul ei și vorbește la telefon cu funcționari și politicieni, peste umărul Lenei privește însuși Vladimir Putin, un portret de carton, în mărime naturală. „Putin, eroul nostru“, a scris cineva pe el.

Putin ar fi „un model cu care trebuie să se compare tineretul nostru“, spune Lena. Odată cu el spiritul patriotic a reînviat. „Înainte mulți umblau în tricouri cu steagul SUA. Acum sunt mândri de țara noastră și poartă pe piept steagul Rusiei sau chipul lui Putin.“ Ce înseamnă patriotismul pentru dumneavoastră? „Conștiința față de ceea ce consideri important: natura, atmosfera, rușii, casa ta, obiceiurile. Ești mândru de țara ta, trăiești pentru ea, îi dai putere, fiindcă așa simți.“

De ce nu se orientează Rusia mai puternic spre Occident? „Mentalitatea noastră, a rușilor, se deosebește mult de cea a altor popoare. Am avut mult de-a face cu americani, polonezi și cehi. Spre deosebire de noi, în SUA, de exemplu, rar se întâmplă ca oamenii să se înțeleagă și să colaboreze pentru a obține ceva. Acolo, fiecare luptă doar pentru el însuși.“ Rușii ar fi mai degrabă gata să-și asume riscuri, „poate chiar în mod nechibzuit. Întotdeauna ne implicăm pe deplin în joc. Dacă un european primește o sarcină, o rezolvă fără să comenteze, și face așa cum i s-a spus. Dimpotrivă, un rus face întotdeauna totul în felul lui, chiar dacă asta înseamnă să repete aceleași greșeli. De aceea, viața e mai interesantă aici“.

În mod conștient sau nu, Lena calcă pe urmele părinților ei. Este fiica

unor romantici sovietici. Părinții ei erau membri ai Comsomolului, organizația de tineret a partidului comunist, care în perioada cea mai bună număra 40 de milioane de membri. Mama și tatăl ei s-au înscris voluntari la un prestigios proiect sovietic, construirea unei căi ferate în Siberia. Magistrala Baikal–Amur, pe scurt BAM, trebuia să ajute la exploatarea bogățiilor subsolului și, în cazul unui conflict cu Pekinul, să înlocuiască linia transsiberiană, care trece prin apropierea graniței cu China.

La BAM se lucrase încă de dinainte de cel de-al Doilea Război Mondial, iar în 1974 s-au reluat lucrările, întemeindu-se peste o sută de orașe noi pe traseul acesteia. Uniunea Sovietică a cumpărat din RFG 9500 de autocamioane grele pentru lucrări. Traseul are astăzi peste 3 000 de kilometri lungime, străbate 16 fluvii mari și șapte trecători de munte, însă doar câteva trenuri circulă pe această linie. BAM s-a dovedit a fi o investiție gigant greșită. Exploatarea zăcămintelor nu s-a început, din cauza crizei Uniunii Sovietice, iar fabricile planificate n-au fost construite. Urmarea a fost inversarea migrației. Orașul Tînda, locul de naștere al Lenei, avea în 1989 peste 60 000 de locuitori, iar astăzi are abia jumătate.

Tatăl Lenei, Vladimir, a servit ca medic militar în forțele militare sovietice de căi ferate și avea puțin peste 40 de ani când a căzut Cortina de Fier. Astăzi lucrează ca medic într-un spital de stat. Putin l-a decorat cu titlul Meritul Militar Rusesc, dar salariul său lunar este echivalentul a 350 de euro. Lena i-a propus să se mute într-o clinică privată, unde ar câștiga de trei ori pe atât. Tatăl ei a refuzat. Nu poate trata oamenii pentru bani. Chiar și azi se simte străin în noua lume.

Vladimir Sanițki își amintește cum președintele SUA Ronald Reagan a descris, în 1982, Uniunea Sovietică drept „imperiu al răului“. „Voi, cei din Occident, v-ați lăsat înșelați de ștampila pe care ne-a pus-o un actor, și chiar și azi mai credeți în ea.“ Știa, desigur, de represiunea împotriva adversarilor regimului, de teroarea din timpul lui Stalin. Bunicul lui din partea mamei fusese într-un lagăr de muncă, fiindcă, în războiul civil rus, luptase de partea „albilor“, adepții monarhiei țariste. Bunicul din partea tatălui a fost arestat fiindcă cântase cântece zeflemitoare la adresa conducerii sovietice.

Când era tânăr medic militar, tatăl Lenei asculta emisiunea în limba rusă a postului de radio Europa Liberă, noaptea, pe ascuns, la un receptor produs

de Radiotehnika din Riga. Acest post de radio, finanțat de Washington, transmitea pasaje din *Arhipelagul Gulag*, volumul lui Aleksandr Soljenițîn interzis în Uniunea Sovietică, o răfuială cu sistemul lagărelor de muncă sovietice. Știa că Soljenițîn scrie adevărul. Doar „subtextul antipatriotic nu ne-a plăcut, presupunerea că am câștigat războiul exclusiv în urma reprimării brutale a propriului popor“.

Ce i-a povestit fiicei lui despre motivele declinului Uniunii Sovietice? Vladimir Sanițki crede că cei de la vârful Partidului Comunist n-au mai înțeles contextul economic, în special Mihail Gorbaciov. Nou-venitul s-a impus la Kremlin la început doar fiindcă era tânăr. Gorbaciov ar fi trebuit să ducă Uniunea Sovietică pe o cale asemănătoare cu cea a Chinei: economie de piață, dar controlată de stat, în nici un caz privatizând industria grea, astfel „explozia puterii economice ar fi fost inevitabilă“; așa vede lucrurile tatăl Lenei.

L-a susținut pe Gorbaciov, a încurajat Glasnostul și Perestroika, dar politica economică a fost un fiasco total. „Gorbaciov a pus să se tipărească bani, dar lipseau bunurile“, spune Vladimir. „Spionajul extern a eșuat. Americanii au prezentat cu mare tam-tam programul militar Star Wars, adică noua strategie de apărare antirachetă. Ce mai păcăleală! Singurii care au luat-o de bună au fost conducătorii noștri: au tocat bani degeaba pentru măsuri de contracarare. Dar cursa înarmărilor împotriva unei năluci nu poate fi câștigată.“

Întoarcerea lui Putin

24 septembrie 2011 este o zi istorică. Nori negri de ploaie se adună deasupra Moscovei. Lena ajunge dimineața în capitala Rusiei, cu trenul de noapte de la Smolensk, care face cei 300 de kilometri în șase ore. Din gara Belorusskaia de la Moscova, pornește împreună cu prietenii din Tânăra Gardă spre Olympia Park. Acolo se adună delegații partidului Rusia Unită. Această convenție a partidului electrizează opinia publică mai mult ca niciodată. În Moscova se dezbate cine se va prezenta la alegerile prezidențiale din anul următor. Candidează Dmitri Medvedev pentru un al doilea mandat? Sau se va întoarce premierul Putin la Kremlin?

Oamenii lui Medvedev au lăsat să se înțeleagă, timp de mai multe luni, că șeful statului ar rămâne bucuros în funcție. Tabăra lui Putin însă se străduiește să-l arate ca pe un om slab. Despre gărzile de la Kremlin se spune că, atunci când limuzina lui Medvedev se apropie de poartă, oamenii anunță „președintele tocmai sosește“. Imediat ce se apropie Putin, raportează: *nastoiașcii idet*, „vine cel adevărat“.

Lena își amintește de această zi cu „emoție, fiori și cu sentimentul că a participat la scrierea unei pagini de istorie“. Delegații care flutură stegulețe, baloanele și ecranele imense amintesc de campania electorală din America. Când Vladimir Putin urcă cu pași măsurați treptele spre tribuna întrunirii de partid, doar tehnica îndrăznește să se împotrivească marșului său triumfal, pentru scurtă vreme și fără succes. Microfonul nu merge, iar zece mii de spectatori de pe stadionul Lujniki au văzut la început, pe uriașul ecran cu LED-uri, un Putin fără glas. „Atunci o să vorbesc mai tare“, glumește Putin. În definitiv, încă nu și-a pierdut „vocea de comandant“.

Comandantul anunță că se va întoarce în fruntea Rusiei. Nu aghiotantul său Medvedev, ci Putin va candida la alegeri. În momentul respectiv avea 58 de ani, cea mai bună vârstă pentru un politician. Între 2000 și 2008 fusese deja președinte. Așa că se pregătește să efectueze o manevră ce nu i-a reușit încă nici unui conducător în istoria Rusiei: după plecarea de la Kremlin să se întoarcă acolo. Este un *come back* ce surprinde: observatorii contau pe o decizie abia după alegerile parlamentare din decembrie.

Triumful lui Putin este o înfrângere pentru intelectualii și întreprinzătorii din cadrul *establishment*-ului rus care își puseseră speranțele în Medvedev pentru o ulterioară liberalizare și un regim mai democratic. „N-am absolut nici o îndoială“ că Medvedev va candida la președinție, declara încă, la începutul lui septembrie, un confident al acestuia, Igor Jürgens. Odată cu Medvedev, se discreditează cea mai semnificativă întrupare a speranței elitei liberale, care este, până astăzi, prea mică să câștige alegerile sau să hotărască lupta pentru Kremlin. Fără ea însă modernizarea țării este practic imposibilă.

În ciuda celor aproape patru ani petrecuți la Kremlin, Medvedev îndură cu calm propria degradare la statutul de figurant: vine la microfon cu cearcăne maronii, dar se arată chiar relaxat atunci când spune că este

încântat de „energia deosebită“ din sală. „Arăta ca un om care, după multă vreme, scapă de o povară grea“, a spus mai târziu unul dintre delegați.

La convenția care avusese loc cu doi ani înainte la Sankt-Petersburg, Medvedev încă cerea reforme din partea partidului Rusia Unită. Mai târziu a declarat că partidul, ai cărui responsabili de la vârf pun umărul cu plăcere pentru a asigura succesul în alegeri, ar trebui „să învețe să câștige cinstit și să piardă cinstit“. Însă la „liturghia încoronării“ lui Putin din 2011 laudă cu curaj „democrația din interiorul partidului“.

Fostul și viitorul președinte al Rusiei își dorește multe: „Rusia trebuie să fie tare“, declamă Putin în fața publicului de pe stadionul Lujniki. „De aceea, ritmul dezvoltării noastre trebuie să fie mult mai alert decât cel de astăzi.“ Economia Rusiei ar trebui să crească cu șase până la 7% anual, iar în anii următori să se alăture „celor mai mari cinci economii naționale ale lumii“. Putin făurește planuri chiar dincolo de anul 2018: vrea să creeze 20 de milioane de noi locuri de muncă în industria modernă în următorii 20 de ani.

Din toate acestea nimic nu se va concretiza, nici măcar în stadiu incipient. În 2015, când prețul petrolului s-a prăbușit brusc, economia națională a Rusiei a regresat, după calculele Fondului Monetar Internațional, pe locul 12, după Canada și Coreea de Sud. Cu toate vorbele mărețe de la convenția partidului din 2011, nimeni n-a cutezat să rostească cu glas tare îndoielile față de acele promisiuni însemnate, iar asta în ciuda faptului că dependența țării de petrol și gaze în anii de mai înainte ajunsese la cote critice: în jur de 50% din veniturile bugetului de stat proveneau din vânzări de carburanți. În 2015, din cauza prăbușirii prețurilor, această cotă a scăzut la 43%.

Nici unul dintre cei peste 600 de delegați cu drept de vot nu și-a pus măcar o singură întrebare critică: au aprobat cu toții candidatura lui Putin aclamându-l și declarând la unison – fie că în interiorul partidului e democrație sau nu – discursurile lui Putin și Medvedev drept „program electoral oficial“ al partidului Rusia Unită.

Medvedev, încă președinte, mai are, înainte de a pleca, mulți fani pe internet: 130 000 pe Twitter, 180 000 pe Facebook. De asemenea, în trecut, Medvedev, el însuși blogger ocazional, și-a făcut de unul singur publicitate

propriilor reforme. După convenția partidului însă se dezlănțuie pe net furia și dezamăgirea adepților săi. Neobosit, Medvedev publică fotografii de la convenția partidului pe Facebook. Dar acum nu-și mai face prieteni cu ele. „Ultima speranță a murit“, comentează cineva cu pseudonimul Artiom. Iar o femeie pe nume Marina ia în râs „forma tribunei, care e exact cum trebuie să fie“. Pupitrul vorbitorului, la care Medvedev s-a sinucis politic, ar fi arătat ca „o jumătate de coșciug“.

Negocierea succesiunilor la putere are tradiție în Rusia. Comitetul Central al Partidului Comunist a ridicat pe tron *aparatciki* sovietici ca Leonid Brejnev sau Konstantin Cernenko. În 1999, Boris Elțin i-a predat puterea lui Putin. Lucrurile nu se desfășoară doar după dorința elitei politice de a dobândi puterea, ci corespund parțial și dorinței de stabilitate a populației. Astfel, Medvedev, proclamat președinte în 2007 de către Putin, după câțiva ani îi oferă președinția acestuia din urmă. Putin, făcut prim-ministru de Medvedev în 2008, este înlocuit de Medvedev la șefia guvernului în 2012.

În 2011, când Medvedev îl proclamă spontan pe Putin vârful de lance al partidului Rusia Unită, aplauzele delegaților sunt modeste: întregul partid a fost surprins de această decizie, la care nu se aștepta nimeni. Tandemul pune Rusia Unită și toată țara în fața faptului împlinit, iar poporului – 143 de milioane de oameni – îi revine, la alegerile parlamentare, doar rolul de figurant.

Aceste rocade au adus cu ele un fel de schimbare glisantă a formelor de organizare a statului. În 2008, când Putin a părăsit provizoriu Kremlinul și s-a mutat în Casa Albă, sediul guvernului, aflat pe malul râului Moscova, a luat cu el și o mare parte a puterii. Reiese imediat că, în noua Rusie, nu contează prea mult ce competențe prevede Constituția pentru președinte sau premier. Important este doar unde se află Putin. În cazul lui, e valabil ce spunea odinioară un rege al Franței: statul sunt eu. Odată cu întoarcerea sa ca președinte, în 2012, se schimbă din nou raporturile de putere, restabilindu-se vechea forță a Kremlinului. Medvedev este degradat ca șef al guvernului, devenind un subordonat.

La convenția partidului din 2012, un confident al lui Putin, Boris Grîzlov, le strigă delegaților că „a fost împiedicată dezmembrarea țării. Golul de

putere este o primejdie de moarte pentru Rusia“. Cuvintele lui Grîzlov exprimă convingerea că Putin și echipa sa au făcut statul rus din nou puternic. În realitate însă, aceștia l-au deturnat. Constituția Rusiei garantează separația puterilor, libertatea presei și libertatea de întrunire. Dar Constituția nu mai e decât o carcasă goală. Tabloidul *Moskovskii Komsomoleț* numește țara, în ziua de după convenția partidului, chiar „Putlandia“, ca și cum Rusia ar fi un mare cnezat modern.

Escroci şi hoţi

Lena poartă dres plasă și cercei cu ursuleți roz. Locuiește încă la părinții ei, dar visează la o carieră politică la Moscova: cel mai mult i-ar plăcea să lucreze la Casa Albă de pe râul Moscova: „Dacă intru în politică, nu vreau decât în executiv“, spune Lena. A obținut deja ceea ce speră să obțină toți activiștii tineretului kremlinist: atenție din partea puterii de stat. Când umblă prin Smolensk, uneori un Land Rover oprește lângă ea. Guvernatorul lasă geamul jos și o întreabă dacă o poate duce undeva cu mașina.

În 2004, Putin a desființat alegerile directe pentru guvernatorii provinciilor și, de atunci, aceștia sunt numiți de Kremlin. Abia sub presiunea protestelor le va acorda din nou alegătorilor dreptul de intervenție: aceștia ar urma să poată vota dintre candidații propuși de Kremlin. Lena găsește acest lucru absolut corect: „Este o problemă foarte delicată. Pe de o parte, suntem în favoarea democrației și a alegerilor. Privind însă realist, se poate întâmpla ca vreun țăran oarecare, venit de aiurea, pe nume Vasea Pupkin, să candideze pentru postul de guvernator sau de primar. Toate rudele îl vor vota, toți prietenii pe care i-a plimbat cu motocicleta prin sat. E bine așa? După mine, democrația ideală este o utopie“.

În schimb, dacă centrul numește un guvernator, va alege – consideră Lena – un om cu experiență, ale cărui capacități sunt cunoscute și care să poată fi la înălțimea provocărilor din provincie. În cazul numirii s-ar ține seama și de particularitățile locale, speră tânăra. Dacă este vorba de o regiune preponderent agricolă, „președintele nostru“ va trimite pe cineva care se pricepe la domeniul rural.

Astfel nu s-ar mai întâmpla ca la alegerile locale din orașul ei, Smolensk. Acestea au fost umbrite de scandaluri și au adus la putere un candidat îndoielnic. În 2010, după doar un an de mandat, primarul a fost arestat. „Era om de afaceri și bandit“, spune Lena.

Eduard Kaceanovski a fost arestat de forțele de ordine chiar în biroul său. A fost învinuit de corupție și condamnat la patru ani de detenție. Primarul dăduse aprobări pentru mari proiecte de construcții unor întreprinzători care, în compensație, puneau o locuință din noile construcții pe numele unui om de paie al său. Kaceanovski se făcuse remarcat în urma unor scandaluri și mai înainte. În 2010 declarase că, în urma unei tâlhării, i s-ar fi luat mapa, în timpul unei călătorii cu trenul de noapte spre Berlin. În ea avea un milion de ruble, echivalentul a circa 25 000 de euro, salariul său pe mai multe luni. În timpul călătoriei, primarul ar fi băut împreună cu niște necunoscuți. Un purtător de cuvânt al căilor ferate rusești a relatat că în compartimentul respectiv s-ar fi găsit patru sticle de vodcă goale.

Înainte de alegerea sa ca primar, Kaceanovski tuna și fulgera împotriva corupției din Smolensk. În anul 2006 a fost chiar ținta unui atentat. Atacatorii i-au aruncat acid în față. În 2009 a explodat o bombă artizanală lângă mașina avocatului său. Kaceanovski a promis „să aducă din nou încrederea în politică“. Cu toate astea, își schimba convingerile politice cu aceeași ușurință cu care își schimba costumele de firmă pe care le purta.

La început a fost membru al partidului populist de dreapta Rodina („Patria“). Apoi s-a alăturat Patrioților Rusiei. Mai târziu a ajuns la Rusia Unită. Când organizația locală de la Smolensk a partidului kremlinist a numit totuși, în 2009, un alt candidat la alegerile pentru primărie, s-a înscris pe cont propriu.

Rusia Unită l-a dat atunci afară din cauza „încălcării statutului partidului“. Hotărârea a fost publicată pe site-ul partidului. Patru săptămâni mai târziu – Kaceanovski, în ciuda așteptărilor, câștigase detașat alegerile – nu se mai vorbea de acest lucru. „Cetățenii și-au dat votul în favoarea lui Eduard Kaceanovski, un membru al partidului Rusia Unită“, a anunțat guvernatorul Smolenskului fără nici o ezitare.

Pe internet, un blogger din Smolensk a comparat apoi, în derâdere, Rusia Unită cu Partidul Ba’ath (Baas) al fostului dictator irakian Saddam Hussein.

Și acesta și-a pierdut de timpuriu profilul ideologic, urmărind doar să rămână la putere.

La sfârșitul lui 2011, după ce Lena a asistat la momentul în care Vladimir Putin și-a declarat noua candidatură în cadrul convenției partidului, apar primele semne de furtună pentru Rusia Unită. Aproape orice rus a auzit de scandalurile legate de membrii corupți ai partidului. „Partidul Puterii“ ajunge în defensivă. Începe să circule numele de „Partidul escrocilor și al hoților“. Bloggerul Aleksei Navalnîi l-a conceput. Când Lena este întrebată la universitate de ce militează pentru Rusia Unită, nu-i vine nici un răspuns în afară de acesta: „Nu există alternativă“.

8. REVOLTA

„După ceva vreme se va sfârşi poate
cu această smiorcăială puerilă cum că
nu există alternativă la Putin."

10 decembrie 2011 este ziua în care Vera Kiceanova este convinsă că sub ochii ei se va schimba cursul istoriei. Doar că nu bănuiește în ce direcție. Opoziția a convocat o manifestație în această zi. Starea de spirit la Moscova este tensionată, puterea de stat – nervoasă. Polițiști din unitatea specială OMON stau pe marginea străzilor, cu vizierele fumurii ale căștilor coborâte; adversarii Kremlinului le spun, în bătaie de joc, „cosmonauții". Vera își ridică gulerul paltonului ei gri și intră în centrul orașului. Pe drum mai verifică o dată noutățile pe Twitter. Un activist al opoziției sfătuiește protestatarii să-și ia de la farmacie a măști chirurgicale, fiind posibilă folosirea gazelor lacrimogene.

Vera ajunge în fața Pieței Bolotnaia; deasupra vârfurilor copacilor sclipesc, aurii, cupolele Kremlinului. Temperatura este de trei grade sub zero, câțiva fulgi de zăpadă cad din cerul trist de iarnă, dar Vera nu simte frigul, e prea entuziasmată, ca la o mare sărbătoare. Dinaintea ei se află o mulțime nesfârșită de oameni. Chiar și tatăl ei a venit. Și-a adus foștii colegi de clasă, care vor „să asiste la revoluție", spune el.

Protestatarii se înghesuie pe Podul Lujkov care duce în piață, trecând peste un canal. Acum poliția se teme că podul s-ar putea rupe sub greutatea oamenilor. Aceștia se îngrămădesc și pe celălalt mal al canalului, fiindcă e clar că nu mai au nici o șansă să ajungă în piață. Poliția estimează că sunt 25 000 de participanți, iar organizatorii vorbesc de 100 000. Adevărul este la mijloc, fiind probabil în jur de 50 000. Este cea mai mare manifestație de după jumătatea anilor '90 și nimeni nu pare pregătit: nici Kremlinul, care crede că a marginalizat opoziția, și nici măcar organizatorii înșiși.

Pe deasupra mulțimii zumzăie un mini-elicopter cu cameră de luat vederi.

E al bloggerului Ilia Varlamov și îi ajută pe mai mulți reporteri cu iPhone-uri să transmită demonstrația live pe site-ul de știri al lui Varlamov, Ridus. Serviciile secrete interne FSB au încercat să blocheze paginile de pe rețelele sociale care convoacă la demonstrație. Pavel Durov, fondatorul clonei rusești a Facebook-ului, vk.com, s-a apărat și a făcut publice presiunile din partea autorităților. „Încă mai stăm în picioare“, scrie el pe Twitter.

Tinerii se cațără în copaci, încercând să surprindă măcar puțin din minuscula tribună. Unii și-au prins o panglică albă la reverul paltonului, ca simbol al protestului. „Albul este culoarea purității“, spune Andrei, un moscovit de 21 de ani. Pentru el, panglica este un „semn al rezistenței, că suntem sătui de mizerii și hoție. Vrem schimbare și adevăr“. Prietena lui Andrei are un buchet de crizanteme albe.

Una dintre mizerii e manipularea alegerilor parlamentare, petrecută cu câteva zile mai înainte. Aceasta a declanșat un val de proteste, prin care opoziția vrea să forțeze Kremlinul să acorde concesii, dar, în cele din urmă, efectul obținut este exact opus: Kremlinul strânge șurubul.

93% la psihiatrie

La alegerile din 4 decembrie 2011, milioane de ruși se distanțează de Rusia Unită, „Partidul Puterii“ de la Kremlin. Ce-i drept, partidul obține încă majoritatea absolută a mandatelor, dar scade de la 64 la 49%. În total votează douăsprezece milioane de ruși în minus pentru Rusia Unită a lui Putin, în comparație cu alegerile care au avut loc cu patru ani în urmă. Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) clasifică alegerile drept „nici libere, nici corecte“. Totuși, la acest verdict ajunsese în mai multe rânduri și în anii precedenți, fără a stârni prea multă indignare printre ruși.

De aceea, conducerea s-a obișnuit cu ideea că poate manevra și manipula poporul. „Tehnologii politici“ ai Kremlinului declanșează după bunul-plac campanii de denigrare, creează partide și le fac apoi să dispară în scurtă vreme. Chiar și tabloidul *Moskovskii Komsomoleț*, altminteri foarte critic la adresa Kremlinului, în 2011 ajunge la concluzia că conducerea de la Kremlin arată, „prin rezultatul alegerilor ce pare credibil, că nu și-a pierdut

instinctul puterii“. O apreciere greșită.

Nu este exclus ca alegerile din 2011 să nu fi fost, de fapt, mai puternic manipulate decât cele precedente. S-au schimbat însă posibilitățile și disponibilitatea alegătorilor de a ține statul sub observație, lucru foarte important mai ales la Moscova, capitala spre care privește întreaga țară. Aici, mii de oameni s-au înregistrat ca observatori la alegeri, dintre care mulți ziariști de la noile mass-media online. Televiziunea pe internet TV Rain și-a înregistrat practic întreaga redacție ca observatori la alegeri. Se adaugă ONG-uri precum Golos („Glasul“), care centralizează pe internet toate informațiile privind încălcările legii electorale.

La închiderea secțiilor de votare, numărul incidentelor raportate a ajuns la 7800. Cel mai important accesoriu al observatorilor la alegeri este *smartphone*-ul. Astfel, un observator filmează, în circumscripția electorală nr. 2501 de la Moscova, cum un membru al comisiei electorale completează singur mai multe buletine de vot. Prins în flagrant, funcționarul împinge, rușinat, procesele-verbale deoparte. La Sankt-Petersburg, unii alegători s-au plâns că pentru ei se votase deja înainte să-și poată completa singuri buletinele de vot. În orașul Orenburg, la granița cu Kazahstanul, 40 de soldați se duc în grup la votare, având cu ei mai mult de 200 de pașapoarte ale camarazilor, pentru care vor de asemenea să voteze. În Cecenia, Rusia Unită deține chipurile 99,47%. Televiziunea se face de râs: potrivit unui grafic prezentat de canalul Rossiia 24, Rusia Unită a câștigat în regiunea Rostov, în sudul țării, 58,99% din voturi, în timp ce alte șase partide au primit, împreună, încă 87,48%. Asemenea greșeli se pot întâmpla. Însă pentru mulți ruși gafa este o confirmare a bănuielii că numărarea voturilor nu s-a făcut corect.

Kremlinul îi scoate vinovați de această mizerie pe observatori. Portalul online apropiat Kremlinului Lifenews publică, imediat după votare, schimbul de e-mailuri al ONG-ului Golos, în care apare și o corespondență cu diplomați americani. Materialul ar fi fost obținut de „hackeri“ și transmis redacției. Totuși, Lifenews are bune legături și cu serviciile secrete rusești.

Nu este primul atac asupra Golos: în ziua alegerilor, pagina web a organizației a fost luată cu asalt de așa-numitele atacuri DDoS, *Distributed Denial of Service* („blocarea serviciului“, „oprirea serviciului“), un fel de

avalanșă de date cu care atacatorul își bombardează ținta până când site-ul atacat intră în colaps, practic împotmolindu-se în datele parazit. Atacurile DDoS sunt printre cele mai primitive tehnici ale hackerilor. Până și pasionații de informatică de nivel mediu sunt deja capabili, cu minim efort, să paralizeze o pagină de internet, cel puțin pentru scurtă vreme. Este mai degrabă vandalism decât război cibernetic propriu-zis. De remarcat totuși că nu doar pagina Golos s-a prăbușit din pricina atacurilor DDoS, ci, aproape în același timp, și portaluri precum cel al cotidianului *Kommersant* sau al postului de radio Eho Moskvî, care relataseră pe larg despre manipulările alegerilor.

Golos a devenit apoi un fel de „dușman nr. 1 al statului“, asta și din cauza faptului că organizația a primit donații de la sponsori americani, printre care, de pildă, USAID, autoritatea americană în domeniul cooperării pentru dezvoltare. Legea promulgată în 2012 împotriva „agenților străini“ țintește în primul rând spre Golos. Numeroși susținători ai organizației au fost și ei luați în vizor: de exemplu, ediția rusească a revistei *Forbes*, pe atunci publicată încă de editura germană Axel-Springer, care însă, ulterior, din cauza presiunilor masive, a renunțat și și-a vândut cota-parte. *Forbes* publicase articole despre incidentele electorale semnalate de Golos pe pagina sa web, extrem de frecventată.

Cele mai halucinante dovezi că ceva nu este în regulă cu rezultatele alegerilor sunt însă publicate nu de ONG-uri sprijinite din Occident și nici de mass-media liberale, ci de comisia electorală de stat însăși, pe propriul site web. Aici scrie, de pildă, că pacienții Spitalului psihiatric nr. 3 din nord-estul Moscovei ar fi votat aproape unanim pentru Rusia Unită: 93% din cele 379 de voturi de acolo sunt în favoarea partidului kremlinist, iar pentru opoziție, numai 26 de voturi. În orașul Kurtamîș de la granița cu Kazahstanul, 82% din pacienții spitalului de boli nervoase de acolo votează pentru Rusia Unită. Foarte suspectă este și susținerea Pensionatului nr. 1 pentru veterani din Moscova, un azil de bătrâni. Mai mult de 96% dintre locatari votează pentru partidul lui Putin. În schimb, chiar în circumscripția electorală a lui Putin, partidul său trebuie să se mulțumească cu locul al doilea: în cartierul Gagarin de la Moscova, Rusia Unită atinge abia 23,7%, aici câștigând comuniștii.

Tovarăşi de dreapta

Vera stă în Piața Bolotnaia printre naționaliști ruși. Deasupra capului ei flutură unul dintre simbolurile dreptei, steagul negru-galben-alb al vechiului Imperiu Țarist. Pe Vera însă n-o leagă de ei decât opoziția față de Vladimir Putin. Mulți naționaliști l-au susținut la început pe Putin, după venirea lui la Kremlin. Fiindcă-și încheia uneori cuvântările cu un energic „Slavă Rusiei!“, l-au considerat unul de-al lor. Dar după câțiva ani s-au îndepărtat de el întrucât, pentru ei, Putin nu e suficient de radical.

Ideologia de dreapta este larg răspândită printre tinerii ruși, chiar și cei din generația Verei. Svetoslav Volkov este un astfel de caz. Și el este născut în 1991, e lat în umeri și are o slăbiciune pentru Germania. Un pulover negru marca Thor Steinar, preferată de neonaziști, îi acoperă tatuajul de pe brațul stâng: *Meine Ehre heisst Treue*, „Onoarea mea este loialitatea“, deviza SS-ului lui Hitler. Svetoslav a crescut în Rusia, acolo unde, „în anii ’90, era cea mai mare criminalitate“, după cum spune el. Orașul său natal, Liuberțî, este o așezare ca oricare alta, cu blocuri din prefabricate, aproape de periferia Moscovei, unde grupuri mafiote făceau odată legea: săvârșeau tâlhării, controlau cluburi de noapte și fabrici întregi. În fața casei în care locuiește astăzi, o inscripție comemorează victima unui atentat. Svetoslav avea trei ani când, fiind cu mama lui la locul de joacă, a văzut criminalii fugind.

Svetoslav nu bea, nu fumează și face mult sport. *Straight edge* (literal, „margine netedă“) se numește filozofia pe care o urmează, care subliniază „avantajul de a fi cumpătat“. Face parte dintr-o nouă generație de neonaziști, care nu ies în evidență ca acei *skinheads* de odinioară și știu să vorbească bine. Asemenea atentatorului norvegian Anders Breivik, care a împușcat 69 de oameni într-o tabără de vacanță și a detonat o bombă în cartierul guvernamental de la Oslo, și ei propovăduiesc lupta armată împotriva statului.

„Dușmanul principal este Federația Rusă“, spune Svetoslav. „Țelul nostru este să obținem puterea.“ De aceea, exersează într-o pădure de lângă Moscova, împreună cu tovarăși de idei îmbrăcați în haine de camuflaj, trasul la țintă cu o carabină de vânătoare. „Pot să-i înțeleg pe cei ce văd în

violență ultima cale de scăpare, fiindcă statul a interzis toate organizațiile noastre“, explică Svetoslav. Așa că acum nu mai ucid „imigranți și muncitori străini, ci polițiști, judecători și activiști pentru drepturile omului sponsorizați de SUA. Asta nu are nimic de-a face cu ura. La violență reacționăm cu violență“. Se pregătește pentru o luptă națională.

Experții ruși observă o schimbare pe scena dreptei militante: în 2011, neonaziștii au incendiat cinci posturi de poliție. În 2010 a murit un judecător de secție penală, Eduard Ciuvașov, împușcat cu un revolver. Poliția consideră că făptașul este un neonazist cu două svastici tatuate pe piept care, în octombrie 2011, s-a aruncat în aer din greșeală, cu o grenadă. Faptul că extrema dreaptă ar putea obține puterea este un scenariu de groază pentru acest stat multinațional. Svetoslav vrea o Rusie nouă, dar care trebuie să arate altfel decât visează Vera: națională, slavă, fără Caucaz.

Rebeliune în zăpadă

Acustica în Piața Bolotnaia este un dezastru. Demonstrația fusese gândită cam pentru 300 de participanți, iar la o sută de metri distanță de tribună nu se mai aude ce spun organizatorii. Verei nu-i place însă ce reușește să audă: prea multe generalități. Are sentimentul că nici unul dintre cei de la tribună nu-i în stare să găsească vorbele potrivite „și nimeni nu știe ce trebuie făcut în continuare“.

Protestatarii rezistă trei ore. „Nu mai mințiți“, scrie pe unele pancarte. Dar cel mai important mesaj al zilei nu e vreo lozincă, ci amploarea demonstrației și personalitățile care se regăsesc printre participanți. Spre deosebire de alte dăți, printre protestatari sunt și oameni de afaceri, înalți funcționari, pătura de sus, oamenii de succes de la Moscova. Aceștia ies în stradă pentru prima dată. În afară de câțiva perseverenți, mulțimea nu mai scandează nici obișnuitul „Putin să plece“ al opoziției. Simpla prezență a noilor nemulțumiți este o provocare suficientă: cetățenii Moscovei vor să înceapă un proces democratic.

Protestul din Piața Bolotnaia este primul dintr-o serie de demonstrații din iarna 2011–2012. Din cauza gerului, a fost supranumit „revoluția de zăpadă“. Șeful oficiului de stat pentru sănătate speră să-i țină pe moscoviți

departe de proteste prin avertismente cu privire la un val de gripă. Totuși zeci de mii de oameni rezistă ore întregi afară, la temperaturi de până la minus 25 de grade Celsius.

Organizatorii protestului din 10 decembrie sunt aceiași cărora, cu puțin timp înainte, le-a fost greu să mobilizeze vreo două mii de oameni care să demonstreze pentru libertatea de întrunire. Ce s-a schimbat? Să fi contat influența internetului? Sau poate oamenii erau prea supărați din cauza fraudei electorale? Atunci de ce nu s-au revoltat mai devreme? La următorul protest, pe 24 decembrie, mulțimea e și mai mare. În jur de 100 000 de moscoviți se adună pe bulevardul Saharov. Scriitorul Dmitri Bîkov, unul dintre organizatori, întreabă retoric de la tribună „cum se va termina" totul. Apoi a strigat: „N-o să se termine niciodată!" De fapt, mișcarea de protest devine tot mai furibundă pentru că nimeni nu înțelege prea bine cum a ajuns să ia naștere, nici Kremlinul și nici opoziția însăși.

Opozanții Kremlinului fac o descoperire stupefiantă: aproape peste noapte au devenit *cool*, la modă, oarecum sexy. Scriitorul Grigori Cihartișvili, cunoscut mai bine unui public de milioane de oameni în Rusia sub pseudonimul Boris Akunin, ține mai multe discursuri urmărite cu multă atenție. Până atunci vedeta petrecerilor, Kseniia Sobceak – 2,9 milioane de *followers* pe Instagram, 1,6 milioane pe Twitter – se transformă din moderatoare a emisiunii *Big Brother* rusești în ziaristă serioasă. Sobceak este fiica fostului primar general al Sankt-Petersburgului, un adevărat tată adoptiv al lui Putin. Este drăguță, bogată și timp de mai mulți ani a fost mai degrabă apolitică, dar situația s-a schimbat. După ce, la presiunea Kremlinului, talk-show-ul ei critic față de guvern a fost întrerupt, spunea: „Nu sunt o revoluționară, dar acum aș învăța cu plăcere cum se face un cocktail Molotov".

În 2011, Sobceak începe chiar o relație romantică cu activistul din opoziție Ilia Iașin. Iașin a ajuns o dată, în septembrie 2007, în atenția presei mondiale, printr-o acțiune de protest: umbla prin Piața Roșie cu o canistră de benzină, iar în mână avea o pancartă cu un mesaj către Putin: „Arzi în iad". Apoi Iașin și-a dat foc; totuși, purta un costum ignifug. A vrut astfel ca toată lumea să afle despre „Operațiunea Succesorul". Putin hotărâse pe atunci că Medvedev trebuie să-i urmeze ca președinte. Actul lui Iașin a fost

tratat de ruși cu răceală. Dimpotrivă, patru ani mai târziu, legătura lui cu Sobceak întruchipa un nou fenomen: înalta societate îi îmbrățișează pe luptătorii de stradă.

Cel mai inteligent discurs din Piața Bolotnaia n-a fost ținut de vreun politician sau un activist al opoziției, ci de ziaristul și moderatorul TV Leonid Parfionov, una dintre figurile cele mai cunoscute ale televiziunii rusești.

> De doisprezece ani, televiziunea cunoaște un singur personaj principal. De aici provin rezultatele sondajelor politice, nu din altă parte. Dar dacă aceste alegeri au arătat ceva, au arătat nevoia de schimbare, de a face un pas înainte. Trebuie să existe, în sfârșit, un dialog în societate, care în toți acești ani n-a existat, un dialog despre cum vrem să vedem Rusia noastră. Atunci va exista și competiție politică, lideri noi, idei noi și, după ceva vreme, se va sfârși poate cu această smiorcăială puerilă cum că nu există alternativă la Putin.

Protestele provoacă teamă Kremlinului. Acestea știrbesc aureola „majorității covârșitoare“ a lui Putin, cu care și-a legitimat direcția de până acum. Indiferent dacă a fost vorba de preluarea controlului asupra posturilor de televiziune, de domesticirea parlamentului sau a guvernatorilor, marea majoritate a acceptat aceste demersuri, iar proteste majore n-au avut loc până acum. Demonstrațiile de masă neașteptate lasă să se întrevadă și primele fisuri în cadrul sistemului: au venit funcționari și unii responsabili de frunte ai administrației prezidențiale, dintre care Mihail Abîzov, un miliardar care, câteva luni mai târziu, va deveni ministru, un om din tabăra lui Medvedev. Vladislav Surkov, director adjunct al administrației de la Kremlin, responsabil cu politica internă, îi laudă pe demonstranți, „partea cea mai bună a societății noastre, mai precis, cea mai productivă“. Corespondenții de presă occidentali îl mai prezintă încă cititorilor lor pe Surkov drept „ideolog-șef al sistemului lui Putin“, dar o fac doar din obișnuință. De fapt, Surkov s-a apropiat din ce în ce mai mult de ceva mai liberalul Medvedev.

Remarcabil este comportamentul lui Aleksei Kudrin, care i-a slujit credincios lui Putin mai mult de un deceniu ca ministru de finanțe. Cei doi sunt prieteni din perioada petrecută împreună în administrația orașului Sankt-Petersburg, la începutul anilor ’90. În 2011 însă, Kudrin se alătură protestatarilor și ține chiar un discurs. Desigur, nu rupe relațiile cu

Kremlinul, dar le arată însă adversarilor guvernului că le împărtășește „sentimentele negative legate de rezultatele alegerilor parlamentare din țara noastră“.

La televiziune apar emisiuni al căror ton critic față de Putin este cum n-a mai fost de mai mulți ani. La televiziunea Gazpromului, NTV, se spune că un calendar cu Putin, proaspăt tipărit de fanii acestuia, se găsește la o zecime din prețul inițial, fiindcă nimeni nu vrea să-l cumpere. Rezultatele sondajelor despre Putin au ajuns la doar 44%, în timp ce, cu un an în urmă, erau încă la 70%. Moderatorul face chiar glume despre sesiunea de întrebări live pe care Putin o susține anual la televiziune, care devine din ce în ce mai monotonă: ultima a atins un timp record, patru ore și 32 de minute. Putin „se deosebește tot mai puțin de deținătorii recordurilor mondiale în materie de dialog cu populația“, îl ia în râs NTV, arătând pe fundal un portret al bătrânului conducător revoluționar cubanez Fidel Castro. În încheiere, moderatorul îl mai compară pe Putin și cu șarpele Kaa din *Cartea junglei*, care-și hipnotizează victima, pentru ca apoi s-o înghită.

Preț o clipă, lucrurile s-au petrecut de parcă o parte a elitelor politice ar fi de partea protestatarilor. A fost însă doar un foc de paie: redactorii respectivei emisiuni de la NTV au părăsit postul, Surkov revine la locul lui. Kremlinul trage concluziile.

Dispariţia fanilor lui Putin

Vizavi de Piața Bolotnaia, pe celălalt mal al râului Moscova, unde chiria costă minimum 80 de euro pe metrul pătrat, economistul și sociologul Mihail Dmitriev stă în biroul său și explică motivele protestelor: Vladimir Putin a devenit victima propriului succes.

Lumea ar asista la „căscarea unei prăpastii tot mai mari între popor și guvern“. Dmitriev are un doctorat în economie, a lucrat ca sociolog și a fost multă vreme în slujba statului. Până în 2004 a fost prim-adjunct al ministrului economiei de atunci, Gherman Gref, căruia Putin îi încredințase elaborarea unui calendar de reforme liberale în economia rusească. Dmitriev a subscris la această strategie. „Planul Gref“ a fost pus în aplicare în proporție de 40%, „deloc rău în condițiile societății rusești“, spune

Dmitriev. De la retragerea sa din guvern, conduce Centrul pentru Dezvoltări Strategice. Acest *think tank* a rezultat din prima echipă de campanie electorală a lui Putin.

Centrul lui Dmitriev este singurul institut care a prevăzut protestele în masă. „Forțe motrice și perspective ale transformării politice a Rusiei" era titlul respectivului raport, prezentat de Dmitriev la 7 noiembrie 2011. Opinia publică a reacționat atunci cu neîncredere, ca la „tunete cu soare", își amintește Dmitriev. Cinci săptămâni mai târziu au început demonstrațiile.

Dmitriev a perceput mai devreme decât alții schimbările climatului politic, nemulțumirea crescândă. Motivul? Știe să pună întrebări. Centrul său nu face doar sondaje de opinie la telefon, ci mizează, în completare, pe așa-numitele *focus groups*: acestea sunt cercuri de discuții conduse de un moderator, în care sociologii stau regulat la masă cu cei intervievați și discută anumite probleme. Tehnica este sofisticată; spre deosebire de anchetele reprezentative cunoscute publicului, pe care se bazează, de pildă, *Barometrul politic* al ZDF[11] în Germania, ea nu permite afirmații fără echivoc despre care politician este mai iubit în momentul respectiv, dacă 70% din populație sunt mulțumiți de politica președintelui sau dacă e vorba de 5% mai puțin.

Focus group-urile oferă, în acest sens, ceva mult mai valoros: nuanțe și tonuri intermediare, grade de entuziasm sau dezamăgire, și, în consecință, indicații pentru posibile dezvoltări ulterioare. Dmitriev a efectuat timp de mai mulți ani astfel de anchete în grupuri, la Moscova, la Samara, un oraș important pe Volga, și – pentru a nu exclude provincia – la Gus-Hrustalnîi, un oraș mic, cu infrastructură subdezvoltată.

Focus group-urile sunt folosite deseori în marketing, pentru a testa cum va fi primit un produs nou, cât de bună este fidelizarea clientelei. Astfel, numeroase produse prezintă un ciclu de viață tipic. Un exemplu sunt *smartphone*-urile concernului american Apple: când sunt noi, entuziasmul nu cunoaște margini. Oamenii își petrec noaptea în fața magazinelor, ca să cumpere primii noile aparate. Apoi urmează o fază de obișnuință. iPhone-ul se bucură de un mare succes, care scade însă în intensitate odată cu trecerea timpului. După o vreme, obișnuința se poate transforma în respingere, dacă,

de exemplu, rezoluția camerei este prea mică în comparație cu concurența sau *design*-ul este depășit. Oamenii vor un model nou.

Dmitriev a constatat că preferința față de politicienii de succes urmează scheme asemănătoare, chiar și în Rusia. La începutul carierei lor, rezultatele sondajelor urcă mult; așa s-a întâmplat în cazul lui Vladimir Putin și al fostului primar al Moscovei, Iuri Lușkov. Desigur, faptul că amândoi dețineau controlul asupra televiziunilor a contat. Cei doi însă au atins și o coardă sensibilă pentru numeroși ruși: Lușkov, fiindcă era un tribun popular șmecher, care părea stăpân pe situație, iar Putin, fiindcă, după bolnavul Boris Elțin, simboliza avântul și tăria.

Rezultatele lui Putin în sondaje au rămas ani de zile atât de bune, încât i-ar fi putut face invidioși pe politicienii din Occident. Între 2001 și 2010, practic s-au menținut constant peste valoarea de 70%. În același timp, în *focus group*-urile lui Dmitriev s-a observat că motivația susținătorilor săi s-a schimbat. Erau mai departe în favoarea lui Putin, dar entuziasmul a scăzut. „Primul semn de îmbătrânire a unei mărci politice este dispariția fanilor“, spune Dmitriev. „Oamenii repetă formulări aproape identice referitoare la susținere. Dar motivația și intensitatea emoțională slăbesc. În același timp, ies la suprafață, pentru prima dată, tezele lipsei de alternativă.“

Mihail Dmitriev spune că „fanii“ lui Putin ar fi dispărut progresiv din *focus group*-uri, începând din anul 2005. Totuși rezultatele în sondaje au crescut, din cauza lipsei de concurență. Din 2010 rezultatele lui Putin în sondaje au început să coboare efectiv. Ciudat este că asta s-a întâmplat nu în ciuda bilanțului economic bun al lui Putin, ci tocmai datorită acestuia.

În cei zece ani de la intrarea în funcție a lui Putin, produsul intern brut al Rusiei a crescut aproape de opt ori în valori absolute, de la 250 de miliarde de dolari la 1,9 bilioane de dolari. Dmitriev poate debita ca nimeni altul indicatorii progresului: șomajul se menține la 5%, veniturile au crescut de trei ori mai repede decât productivitatea, în 1999 6% dintre ruși mai trăiau încă cu mai puțin de 2 dolari pe zi, iar azi nu mai e aproape nici unul în această situație. Între timp, toate gospodăriile au ajuns să aibă frigider și mașină de spălat, la fiecare o sută de ruși există 180 de telefoane mobile. În plus, există un computer în aproape jumătate dintre gospodăriile clasificate printre cele sărace.

Dmitriev numește asta „marș forțat spre societatea de consum“. De aici însă rezultă doar parțial recunoștință politică. Acum, când își văd asigurată supraviețuirea materială, tot mai mulți cetățeni au în vedere noi obiective. „Ceea ce i-a adus cel mai mare succes lui Putin este acum sursa presiunii“, spune Dmitriev. În grupurile lui, cei intervievați admit din ce în ce mai des că-i deranjează bădărănia în politică, învățământul prost, sistemul sanitar corupt. Dmitriev vorbește de „valori în evoluție“.

Sistemul de partide n-a înțeles acest proces. Noua clasă de mijloc a Rusiei n-are culoare politică. Dmitriev este însă convins că pătura de mijloc e cea care duce mai departe dezvoltarea Rusiei. Așa ar fi fost încă din vremea Uniunii Sovietice. Baza clasei de mijloc s-ar fi format între 1970 și 1990. Ca indiciu pentru sporirea bunăstării în această perioadă, Dmitriev dă creșterea numărului de autoturisme: în timpul celor două decenii de dinaintea prăbușirii Uniunii Sovietice, acestea s-au înzecit. Există „toate motivele să presupunem că noua clasă de mijloc sovietică a jucat un rol important în procesul de Perestroika și în cel al căderii regimului comunist“. În timpul crizelor din anii ’90, clasa de mijloc a sărăcit. Acum influența ei crește din nou. Pătura de mijloc ar fi periculoasă pentru puterea de stat: „Aceasta trăiește preponderent în marile orașe, contribuie cel mai adesea la crearea conținutului promovat de mass-media, face legea pe internet, dispune de capital social și de potențial pentru a se organiza singură“.

Dmitriev le pune participanților la *focus group*-urile lui și întrebarea neobișnuită despre animalul cu care ar asocia puterea de stat a Rusiei. În prezent, lupul este cel mai des menționat, în timp ce cetățenii se compară pe ei înșiși cu iepurii. „Pentru prima dată, participanții la *focus group*-urile noastre discută posibilitatea unei revoluții“, observă Dmitriev în iarna anului 2011. În condițiile date, opoziția ar avea avantaje clare „dacă este vorba de reînnoirea retoricii și a mărcilor politice“.

În schimb, în favoarea Kremlinului există doi factori: în primul rând, „nucleului moderniștilor“, a cărui putere crește, i se opune „nucleul tradiționaliștilor“, încă puternic și el. Mai ales în afara metropolelor ar fi mulți dependenți de prestațiile statului: pensionari, funcționari, muncitori în combinate industriale cu greu competitive pe plan internațional. În al doilea

rând, Dmitriev a făcut o observație care-l îngrijorează: „Politica externă antioccidentală a lui Putin le place oamenilor foarte mult".

Campanie electorală

Tânăra jurnalistă Vera Kiceanova regretă că nu și-a luat aparatul foto în Piața Bolotnaia și n-a făcut fotografii. Consideră că este posibil ca „aceasta să fie cea mai importantă zi din viața mea". Totul ar depinde de cum vor evolua lucrurile în Rusia de acum înainte. Dacă manifestația devine punctul de plecare al unui mare val de proteste, „le pot povesti nepoților mei că am fost acolo". Sub impresia demonstrației s-a hotărât să încerce să intre în instituții. Va candida la următoarele alegeri comunale, ca deputat pentru Iujnoe Tușino, cartierul ei natal din Moscova, cu 120 000 de locuitori. „Încă nu știm cum vom merge mai departe, iar eu nu sunt cel mai competent om în materie de politică", admite Vera. Totuși, vrea să capete experiență. Alegerile vor fi pe 4 martie 2012, în Iujnoe Tușino, pentru parlament, iar în toată Rusia pentru un nou președinte.

Vera se aruncă în campania electorală; și Kremlinul face pregătiri, începând cu mobilizarea celor pe care Mihail Dmitriev i-ar numi „nucleul tradiționaliștilor". La 23 decembrie 2011, Putin îl convoacă pe fondatorul partidului naționalist de dreapta Rodina, Dmitri Rogozin, să vină de la Bruxelles. Rogozin era acolo ambasadorul Rusiei la NATO. Este un instigator: „Cu cât bazele NATO sunt mai aproape de noi, cu atât mai ușor putem ajunge la ele", a declamat el într-un interviu. Acum Kremlinul îl face viceprim-ministru. La începutul lui februarie, Putin îl primește în echipa sa și cel care-i fusese aliat lui Rogozin la fondarea partidului Rodina: economistul politic Serghei Glaziev, idol al adepților liniei dure din Rusia, devine membru în echipa de campanie electorală a lui Putin. Glaziev este convins că SUA ar tipări masiv dolari ca să poată apoi cumpăra cu ei firmele rusești. În vara lui 2012, Glaziev avansează, devenind consilier al lui Putin pe problema Ucrainei. Președintele ucrainean de mai târziu, Petro Poroșenko, îl consideră pe Glaziev nazist.

Mișcarea de protest care a apărut într-un mod atât de energic după manipulările alegerilor parlamentare pierde din nou din putere în ianuarie

2012. După ce, la 24 decembrie 2011, în jur de o sută de mii de oameni au urmat chemarea de a ieși în stradă, conducătorii opoziției au plecat în concediu. Aleksei Navalnîi pleacă în Mexic, iar Boris Nemțov își petrece sărbătorile rusești extinse de Anul Nou, până la jumătatea lui ianuarie, cu prietena lui, în Dubai. Când opozanții lui Putin se întorc, constată că Kremlinul n-a stat degeaba, ci a început să arunce cu noroi: „Scandal sexual: cele 1001 de nopți ale lui Nemțov“, este titlul unei relatări privind călătoria lui Nemțov în Dubai din tabloidul moscovit *Tvoi den*.

Revista publică fotografii cu opozantul Kremlinului pe malul mării, însoțit de o femeie tânără în rochie scurtă. Anastasiia Ogniova, 25 de ani, are părul roșu și seamănă de departe cu fosta spioană rusoaică, fugită în SUA, Anna Chapman. „Muza predicatorului democrației în Rusia“ ar fi, în realitate, o damă de companie de o mie de dolari pe noapte, după cum anunță *Tvoi den*. De fapt este o minciună. Dar mulți moscoviți se întreabă totuși cu câtă seriozitate tratează opoziția restructurarea țării, dacă liderii acesteia, în punctul culminant al protestelor, pleacă în concediu două săptămâni.

Pentru Vladimir Putin, demonstrațiile sunt un semnal de alarmă. Timp de trei luni călătorește neobosit prin țară, strânge mâini, face campanie electorală la fel de angajat ca în anul 2000, când a fost ales pentru prima dată. Între timp oamenii săi îi cheamă la adunare pe adepți. La începutul lunii februarie 2012, cu patru săptămâni înainte de alegerile prezidențiale, își arată puterea la Moscova: poliția numără 140 000 de demonstranți în favoarea lui Putin în monumentalul Parc al Victoriei. Printre ei sunt mulți angajați la stat, profesori, pensionari, dar și oameni de afaceri cu concepții conservatoare. Retorica se aseamănă cu lozincile care vor fi auzite doi ani mai târziu la Moscova, după revoluția ucraineană. Astfel, publicistul Maksim Șevcenko strigă de la tribună că demonstrațiile opoziției ar fi „conduse de oameni pe care eu îi consider dușmanii țării mele“.

Și Aleksandr Prohanov redevine popular. Editorul revistei staliniste *Zavtra* este un lider de opinie al dreptei radicale. Prohanov cere ca Putin să ia, în sfârșit, măsuri radicale împotriva liberalilor din elita puterii. Pentru Prohanov și cei care gândesc ca el, aceștia sunt trădători care trebuie „anihilați“. Prohanov îi urăște pe reformatorii din anii ’90, asemenea lui

Nemțov sau Ciubais. „Sperma lor neagră“ ar fi subminat economia și statul rus. Dat fiind că, de-a lungul anilor, Putin n-a dat semne că ascultă de astfel de sfaturi, Prohanov a scris o carte cu titlul *Acel Putin în care am crezut*, o reglare de conturi.

La sfârșitul lui 2011 însă, ideologul ajunge brusc unul dintre invitații preferați la talk-show-urile rusești. Astfel Prohanov are ocazia să-i pună lui Putin o întrebare în fața camerelor care înregistrau: pe ce trupe, pe ce gardă de corp vrea Kremlinul să se sprijine „în restructurarea Rusiei“? Putin se eschivează. Ține un lung monolog. Dar, într-un fel, a răspuns deja la întrebare: raporturile de putere din spatele zidurilor Kremlinului sunt în mișcare. Liberalii economici pierd din influență, iar șoimi ca Rogozin și Glaziev, forțele conservatoare ale Kremlinului, iau în greutate.

Notă

11. În germană *Politbarometer*, emisiune TV lunară a postului ZDF, care prezintă tendințele actuale din politică, bazându-se pe sondaje de opinie (n. tr.).

9. CONTRAREVOLUŢIA

„În echipă, atitudinea defetistă este
interzisă. Amenda pentru lozincile
despre emigrare: 850 de ruble.“

În umbra turnurilor Kremlinului, pe o insulă a râului Moscova, noua Rusie a ajuns în gropile lăsate în urmă cea veche: cafenele pentru artiști, cluburi de noapte și *start up*-uri pe internet și-au stabilit sediul aici, în fostele hale ale fabricii de ciocolată Octombrie Roșu. Întreprinderea fusese naționalizată după Revoluția din Octombrie 1917, cu denumirea de Fabrica de Dulciuri nr. 1. Astăzi zona este un loc de întâlnire pentru Moscova emergentă, scena artiștilor și a unor femei din lumea mondenă a capitalei.

Între timp, Vera Kiceanova a ajuns să scrie pentru portalul online Slon. Dacă iese din birourile redacției pe terasa de pe acoperiș, este de ajuns o privire de jur împrejur pentru a percepe câmpul de tensiune în care acționează redacția. În stânga se află monumentul lui Petru cel Mare, țarul reformator, în fața acestuia, Catedrala lui Hristos Răscumpărătorul, în care formația Pussy Riot și-a ținut, în februarie 2012, reprezentația scandaloasă și, doar la câteva sute de metri mai spre vest, Piața Bolotnaia, simbol al revoluției care n-a mai avut loc.

Pe cât de surprinzător a fost avântul mișcării de protest din iarna anului 2011 împotriva manipulării alegerilor parlamentare, pe atât de repede a și încetinit. Vera crede că liderii opoziției au pierdut o șansă istorică: „Ori a fost vorba de nepricepere, ori de trădare“.

Spațiile redacției Slon sunt luminoase, ferestrele înalte, vechii pereți ai fabricii văruiți. Pentru conferințe există o incintă de sticlă în mijlocul încăperii comune de birouri. În colțuri sunt așezate fotolii comode. Slon face parte din spațiul public aflat în opoziție cu marile televiziuni controlate de stat, care, începând de la jumătatea anilor 2000, s-a format în cadrul Runet, segmentul rusesc al internetului.

Dat fiind că numărul utilizatorilor de internet în Rusia a crescut în salturi, portaluri ca Slon sau proiectul înrudit TV Rain au, pentru prima dată, șansa de a ajunge la un public de masă. Fiindcă economia duduie, cresc și veniturile din publicitate. Multe dintre noile mass-media atrag ziariști de top, care mai înainte lucraseră la ziare și reviste de știri. Redactor-șef la TV Rain este un fost reporter al ediției rusești a *Newsweek*, care și-a încetat apariția în 2010, la presiunea autorităților. TV Rain a devenit cunoscută pe plan internațional fiindcă, în iarna lui 2011, a fost singurul canal care a transmis live demonstrațiile; de aceea, procuratura a făcut cercetări, pe motivul unei posibile „finanțări din fonduri străine".

În ianuarie 2014 – Crimeea este încă ucraineană, dar pe Maidan ard deja cauciucuri – trupele auxiliare contrarevoluționare ale lui Putin stau la ușa redacției. Vera trece printre ele în fiecare dimineață, când vine la serviciu. Activiștii organizației kremliniste Tânăra Gardă pichetează clădirea redacției. „Rușine" scrie pe pancartele lor și „TV Rain își bate joc de cele sfinte". Factorul declanșator este un sondaj controversat al canalului, care ar vrea să știe de la telespectatori dacă Uniunea Sovietică, în cel de-al Doilea Război Mondial, „n-ar fi făcut mai bine să predea Leningradul germanilor, ca să salveze sute de mii de vieți". În timpul asediului Sankt-Petersburgului de azi de către Wehrmacht, între 1941 și 1944, au murit aproape un milion de oameni.

Redacția oprește sondajul după numai 30 de minute și își cere scuze, dar furtuna care se abate asupra TV Rain nu mai poate fi oprită. Postul TV n-a încălcat nici o lege, nici o instanță nu i-a dat vreo condamnare, dar, ca la un semn, cei mai importanți 25 de operatori TV prin cablu și satelit scot TV Rain din grila de programe. În câteva zile, TV Rain își pierde 90% din public. Mai întâi se retrag clienții publicitari, apoi postului i se interzice să facă reclamă, iar în vara lui 2014, proprietarul dă redacția afară din spațiile fostei fabrici de ciocolată. Redactorul-șef, Mihail Zîgar, spune că „în decursul unui an le-au smuls, rând pe rând, câte o parte a corpului". Redacția trebuie să se mute într-un birou improvizat într-o locuință particulară. Începe o campanie de *crowd funding*, iar în două săptămâni adună echivalentul a două milioane de dolari; doar așa pot TV Rain și Slon să-și continue activitatea, pentru moment.

Riposta lui Putin

Vladimir Putin are o intuiție incredibilă pentru a simți momentul potrivit. Mulți observatori au catalogat pasiunea lui pentru judo drept o concretizare a fanteziilor lui de *macho*, cu succes la public. Totuși, practică acest sport de la unsprezece ani. Putin are centura neagră și, în 1976, a câștigat campionatul orașului său natal, Leningrad. Ocazional, Putin își mai măsoară forțele pe saltea cu alți judoka, iar uneori sunt de față camerele de luat vederi ale televiziunii de stat. Telespectatorii văd atunci un om care a învățat să învingă adversari ce par mai mari și mai puternici decât el.

Putin nu se repede. Își apucă adversarul de chimono, țopăie ba înainte, ba înapoi, și-l aruncă la pământ exact când acesta face greșeala să atace prea impetuos. Judoul este o artă a sincronizării și a tehnicii. Iese învingător cel care, la momentul potrivit, se poate folosi de mișcările adversarului pentru a-l trânti la pământ. Putin spune că judoul „e mai mult decât un sport, este o filozofie“.

Tot așa funcționează și mecanica contrarevoluției lui Putin: cu cât sporesc presiunea și criticile din străinătate, cu atât mai iubit devine Putin în ochii celor mai mulți dintre ruși.

După protestele din Piața Bolotnaia din 2011, mai întâi lasă atacurile adversarilor săi să cadă în gol. De aceea, aghiotantul său Dmitri Medvedev mai face o dată pe liberalul model. Președintele aflat la sfârșitul mandatului își folosește ultimul discurs despre starea națiunii, în decembrie 2011, pentru a anunța surprinzător, poporului perplex, o „reformă complexă a sistemului nostru politic“. El asigură oamenii că vor fi reintroduse alegerile directe pentru guvernatorii provinciilor, că vor exista mai puține piedici în calea fondării de noi partide și că se va înființa un mare canal de televiziune, independent de Kremlin. Toate astea ar trebui să potolească nemulțumirea demonstranților; în ultimă instanță, protestele s-au îndreptat în primul rând împotriva propagandei stângace a televiziunii de stat. Astfel, la o jumătate de an înainte de a-și încheia mandatul, Medvedev promite să pună repede în practică ceea ce până atunci a omis.

Totuși, după întoarcerea lui Putin pe fotoliul prezidențial, în mai 2012, din liberalizările promise nu mai rămâne prea mult: Kremlinul își păstrează

controlul asupra numirii guvernatorilor, iar partidele din Dumă sunt ținute și mai din scurt. „Televiziunea publică“ OTR, nou înființată la ordinul lui Medvedev, se plânge deja de lipsă de bani chiar înainte de a începe să transmită. În 2015, canalul nu se mai încadrează printre primele 25 de mari posturi din țară, așadar – spre deosebire de Disney Channel-ul rusesc sau de Euronews, de pildă – are mai puțin de 0,2% cotă de piață.

Medvedev răspândește totuși mai departe impresia că Kremlinul ar fi ascultat revendicările demonstranților. În ianuarie 2012 îndrăznește chiar să meargă din nou la o manifestare de la Facultatea de Jurnalism a Universității Lomonosov. Spre deosebire de prima vizită, studenți ca Vera Kiceanova nu mai sunt lăsați afară. Înainte de începerea dezbaterii, moderatorul îi roagă pe tinerii ziariști în devenire „să nu arunce în președinte cu obiecte, ascuțite sau nu. Fiindcă știm: arma cea mai ascuțită, care provoacă rănile cele mai adânci este cuvântul“.

Medvedev dă dovadă de rezistență timp de două ore pline și răspunde chiar și la întrebarea dacă ar fi gata – odată ce se va ajunge la revoluție – „să-și asume răspunderea în fața unui tribunal al poporului“ pentru falsificarea alegerilor. El, președintele – a răspuns –, ar fi, bineînțeles, „gata să mor pentru idealurile mele. Dar pentru o revoluție în Rusia lipsesc premisele. Țara și-a epuizat limita de evenimente revoluționare deja din secolul XX“.

În timp ce Medvedev se confruntă cu clasa de mijloc răsculată din marile orașe, Putin mobilizează restul țării. În săptămânile de dinaintea alegerilor își publică programul în șapte articole. Acestea sunt atât de lungi încât – legate sub formă de carte – ar umple mai mult de 150 de pagini. Desigur, aproape nimeni nu le citește pe toate, dar nici nu se așteaptă acest lucru. Se urmărește ca, pe cât posibil, fiecare rus să citească măcar *unul* dintre texte.

Echipa de campanie electorală a lui Putin le publică exact în acele mari cotidiene care ajung cel mai bine la fiecare grup-țintă: în ziarul guvernului, *Rosiiskaia gazeta*, Putin vorbește despre „Garanții ale siguranței naționale“, publicația fiind citită de numeroși funcționari. Ziarul economic liberal *Vedomosti* publică, sub titlul „Avem nevoie de o nouă economie“, planul lui Putin pentru un calendar ambițios de reforme. Ziarul intelectualilor, *Nezavisimaia gazeta*, prezintă angajamentul candidatului în favoarea Rusiei

ca stat multietnic. În tabloidul păturilor de jos, *Komsomolskaia pravda*, se vorbește, în schimb, de „crearea dreptății“ și despre o nouă politică socială rusească.

Putin se străduiește să-și mobilizeze clientela: 37 de milioane de pensionari, 4,6 milioane de medici și angajați în sistemul de sănătate, șase milioane de învățători, profesori și educatori, trei milioane de angajați în industria de apărare și zece milioane de militari, securiști, polițiști, funcționari în justiție și administrație. În total sunt în jur de 60 de milioane de persoane cu drept de vot, ale căror bune și rele depind nemijlocit de stat.

Personaj simbolic al acestei alte Rusii, departe de fațadele strălucitoare din orașele cu câteva milioane de locuitori, devine un om pe nume Igor Holmanskih. Este șef de echipă într-o fabrică de tancuri din regiunea Ural. În decembrie 2011, când i s-a făcut legătura în timpul orei, bine regizată, de întrebări TV a lui Putin, s-a oferit să vină „cu băieții la Moscova ca să ne apărăm stabilitatea, dacă miliția noastră nu rezolvă cu demonstrațiile“. Constructorii de tancuri vin efectiv la Moscova: cu două săptămâni înainte de ziua alegerilor, trenul lor special, nr. 219, sosește în capitală, iar pe ferestrele compartimentelor sunt lipite folii cu desene ce înfățișau tancuri. „O direcție verificată, o putere de stat de încredere: Putin nu lasă țara să cadă“, scrie pe pancarte.

Industria oțelului și cea de apărare din Ural profită de înzestrarea „fără egal“ a armatei pe care a promis-o Putin. Aviația, trupele terestre și marina ar primi arme noi de 500 de miliarde de euro, ca să nu se repete „tragedia din 1941“, așa cum spune Putin. Pe atunci, Germania lui Hitler a atacat Uniunea Sovietică, care era slab pregătită de război.

Lacrimile lui Putin

Pentru a preîntâmpina acuzațiile de manipulare a alegerilor, cum s-a întâmplat la ultimele alegeri parlamentare, Kremlinul se așază *de facto* el însuși în fruntea mișcării pentru mai multă transparență. Se dă dispoziția ca în toate secțiile de votare să se monteze camere de luat vederi care să transmită live pe internet în ziua alegerilor. Nu avem nimic de ascuns, așa sună mesajul. Cu toate acestea, observatorii din partea OSCE constată și de

această dată neregularități: într-una din trei secții de votare, procesul de numărare a voturilor a fost criticat ca fiind „prost“.

În ziua alegerilor, 4 martie 2012, cu 45 de milioane de voturi, Putin obține un rezultat mai slab decât în anii 2000 și 2004, chiar mai slab chiar decât președintele „interimar“ Medvedev, în 2008. Dar, cu 64%, Putin se află totuși cu aproape 50 de puncte procentuale în fața comunistului Ghennadi Ziuganov, de pe locul al doilea. Spre deosebire de cum s-a întâmplat la alegerile parlamentare, în rândul populației se răspândește, în mare parte, impresia că, chiar dacă au fost manipulări, acestea n-au avut influență hotărâtoare asupra rezultatului, victoria lui Putin.

Protestele împotriva falsificărilor alegerilor au impresionat Kremlinul, doar că s-a întâmplat altfel decât au sperat demonstranții. Protestele nu fac decât să-i întărească convingerea lui Putin că Occidentul ar vrea să-l dea jos cu ajutorul unei revoluții. Oare salariul observatorilor de la Golos n-a fost plătit de niște fundații americane? Oare nu Joe Biden, adjunctul lui Barack Obama, a dat de înțeles la Moscova, înainte de alegeri, că Washingtonul ar prefera un al doilea mandat al lui Medvedev? Când Barack Obama a vizitat Moscova pentru prima dată, în 2009, proclamând un „nou început“ în ceea ce privește relațiile bilaterale, consilierul său pe problemele Rusiei, Michael McFaul, a făcut o declarație nesăbuită, devenită imediat virală, potrivit căreia Casa Albă ar trebui, pe viitor, să se concentreze în primul rând pe Medvedev. Putin ar fi de domeniul trecutului. Astfel, relațiile s-au stricat.

Revista *Time* îl numea pe Putin, într-un titlu, cu puțin timp înainte de alegerile prezidențiale, *„Russia's incredible shrinking Prime Minister“* („Prim-ministrul Rusiei devine incredibil de mic“).[12] Mass-media și politicienii din Occident se așteptau ca tendința de descreștere începută odată cu alegerile parlamentare să continue. Dar interpretarea lor potrivit căreia rezultatul alegerilor parlamentare reprezintă un vot de neîncredere împotriva lui Putin s-a dovedit prea simplistă. În timp ce în Occident scandalurile din pricina unor abuzuri din partea șefilor de guverne sau de stat își găsesc până la urmă o soluție, în Rusia efectul este tocmai invers: țarul este bun, doar miniștrii și funcționarii sunt tâlhari care-l lucrează pe la spate; așa văd lucrurile mulți cetățeni.

Este un paradox. Vladimir Putin e fondatorul Rusiei Unite, denunțat

drept „partid al escrocilor și hoților“. El i-a instalat pe guvernatorii în care jumătate dintre ruși n-au pic de încredere și i-a numit pe miniștrii din guvern considerați de popor o dezamăgire. Totuși, majoritatea populației nu-l învinuiește pe el pentru sistemul pe care l-a creat. Sociologii ruși numesc acest fenomen „președinte de teflon“. Fie că este vorba de scăderea creșterii economice sau de proliferarea corupției, de Putin nu se prinde nimic. Dimpotrivă, majoritatea îl consideră în continuare pe șeful statului ca fiind singurul care se poate îngriji de ordine și dreptate.

Și din acest motiv, la Kremlin sosesc an de an două milioane de scrisori. Pe internet există sute de pagini cu modele de formulări pentru aceste scrisori, care încep de regulă cu prezentarea unei nedreptăți săvârșite, de cele mai multe ori, de funcționarii locali și se încheie cu rugămintea formală *proșu prineat merî*, „rog să se ia măsuri“.

În seara zilei alegerilor, Putin pare copleșit de emoții. Stând la tribună, cu Piața Roșie și Kremlinul în spate și o sută de mii de oameni ovaționând în fața lui, câteva lacrimi îi curg pe obraji. Putin, care-și cultivă atât de mult imaginea de *macho*, plânge. A obținut o victorie, și, din perspectiva lui, nu împotriva câtorva rebeli din marile orașe („grașii motani moscoviți“, cum i-a numit șeful campaniei lui electorale), ci împotriva arhitecților unei „revoluții colorate“, împotriva forțelor din Occident care vor să arunce Rusia în haos. De aceasta sunt convinși el și anturajul său.

Noțiunea de „revoluție colorată“ este, începând din 2005, un concept-cheie în vocabularul politic al Moscovei, o denumire generică pentru Revoluția Portocalie din 2004–2005 de la Kiev și schimbările de putere asemănătoare din Georgia și Kîrgîzstan. Kremlinul le consideră un nou tip de război, care ar avea ca scop slăbirea Rusiei prin intermediul ONG-urilor dirijate din Occident și sporirea influenței NATO și UE. La asta face Putin aluzie atunci când le cere adepților săi să dovedească, în ziua alegerilor, „că nimeni nu ne poate impune ceva“. Țara s-ar fi pus în gardă în fața „provocărilor politice care au un singur scop: să distrugă statul rus și să preia puterea“.

Cine este împotriva lui Putin este împotriva Rusiei însăși, așa suna mesajul din ziua respectivă. Retorica agresivă a lui Putin sugerează ce li se va întâmpla adversarilor Kremlinului, activiștilor și luptătorilor pentru

drepturile omului în anii următori: stigmatizarea ca agenți din străinătate.

Îndepărtarea de Occident

Vera Kiceanova are o prietenă pe care a cunoscut-o la un protest, pe vremea când demonstrațiile opoziției erau degajate și mulți dintre participanți se cunoșteau personal. La începutul lui februarie 2012, această prietenă împrumută dictafonul Verei, cu care vrea să înregistreze un cântec. Prietena este Nadia Tolokonnikova, iar trupa în care cântă se numește Pussy Riot.

Tolokonnikova și colega ei Maria Aliohina au fost arestate la puțin timp după aceea din cauza unei reprezentații anti-Putin. Au fost acuzate de huliganism, după ce, la 21 februarie 2012, cu ciorapi pe față, au năvălit în Catedrala lui Hristos Răscumpărătorul din Moscova și au strigat mesaje ca „Maica lui Dumnezeu, Sfântă Fecioară, izgonește-l pe Putin“, „rahat, rahat, rahat de Dumnezeu“ și „Patriarhul crede în Putin, când porcul ăsta ar trebui de fapt să creadă în Dumnezeu“. Cele două au fost condamnate la doi ani de muncă silnică. Măsura draconică a fost apreciată în mass-media occidentale drept indiciu că Kremlinul s-ar fi speriat de membrele formației Pussy Riot și că ar vrea să-i reducă la tăcere pe adversarii care ar putea deveni periculoși.

În realitate, Kremlinul procedează foarte calculat. Pedeapsa aspră aplicată celor două fete tensionează relația cu Occidentul, dar e văzută cu ochi buni la Moscova. Putin chiar se folosește de reacția Occidentului pentru a-și întări mesajul în privința politicii interne: Rusia nu permite ca cineva din afară să-i spună ce să facă. Procesul celor două are mai multe scopuri: pe de o parte, răspândește sentimentul de frică, din cauza pedepselor dure, dar, pe de altă parte, îi face pe rușii conservatori să se alinieze în spatele lui Putin. Majoritatea populației consideră reprezentația trupei Pussy Riot dacă nu o blasfemie de-a dreptul, cel puțin dezgustătoare.

Televiziunea de stat intensifică această percepție afirmând că astfel de fapte nu sunt decât urmări ale influenței occidentale. Se transmit înregistrări cu acțiuni mai vechi ale colectivului de artiști Voina („Război“), din anturajul cărora face parte Tolokonnikova. Gruparea a protestat în 2008 într-un mod ieșit din comun la alegerea lui Dmitri Medvedev ca succesor al

lui Putin la Kremlin, punând la cale o orgie într-un muzeu din Moscova. „Să ne-o tragem pentru ursulețul succesor“ era titlul *performance*-ului pus la cale de Voina, o aluzie la numele lui Medvedev (*medved* înseamnă, în rusă, „urs“). Televiziunea a transmis și înregistrări video cenzurate în care, într-un supermarket, o activistă Voina își introduce cât poate de mult un pui în vagin și apoi pleacă pur și simplu din magazin.

Majoritatea rușilor nu găsesc nici un sens profund în astfel de acțiuni și nici nu le consideră drept o mărturisire a democrației. Dar și mulți lideri ai opoziției condamnă spectacolul dat de Pussy Riot. Aleksei Navalnîi le descrie pe membrele formației drept niște „găini proaste“ care vor publicitate. În același timp însă recunoaște că se află într-o situație dificilă: în pofida părerii pe care o are despre ele, trebuie, desigur, să le susțină pe aceste tinere. Referitor la măsurile exagerate luate împotriva lor, „nu pot face nimic în această privință, chiar dacă asta o să atragă antipatia multora dintre susținătorii mei“.

Este foarte posibil ca atunci Vladimir Putin să fi fost victima propriei propagande. În cadrul primei lui vizite la Berlin, la începutul lui iunie, președintele încearcă să o facă să creadă pe Angela Merkel că protestele împotriva întoarcerii lui au fost doar niște manifestații mărunte ale unor comuniști, fasciști și „pervertiți sexual“. Însă afirmația nu-l face mai iubit de cancelaria germană. La el acasă, în schimb, această retorică îi e favorabilă. Faptul că și vedete internaționale, precum Madonna, își manifestă fățiș solidaritatea cu Pussy Riot nu are efectul sperat. Din contră: Kremlinul folosește acest lucru ca muniție în campaniile sale, care vor să prezinte Europa și SUA drept sortite pieirii.

Este important să înțelegem că Kremlinul a început să se îndepărteze de Occident cu mult timp înainte de izbucnirea crizei din Ucraina. Reactivarea vechilor clișee despre inamici este reacția la problemele de conducere care deveneau evidente în anii 2011 și 2012. Pe atunci, Kremlinul îi încuraja pe cei cărora nu le era teamă de un război economic cu Occidentul, ci, dimpotrivă, abia îl așteptau. Noul consilier prezidențial Serghei Glaziev cere de multă vreme întreruperea tuturor relațiilor economice cu Occidentul. Rusia, susține el, și-ar putea dobândi adevărata putere doar prin izolare. Dacă ar fi după Glaziev, Moscova ar trebui să nu-și mai păstreze

rezervele de valută în dolari sau euro. El dorește formarea unei agenții proprii de *rating*, ca o contragreutate la marile institute financiare americane. „Cărțile de credit eurasiatice“ ar trebui să înlocuiască Visa și Mastercard, iar China să ia locul Europei ca cel mai important partener al Rusiei.

După protestele din Piața Bolotnaia, Kremlinul începe și așa-numita „naționalizare a elitei“, retragerea progresivă a uriașului imperiu din lume. Începând din 2013, funcționarii și politicienii ruși nu mai au voie să dețină conturi, firme sau case în străinătate; Occidentul nu trebuie să aibă la îndemână nici un mijloc de presiune asupra lor. Începând din primăvara anului 2014, patru milioane de polițiști, militari și agenți ai serviciilor secrete nu mai au voie să-și petreacă vacanțele în Occident, iar funcționarii pot folosi doar mașini de serviciu fabricate în Rusia.

Fostul deputat și politician de opoziție Vladimir Rîjkov se teme că „interdicțiile de călătorie, mai ales în cazul lucrătorilor supradimensionatului aparat de securitate, vor face ca paranoia lor antioccidentală să crească. Este mult mai ușor de cultivat imaginea țării ca cetate asediată dacă militarii, poliția și serviciile secrete nu mai pot vedea lumea din afară cu propriii ochi“.

Sfârşitul tânărului neîmblânzit

Într-un timp foarte scurt, opoziția rusă ajunge într-o situație mai disperată ca oricând. Aleksei Navalnîi, cel care a inițiat protestele împotriva alegerilor parlamentare din 2011, este amenințat nu doar cu sfârșitul carierei lui politice chiar înainte ca aceasta să fi început cum se cuvine, ci chiar cu închisoarea.

Navalnîi, în tricou polo, stă în compartimentul unui tren care șuieră în noapte, mergând de la Moscova spre est. Are iPhone-ul în față, pe spatele căruia a lipit un abțibild pe care scrie „Putin e un hoț“. Navalnîi, care are studii de drept, a acuzat concerne de stat și pe oamenii de încredere ai lui Putin de corupție, dovedindu-și afirmațiile pe blogul său cu ajutorul unor rapoarte interne ale Curții de Conturi. Prima lui bombă a fost divulgarea unor deturnări de fonduri în valoare de 2,9 miliarde de euro la construirea

unei conducte de petrol spre Oceanul Pacific. Navalnîi a fost cel care i-a pus Rusiei Unite eticheta de „partid al escrocilor și hoților“. De atunci este considerat, pe bună dreptate, omul care s-a pus în calea partidului lui Putin la alegerile parlamentare.

Navalnîi e un bun orator, ajungând uneori până la demagogie. La Marșul Rus, demonstrația anuală a opoziției de dreapta, Navalnîi le-a strigat extremiștilor de dreapta și neonaziștilor că trebuie „anihilat acest grup de canalii care ne suge sângele“. Se referea la funcționarii și politicienii fideli puterii de stat de atunci. Publicul a scandat: „Putin să fie judecat!“ Pe contul lui de Twitter Navalnîi e urmărit de 1,4 milioane de oameni.

Acum însă, puterea de stat ripostează. Navalnîi este în drum spre Kirov. Acest oraș de provincie se află la 13 ore de mers cu trenul la est de Moscova. Nu e o călătorie de bunăvoie și îi poate aduce și până la zece ani de detenție. La Kirov, pe liderul opoziției îl așteaptă un președinte de complet de judecată care se laudă că „toată viața n-a pronunțat încă nici măcar o singură achitare“. Pe laptopul său, Navalnîi răsfoiește dosarul de anchetă, în total 10 000 de pagini. Potrivit acuzației, în urmă cu patru ani, în calitate de consilier al guvernatorului liberal din Kirov, ar fi deturnat echivalentul a 370 000 de euro din vânzarea de lemn din pădurile statului. Navalnîi contestă acest lucru.

Navalnîi este reprezentativ pentru o întreagă generație de tineri politicieni care, la începutul acestui secol, și-au început carierele gândind mereu altfel; dar pentru ei nu s-a găsit niciodată un loc pe scena politică a Rusiei. Într-un sistem deschis, probabil că prin intermediul organizațiilor de tineret ale marilor partide, ar fi ajuns pe drumul spre centrul puterii. Dar în „democrația dirijată“ a lui Vladimir Putin rămân la statutul de *outsider*. Sunt oameni ca fostul ministru regional Maria Gaidar, luptătorul de stradă Ilia Iașin și parlamentarul rebel Dmitri Gudkov. Aleksei Navalnîi este reprezentantul lor cel mai distins.

La gara din Kirov, Navalnîi urcă într-o mașină care-l aștepta. Susținătorii săi au fondat un partid, dar în ziua respectivă la radio se anunță că Alianței lui Populare i s-a respins înregistrarea la Ministerul Justiției. Apoi, în sala de judecată, în fața lui Navalnîi se așază doi procurori în uniforme albastre. Ca pe timpul Uniunii Sovietice, tribunalul poartă numele conducătorului

revoluției comuniste, Lenin; ca pe timpul Uniunii Sovietice, toți iau în calcul o sentință, care ar însemna, pentru moment, sfârșitul carierei politice a lui Navalnîi. Dacă este condamnat, potrivit dreptului rus, nu mai poate participa la alegeri. De aceea, bloggerul consideră procesul de la Kirov o „răzbunare politică“.

În fața clădirii tribunalului atârnă o placă de lemn deteriorată de vreme, care-i comemorează pe ofițerii țarului care s-au ridicat, în 1825, împotriva iobăgiei și a cenzurii. Drept pedeapsă, Nicolae I i-a trimis în Siberia, și astfel alaiul surghiuniților a trecut și prin Kirov. Modul în care-i tratează Rusia pe disidenți s-a schimbat încă prea puțin după aproape două secole. O arată soarta tovarășilor de luptă și a prietenilor lui Navalnîi din primii ani ai lui Putin.

Luptător de stradă

Ilia Iașin, pe drumul de întoarcere de la Kirov la Moscova, stă în vagonul-restaurant. L-a secondat pe Navalnîi în nenumărate lupte. Pe cele mai multe le-au pierdut. Amândoi și-au început cariera cu mai mult de un deceniu în urmă, în partidul social-liberal Iabloko. Mai târziu, tinerii politicieni s-au radicalizat. Navalnîi a cerut ca Putin să fie judecat. Iașin a ajuns în titlurile ziarelor printr-o acțiune de protest din 2007 în Piața Roșie: „Arzi în iad, Putin!“

Ca șef al organizației de tineret din Moscova a partidului Iabloko, Iașin avea, în 2002, o masă de lucru la subsolul sediului central al partidului, iar vizavi de el stătea Navalnîi, care a avansat până la funcția de șef al echipei de campanie electorală din Moscova pentru Iabloko. Dacă ajungea în oraș un camion cu pancarte, Navalnîi îl trezea din somn pe Iașin. Acesta venea și descărca pancartele, la nevoie, și noaptea la trei. Când Iabloko, în 2003, cu 4,3%, a ratat la limită intrarea în parlament, iar patru ani mai târziu a ajuns abia la 1,6%, Iașin și Navalnîi au făcut front comun împotriva patriarhului Iabloko, politicianul reformator, cunoscut și în Occident, Grigori Iavlinski. Navalnîi, care a crescut într-un oraș-garnizoană, voia să deschidă partidul pentru naționaliștii moderați, care, în Rusia, sunt mai numeroși decât liberalii de factură occidentală.

Iașin pleda pentru acțiuni drastice și pentru o politică de confruntare înverșunată cu Kremlinul. La o demonstrație pentru libertatea presei, Iașin a strigat: „Turnul de televiziune Ostankino, această portavoce a guvernului, mai devreme sau mai târziu o să-l băgăm în fundul oamenilor Kremlinului". Iașin și Navalnîi erau tinerii neîmblânziți ai opoziției.

Pentru șeful partidului, care multă vreme i-a promovat, au devenit prea răzvrătiți. Iavlinski spera să se întoarcă în Dumă, cu binecuvântarea Kremlinului, și i-a dat afară din partid pe Iașin și Navalnîi. A pus chiar ca imaginea de pe coperta unei broșuri a partidului să fie retușată, ca Navalnîi să nu mai apară, aproape la fel cum Stalin, odinioară, pusese să fie șters din fotografii revoluționarul Troțki, căzut în dizgrație. Scandalul din Iabloko scoate la iveală una dintre problemele noii Rusii: e greu să construiești democrația când nu există democrați adevărați.

Doamna ministru

Dacă în Rusia există într-adevăr familii cu tradiție democratică, atunci Maria Gaidar provine dintr-una dintre cele mai cunoscute. Tatăl ei a slujit ca prim-ministru sub Boris Elțin: Egor Gaidar a fost omul care, prin reforme economice liberale, la începutul anilor '90 a îngropat economia planificată. De aceea, adepții comuniștilor îl urăsc încă și astăzi. Cu opt ani în urmă, fiica lui, Maria, a intrat pe scena politică a Moscovei. Împreună cu Navalnîi, organiza dezbateri în cârciumi. Spre deosebire de talk-show-urile frumos orchestrate de la televiziunea de stat, acestea erau libere și antrenante.

Împreună cu Ilia Iașin, veșnicul luptător de stradă, Mașa Gaidar a coborât pe o frânghie de pe un pod și a desfășurat un banner deasupra râului Moscova, care putea fi văzut de la Kremlin: „Dați alegerile înapoi poporului, lepădăturilor", scria pe el. Așa a protestat ea împotriva deja notoriilor falsificări ale alegerilor și desființării alegerilor directe a guvernatorilor. Apoi, în 2008, Gaidar a ajuns pe un scaun de ministru: Medvedev – slab, dar nu potrivnic reformelor – l-a numit guvernator în Kirov pe opozantul Kremlinului, Nikita Belîh. În orașul în care, în 2013, Navalnîi este judecat, se începea sondarea terenului; Medvedev deschisese

o nișă opoziției. Adversarii guvernului trebuiau să arate că sunt în stare să guverneze ei înșiși.

Gaidar a devenit ministru al sănătății și protecției sociale. „Probleme multe, buget mic“, se plânge ea astăzi. A introdus programările online pentru consultațiile la medic pentru a reduce cozile la care pacienții erau nevoiți să stea de obicei. Dar găurile din buget nu le-a putut astupa. În 2011, Gaidar s-a retras. Pentru a studia un an în America, după cum spune ea. Pentru că a eșuat, se spune la Kirov.

Gaidar stă într-o cafenea, nu departe de postul de radio Ecoul Moscovei. Acolo i se permite acum să modereze un show radiofonic politic. Postul tună și fulgeră zilnic împotriva guvernului, dar aparține colosului energetic de stat Gazprom. Din cabinetul de ministru, Gaidar s-a întors din nou într-o insulă a criticii, tolerată chiar de Kremlin. Încercarea ei de a cuceri instituțiile a dat greș. Are în comun acest lucru cu o altă tânără speranță a opoziției: tânărul social-democrat Dmitri Gudkov.

Parlamentarul

Dmitri Gudkov își are biroul la etajul 12 al parlamentului rus – momentan, fiindcă marea majoritate a oamenilor lui Putin l-ar da afară din Dumă imediat pe acest politician incomod. Un frigider bârâie în colț, iar pe podea se află un fierbător de apă. Cinci mese de lucru sunt înghesuite în 20 de metri pătrați: patru pentru colaboratori, una pentru Gudkov.

Împreună cu Gaidar și Navalnîi, în 2006 a fondat o Cameră civică a tineretului, gândită ca platformă pentru opoziție și ca pol opus Camerei civice, un organ consultativ servil, inventat de Putin, alcătuit din vedete și starlete. În 2011, Gudkov a intrat în parlament din partea partidului Rusia Echitabilă (*Spravedlivaia Rossiia*). Kremlinul pusese cu cinci ani mai înainte să fie înființat acest partid pentru a lua din voturile comuniștilor. Gudkov spera ca din acest proiect în eprubetă să poată forma un partid social-democrat. Nicăieri în Europa bogăția nu este atât de inegal împărțită ca în Rusia; social-democrații ar putea „înscrie“ printr-o redistribuire treptată de la oligarhi către clasa de mijloc, reconciliindu-i pe ruși cu democrația.

După 70 de ani de comunism, inima Rusiei bate mai degrabă spre stânga, crede Gudkov. „Vom lupta ca să câștigăm în alegeri“, spune el, și eșuează. Rusia Echitabilă intră, ce-i drept, în campania electorală din 2011 cu strigătul de luptă al lui Navalnîi împotriva „escrocilor și hoților“, aproape dublându-și numărul de mandate. Apoi însă echipa se lasă din nou legată cu lanțuri de Kremlin. Conducerea partidului îl exclude pe Gudkov în martie 2012, din cauza criticii lui la adresa lui Putin.

„Autoritarismul a fost introdus în Constituție deja de predecesorul lui Putin, Boris Elțin“, spune Gudkov. Primul președinte al Rusiei a cerut, în 1993, mai multă putere. Parlamentul a refuzat. Când Elțin a vrut să dizolve Duma, deputații s-au baricadat în clădire, Elțin a pus să se tragă în ei, iar 120 de oameni au murit. „De atunci, parlamentarismul rus zace în ruină“, potrivit lui Gudkov.

Chiar dacă opoziția ar putea obține majoritatea în parlament, deputații n-au nici o pârghie pentru a destitui guvernul. Gudkov crede că, de aceea, opoziția trebuie să reflecteze la alte căi. O amnistie pentru reprezentanții regimului ar fi o posibilitate. Speră în transfugi din tabăra lui Putin: „Avem nevoie de aliați din elită“.

În Germania, Gudkov ar putea fi șef al Juso[13], Ilia Iașin, desigur, la ecologiști, iar Aleksei Navalnîi ar face campanie pentru voturile tineretului la Uniunea Creștin-Socială din Bavaria. În Rusia însă lucrurile se prezintă ca și cum opoziția ar avea de ales doar între capitulare și pușcărie.

Vinovat sau nu?

La sfârșitul zilei, Aleksei Navalnîi iese din tribunalul de la Kirov. În fața clădirii atârnă bannere ale susținătorilor săi, pe care sunt scrise mesaje despre corupție, delapidare și furt cu ocazia pregătirilor pentru Jocurile Olimpice de iarnă din 2014 de la Soci. Acest proiect de prestigiu al lui Putin va costa Rusia mai mult de 50 de miliarde de dolari, dublu față de cât au costat ultimele șapte Jocuri Olimpice de iarnă la un loc. „Kirovul ar putea trăi o sută de ani cu acești bani“, strigă Navalnîi. Însă doar câțiva cetățeni au venit să-l asculte.

Procesul se încheie cu o sentință. Navalnîi este condamnat la cinci ani de

închisoare, fiind reținut imediat. A doua zi însă, procuratura își răstoarnă poziția dintr-odată. Aceiași acuzatori care au argumentat luni de zile că Navalnîi trebuie să ajungă neapărat în spatele gratiilor, cer acum revizuirea sentinței. De fapt, n-ar fi nevoie ca Navalnîi să fie aruncat în închisoare. Navalnîi este eliberat, iar la doar câteva săptămâni mai târziu, sentința este comutată în pedeapsă cu suspendare.

Susținătorii lui Navalnîi vor să creadă că Kremlinul s-a speriat fiindcă, după anunțarea sentinței, aproape 10 000 de oameni demonstrau în fața Kremlinului. Mai plauzibil este însă că au fost certuri în echipa lui Putin în legătură cu modul în care trebuie procedat cu Navalnîi. Primarul Moscovei, Serghei Sobeanin – fidel președintelui, dar nefăcând parte din tabăra securiștilor –, îl voia pe Navalnîi ca adversar pentru următoarele alegeri regionale de la Moscova. Veaceslav Volodin, director adjunct al administrației prezidențiale a lui Putin, sprijinea acest plan. Erau, desigur, în conflict cu o facțiune condusă de Aleksandr Bastrîkin, șeful Comitetului de Anchetă al Federației Ruse. Adepții liniei dure sunt cunoscuți pentru orientarea strictă împotriva opoziției. Navalnîi este, pentru Bastrîkin, un ghimpe în coaste: bloggerul l-a acuzat, pe internet, de corupție pe anchetatorul-șef. La alegerile de la Moscova, Navalnîi obține un rezultat remarcabil pentru un candidat din opoziție: 23% din voturi, aproape obligându-l pe primarul Sobeanin la turul al doilea. Totuși, în atitudinea fundamentală a puterii de stat față de opozanți, în continuare nu se schimbă nimic. Autoritățile îl copleșesc mai departe pe Navalnîi cu procese, iar televiziunea de stat îl defăimează ca agent SUA. CIA i-ar fi dat chiar un nume de cod: *Freedom*.

Prima victorie în alegeri

Modul în care se prezintă Vera Kiceanova amintește de o crainică de la BBC din ultima parte a anilor ’80: mereu îmbrăcată cochet, sobră în analize, calmă în orice situație. Lasă o impresie de om sigur pe el, aproape detaşat. Din acest motiv, nimeni n-a bănuit că era mistuită de disperare, nici măcar prietenii și colegii.

După cum Putin și-a câștigat alegerile prezidențiale, și ea a câștigat

alegerile la 4 martie 2012. Vera obține unul dintre cele douăsprezece mandate de la periferie, în cartierul ei natal, Iujnoe Tușino, din Moscova. A avut 19% din voturi, al treilea din cele mai bune rezultate ale tuturor candidaților de la periferia orașului. Presa vede în ea unul dintre cele mai promițătoare talente ale democraților. În aceste zile nu e greu să devii o speranță a opoziției.

Vera este dezamăgită că Putin a reușit atât de ușor să câștige alegerile prezidențiale. În public însă rămâne combativă. Pentru *Wall Street Journal* spune că „politica cinstită este mai mult decât o luptă de stradă. Înseamnă ajutorarea oamenilor în viața lor de zi cu zi“. Se implică serios în politica locală, adună voluntari, se familiarizează cu legislația licitațiilor pentru proiecte de construcții. La sfârșit de săptămână se cațără pe acoperișuri și coboară în subsoluri ca să verifice dacă administrația comunală a reparat țevile sparte și găurile din acoperiș sau dacă banii pentru lucrări au ajuns în buzunarele funcționarilor corupți.

„Trebuie să cunoaștem sistemul dacă vrem să-l schimbăm“, sună strigătul ei de luptă. Dar sistemul se apără și este puternic. Când se întrunește consiliul local din Iujnoe Tușino, lângă Vera se mai așază un singur politician liberal. La votări sunt zeci contra doi; până și comuniștii, care se dau drept opozanți, votează pentru aproape orice inițiativă a administrației orașului. Administrația comunală este ramura cea mai îndepărtată a „verticalei puterii“ lui Putin, a sistemului ce-i asigură Kremlinului influența până la nivel local. Conducătorii administrației cartierelor, cum este și Iujnoe Tușino, nu sunt aleși, ci numiți de prefecți, care, la rândul lor, sunt instalați de primarul general Serghei Sobeanin, omul de încredere al lui Putin. Deputații aleși pot hotărî abia pentru 2% din buget.

Vera vrea să câștige experiență în Iujnoe Tușino, să devină mai cunoscută și apoi, sprijinită de experiența dobândită în cartierul ei, să candideze direct pentru un mandat în parlamentul orășenesc al Moscovei, în care cei critici la adresa lui Putin nu mai sunt reprezentați de mai mulți ani. Cel puțin acesta este planul ei.

Tânăra pune să se repare leagăne și să se înlăture grămezi de gunoi, sperând că astfel îi poate câștiga pe cetățeni în favoarea democraților. După 2012, aceasta este o strategie preferată printre adepții opoziției. Aceștia

fondează ONG-uri sau lucrează ca voluntari. Numesc acest lucru „teoria faptelor mici“. Conștient sau inconștient, urmează astfel modele istorice. În Imperiul Țarist din secolul al XIX-lea, intelectualii cu atitudine revoluționară visau să umple prăpastia dintre poporul pasiv și inteligheția din marile orașe: *narodniki* („prietenii poporului“) au început să trăiască împreună cu populația de la țară, împărtășind problemele lor. Pentru cei mai mulți *narodniki*, experimentul s-a încheiat cu o dezamăgire: entuziasmul lor revoluționar s-a lovit de prea puțină iubire reciprocă.

Vera se vede în rolul unui intermediar. Le dă cetățenilor ponturi ca să-și poată îmbunătăți singuri situația. Îi ajută ca să se ajute singuri. Vera constată însă și că „oamenii cred că este suficient să te duci la vot din doi în doi ani“. Foarte puțini vor să ia inițiative.

Problemele locuinţelor

Locuințele la bloc din Rusia sunt, de regulă, proprietate particulară. În anii ’90 au fost privatizate, adică au fost pur și simplu trecute pe numele locuitorilor lor, iar terenurile aparţin statului. De acestea se ocupă administrația comunală a locuințelor. Urmările acestei împărțiri pot fi observate de oricine a intrat vreodată într-un bloc din Moscova: în timp ce multe apartamente din capitală sunt renovate și amenajate modern, casele scărilor sunt în paragină.

Administrația comunală a locuințelor este ineficientă și măcinată de corupție. Nu există rus care să n-o înjure. De aceea, Vera a încercat să-i facă pe locuitorii din Iujnoe Tușino să descopere avantajele autoadministrării: după legislația rusească, locatarii își pot prelua blocul în regie proprie, dacă înființează o asociație. Dar interesul pentru o asemenea măsură rămâne redus.

Unul din blocurile cartierului ei n-a mai fost reabilitat de atât de mult timp, încât a ajuns aproape nelocuibil. Vera a intrat în legătură cu locatarii. Pentru ea era o enigmă de ce oamenii n-au intervenit niciodată la autorități. Răspunsul a uluit-o: locatarii blocului și-au semnalat foarte bine necazurile scriind scrisori, timp de peste trei decenii, președinților: mai întâi lui Mihail Gorbaciov, apoi lui Boris Elțin, mai târziu lui Putin și, în cele din urmă, lui

Medvedev. Însă niciodată nu le-a venit ideea să facă presiuni direct asupra administrației locale. Oamenii gândeau încă paternalist, spune Vera. „Așteptau să vină un vrăjitor cu elicopterul și să le rezolve toate problemele.“

Vera a contactat inspecția locuințelor, iar blocul a fost salubrizat, dar acest fapt abia dacă i-a adus vreun pic de recunoștință. Valul de patriotism care a cuprins Rusia după anexarea Crimeii, împotriva dreptului internațional, a ajuns și în Iujnoe Tușino. „Mă înscriu să iau cuvântul la o consultare publică, iar oamenii strigă la mine și vociferează: «Cine v-a cumpărat?»“, povestește Vera. „Am adunat semnături pentru niște ferestre sparte, dar toată lumea mi-a spus: «Bine, bine, dar ce spui despre Crimeea? Aha, deci sunteți trădători».“

Cuvinte încurajatoare

Vera a fost luată în colimator de autorități și din cauza activității ei de jurnalistă. În vara lui 2014 Slon a publicat un interviu luat de ea. Interlocutorul ei, Artiom Loskutov, s-a angajat ferm pentru o „federalizare a Siberiei“. Era o aluzie la faptul că Moscova, cu ajutorul cuvântului-cheie „federalizare“, face presiuni asupra guvernului de la Kiev ca acesta să acorde mai multă autonomie Ucrainei de est, dar provinciile proprii sunt mai departe ținute din scurt. Loskutov este artist. Cererea lui avea cam aceeași greutate politică reală ca și apelul formației satirice Die Partei („Partidul“) a lui Martin Sonneborn de a se construi un nou zid între Germania de vest și cea de est. Totuși, autoritățile Rusiei au folosit acest interviu ca pretext pentru a lua măsuri împotriva Slon. Redacția a primit o avertizare pe motiv că răspândește un apel la separatism, iar interviul a fost șters. Vera a început să-și facă griji dacă nu cumva, prin munca ei, pune în pericol existența redacției și locurile de muncă ale colegilor.

În continuare însă își ține emoțiile departe de ochii lumii. Pe blog anunță, ca de obicei: „Stimați hoți din Tușino! Nici pe viitor n-o să vă lăsăm în pace“. Se referă la funcționarii corupți. În biroul ei minuscul în care-i coordonează pe voluntari atârnă un afiș: „În echipă, atitudinea defetistă este interzisă. Amenda pentru lozincile despre emigrare: 850 de ruble“.

Dar pe zi ce trece constată tot mai clar contradicția în care trăiește. În fața colegilor, laudă orice faptă, oricât de măruntă, dar nici măcar ea nu-și mai crede propriile cuvinte încurajatoare. Vera are impresia că orice mică victorie „se scufundă în coșmarul mondial". Are palpitații, evită întâlnirile cu alți oameni, nu vrea să se vadă nici cu prieteni, nici cu rude. În cele din urmă este internată în spital. Diagnosticul: depresie. Psihologii îi prescriu medicamente scumpe; tatăl ei consideră că e o șarlatanie. Ameliorarea apare când Vera înțelege că ceea ce o îmbolnăvește este propria țară.

Note

12. Aluzie la filmul SF horror din 1957 *The Incredible Shrinking Man* (*Marea micșorare*), ecranizare după romanul lui Richard Matheson, *The Shrinking Man* (*Omul care se micșorează*) (n. tr.).

13. Organizația de tineret a Partidului Social-Democrat (n. tr.).

10. MÂNDRIE ŞI PREJUDECATĂ

„Părerea că nu le putem organiza,
opinia că n-am meritat aceste jocuri
este doar scepticismul Occidentului.“

Diana Eksusian stă în spatele porților de control de securitate, la intrarea în parcul olimpic de la Soci; poartă un combinezon de schi albastru, la fel ca toți voluntarii de la jocuri. Este începutul lunii februarie 2014; în spatele ei se văd luminile stadionului Fișt, pe care va avea loc imediat ceremonia de deschidere. În față vede torța supradimensionată, deocamdată stinsă. Are sprâncenele ridicate și buzele țuguiate. Trebuie să le explice spectatorilor cum ajung la locurile lor, cât de departe se află și unde pot găsi cele mai apropiate toalete. Sarcina ei este să zâmbească. „Trebuie să fie un zâmbet venit din inimă“, spune ea. „Nu un zâmbet ca la Hollywood.“

Diana are 22 de ani, studiază dreptul și relațiile publice la Soci. Locuiește la zece kilometri distanță de parcul olimpic, la granița cu Abhazia. Consideră că Jocurile Olimpice sunt cel mai bun lucru care i se poate întâmpla Rusiei și orașului Soci. „În sfârșit avem ocazia să dovedim din nou că putem face lucruri mărețe.“ Râde.

Pe cer planează dirijabile care scanează terenul, camere de supraveghere sunt atârnate în toate colțurile, iar polițiștii păzesc vechiul cimitir ortodox, care a fost mutat ca să facă loc celor șase arene ale parcului olimpic. Și Diana Eksusian are ochii larg deschiși și urechile ciulite; a fost antrenată să raporteze imediat persoanele suspecte. „Mă simt răspunzătoare față de oraș“, spune ea. „Un lucru este sigur: Soci n-a sperat niciodată așa ceva.“ Orașul a candidat de trei ori pentru organizarea Jocurilor Olimpice, pentru prima dată în 1991, când Mihail Gorbaciov conducea încă Uniunea Sovietică. Apoi din nou în 1995.

Ceremonia de deschidere a celei de-a XXII-a ediții a jocurilor de iarnă este mai puțin o sărbătoare pentru tineri, cât o lecție de istorie prin folclor.

Troika planează deasupra stadionului, urmează apoi un alai imens de dansatori, pe muzica din *Lacul lebedelor*. Are loc și o defecțiune, când cinci fulgi de nea trebuiau să se deschidă, formând cercurile olimpice, iar unul a rămas închis. Fulgul îndărătnic a fost și o ocazie bună pentru a face simbolic cu ochiul: uite, noua Rusie poate rezolva în mod suveran și o eroare. Telespectatorii din toată lumea văd cum un fulg de nea nu se deschide. Televiziunea rusă însă iese din transmisiunea directă și arată o înregistrare de la repetiția generală: cinci fulgi de nea, care devin cercuri perfecte.

Jocurile de iarnă de la Soci reprezintă cea mai mare confuzie din istoria olimpică, care este plină de confuzii. La un sfert de veac de la prăbușirea Uniunii Sovietice, Rusia vrea să arate din nou de ce este în stare să facă: sporturi de iarnă într-o stațiune balneară, party în Caucazul agitat, nimic nu este imposibil; încă din timpul candidaturii, acest lucru este un fel de motto neoficial. Vladimir Putin s-a deplasat personal pe atunci la ședința de vot hotărâtoare a Comitetului Olimpic Internațional (IOC), în Guatemala City. În acordurile *Concertului pentru pian nr. 1* de Ceaikovski, a prezentat chiar el candidatura Rusiei.

Unii membri ai Comitetului aveau dubii că Rusia ar fi capabilă să organizeze jocuri de iarnă în zona subtropicală de la Soci. Președintele rus a dat totuși un soi de declarație pe cuvânt de onoare: zăpada naturală este garantată. Dar a pus – ce e sigur e sigur – să se construiască și o pistă de gheață artificială mobilă în Guatemala City, pe care campionul de patinaj Evgheni Pliușcenko a jucat o repriză de hochei pe gheață cu directorul celei mai mari bănci din Rusia. S-au adus vodcă, clătite și icre negre. IOC a fost convins, dar opinia publică internațională mai degrabă alarmată. De atunci s-a pus mereu problema viabilității acestor jocuri.

Înaintea jocurilor, Occidentul descoperă soarta cerchezilor – un popor care a fost izgonit cu brutalitate din Soci de către ruși, cu 150 de ani în urmă –, pentru ca imediat după încheierea jocurilor să o uite din nou. Se vorbește de drepturile omului, de muncitori imigranți rămași fără salariu, de homofobie, de distrugerea mediului înconjurător și de corupție. Rusia plimbă flacăra olimpică 65 000 de kilometri prin țară, cosmonauții o duc pe stația spațială ISS, iar un submarin, pe fundul lacului Baikal, adânc de 1

600 de metri. Toate acestea poartă trăsăturile megalomaniei, dar pe mulți ruși îi fac mândri. Potrivit unui sondaj din 2013 al cunoscutului centru Levada, 70% din populație așteaptă cu nerăbdare jocurile.

Diana Eksusian conduce un grup de 358 de voluntari la jocuri. În lunile de mai înainte, la fiecare sfârșit de săptămână, a adunat gunoiul din zona pietonală, mottoul ei fiind: „Ce faci tu pentru olimpiadă?“ Ea spune că nu există nici un oraș rusesc de provincie care să funcționeze măcar la fel de bine ca Soci. Orașul este de nerecunoscut. Diana a fost de șase ori la Berlin și de fiecare dată i-a plăcut cât de curat și de modern este totul. Acum însă nu mai trebuie să invidieze pe nimeni. „Jocurile Olimpice au adus Europa la Soci“, așa i-a spus ea unui reporter din Occident înainte de ceremonia de deschidere. Acesta a scris apoi că tineretul orașului este orbit. Așa să fie? „Părerea că nu le putem organiza, opinia că n-am meritat aceste jocuri este doar scepticismul Occidentului“, spune ea.

Diana este membră în consiliul orășenesc al tineretului. Vorbește fluent germana și engleza și e membră în parlamentul de tineret ruso-german. Acesta se întrunește în cadrul dialogului de la Petersburg, înființat de Putin și Gerhard Schröder. A organizat o apariție a miliardarului Mihail Prohorov la Soci, când, în 2012, a candidat la alegerile prezidențiale împotriva lui Putin. Nu este însă membră într-un partid: „Nu mai poți avea nici o culoare politică“, spune ea.

Jocurile Olimpice de la Soci sunt însă umbrite de demonstrațiile din Ucraina; în Piața Independenței din Kiev, mai întâi au fost bătuți studenți, acum ard cauciucuri. Ceremonia de încheiere a jocurilor, de la 23 februarie 2014, pălește cu totul în fața torentului de știri dramatice din capitala ucraineană: peste o sută de oameni au murit împușcați pe Maidan, președintele Viktor Ianukovici fuge în Crimeea, iar apoi, cu ajutorul trupelor moscovite, în Rusia. Deja din 22 februarie, Kremlinul a început să aducă forțe speciale suplimentare în peninsulă.

Diana nu este de acord cu demonstrațiile de la Kiev, dar nu repetă frazele confuze ale propagandei rusești. De la o răsturnare a regimului nu așteaptă nimic bun. „Am văzut deja multe revoluții, dar fără rezultate. Mulțimea a fost folosită, nu s-a întâmplat nimic.“ La tabăra de corturi a tineretului kremlinist de la lacul Seligher din 2013, Diana a fost aleasă cea mai bună

participantă la dezbateri. Primarul din Soci a felicitat-o pentru victorie și a promis că orașul „este pur și simplu dator să folosească un asemenea potențial“. Ar vedea trei-patru tineri angajați în administrație.

În unele zile, Diana se simte ca și cum ar putea păși pe apă. Nu fiindcă are puteri supranaturale, ci pentru că se mișcă atât de repede, încât n-ar apuca să se afunde. Diana vrea să dovedească ceva, sieși și celor din jur, care s-au ridicat pornind de la condiții modeste.

Copilărie de refugiat

Casa părinților ei se află pe o creastă de munte. Dacă iese în fața ușii, Diana vede Marea Neagră și, la zece kilometri distanță, stadionul olimpic alb-sidefiu. Cartierul în care locuiește se numește Vesioloe, „satul vesel“. Se află la granița cu Abhazia, care, din punctul de vedere al dreptului internațional, aparține de Georgia. Părinții ei sunt originari de acolo; în 1992 au fugit, în primele zile ale războiului sângeros dintre Abhazia și Georgia.

Abhazia este la fel de mare ca jumătate din landul Schleswig-Holstein[14], iar falezele ei cu palmieri erau o destinație de vacanță privilegiată în Uniunea Sovietică. Familia Dianei trăia la malul mării, iar părinții ei cultivau mandarine într-un orășel numit Novîi Afon. Localitatea avea în 1989 3235 de locuitori, în majoritate ruși, abhazi și georgieni. Astăzi mai trăiesc acolo 1500 de oameni; cei mai mulți ruși au fugit, iar georgienii au fost izgoniți. Conflictul etnic a izbucnit după căderea Uniunii Sovietice. Georgia și-a declarat independența la 9 aprilie 1991, iar, ca urmare, Abhazia și-a cerut propria suveranitate față de Georgia.

Georgienii au invocat dreptul internațional, iar în 1991 aproape jumătate dintre locuitorii Abhaziei erau georgieni. Abhazii spuneau că, în vremea Uniunii Sovietice, au fost oprimați și dați deoparte intenționat de către georgieni. Se bazau pe istoria lungă a țării lor. Începând din secolul al XV-lea, Abhazia era principat independent, din 1810 a făcut parte din Imperiul Rus, dar abia în 1931 a fost supusă conducerii Republicii Sovietice Gruzine.

Nici una dintre părți n-a fost exigentă în alegerea aliaților: georgienii erau sprijiniți de naționaliștii ucraineni, care vedeau conflictul drept un război

prin procură împotriva Rusiei. Abhazii apropiați Moscovei, la rândul lor, i-au ajutat pe partizanii ceceni conduși de Șamil Basaev, care mai târziu a ajuns să ia ostatici.

Fapte de cruzime au fost raportate de ambele părți. Există relatări despre violuri și execuții ale civililor, când trupele georgiene au cucerit parțial capitala abhază Suhumi. Tonul l-a dat pe atunci președintele Georgiei, Zviad Gamsahurdia. Lozinca lui era „Georgia georgienilor“. Abhazii s-au răzbunat prin purificări etnice. După doi ani de război, dintre cei 520 000 de locuitori de odinioară, mai mult de zece mii muriseră, iar sute de mii au fugit. Astăzi trăiesc în Abhazia 240 000 de oameni.

În 1992, familia Dianei a urcat din zbor în camionul Tatra albastru al tatălui. Au părăsit Abhazia doar cu hainele de pe ei. Pe drum, un soldat georgian a țintit camionul, dar n-a tras, poate datorită copiilor din cabină. Mulți refugiați au fost instalați în cartierul Vesioloe. Nu aveau apă caldă, deseori nu era nici curent. Familia a primit pașapoarte rusești abia în 1997.

Pentru familia Dianei, a fost un nou început într-o altă țară, într-un nou sistem economic: capitalismul sălbatic rusesc al anilor ’90. Tatăl Dianei cumpăra ciment ieftin într-un oraș vecin și-l căra cu camionul la Soci, unde-l revindea mai scump. De multe ori o lua pe fiica lui cu el. I-a arătat ascunzători unde se putea odihni pe drum, fără a fi deranjat de tâlhari. Uneori îl pândeau chiar în fața fabricii de ciment; poliția venea mereu abia când bandiții erau de mult plecați. Într-o noapte au dat foc camionului Tatra albastru și a trebuit să-și cumpere unul nou.

Mama Dianei spune astăzi că Perestroika lui Gorbaciov a fost, fără îndoială, necesară. „Am crezut în el, dar el ne-a înșelat încrederea. Ideea era bună, dar a început-o și n-a dus-o la bun sfârșit.“ Privatizarea ar fi fost un pas în direcția corectă. Multora le merge astăzi mai bine datorită economiei de piață, unora însă – mult prea bine. „Mulți s-au îmbogățit.“

Diana are doi frați mai mari. „Îmi amintesc că ploua și curgea apă prin acoperiș“, povestește ea. „Stăteam toți cinci pe pat și cântam. Am avut mereu o anume lejeritate cu care am trecut prin viață și care ne-a ajutat să rămânem pe linia de plutire. Aveam o lampă cu gaz și cărți de citit. De mai mult n-aveam nevoie.“ Mama era strictă. „Asta era firea ei. Dacă făceam ceva bine, nu mă lăuda. Spunea: «Bine, dar data viitoare poate faci și mai

bine».“

Diana este mândră de ce a obținut ea însăși, familia ei și chiar țara ei. Înainte făcea o oră și jumătate cu autobuzul de la casa părinților ei din Vesioloe până la universitate; acum merge cu Rândunica, noul tren construit de Siemens, și ajunge în 45 de minute. Natalitatea a crescut la Soci, în ultimii ani, cu 38%; numărul studenților crește și el. Există un festival de film, un forum de investiții, iar în toamna lui 2014 s-a ținut pentru prima dată în oraș o cursă de Formula 1. Diana crede că Soci va beneficia mai mulți ani de pe urma Jocurilor Olimpice.

Însă toate acestea, înainte de începerea olimpiadei, nu înseamnă aproape nimic în ochii presei. *The Economist* vorbește, în derâdere, de „castelele de nisip“ de la Soci. Într-adevăr, în oraș nu există nici măcar o echipă de fotbal de Liga I, care să poată încerca să umple stadionul Fișt, cu cele 47 659 de locuri ale sale și care a costat în jur de 780 de milioane de euro. Totuși, criticile la adresa jocurilor întrec orice măsură.

Insultă

Programul-cadru oficial al jocurilor de iarnă era un eveniment rece, formal, dar Soci și locuitorii acestuia și-au dat silința față de oaspeții lor, și numai un om legat la ochi n-ar fi putut să vadă că toţi oaspeţii erau primiţi cu prietenie. Lumea era însă prea ocupată să reproducă imaginile de coșmar despre Rusia. E adevărat, desigur: corupția și planificarea deplorabilă au crescut costurile amețitor. În multe locuri natura a fost distrusă. Activistul pentru protecția mediului înconjurător Evgheni Vitișko, un adversar al olimpiadei de iarnă, a fost condamnat, în timpul jocurilor, la trei ani de detenție, iar Putin a pus să se agite spiritele împotriva lesbienelor și pederaștilor.

Situația homosexualilor în Rusia este precară. În iulie 2013, Putin a semnat o lege care face pasibilă de pedeapsă „propaganda printre minori în favoarea relațiilor sexuale netradiționale“. Legea este cheia de boltă a unei strategii a delimitării conservatoare a Rusiei, pe care Kremlinul mizează de câțiva ani, este stâlpul unui război cultural de mobilizare a populației. De o parte se află presupus depravatul Occident, numit mereu de adepții liniei

dure din Rusia „Gayropa“, cu „liberaștii“ ei; de cealaltă parte, Rusia, chipurile păstrătoarea valorilor creștine autentice. Cu o săptămână înainte de începerea jocurilor, autoritățile au închis asociația „Copii 404“, care consilia adolescenții cu privire la *coming out*[15].

Urmând această linie, Putin se poate baza pe sprijin larg. Potrivit unui sondaj al Centrului Național de Studiere a Opiniei Publice, 88% dintre ruși sunt de părere că homosexualitatea ar trebui, în principiu, să fie pedepsită. Acest lucru este provocat doar în parte de campania începută în 2013 de către parlament, mass-media și instigatorii de dreapta împotriva homosexualilor. Și în anii ’90, potrivit datelor de atunci, ponderea cetățenilor care considerau homosexualitatea o boală, respectiv „un obicei prost“ era de 68%.

Singurul club de homosexuali din Soci se numește Maiak („Farul“). Intrarea se află pe o stradă laterală liniștită, în apropierea falezei. Femeile plătesc biletul de intrare cu 200 de ruble mai scump decât bărbații. Doamna de la garderobă întreabă grijulie clienții „dacă știu ce fel de local este acesta“. La Maiak, travestiții interpretează cântece siropoase. Înainte de începerea jocurilor, clubul a devenit unul dintre cele mai importante escale ale reporterilor occidentali, care sperau să obțină de la clienți și de la personal câteva cuvinte despre cât de groaznică este situația lor.

Anatoli Pahomov este primarul orașului Soci și membru Rusia Unită, un *aparatcik* palid, care fuge dacă reporterii îl surprind cu întrebări neașteptate. Provine, de fapt, din orașul vecin Anapa, dar Kremlinul l-a instalat edil la Soci înainte de organizarea jocurilor. Cu puțin timp înainte de ceremonia de deschidere, Pahomov a dat un interviu la BBC. „Aici nu există homosexuali“, era afirmația cu care l-a citat mass-media din toată lumea. Problema cu această afirmație e că Pahomov n-a rostit-o niciodată. Soci are, ce-i drept, 360 000 de locuitori, dar este un oraș mic, în care lumea se cunoaște. Andrei Tanicev este directorul clubului Maiak; cu o lună înainte de începerea jocurilor i-a sunat telefonul: primarul Pahomov voia să se informeze de la el despre situația homosexualilor din Soci. „A vrut să se intereseze în mod special la mine pentru interviul cu BBC“, potrivit lui Tanicev.

La primărie se spune că afirmația lui Pahomov ar fi fost scoasă din

context. Ce-i drept, pe înregistrarea video se poate auzi cum spune „Astfel de oameni n-avem în orașul nostru“. Primarul susține însă că a răspuns la întrebarea dacă există *activiști* homosexuali în oraș. Fără să dorim a minimaliza situația grea a homosexualilor și lesbienelor din Rusia, trebuie spus că este o mare diferență. Andrei Tanicev, managerul clubului Maiak, spune că BBC l-a „scos în față“ pe Pahomov. N-a fost un caz izolat înainte de olimpiadă. La Soci se reacționa cu bucurie răutăcioasă la orice clanță defectă, la orice bancă stricată din parc, iar ceea ce nu se potrivea cu imaginea catastrofală a jocurilor era făcut să se potrivească.

Simon Rosner este ziarist și scrie pentru *Wiener Zeitung*. Are cont pe Twitter și îl folosește „în primul rând ca să mă enervez“, după cum scrie pe profilul său. Nu-i facem nici o nedreptate lui Rosner dacă afirmăm că interesul față de enervarea lui este măsurabil. 970 de *followers* s-au abonat la mesajele lui în aprilie 2016, deci este motiv de bucurie orice *retweet*, orice mesaj pe care-l trimite mai departe un alt utilizator.

Cu puțin timp înainte să înceapă jocurile, Rosner s-a asociat *shitstorm*-ului legat de Soci, iar pentru asta n-a fost nevoie nici măcar să plece de la Viena. A făcut o fotografie cu o stradă deteriorată din capitala austriacă și a publicat-o cu *hashtag*-ul #SochiProblems. Apoi CNN a luat legătura cu el, fiindcă voia imaginea pentru o colecție de fotografii despre cele mai penibile lucruri din Soci.

Fotografia lui Rosner a fost retransmisă de 474 de ori pe Twitter, dar observația că a fost vorba de o glumă, doar de patru ori, ceea ce i s-a părut neliniștitor ziaristului însuși. Rosner a scris: „Dacă, de pildă, autobuzele-navetă din Soci ar fi fost exact la fel ca cele din Vancouver, s-ar fi spus despre ele că sunt relicve din Uniunea Sovietică. Acolo însă erau doar autobuze canadiene vechi“.

Criticile față de Soci îl vizau pe Putin, dar i-au atins și pe mulți ruși simpli. În țară se răspândea febra olimpiadei; 69% declarau că se bucură de jocuri, iar doi din trei ruși urmăreau competițiile la TV, deși auziseră destule despre corupție și distrugerea mediului înconjurător. Insultele din Occident i-au jignit.

Baricada de căruţe

Modul de prezentare a orașului Soci a fost un exemplu deosebit de bătător la ochi, dar nu un caz izolat. În relatările mass-media despre Rusia, de câțiva ani încoace se poate observa o tendință care ar putea fi numită, vulgar, „nord-coreanizare“. Despre regimul stalinist, disprețuitor față de oameni de la Phenian, în mass-media ajung mereu povești de groază, al cărui conținut este greu de verificat din cauza izolării țării. În privința Rusiei situația este mult diferită: ce-i drept, ziariștii critici sunt supuși aici la presiuni puternice, dar reporterii străini nu sunt împiedicați în munca lor. Totuși, se poate observa că, în caz de dubiu, imperiul lui Putin, ca și Phenianul, este considerat capabil de orice infamie, chiar și fără confirmare dintr-o a doua sursă.

Un exemplu în acest sens a fost Războiul de Cinci Zile dintre Rusia și Georgia, din august 2008. Trupele rusești au intervenit pe atunci de partea republicii separatiste Osetia de Sud care, asemenea Abhaziei, s-a desprins, în 1991, de puterea centrală de la Tbilisi. Președintele Georgiei Miheil Saakașvili era, pe atunci, omniprezent în relatările posturilor TV occidentale, devenind imaginea crizei. Potrivit lui Saakașvili, Rusia s-ar fi pregătit timp de mai mulți ani pentru campania militară: „Georgia este atacată, populația civilă este vizată intenționat. Noi am ripostat abia când tancurile rusești au intrat pe teritoriul nostru“.

Era o minciună. Saakașvili comasase deja în dimineața de dinaintea izbucnirii războiului 12 000 de militari și 75 de tancuri la granița cu Osetia de Sud, iar un general a anunțat la televiziunea georgiană ordinul „de restabilire a ordinii constituționale în întreaga regiune“. O comisie de anchetă UE, sub conducerea diplomatei elvețiene Heidi Tagliavini, a ajuns la concluzia, formulată destul de stângaci, că nu este în măsură „să considere afirmațiile georgiene despre un asalt militar rusesc masiv drept suficient de bine întemeiate“. Mai simplu spus: Saakașvili a fost cel care – fie și în urma provocărilor celeilalte părți – a tras primul foc.

Asemenea prezentări deformate nu rămân neobservate în Rusia. Tineretul familiarizat cu internetul urmărește, bineînțeles, și relatările presei occidentale. Sociologa americană Ellen Mickiewicz a făcut, pentru un studiu, o anchetă printre 108 studenți ruși de la universități de elită. În cadrul unei discuții pe tema mass-media, un intervievat a făcut trimitere la

un reportaj CNN din decembrie 2010. Pe atunci, la Moscova, mai multe mii de extremiști de dreapta cu cagule se înhăitaseră cu huligani puși pe fapte de violență. Foloseau salutul nazist, strigau „Rusia rușilor“ și vânau oameni proveniți din Caucazul de Nord, marcat de islam. Crainica CNN a anunțat însă că Moscova devenise scena unei mari manifestații a opoziției democratice. Aceasta ar fi ieșit în stradă pentru că Kremlinul vrea să desființeze ora de iarnă.

Prezentări greșite ca acestea sunt fatale, pentru că le confirmă rușilor că mass-media din Vest relatează tot atât de deformat ca și televiziunea de stat rusească, doar inversând situația.

În august 2015, revista americană *Forbes* relata o știre senzațională: Rusia „și-ar fi publicat, din greșeală, pierderile din Ucraina“. Se vorbea de 2000 de morți și de 3200 de soldați ruși răniți. Articolul este un exemplu absolut grăitor de omitere a investigației și de îngustime a minții: singura sursă a afirmației era un site rusesc obscur, numit Businesslife. Portalul n-avea nici măcar o casetă redacțională, fără a mai pune la socoteală că un activist din rândurile opoziției ruse de orientare pro-occidentală a depus eforturi să demaște informația drept falsă. Bloggerul Ruslan Leviev a întreprins investigația lăsată deoparte de revista americană. Pe cei de la *Forbes* nu i-a impresionat. Într-un articol ulterior se spunea doar că n-are nici o importanță cât adevăr se află în conținutul prezentat de sursa *Businesslife*, fiindcă, în definitiv, se știe că Putin trece sub tăcere adevăratele pierderi ale armatei în Ucraina: „Dacă soldații ruși nu mor în Ucraina, de ce face Putin un secret de stat din statisticile victimelor?“ scrie revista.

Nimeni nu profită mai mult de pe urma unor asemenea relatări decât Kremlinul însuși. Critica excesivă îi oferă lui Putin argumentele de care are nevoie pentru retorica în favoarea „baricadei de căruțe“. În cazul olimpiadei, Putin a făcut cunoscut cetățenilor că, din păcate, există „oameni care luptă profesionist împotriva Rusiei, având un scop precis“. Faptul că jocurile de iarnă de la Soci au fost atât de hulite i-a folosit mai mult decât ar fi putut s-o facă vreodată succesul acestora.

Jocurile Svetlanei

Președintele federal al Germaniei, Joachim Gauck, și alți politicieni occidentali au lipsit demonstrativ de la ceremonia de deschidere. Nu voiau să fie un accesoriu decorativ pentru „Jocurile lui Putin“. Este o ironie a istoriei că criticii lui Putin au căzut pradă înscenării omului în care altminteri n-au deloc încredere. Putin a afirmat, ce-i drept, la televiziunea de stat, că nimeni n-a „ales acest loc“ în afară de el. Ideea ca jocurile de iarnă să se desfășoare la Soci au avut-o însă și alții înaintea lui. De pildă, Svetlana Gurieva.

La această doamnă în vârstă nu se observă trecerea anilor, nici vârsta – are peste 80 de ani – și nici cei 45 de ani care s-au scurs de când cenzorii sovietici voiau să-i scoată din cap acest proiect nebunesc: jocuri olimpice de iarnă într-o zonă subtropicală, printre palmierii de la Marea Neagră. Cu mult timp înainte ca Putin să transforme satul de munte Krasnaia Poleana într-o stațiune de schi de nivel mondial, o replică rusească la Sankt Moritz și Sankt Anton[16], mica localitate era un cuib adormit și un refugiu pentru marginali. Svetlana Gurieva trăia acolo.

„Dacă Uniunea Sovietică va obține vreodată dreptul de a organiza jocurile de iarnă, n-ar putea fi decât la Krasnaia Poleana și în orașul Soci“, a scris Gurieva, în 1969, într-un articol, la un an după întoarcerea ei de la jocurile de iarnă din Franța, de la Grenoble. În anii ’60 era directoarea unei școli de schi, soțul ei era antrenor de schi și, dintr-o regiune de schi de pe muntele Elbrus, tocmai fuseseră transferați la Krasnaia Poleana.

Entuziasmul lui Gurieva față de olimpiadă nu era pe placul Moscovei. Ce-i drept, articolul a fost tipărit, în ediția din aprilie a revistei *Tehnika molodioji* (*Tehnica pentru tineri*), pandantul sovietic la *National Geographic*, dar s-a șters orice trimitere la ideea cu olimpiada. Textul a apărut sub titlul sec „Soci: mare, munți, zăpadă, sport“.

În 1976, Gurieva a trebuit să plece din Krasnaia Poleana, fiind din nou transferată, de data aceasta la o școală de sport din apropiere de Moscova. Dar a visat mai departe la „olimpiada de la Soci“. Apoi, în 1989, guvernul sovietic de sub Gorbaciov s-a interesat de idee. Soci îndeplinește „toate condițiile de cazare pentru 20–30 000 de străini și 50–70 000 de turiști sovietici“, după cum se spune într-un document al Kremlinului de pe atunci.

În 1991, orașul a candidat pentru organizarea jocurilor în 1998, dar apoi

și-a retras candidatura. Uniunea Sovietică avea probleme mai stringente: la jumătate de an după ce IOC a încredințat organizarea jocurilor orașului Nagano, țara s-a destrămat.

La jumătatea anilor ’90, Soci a candidat din nou, dar, din cauza războiului din Cecenia, care era în apropiere, n-avea nici o perspectivă de succes. Gurieva se apropia pe atunci de șaptezeci de ani, dar continua să meargă zilnic la lucru, la Comitetul Olimpic al Rusiei. Își aștepta șansa. Aceasta a venit în anul 2000. Lui Putin, care tocmai fusese numit președinte, îi plăcea să schieze. În decembrie Svetlana Gurieva a primit un telefon. La celălalt capăt al firului era Leonid Tiagaciov, o legendă a schiului sovietic, în plus, profesorul de schi al lui Putin și, ulterior, șef al Comitetului Olimpic rus. Gurieva trebuia să-i trimită repede câteva planuri pentru Krasnaia Poleana: Kremlinul ar fi interesat.

Sub tensiune

Dacă ar fi după tânăra patrioată Diana Eksusian, jocurile de iarnă din orașul ei natal ar trebui să fie doar punctul de plecare pentru următoarea etapă a procesului de recuperare a Rusiei față de Occident. Diana vrea să-și aducă propria contribuție la acest proces: a dezvoltat un concept prin care elanul tinerilor voluntari de la olimpiadă să fie folosit în permanență în favoarea orașului. În paralel cu studiul, vrea să înființeze o asociație care să se ocupe de problemele tineretului. Soci trebuie să devină mai atractiv, pentru ca marile talente să nu mai plece, ca până acum, la Moscova sau în Occident.

Părinții ei au impresia că fiica lor trăiește sub tensiune. Diana se teme încontinuu că va scăpa vreo șansă. Uneori, mama o întreabă pe tânără dacă nu se solicită prea mult, deși știe precis că răspunsul Dianei este întotdeauna „nu“. Angajamentul ei îi face pe părinți pe cât de mândri, pe atât de perplecși. Mama nu-și poate explica deloc „cum se face că Diana se interesează atât de mult de politică. Nu noi am învățat-o așa. Noi am fost mereu oameni liniștiți și pașnici“.

Note

14. Cca 8000 km^2, aproximativ de mărimea județului Timiș (n. tr.).

15. Prescurtare de la *coming out of the closet* (engl.: „ieșire din dulap“, „din ascunzătoare“), expresie care, în mediile LGBT, se referă la declararea publică a identității de gen sau a orientării sexuale (n. tr.).

16. Celebre stațiuni turistice de iarnă din Elveția, respectiv Austria (n. tr.).

11. SOCIETATE ŞI TINERET

„Cine s-a aşteptat ca omul să se schimbe în trei, zece sau 15 ani îşi smulge părul din cap. Schimbarea nu are loc în ani, ci în generaţii. Necazul vine din înălţimea aşteptărilor.“

Puțini oameni s-au ocupat atât de profund de sufletul poporului rus ca sociologii Rusiei. Aceștia au o viziune clară asupra stărilor și sensibilităților, asupra marilor și micilor ciudățenii ale populației. Sociologii știu mai bine decât alții ce gândesc rușii cu adevărat. Datorită concluziilor la care au ajuns, au fost dintotdeauna o pacoste pentru cei puternici, parteneri de discuție interesanți pentru ziariști, iar ei înșiși doar în cazuri foarte rare s-au dovedit optimiști. „Natura muncii mele mă obligă să fiu sceptic“, a spus o dată Iuri Levada, fondatorul, decedat în 2006, al Centrului Levada, amintit de mai multe ori în volumul de față.

Levada este cel care a înfășat sociologia modernă din Uniunea Sovietică. Această disciplină era însă un ghimpe în coasta partidului comunist. Era considerată „știința burgheziei“. Levada, născut în 1930 la Vinița, în Ucraina, fiind fiul unei ziariste de la *Pravda*, a predat, în anii ’60, sociologie la Facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din Moscova. Acolo a avut greutăți după ce trupele sovietice au înăbușit Primăvara de la Praga, în Cehoslovacia. Într-o conferință, Levada s-a pronunțat împotriva invaziei. „Tancurile nu pot schimba idei“, a afirmat el. În 1969 a fost înlăturat de la catedră, din cauza „erorilor ideologice“. Motivația era că învățătura lui nu se bazează pe teoria și metodica marxism-leninismului. Timp de două decenii n-a mai avut voie să publice nici un articol. Situația s-a schimbat abia după începerea politicii de Glasnost a lui Gorbaciov. În 1987, Levada a înființat Centrul Național de Studiere a Opiniei Publice.

Societatea postsovietică

Levada a schițat o imagine sumbră a mediului în care s-a născut prima generație postsovietică: societatea Rusiei ar fi apatică, latent agresivă, ușor de manipulat. A adăugat: „Mobilizarea populației rusești este de neimaginat fără chipul unui «dușman din afară»“. Levada avea o idee clară despre construcția unui asemenea chip al dușmanului:

> Intervenția are loc din două părți, atât de sus, de la structurile statului, cât și prin conștiința maselor. În acest sens, dușmanul dispune de caracteristici explicit negative, nu este doar un concurent, rival sau altceva asemănător, ci întruchiparea unor forțe infernale, diabolice. Cu un asemenea dușman te poți purta doar „dușmănos“. În orice caz, dușmanul este din afară; chiar dacă nu este chiar Occidentul, este vorba neapărat de un spion, sabotor, agent al unor puteri străine, lacheu și mercenar.

Levada a formulat această analiză de la începutul anilor 2000, deci cu mai mult de un deceniu înaintea izbucnirii crizei din Ucraina, a atacurilor furibunde ale Moscovei împotriva presupușilor „fasciști“ de la Kiev și a tiradelor împotriva „dușmanilor poporului“ din rândurile opoziției.

Fasciști, dușmani ai poporului: sunt cuvinte care ating o coardă sensibilă în conștiința colectivă. În cazul crizei din Ucraina, Kremlinul a început să folosească limbajul pe care-l înțelege orice rus: cel al celui de-al Doilea Război Mondial. Rusia și Ucraina sunt de fapt, de secole, strâns legate una de cealaltă. Granița dintre cele două state, în unele locuri, n-a fost niciodată demarcată oficial și între cele două popoare este greu de trasat propriu-zis o linie de separație etnică. Aceasta trece prin sânul multor familii. Unul din doi ucraineni are rude în Rusia.

Relatările televiziunii ruse despre presupuse uneltiri fasciste la Kiev au dezlănțuit însă în Rusia un fel de isterie de masă. Într-o întreprindere cu filiale la Moscova și la Kiev, angajații ruși și-au anulat deplasările de serviciu în Ucraina, de frica atacurilor. Propaganda a distrus disponibilitatea rușilor de a dori să înțeleagă ce se întâmplă de fapt în Ucraina. Față de fasciști nu poți avea simpatie.

Concluziile lui Levada se bazau pe o anchetă desfășurată pentru prima dată în 1989, repetată de atunci în mod regulat, cu aceleași întrebări. Aceasta trebuie să analizeze un fenomen pe care Levada l-a numit *homo sovieticus*. Teza despre un om sovietic este și expresia unei dezamăgiri.

Levada a presupus mai întâi că, după căderea Cortinei de Fier, trăsăturile de caracter ale societății sovietice ar trebui să se estompeze rapid. Dar nu s-a întâmplat așa. Răbdarea și obediența față de autorități, pasivitatea politică împreună cu dorința de a avea un stat puternic și realizări colective, Occidentul ca imagine permanentă a dușmanului – toate aceste fenomene s-au păstrat.

„Ne-am gândit că omul va fi lăsat în libertate și va deveni altul“, spunea Levada. „Ne-am gândit că țara și societatea intră într-o realitate cu totul nouă. Era o naivitate. Mereu ne lovim de ziduri nevăzute: zidul regimului de odinioară, zidul tradițiilor de pe atunci și zidul din capul oamenilor.“

Un exemplu ce ilustrează existența acestor ziduri este atitudinea paternalistă a cetățenilor: în 1990, 63% dintre ruși declarau că majoritatea populației n-ar putea trăi fără sprijinul permanent al statului, iar în 1997 72% spuneau asta. Între 1994 și 1997 s-a dublat numărul celor care visau la refacerea Rusiei ca „mare putere“. 44% afirmau în 1994 că ar fi fost mai bine ca Mihail Gorbaciov să nu fi început niciodată Perestroika. Levada scrie că „omul sovietic“ lăsat în libertate ar fi început „să meargă înapoi, întorcându-se nu la ziua de ieri, ci la cea de alaltăieri“.

Acest lucru se observă și din festivitățile, an de an tot mai pompoase, prin care Rusia sărbătorește, la 9 mai, Ziua Victoriei în cel de-al Doilea Război Mondial și din paradele militare ce au grijă regulat să ia Occidentul prin surprindere. Totuși, cu mult timp înainte de intrarea în funcție a lui Putin, au existat semne că trecutul glorificat ar putea deveni o importantă sursă de definire a identității noii Rusii. La întrebarea ce eveniment din istoria Rusiei ar fi cel mai important după părerea lor, în 1989 trei sferturi dintre ruși au menționat triumful asupra Germaniei lui Hitler. Zece ani mai târziu 85% declarau asta.

Nici intoleranța militantă a multor ruși față de homosexuali nu este un fenomen nou. În ultimii ani, politicienii de dreapta și mass-media conservatoare au agitat spiritele împotriva lesbienelor și pederaştilor, a căror orientare este considerată un import din Occidentul presupus depravat moral („Gayropa“, în jargonul propagandei rusești). Totuși, încă din anul 1999, cu puțin timp înainte de intrarea în funcție a lui Putin, aproape 40% dintre ruși erau de părere că homosexualii și lesbienele ar trebui, cel mai

bine, închiși sau împușcați. S-ar putea deci ca Putin și oamenii săi să cânte deosebit de abil pe claviatura propagandei, mai ales că tastele au existat dintotdeauna.

SUA, duşmanul iubit

Șapte decenii de regim sovietic i-au marcat adânc pe ruși. Schimbarea vine cu viteza melcului, ceea ce-i face pe observatori să aibă dubii că ceva se schimbă cu adevărat. Sociologul Iuri Levada a schițat imaginea unei societăți ce trăiește în permanență sub tensiune, marcată de ideea superiorității propriului sistem și, în același timp, chinuită de complexe de inferioritate din cauza înapoierii Rusiei în domenii importante.

Astfel, opinia publică sare uneori de la o extremă la alta. America, din frate de arme în cel de-al Doilea Război Mondial, a devenit dușmanul de clasă, rivalul în Războiul Rece, dar apoi – în timpul Perestroikăi lui Gorbaciov –, din nou un model de admirat. Ministrul de externe al lui Boris Elțin, Andrei Kozîrev, era statornic de partea Occidentului la începutul anilor ’90 și chiar pleda pentru ca Rusia să renunțe la vechi aliați internaționali, cum ar fi Siria, în favoarea unor relații bune cu Europa și SUA.

În doar câțiva ani, SUA s-a transformat, pe atunci, din rădăcina tuturor relelor, într-un model. În 1995, 78% dintre ruși vedeau Statele Unite în mod pozitiv și doar 9% aveau rezerve. Asta s-a văzut atunci când, în ianuarie 1990, la Moscova s-a deschis primul McDonald’s: curioșii stăteau chiar și cinci ore la coadă în fața fast-food-ului, lucru de-a dreptul impresionant. Doar în prima zi, 30 000 de oameni s-au îndreptat spre acest nou local din Piața Pușkin, în centrul orașului. O asemenea afluență n-a mai existat nici înainte și nici mai târziu la deschiderea vreunei filiale a gigantului fast-food, nicăieri în lume. Timp de câteva săptămâni, polițiști călare păzeau lungile cozi și foloseau ocazional bastoanele de cauciuc pentru menținerea ordinii.

Prima jumătate a anilor ’90 a fost luna de miere în relațiile dintre Rusia și SUA. Schimbarea radicală a imaginii Americii în Rusia, în ultimii ani, a avut, desigur, de-a face și cu politica externă a Washingtonului, cu

intervențiile din Afganistan, Irak și Libia. A fost însă și un semn al dezamăgirii și o consecință a așteptărilor exagerate. Speranțele rușilor într-o îmbunătățire rapidă a condițiilor lor de viață după prăbușirea Uniunii Sovietice nu s-au împlinit. Pe scena internațională, Moscova se simțea depășită. În 1998, prim-ministrul de atunci, Evgheni Primakov, și-a întors din drum avionul care zbura spre Washington. Motivul: bombardamentele NATO împotriva Serbiei, care era un partener tradițional al Rusiei, au început, în ciuda protestelor Moscovei. Schimbarea în opinia publică se reflecta și în sondaje: în anul 2001, scepticii față de SUA (39%) erau deja mai mulți decât prietenii Americii (37%).

Cel târziu la izbucnirea crizei din Crimeea, SUA a redevenit pentru ruși rădăcina tuturor relelor. Într-un interviu pentru ziarul guvernului, *Rosiiskaia gazeta*, șeful Consiliului de Securitate al Federației Ruse, Nikolai Patrușev, a declarat că Uniunea Sovietică s-a prăbușit exclusiv din cauza unui complot al americanilor: CIA ar fi identificat dependența Moscovei de petrol drept cel mai important punct slab și, astfel, americanii s-au apucat, împreună cu saudiții, să scadă intenționat prețurile până când URSS a intrat în colaps. Pe același ton vorbește și Leonid Reșetnikov, general-locotenent în rezervă al serviciului secret extern SVR și conducător al Institutului de Stat pentru Cercetare Strategică. Potrivit lui Reșetnikov, americanii ar fi vrut „să distrugă Rusia încă din timpul Revoluției din Octombrie 1917, ajutându-i pe bolșevici“. A doua oară ar fi încercat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Obiecția că SUA a fost un aliat în lupta împotriva Germaniei lui Hitler nu este acceptată de Reșetnikov: „SUA a făcut Germania și URSS să intre în război. Au ajutat ambele țări să devină puternice, pentru ca ciocnirea lor să aibă urmări catastrofale“. Acesta ar fi și singurul motiv pentru care Statele Unite au ajutat, în anii ’30, la industrializarea Rusiei.

„Societatea noastră este bolnavă de America“; la această concluzie a ajuns publicistul și psihologul moscovit Leonid Radzihovski. Televiziunea rusă aproape că relatează mai multe despre SUA decât despre propria țară. Această obsesie nu este totuși urmarea unui interes deosebit al populației față de politica externă, ci un simptom al dorinței de orientare, de a avea o imagine simplă a lumii. Noi împotriva lor, Rusia împotriva SUA, așa a fost,

în fond, mereu: este un topos pe care-l înțelege orice rus și – încă și mai important – pe care majoritatea îl și crede cu plăcere.

Acest lucru s-a văzut și în reportajele rusești despre Federația Internațională de Fotbal FIFA. Când, în SUA, justiția se străduia să ia măsurile de mult necesare împotriva clicii corupte a lui Sepp Blatter, presa moscovită vedea peste tot numai planuri subversive. *Rossiiskaia gazeta* afirma, cu toată seriozitatea, că în cazul Federației Internaționale de Fotbal se folosește același demers ca și la revoluțiile din „Egipt, Libia sau Ucraina". Ținta americanilor n-ar fi Blatter, ci, în realitate, s-ar vrea să i se ia Rusiei Campionatul mondial din 2018.

Teorii ale conspirației ca aceasta ajung uneori să dea roade grotești: la proteste împotriva unor posibile tăieri ale prestațiilor sociale au apărut pancarte pe care scria: „SUA – ia-ți gheara de pe pensiile noastre". Despre fostul ministru al apărării Anatoli Serdiukov, dat afară în 2013 pe motiv de corupție, se spune că-i place să explice că, în realitate, în spatele înlăturării lui s-ar ascunde CIA. El ar fi avut prea mult succes și de aceea i s-ar fi pus în cârcă documente incriminatoare. Mai pe șleau: un complot american este mai ușor de suportat decât adevărul.

Acesta este mediul în care crește generația Putin. Neîncrederea față de Statele Unite este răspândită și printre tineri. 60% dintre cei intervievați, cu vârsta între 18 și 24 de ani, au o părere „proastă" despre America, în timp ce la generația 60+ sunt doar 56%. Politologul american Ellen Mickiewicz a întrebat studenți de la universități de elită din Moscova cu ce asociază spontan SUA. Au rezultat termeni cum ar fi: război atomic, agresiune, putere militară, expansionism, aroganță și dușmănie. După evaluarea a zeci de interviuri, Mickiewicz a ajuns la concluzia că mulți dintre studenții intervievați porneau efectiv de la ideea „că SUA continuă Războiul Rece și că probabil le-ar putea pune capăt vieții".

În același timp însă, tot America trezește interesul tinerilor ruși ca nici o altă țară: „Indiferent cât de puternic critică participanții America, în toate grupurile apare consensul general că America este țara de avangardă în lume. Ar fi o prostie – după cum spun ei adesea – să ignorăm SUA", scrie Mickiewicz în studiul ei. America a fost, este și rămâne măsura tuturor lucrurilor în Rusia, în cele bune, dar și în cele rele.

Urma omului sovietic

Dacă cineva vorbește, precum Iuri Levada, de „omul sovietic“, pune, esențialmente, un diagnostic fără speranță. Îl pune pe *homo sovieticus* față în față cu *homo sapiens* – așadar, cu „omul rațional“. Sună ca și cum psihicul Rusiei ar fi deformat pentru multă vreme, poate chiar pentru totdeauna.

Noțiunea de om sovietic a fost popularizată pentru prima dată de un german cu rădăcini în Rusia. În anul 1958, Klaus Mehnert și-a publicat cartea *Der Sowjetmensch* (*Omul sovietic*), un bestseller care, în decurs de doar câțiva ani, s-a vândut în jumătate de milion de exemplare. Volumul era o culegere de notițe din anii ’30 și ’50, perioadă în care Mehnert a călătorit în Uniunea Sovietică. Și-a însoțit observațiile cu comentarii și le-a ordonat tematic pe capitole ce corespundeau însușirilor care i se păreau caracteristice pentru societatea sovietică: patriotism, comunitate și colectiv, autoritate și simțul statului, renunțarea la politică.

Oficialii de la Moscova au criticat volumul. Ziarul *Trud* l-a insultat pe Mehnert, făcându-l „porc“ care râmă cu râtul în noroi, de unde scoate lături. *Komsomolskaia pravda* l-a numit „calomniator plin de furie“, un „om fără conștiință, afundat în minciună“. *Aparatciki* moscoviți erau incapabili să reacționeze ponderat la critici făcute cu bune intenții, de altfel. Au acest lucru în comun cu urmașii lor de azi.

Mehnert a criticat, de fapt, puterea de stat sovietică. Volumul său era însă și un studiu al societății, marcat clar de simpatie față de țară și față de oameni. Moscova a fost supărată, desigur, mai ales de una dintre concluziile sale: bolșevizarea societății n-a ajuns deloc atât de departe pe cât vrea să facă să se creadă propaganda. În cazul presupusului „om sovietic“ este vorba, în realitate, mai degrabă de o ușor modificată „expresie a firii rusești“.

Mehnert a scris că autoritatea statului se hrănește, în Rusia, din surse încă și mai adânci decât cele ale tiraniei sovietice. „Tradiția teocratică preluată din Bizanț, unde statul și Biserica se unesc la vârful monarhic, a creat premisele psihologice ale pretenției vârfului conducerii de azi de a fi întruchiparea adevărului.“

Într-o *stolovaia*, o cantină sovietică, Mehnert a intrat în discuție, în timpul uneia dintre călătoriile sale, cu un invalid de război: fără disciplină și subordonare „există doar haos“, a spus rusul. Mehnert a insistat, vrând să afle de unde știe sigur partenerul său de discuție că întotdeauna conducerea partidului găsește răspunsul corect. „Păi cunoaște legile istoriei și le aplică“, a spus veteranul. „Știe mai multe despre aceste lucruri.“

Mehnert a adus și dovezi pentru puterea rușilor de a îndura suferința. Cetățeanul sovietic vede „orice hotărâre a sorții, precum și a statului ca fiind ceva de la sine înțeles“. Odată, în Ural, a trebuit să schimbe trenul într-o gară mică: era nouă și jumătate seara, ora de plecare a trenului de legătură era o ghicitoare, mica sală de așteptare, supraaglomerată. Banchetele nu erau suficiente, oamenii se ghemuiau pe podea, aerul era irespirabil. În timp ce aștepta, a ațipit, dar imediat a fost zgâlțâit de un funcționar de la căile ferate: „Cetățene, aici n-ai voie să dormi!“ Nimeni dintre ceilalți care așteptau acolo n-au vrut să-l susțină pe Mehnert când a început să protesteze. Vecinul său a spus, impasibil, că așa este, nu e voie să dormi în sălile de așteptare, i se întâmplase și lui „să nu doarmă două zile, cât a așteptat într-o stație“.

Dintre toți stâlpii regimului, Mehnert consideră „patriotismului rușilor ca fiind cel mai puternic“. Sentimentele specific rusești față de patrie ar fi un fel de „fenomen al naturii, care exista cu mult înaintea bolșevicilor și nu s-a lăsat demontat în ciuda atacurilor lor de mai mulți ani“. Iubirea față de patrie a rușilor le face și greutăți străinilor, pe atunci ca și acum. Mehnert a cunoscut, în călătorie, o rusoaică ai cărei părinți fuseseră uciși în timpul revoluției.

> A început să se vaite cu amărăciune și, în cele din urmă, a ajuns să acuze direct regimul bolșevic, cruzimea și răutatea acestuia, disprețul față de fericirea omului […]. Nu mi-a fost greu să mă arăt înțelegător față de tânguielile ei și, în plus, i-am scos în evidență unele neajunsuri pe care ea nu le amintise și care mie mi se păreau deosebit de grave. Atunci am observat o schimbare remarcabilă în comportamentul ei. A început să mă contrazică, să justifice măsurile partidului pe care eu le criticasem și, în sfârșit, a ajuns să apere bolșevismul.

La astfel de discuții mai poate lua parte și azi orice străin care, de pildă, înțelege greșit nemulțumirile unui șofer de taxi din capitala Rusiei despre presupusele eșecuri ale conducerii Moscovei drept o invitație pentru o

reglare de conturi cu statul rus în general.

Teoria despre *homo sovieticus* a declanșat, în 2004, o polemică între ziaristul moscovit Vitali Leibin, pe atunci șeful portalului de dezbateri polit.ru, și Levada. Cel mai remarcabil în această cercetare ar fi, potrivit lui Leibin, „surpriza cercetătorilor, când ipoteza lor nu s-a verificat nici de această dată“.

Leibin este azi redactor-șef al revistei săptămânale *Russkii reportior*. El ține să precizeze că simte o mare prețuire față de Iuri Levada, care „a fost unul dintre cei mai respectați oameni de știință ai Rusiei“. Cu toate acestea, găsește că teza despre omul sovietic este greșită. Asta ar fi de fapt „problema principală a liberalilor ruși din anii ’90. Ei credeau că reformele lor au fost bune, doar poporul n-ar fi, din păcate, cel potrivit. În realitate, reformele au fost ratate, fiindcă n-au ținut seama de cultura, valorile și interesele poporului“.

Iuri Levada însuși a privit cu ochi critici, mai târziu, propria idee că omul rus ar fi trebuit să se schimbe radical în 1991: „Cine s-a așteptat ca omul să se schimbe în trei, zece sau 15 ani își smulge părul din cap. Schimbarea nu are loc în ani, ci în generații. Necazul vine din înălțimea așteptărilor“.

Noua generaţie

Lev Gudkov, născut în 1946, este urmașul lui Iuri Levada și cel care duce mai departe moștenirea reputatului sociolog. Lucrează într-un birou minuscul din centrul Moscovei, iar pe rafturi se află scrierile lui Levada, titluri precum *Părinți și copii* sau *Căutăm omul*. Gudkov conduce Centrul Levada din 2006. Institutul de cercetare a opiniei publice poartă acest nume nu doar pentru a-l cinsti pe fondatorul său, ci și pentru că denumirea inițială, Centrul Național de Studiere a Opiniei Publice, a fost deturnată în cursul unei preluări ostile din partea statului rus, în anul 2003.

Iuri Levada devenise deja de mai mulți ani un spin în ochii puterii de stat. Vladislav Surkov, responsabil cu politica internă în administrația prezidențială, voia astfel să instaleze un nou conducător al institutului, din tabăra proprie, un politolog în vârstă de aproape 30 de ani, care s-a evidențiat în campania electorală a lui Putin. Sub conducerea lui Levada

știința ar fi stagnat, potrivit lui Surkov; sociologul s-ar fi dedicat prea puțin cercetărilor „sferei sociale din țară“. Erau argumente cusute cu ață albă, care au trezit amintiri din anii ’60, când sovieticii îi închiseseră pentru prima dată gura lui Levada.

În ultimă instanță, Kremlinul s-a impus prin avansarea motivației că institutul, înființat inițial în anii ’80 ca entitate de stat, ar trebui „privatizat“ urgent. Ca urmare, Levada s-a mutat, împreună cu toți colaboratorii, inclusiv femeia de serviciu, în alte birouri și a continuat să lucreze. Din vechiul Centru Național de Studiere a Opiniei Publice au rămas doar spațiile și numele. Ce-i drept, acesta a devenit cel mai influent concurent al Centrului Levada. Privatizat însă n-a fost niciodată.

Lev Gudkov, urmașul lui Levada, este autorul a numeroase studii despre tineretul rus. Potrivit concluziei lui, acesta ar putea fi numit, pe bună dreptate, „tineretul putinist“. Gudkov se teme că baterea în retragere a omului sovietic nu doar că nu s-a oprit, ci mișcarea chiar s-ar fi inversat în Rusia. *Homo sovieticus* avansează din nou. Când Gudkov vorbește de „generația Putin“, numește însușiri nu prea măgulitoare: aceasta ar fi pragmatică, depășind chiar limita cinismului. „Ei știu cât de corupt este statul, dar pe cei mai mulți nu-i îngrijorează acest lucru“, spune Gudkov.

La un an după anexarea Crimeii, prestigiosul ziar economic *Vedomosti* a lansat o dezbatere despre rolul tineretului în politica rusească. Un articol portretiza tânăra generație ca purtătoare a speranței într-o evoluție democratică; tinerii ruși nu mai acceptă chiar orice, iar potențialul lor de a protesta ar fi mai puternic. Replica a venit de la Anna Șelnina, cercetătoare în domeniul tineretului la Școala Superioară de Economie din Moscova. Ea a scris, tot pentru *Vedomosti*, că în realitate este vorba de o „generație pierdută“, coruptă de părinții conservatori, de sistemul autoritar și de propagandă.

Disputa din *Vedomosti* a fost – printre altele – o continuare a dezbaterii pe tema tezei omului sovietic. Aceasta atinge o problemă de principiu: se apropie oare Rusia de societățile occidentale, fie și într-un ritm lent, dar continuu? Sau sunt prăpăstiile totuși prea adânci, fiind posibil ca niciodată să nu mai poată fi trecute?

Popularul ziar *Moskovskii Komsomoleț* s-a întrebat, având în vedere

pasivitatea politică a celor cu vârste între 18 și 24 de ani, „unde au rămas rebelii“. *Foreign Affairs*, o revistă americană de politică externă, s-a întrebat dacă „bunăstarea Epocii Putin – *smartphone*-uri, acces ușor la internet, călătoriile în străinătate – îi inspiră [pe tineri] să adopte valori mai liberale decât părinții lor“, dând singură un răspuns: „Nu“. Tineretul Rusiei ar vrea „să-și vadă țara restabilită ca superputere, aflată în afara comunității euro-atlantice și opunând rezistență împotriva normelor internaționale“. Socioloaga Anna Șelnina a ajuns la concluzia că tineretul Rusiei ar fi o generație de chiulangii, care evită responsabilitatea politică și acționează permanent potrivit principiului „suntem încă prea mici“.

Tinerii ruși se raportează la Occident cu o lipsă de emoții uimitoare, atât pozitive, cât și negative. Pe de o parte, o mare majoritate găsește că Rusia n-ar trebui să se lase influențată de sancțiuni (70%). Pe de altă parte, propaganda i-a afectat mai mult pe părinții lor decât pe ei. Astfel, cei mai mulți nu cred în teza despre un nou Război Rece. Sunt convinși că problemele actuale sunt provocate mai ales de Crimeea și Ucraina și, de aceea, sunt trecătoare.

Abia 19% consideră Europa și SUA „state și forțe politice ostile“ Rusiei în toate timpurile. Totuși, exact un sfert consideră Occidentul drept regiunea ai cărei cetățeni dispun de cea mai mare bunăstare și, în consecință, „trăiesc liniștiți și bine“. Așadar în ochii „generației Putin“, Occidentul nu și-a pierdut doar funcția de imagine absolută a dușmanului, dar este și pe cale să nu mai fie un model. Mai mult de 44% dintre tinerii ruși consideră Europa și America „altă civilizație, o lume străină“. Este posibil ca în această nouă luciditate să existe o șansă: cineva care nu are așteptări exagerate față de Occident este și mai greu de dezamăgit.

Potrivit lui Gudkov, urmașul lui Levada, tineretul Rusiei ar fi crescut într-o societate de consum apolitică. În subconștient, ar compensa complexele părinților lor; prin urmare, anii ’90, cu libertatea politică și problemele economice, sunt exact opusul. Între timp, Putin li se arată tinerilor ca un președinte veșnic, așa cum, în Germania, odinioară, o întreagă generație nu-și putea închipui alt cancelar decât Helmut Kohl. Maturizarea lor a fost însoțită de neîncetate discuții polemice cu Occidentul. Au fost educați într-un sistem școlar care mizează, în ultimii ani, din nou pe patriotism, și nu pe

confruntarea cu propriul trecut.

Şcoala naţiunii

Constituția Federației Ruse stabilește astăzi – altfel decât în perioada sovietică – că din școli trebuie să lipsească orice fel de ideologie. Totuși, evoluția sistemului școlar rusesc nu poate fi privită separat de evoluția politică. Disputa referitoare la orientarea sistemului școlar prezintă indiciile unei lupte culturale ce preocupă Rusia încă din secolul al XIX-lea, dacă nu chiar de mai demult. Pe atunci, se opuneau două tabere de intelectuali: pe de o parte, „occidentalii“ insistau ca Rusia să urmeze evoluția țărilor occidentale. Adversarii lor erau susținătorii unei „căi rusești“. Conservatorii și patrioții de astăzi calcă pe urmele acestor „slavofili“.

În ultimii ani, Putin a adus din nou școala mai puternic în centrul atenției. „De modul în care ne educăm copiii depinde dacă Rusia se poate menține și dezvolta mai departe“, a spus el, în anul 2012. În același timp, Putin a avertizat în privința încercărilor Occidentului „de a influența concepția despre lume a unor întregi popoare, supunându-le voinței lui“.

Evgheni Iamburg, născut în 1951, conduce, de patru decenii, Școala nr. 109 de la periferia Moscovei. Pe peretele biroului său atârnă 40 de clopoței de aur, câte unul pentru fiecare promoție pe care a însoțit-o. Iamburg spune că, de la intrarea în funcție a lui Putin în 2000, s-au dat, pas cu pas, mai mulți bani pentru școli și profesori. Creșterea subvențiilor a fost totuși însoțită și de faptul că statul „integrează școala în verticala puterii proprii“. Kremlinul a dat viață unei „Mișcări a Școlarilor“ din toată țara; această organizație dirijată centralizat trebuie să „acționeze asupra formării personalităților pe baza valorilor culturale specifice societății rusești“. Criticii consideră Mișcarea Școlarilor o încercare de a-i îndoctrina pe tineri de timpuriu. Paralelele cu modelele sovietice nu sunt, evident, întâmplătoare: Kremlinul a anunțat înființarea Mișcării Școlarilor exact pe 29 octombrie 2015. La această dată înființaseră comuniștii, în 1918, asociația de tineret Comsomol.

În cadrul Perestroikăi lui Gorbaciov, intervențiile ideologice în școală au fost, la început, mai rare. Anii ’90 au fost dificili din punct de vedere

economic, dar pentru pedagogi s-au dovedit vremuri bune în toate privințele. „Statul ne-a lăsat în pace, avea alte probleme“, spune Iamburg. Iar asta a lăsat loc pentru experimente. Iamburg a fost unul dintre primii directori din Rusia care a integrat școlari cu handicap în învățământul normal.

Iamburg vrea să-i învețe pe elevi să gândească independent, critic. De fapt, Rusia a moștenit de la Uniunea Sovietică o formare excelentă în domeniul științelor fundamentale, cum ar fi matematica. Aceasta ar fi mult mai bună decât în Occident. Elevii ruși eșuează însă de regulă la „rezolvarea problemelor într-un context schimbat“. Altfel spus: învață prea mult pe dinafară.

Adversarii ideologici ai lui Iamburg sunt oameni asemenea lui Leonid Poleakov, profesor de orientare conservatoare la Școala Superioară de Economie din Moscova. Poleakov vrea ca școala să nu formeze individualiști, ci cetățeni loiali statului. Manualele alternative sunt considerate de Poleakov un „nonsens“. Este unul dintre adepții ideii lui Putin ca toți elevii să învețe după o singură carte de istorie. Școala ar fi „datoare să formeze o reprezentare consensuală a trecutului“. Istoria ca disciplină școlară ar exista „ca să creeze o unitate națională, nu să dezbine conștiința tinerei generații“.

Evgheni Iamburg găsește că prin această abordare pot fi „educați sclavii, dar nu modernizatorii“. El privește lucrurile mai degrabă asemenea lui Stephen Hawking: pentru acest fizician britanic, „inteligența este capacitatea de adaptare la schimbări“. Iamburg este un critic al valului de patriotism. În loc să pregătească populația pentru economia globală, marcată de concurență acerbă, prin agenda lui patriotică, statul stabilește priorități greșite. Valul conservator este însă foarte popular printre ruși, „fiindcă oamenii nu pot trăi fără basme și mituri“. Iamburg nu crede totuși că acești conservatori, asemenea lui Poleakov, se pot impune pe termen lung. Societatea rusă „a devenit mult prea complexă, mult prea eterogenă“, „nu mai poate fi captată de o singură ideologie“. Iamburg cel puțin speră acest lucru.

Directorul încă nu învață propriu-zis de la elevii săi. Se întreține cu plăcere cu ei. Aceștia ar fi „extrem de pragmatici“. Totuși, n-ar putea spune

exact „dacă este un semn bun sau unul rău“.

Între siguranţă şi libertate

Valeri Feodorov era, în 2003, tânărul și ambițiosul politolog care a pus Kremlinul în mișcare pentru a-l înlătura pe legendarul sociolog Iuri Levada din institutul la cârma căruia se afla. După mai mult de zece ani, Feodorov este încă director al Centrului Național de Studiere a Opiniei Publice. Are un birou luminos pe malul râului Moscova, într-o clădire de pe terenul fostei fabrici de ciocolată Octombrie Roșu. Vizavi se află birourile din care au trebuit să se mute Slon și TV Rain. Spațiile au fost renovate somptuos, iar sub candelabre grele își are reședința acum Regnum, o agenție de știri rusă arhiconservatoare. Fondatorul acesteia a fost, mai înainte, un colaborator de frunte al administrației prezidențiale a lui Putin, care are interdicție de călătorie în Estonia, Letonia și Lituania.

Cum vede tânăra generație locul Rusiei în lume? „Aceștia sunt copiii avântului economic“, spune Feodorov. Ar fi crescut într-o perioadă în care „Rusia s-a ridicat din genunchi“, după cum se exprimă el. Această generație ar fi „relativ patrioată, iar admirația față de orice e străin este departe de ea“. Majoritatea ar vrea să-și vadă patria într-o poziție de putere, la același nivel cu Statele Unite din punct de vedere al politicii externe. Pe de altă parte, tinerii ruși s-ar fi maturizat într-o perioadă în care familiile lor s-au reorientat de la simpla supraviețuire din anii ’90 spre „valori ale dezvoltării individuale. Sunt învățați să respingă haosul din anii ’90, deși nu l-au trăit ei înșiși. Capitalismul este, pentru ei, normalitate. Trăiesc în el ca peștele în apă. Sunt mari individualiști“.

Raportarea lor la stat rămâne ambivalentă. Mulți tineri ruși, la întrebarea privind locul de muncă visat, nu mai răspund, ca odinioară, „jurist“ sau „economist“, ci „funcționar“. În același timp, pentru ei, statul este și „de neînțeles, lucrează după propriile reguli, care acestor copii le sunt străine, dar cărora li se supun cu resemnare“.

Feodorov a constatat nuanțe remarcabile în atitudinile politice ale „generației Putin“. Un exemplu este raportarea la Mihail Gorbaciov. De două decenii, „Gorbaciov este, pentru majoritatea rușilor, răul absolut“. N-a

trecut nici un an de când unii deputați din Duma de Stat au cerut ca Gorbaciov să fie, în sfârșit, adus în fața justiției, ca „trădător de țară“. Tinerii ruși, în schimb, îl privesc mult mai blând pe primul și ultimul președinte al Uniunii Sovietice. „Trădător“ îl consideră doar 11%. În timp ce 71% din grupa de vârstă 45+ sunt convinși că Gorbaciov a dus țara pe o cale greșită, printre cei sub 24 de ani sunt doar 47% care gândesc așa.

Tinerii ruși din „generația Putin“ sunt deci, pe de o parte, copiii părinților lor. Convingerile lor sunt asemănător de conservatoare cu cele ale taților și mamelor lor. Pe de altă parte, sunt și copiii timpului în care au crescut. Au o libertate relativă și se bucură de o bunăstare relativă. Generația părinților și bunicilor lor indică de mai mulți ani în toate sondajele drept cea mai importantă valoare, la mare distanță de celelalte, „siguranța“. În schimb, la rușii sub 35 de ani, „siguranța“ ajunge pe ultimele locuri. Sus de tot apare la ei „libertatea“. Prin aceasta, ei înțeleg să-și poată organiza viața după propriile idei.

Prăpastia ce desparte Rusia de Occident

Lui Mihail Dmitriev, cercetătorul care a văzut apropiindu-se protestele împotriva alegerilor parlamentare din 2011, analizele prezentate nu i-au făcut bine. Nu-și mai poate permite spații scumpe pentru birouri, ca mai înainte, în Piața Bolotnaia. Când se duce la lucru, Dmitriev urcă pe scări cenușii, cu intrarea prin spatele unui bloc din Moscova. Dalele de pe trepte sunt sparte. Pe palier, vecinii lasă plantele să se ofilească în ghivece, fără să le pese. La începutul lui 2014, Dmitriev a fost eliberat din funcția de director al Centrului pentru Dezvoltări Strategice. Cu puțin timp înainte, doi oameni l-au pândit într-o seară, când era în drum spre casă. Atacatorii l-au doborât la pământ și i-au luat laptopul cu rezultatele cercetării lui.

Dmitriev mai trage și acum cu urechea la nuanțele intermediare ale opiniei publice, nu atât de regulat ca mai înainte, când era încă șeful unui *think tank* dintre cele mai importante din țară. Totuși, mereu când are resurse suficiente, face sondaje printre *focus group*-urile lui de la Moscova și din provincie.

Lui Dmitriev nu-i place prea mult teza despre „omul sovietic“, care din

punct de vedere „științific nu se poate verifica“. Dar și speranțele într-un progres rapid al democrației după model occidental le consideră iluzorii. Toate sondajele au arătat diferențe mari între ruși, pe de o parte, și europeni și americani, pe de altă parte, mai ales cu privire la atitudinea față de drepturile omului și la dorința de autorealizare. „Ambele sunt tipice pentru societăți cu înaltă dezvoltare și consum ridicat. În Rusia, sunt mult mai puțin răspândite“, spune Dmitriev. Mai importante ar fi – o însușire a societăților tradiționale – problemele economice. Prăpastia dintre Occident și Rusia ar putea, pe termen scurt, să devină chiar mai mare, „fiindcă, din cauza crizei economice, societatea rusească ar putea, în anumite aspecte, să fie aruncată înapoi, la stadiul din anii ’90“. Având în vedere scăderea veniturilor și creșterea prețurilor, mulți oameni au trecut pe modul de supraviețuire.

Are oare Dmitriev o explicație pentru faptul că nemulțumirea, pe care el a văzut-o crescând de-a lungul anilor, s-a potolit brusc? De ce tace clasa de mijloc, pe care supărarea din pricina manipulării alegerilor a scos-o în stradă în 2011? De ce preferința față de Vladimir Putin nu suferă din cauza datelor economice proaste, ci, dimpotrivă, între timp a ajuns și mai sus, de la 52% (2012) până la 89,9% (2015)?

Cercetările lui Dmitriev arată că sprijinul acordat de populație sistemului politic după întoarcerea lui Putin la Kremlin a continuat la început să regreseze. În 2012, ponderea celor critici față de „verticala puterii“ lui Putin a depășit-o pe cea a susținătorilor, pentru prima dată după mai mulți ani: 35% au arătat că aceasta mai mult dăunează și doar 30% au găsit-o folositoare. Doar 38% pledau în favoarea unirii tuturor puterilor, ca și până acum, în mâinile președintelui, iar 46% erau pentru o „separare între diferitele instituții, care să se controleze reciproc“.

„Verticala puterii“ este un concept-cheie pentru modul în care Putin înțelege statul. Conceptul descrie sistemul în care Kremlinul are acces direct la toate nivelurile puterii de stat, de la partidele din parlament, trecând prin guvernatorii de provincii și toate organele de securitate și până la administrațiile comunale. Toate ascultă o singură comandă: cea a lui Putin. „Verticala puterii“ este opusul separației puterilor în stat, controlul reciproc al organelor constituționale fiindu-i aproape necunoscut.

Verticala puterii a fost salutată de ruși la cumpăna dintre milenii. Multora li s-a părut răspunsul logic la problemele anilor ’90. Concentrarea puterii ar trebui să limiteze influența oligarhilor asupra politicii și să înlesnească lupta împotriva terorii cecene. Cine mai are nevoie de separația puterilor dacă este convins că omul potrivit se află deja în fruntea statului? De-a lungul anilor, au devenit mai clare și dezavantajele acestui sistem: corupția prolifera, fiindcă autoritățile practic nu trebuiau să dea seamă nimănui în afară de superiorii direcți.

Această structură a puterii orientată exclusiv asupra unui centru – Vladimir Putin – a favorizat altă evoluție greșită: a promovat funcționari loiali, printre ei fiind și buni administratori, dar doar în cazuri excepționale talente politice sau oratori pricepuţi. Astfel, de-a lungul anilor s-a întărit sentimentul că nu există alternativă la Putin. Aceasta era fundătura din cauza căreia, în 2011, mulți moscoviți au ieșit în stradă. „Voiau o dezvoltare a sistemului, nu răsturnarea lui Putin“, spune Dmitriev.

Apoi, criza din Ucraina ar fi fost „ca un paratrăsnet social“. Când Dmitriev a întrebat, în *focus group*-urile lui, care este motivul susținerii politicii Kremlinului, a auzit tot mai des afirmații cum ar fi: „Lumea a încetat să se mai șteargă pe picioare pe Rusia“. Pe atunci a început ceea ce urma să fie caracteristic pentru anii următori: politica externă a devenit cea mai importantă sursă a popularității lui Putin, în locul succeselor din economie de mai înainte. Putin s-a reinventat ca politician internațional. Rezultatele lui în sondaje s-au dovedit uimitor de solide. Nici măcar problemele economice apărute – prăbușirea prețului petrolului, inflația și scăderea performanței economice cu 3,7% – n-au putut schimba nimic în această situație.

Avântul patriotic i-a cuprins și pe cetățenii care, cu puțin timp înainte, erau încă rebeli. Dmitriev spune că pătura de mijloc are, de regulă, priorități politice clar diferite de cele ale restului populației, „dar în politica externă sunt aproape identice“. Clasa de mijloc, încă forță motrice a unei posibile modernizări, a început și ea să învinovățească Occidentul că ar fi declanșat conflictul din Ucraina. Aceasta a dat crezare mass-mediei Kremlinului nu fiindcă i-ar fi lipsit accesul la alte surse, ci fiindcă acest mod de interpretare corespundea propriei concepții despre lume. Dmitriev numește acest lucru

„consonanță“, și reiese și dintr-o cercetare a Fundației „Friedrich Ebert“ din Germania: dacă, în 2003, 37% din clasa de mijloc încă mai pledau pentru „evoluția Rusiei după modelul occidental“, în 2015 doar 27% mai susțineau asta.

În timpul crizei din Ucraina, televiziunea a pus la punct o propagandă furibundă, la care nu se ajunsese nici măcar în timpul Uniunii Sovietice. „Telespectatorii au o încredere enormă în ceea ce arată posturile TV“, spune Dmitriev. „Televiziunea este cel mai important canal prin care rușii înțeleg lumea. Au încredere în el, fiindcă le confirmă o viziune asupra lumii care le place.“

Nici măcar *fake news* cum ar fi acel reportaj fantezist despre un tânăr chipurile răstignit de ucraineni n-au atras atenția cuiva, în afara intelighenției liberale. Rușii s-ar fi putut lesne informa asupra faptelor. La presupusul loc al faptei, orașul Sloveansk din estul Ucrainei, nimeni n-a auzit de presupusa răstignire. Ziarul critic față de Kremlin *Novaia gazeta* și diferite portaluri online au relatat și ele acest lucru, dar numărul rușilor care au început efectiv să pună sub semnul întrebării rolul Moscovei în Ucraina a rămas redus. Majoritatea vrea să creadă că se află de partea corectă a istoriei. Fenomenul este prezent și în alte țări. Rareori însă s-a dezvoltat atât de puternic ca în Rusia.

Propagandă

Utilizarea mass-media în Rusia s-a schimbat simțitor în ultimii ani. Ce-i drept, internetul este folosit, în primul rând, în timpul liber, pentru comunicarea cu prietenii, de pildă prin intermediul rețelelor sociale. Dar câștigă în importanță și ca sursă de informații. În 2011 lucrurile arătau ca și cum mass-media online s-ar afla în fruntea unui marș triumfal care cu greu putea fi oprit. Televiziunea – numită disprețuitor „cutie cu *zombie*“ în timpul demonstrațiilor din Piața Bolotnaia – era în regres. Unul dintre cei mai importanți responsabili TV, Konstantin Ernst, director al Canalului 1 (*Pervîi kanal*), a avertizat, în octombrie 2011, într-un discurs urmărit cu multă atenție la Cannes, că televiziunea clasică „nu va fi distrusă de internet, ci de oamenii marcați de internet“. Adică de modul de a se informa

al tinerelor generații. Ernst a stabilit granița „undeva înainte sau după 1980, ca an al nașterii“.

Tinerii ruși petrec mai mult timp online decât generațiile mai vârstnice. Potrivit unei anchete a institutului de cercetare a opiniei publice Gallup, 92% dintre rușii cu vârsta între 15 și 24 de ani intră cel puțin o dată pe săptămână pe internet; la generația 45+, în schimb, doar 31%. În general, crește și ponderea rușilor care, cel puțin o dată pe săptămână, nu doar navighează pe net, ci se și informează online.

Televiziunea este o media verticală. La telespectatorii „de jos“ ajunge ceea ce s-a hotărât „mai sus“, la conducerea postului TV sau în administrația de la Kremlin. În schimb, netul este orientat orizontal: utilizatorii pot trece, printr-un click, de la mass-media interne la cele străine, la bloguri și rețele sociale. Utilizatorul hotărăște de unul singur ce să urmărească.

Prohodul televiziunii ruse și al eficienței campaniilor acesteia s-a dovedit a fi o exagerare însă. În octombrie 2015, o anchetă Levada a ajuns la concluzia că satisfacția populației față de televiziunea rusă chiar a crescut. 59% au declarat că au „încredere deplină sau puternică“ față de marile posturi TV. În 2012 procentul fusese de 47%.

Acest rezultat este dezamăgitor. Se află în contradicție cu răspândita teză potrivit căreia marșul triumfal al internetului ar fi urmat îndeaproape de marșul triumfal al democrației. Totuși, mecanismele formării opiniei și ale manipulării acesteia sunt mai complexe, lucru care nu vizează doar Rusia.

Ce-i drept, pe net oricine găsește ceea ce caută. Există o ofertă amplă de perspective și puncte de vedere diferite. Pe segmentul rusesc al internetului, aceasta cuprinde și tot ceea ce guvernanții și elitele ar prefera să treacă sub tăcere. Dar tot atât de ușor ca informațiile înăbușite de către putere, se răspândesc și zvonuri și dezinformări. Ce puncte de vedere se impun în rândul populației depinde mai mult decât oriunde de fiecare om în parte. Utilizatorul decide pe ce cale să apuce în hățișul de informații. Astfel, el va fi influențat de mediul în care trăiește, de convingerile sale și, nu în ultimul rând, de cât timp este dispus să aloce pentru aceste lucruri.

În timpul războiului din estul Ucrainei, fluxul de informații despre conflict s-a amplificat într-o asemenea măsură, încât până și ziariștii puteau

pierde controlul, deși, zilnic, aceștia nu făceau altceva decât să se străduiască să dobândească o privire de ansamblu asupra situației. Pe internet, deseori prin intermediul rețelelor sociale, s-a răspândit cu iuțeala vântului un număr impresionant de frânturi de informații. Adesea erau prezentări fragmentare de mișcări de trupe și lupte, uneori relatări ale unor martori oculari, care cu greu puteau fi verificate, dar care erau preluate de multe mass-media. „Minciuna face jumătate din înconjurul lumii înainte ca adevărul să apuce să-și tragă pantalonii“, a spus odată Winston Churchill.

Toate părțile implicate în acest conflict s-au folosit de acest lucru: Rusia a răspândit știri despre presupuse acte de cruzime săvârșite de ucraineni, care mai târziu s-au dovedit false. NATO a relatat despre tancuri rusești în estul Ucrainei și a publicat, ca dovadă, fotografii neclare din satelit, în care profanii puteau descoperi orice sau nimic, după bunul-plac. Ucrainenii, la rândul lor, anunțau atât de insistent, zi de zi, începerea unei „invazii rusești de amploare“, încât abia dacă i-a crezut cineva când, în august 2014, formațiuni rusești chiar au intervenit efectiv în acțiunile de luptă.

„Zgomot alb“ a numit ziaristul ucrainean Zurab Alasaniia efectul prin care, în cascada de minciuni și jumătăți de adevăr scoase din context, situația efectivă nu mai poate fi recunoscută. În asemenea situații, oamenii fac apel la reguli empirice. Contează pe acele mass-media în care au încredere de multă vreme și consideră mai de încredere relatările acelei părți din conflict pe care o văd îndreptățită în principiu. De asemenea, pun mai puternic la îndoială ceea ce vine din partea adversă. Nimeni nu este scutit de asta, nici măcar politicienii sau ziariștii.

Această realitate este ilustrată perfect de o eroare care mi-a scăpat în relatarea despre doborârea zborului 17 al Malaysia Airlines în iulie 2014. Exact la un an după tragedie, grupul de activiști britanici Bellingcat a publicat un raport în care Ministerul rus al Apărării este acuzat că ar fi manipulat fotografii prin satelit pentru a pune doborârea avionului Boeing în cârca ucrainenilor. Bellingcat s-a specializat în depistarea indiciilor despre operațiuni militare pe rețelele sociale, de pildă fotografii și postări ale luptătorilor. A numit acest proces Open Source Intelligence.

Moscova publicase mai înainte o paletă multicoloră de „dovezi“ contradictorii ale responsabilității Kievului; de aceea, colegii mei și cu mine

am considerat analiza Bellingcat convingătoare, fără să verificăm modul în care s-a procedat. La scurt timp după publicarea anunțului pe *Spiegel Online*, un specialist în expertiza judiciară digitală a imaginilor a luat legătura cu noi. „Bellingcat ghicește în cafea“, a fost concluzia lui. Analiza aplicată de ei ar fi „un fel de hobby“, dar nu o dovadă concretă. Ne-am lăsat păcăliți de o informație greșită, pe care n-am verificat-o noi înșine, fiindcă ea corespundea imaginii noastre despre lume.

Din motive cu totul asemănătoare, și campaniile media rusești au avut mare succes în Rusia, înainte, în timpul și după anexarea Crimeii. În acest caz, numeroși ruși n-au avut acces doar teoretic la prezentări divergente ale evenimentelor, ci au urmărit și concret relatările mass-media independente față de Kremlin, de exemplu portaluri web rusești cum ar fi TV Rain, sau cele ale BBC și Deutsche Welle. Dar nu le-au crezut. Sociologul Denis Volkov de la Centrul Levada spune că „doar simpla cunoaștere a unor informații alternative, la majoritatea oamenilor încă nu garantează că ei vor și privi altfel evenimentul respectiv“.

Cititorii și telespectatorii cred ceea ce vor să creadă. Faptul că modul în care se poartă față de mass-media e precipitat și nu întotdeauna rațional este cunoscut chiar de ruși. Am un prieten la Moscova, căruia aici aș vrea să-i spun Aleksandr. Are puțin peste 30 de ani și a lucrat o perioadă pentru o instituție guvernamentală. El s-ar descrie, fără ezitare, drept patriot, dar a participat și la demonstrațiile din 2011–2012. Atunci a recunoscut că nu se mai uită la nici o televiziune rusească, „fiindcă suntem doar mințiți“.

După anexarea Crimeii mi-a spus contrariul. Era euforic: „În sfârșit, Putin a făcut realmente ceva pentru oameni!“ Aleksandr spera într-un avânt care să cuprindă toată țara. Acum, Kremlinul va întreprinde, în sfârșit, și reformele necesare, ca și lupta împotriva corupției. Aleksandr era ferm convins de acest lucru. Am ajuns să vorbim și despre Ucraina, fiindcă, de la începutul demonstrațiilor de pe Maidan, am petrecut acolo aproape mai mult timp decât cu familia mea aflată la Moscova. Ne-am certat: Aleksandr susținea că rușii sunt permanent opriți, snopiți în bătaie sau chiar uciși de trupele de extremă dreaptă de la Kiev. Eu susțineam contrariul.

Nu l-am putut convinge pe Aleksandr, deși ne cunoaștem de mai mulți ani. El prefera să aibă încredere în relatările televiziunii ruse. L-am întrebat

cum poate fi sigur că posturile pe care cu puțin timp înainte le acuzase de minciună sistematică astăzi spun adevărul. După ce s-a gândit puțin, Aleksandr a răspuns scurt și cu un zâmbet: *Mne priiatno*, „Cu plăcere“.

Sursele de informații alternative, care critică Kremlinul, pot fi, ce-i drept, la distanță de numai un click. Dar asupra opiniei publice n-au totuși nici o influență. Cetățenii înșiși pun faptele cap la cap în așa fel încât, pe cât posibil, să nu le tulbure imaginea despre lume. Un mic activist cu propaganda se află în capul fiecărui rus.

Din acest motiv, când Europa și America au impus sancțiuni, acest lucru nu a dat de gândit referitor la anexarea Crimeii. Hotărârea a fost interpretată de majoritatea rușilor drept o manevră plănuită cu mult timp înainte, pentru a slăbi Rusia rivală. SUA transferă o brigadă de tancuri în Europa de Est fiindcă Polonia și țările baltice sunt amenințate de operațiunile Moscovei din Ucraina? O dovadă pentru presupusa „încercuire“ a Rusiei. Temerile rușilor de a fi încercuiți devin astfel o profeție care se împlinește singură.

Adesea, critica occidentală la adresa lui Putin obține opusul scopului urmărit de fapt. Îl învinuiește Londra pe președinte de complicitate la cazul din 2006 al uciderii cu poloniu a transfugului Aleksandr Litvinenko? Pentru ruși, este o parte a unui „război al informațiilor“, care-i face să se strângă și mai mult în jurul șefului de la Kremlin. Sociologul Mihail Dmitriev numește asta „patriotism defensiv“.

În *focus group*-urile lui Dmitriev se găsesc totuși și indicii că mândria față de politica externă a Rusiei camuflează doar parțial supărarea din pricina problemelor interne. Acolo se aud afirmații ca acestea: „Susțin politica externă a președintelui, dar politica internă lasă de dorit“. Sau: „Politica internă pune, desigur, multe probleme. 16 ani la putere, dar industria nu se dezvoltă“. Țara trece prin cea mai grea criză economică de la intrarea lui Putin în funcție, în anul 2000. Veniturile reale au scăzut trei ani la rând. În 2015, numărul oamenilor care trăiesc sub pragul sărăciei a crescut la 22,9 milioane, cu 15% mai mult decât în anul de dinainte. Să ne bucurăm de necazul lor ar fi totuși deplasat. Cu cât sunt mai mari turbulențele, cu atât mai îndepărtate sunt șansele dezvoltării ulterioare a paternalistei „verticale a puterii“, spune Dmitriev: „Rușii trec pe modul de supraviețuire; problemele autorealizării și democratizării trec pe planul al

doilea“.

Dmitriev vede țara intrând într-o fundătură periculoasă. Declinul economic ar înflăcăra receptivitatea rușilor la lozinci populiste. În 2011, o parte considerabilă a populației s-a angajat în favoarea unui control al puterii de stat în societate. „Acum, mulți vor din nou o mână forte care să rezolve problemele rapid“, spune Dmitriev. Dacă economia nu se redresează, s-ar putea ajunge la proteste în masă, „cu obiective populiste sau naționaliste. De aici nu va rezulta vreun progres democratic. Nu există premise pentru o evoluție democratică stabilă în următorii ani“, este prognoza pesimistă a lui Dmitriev. Fără creștere economică și fără stabilizarea păturii de mijloc, „toate încercările de democratizare vor eșua“.

Un sfat

Mihail Dmitriev descrie influența mass-media dirijate de stat drept „uriașă și, în același timp, limitată“. La criza din Ucraina, propaganda a funcționat bine, fiindcă, din punctul de vedere al rușilor, a prezentat suficiente tangențe cu realitatea: teza despre „junta fascistă“ care a venit la putere printr-un puci era, desigur, o obrăznicie. Televiziunea o putea însă ilustra prin imagini autentice cu grupări disidente radicale de dreapta care străbăteau capitala ucraineană în marș, cu torțe și atacau polițiștii cu lanțuri de fier.

Exemplul alegerilor parlamentare din 2011 arată însă și limitele mașinăriei rusești de propagandă. Televiziunea a susținut pe atunci că votarea s-a desfășurat în întregime corect. Posturile au prezentat telespectatorilor chiar „observatori la vot“ din Occident, care au confirmat acest lucru. „Alegerile din Rusia sunt mai libere decât în Marea Britanie“, a susținut atunci Nick Griffin, contestatar al Holocaustului și lider al British National Party, de extremă dreaptă. Totuși, rușii nu i-au crezut nici pe Griffin și nici pe propriii oameni de televiziune. Erau mulți, mai ales la Moscova, care știau foarte bine cum stau lucrurile, fiindcă fuseseră ei înșiși observatori la alegeri sau cunoșteau pe cineva care fusese. „Propaganda eșuează dacă se opune diametral realității“, spune Dmitriev.

Dimitriev are o recomandare, un sfat către Occident: Europa și America

trebuie să facă tot ce se poate ca să rezolve conflictul din Ucraina pe cale pașnică; altminteri, Rusia ar putea să cadă într-o „capcană contra-modernistă“. Majoritatea rușilor ar fi convinși că Putin apără Rusia asediată de străini împotriva unor atacuri mișelești. Străinătatea n-ar trebui să piardă din vedere aceste efecte ale politicii sale asupra societății rusești. Pe cât posibil, Occidentul ar trebui, de aceea, să micșoreze presiunea și „să creeze premisele unei normalizări a relațiilor“. Cu cât dispare mai repede sentimentul amenințării din afară, „cu atât mai curând va începe populația să reflecteze asupra propriilor probleme“.

12. LENA E DATĂ LA O PARTE

„Sensul vieţii este viaţa în sine. Vreau
pur şi simplu să trăiesc, să mă bucur
de viaţă, să încerc cât mai multe
lucruri.“

Cine se află la Moscova și vrea să ia trenul spre Smolensk și, pe drumul spre gară, trece pe lângă vitrinele magazinelor de lux de pe strada Tverskaia, pe lângă fațadele cu geamuri-oglindă ale companiei de audit PwC, iar apoi lasă în urmă băncile din gară pe care, doar cu câțiva ani înainte, dormeau oameni fără adăpost, atât vara, cât și iarna, și pe care acum navetiștii verifică în grabă ultimele știri pe laptop; cine, în sfârșit, se așază în scaunele comode ale unuia dintre noile trenuri Siemens, datorită cărora călătoriile prin Rusia au devenit mai rapide și, în același timp, dezamăgitor de comode, acela percepe cele două direcții derutante care au marcat dezvoltarea Rusiei în ultimii ani. Pentru un observator din afară, acestea par diametral opuse: tehnologic, se merge înainte, iar ideologic, înapoi.

Trenurile se numesc Lastocika („Lebăda“) și parcurg distanța de 400 de kilometri până la Smolensk în nu mai mult de patru ore. Înainte era nevoie de șapte ore. O voce automatizată anunță gările: „Urmează stația Mojaisk, oraș al gloriei militare; urmează stația Veazma, oraș al gloriei militare; urmează stația: orașul-erou Smolensk. Capăt de linie“.

Gorod-gheroi, „oraș-erou“: acest titlu este purtat de douăsprezece orașe rusești și de o fortăreață: Sankt-Petersburg, Odessa, Sevastopol și Volgograd din 1945; Brest, Kiev, Moscova, din 1965; Kerci, Novorossiisk, Minsk, Tula, din anii ’70; Murmansk și Smolensk din 1985. Numele acestor orașe sunt, în Rusia, de multă vreme, sinonime cu vitejia și eroismul apărătorilor lor. În cinstea lor, douăsprezece blocuri roșii de granit stau în fața zidului Kremlinului de la Moscova, iar pe hărți sunt marcate cu stele roșii.

„Aleea Orașelor-Erou“ de la zidul Kremlinului devine, de câțiva ani, tot mai lungă. În 2007, Kremlinul a început să completeze numele orașelor mai mici și, dat fiind că în vestul Rusiei aproape nici o localitate n-a fost cruțată de războiul de exterminare al nemților, pe lângă cele douăsprezece mari „orașe-erou“, acum există peste patruzeci de mici „orașe ale gloriei militare“. Titlul este un privilegiu: multe orașe se străduiesc ani de zile să primească această distincție. Deținătoarele acesteia nu doar că pot pune un monument în centrul orașului, ci, potrivit unui ucaz al președintelui, au și dreptul ca, de trei ori pe an, să sărbătorească cu salve de tun și mari focuri de artificii: cu ocazia jubileului orașului, de Ziua Apărătorilor Patriei (23 februarie) și de Ziua Victoriei (9 mai).

Festivitățile de comemorare a capitulării Germaniei naziste au devenit importante abia după multă vreme de la sfârșitul războiului. La început nu aveau loc parade anuale. 9 Mai a devenit sărbătoare abia în 1965. La Kremlin era, pe atunci, Leonid Brejnev. Era perioada în care Uniunea Sovietică, după teroarea lui Stalin, după războiul mondial și destalinizare, se bucura de puțină liniște. În același timp însă numele lui Brejnev este legat și de închistarea sistemului, de stagnare. Introducerea unei zile a victoriei a constituit o piatră de temelie stabilă pentru identitatea unei țări cu trecut dificil. „Un stat care se legitima prin victoria asupra lui Hitler nu mai avea nevoie să dea seama despre Revoluția din 1917, despre războiul civil, despre Gulag sau Marea Teroare“, scrie istoricul Jan C. Behrends de la Potsdam.

Vladimir Putin a dus asta mai departe. A întețit amintirea colectivă a celui de-al Doilea Război Mondial, dar rareori a și aprofundat-o.

Semidoctism

Când Lebăda intră în Smolensk, pe peron așteaptă Lena Sanițkaia, tânăra cu o slăbiciune față de Putin. Poartă o jachetă de piele neagră, în mână are turtă dulce de Smolensk și șervete de in, brodate cu modele tradiționale rusești. Suvenirele sunt pentru vizitatorii din străinătate. Lena a organizat un mic tur al orașului. Pe un deal mai sus de gară sclipesc zidurile turcoaz ale Catedralei Învierii, minate de nemți în cel de-al Doilea Război Mondial.

Bulevardele din centru poartă încă nume cum ar fi Strada Mare Sovietică sau Strada Comunistă. Librăria din colț se numește Propagandist. Un magazin de electrice numit El Dorado se află la intersecția dintre strada Mareșal Jukov și strada Mareșal Tuhacevski: societatea de consum se întâlnește cu trecutul comunist.

Lena povestește mândră despre dezvoltarea orașului ei. Zidurile șubrede ale fortificațiilor medievale au fost reparate pentru aniversarea a 1150 de ani, în 2013, iar faleza amenajată acum pentru plimbare. Mari centre comerciale și-au deschis porțile pe arterele de legătură ale orașului. Când rubla s-a prăbușit în urma scăderii prețului petrolului, mulți bieloruși veneau peste granița aflată la 20 de kilometri și cumpărau până lăsau rafturile goale. Lena consideră acest lucru un semn bun: „în fond, în anii ’90 era invers; pe atunci, părinții mei nu puteau cumpăra multe produse decât din Belarus“.

Visul Lenei de a face carieră în politică nu s-a împlinit. Din când în când mai trece pe la Tânăra Gardă. La întrunirile grupului local mai percepe un ecou al sentimentului de comunitate care mai înainte o inspirase atât de mult. „Dar până la urmă a pornit fiecare pe drumul său“, spune ea. Pentru un timp, a considerat că politica este vocația ei. Astăzi vorbește ca și cum această pasiune ar fi fost doar un soi de boală ciudată a copilăriei, o varicelă ideologică: trebuie să treci prin ea, dar a doua oară nu o mai iei.

Aspirase la o carieră în administrația regională din Smolensk, dar a ajuns la concluzia că n-are nici o șansă. „Sunt puține femei în posturile de conducere din administrație. Mulți politicieni consideră femeile mai proaste, prea emotive.“ În domeniul economic este altfel. Lena și-a încheiat studiile la 22 de ani. De doi ani lucrează în conducerea regională a unui mare concern în domeniul asigurărilor, care face parte din imperiul miliardarului Mihail Prohorov. Biroul din Smolensk este una dintre cele mai profitabile unități ale concernului din țară. Șeful Lenei are 28 de ani, iar media de vârstă în echipă este de 25 de ani. „Suntem tineri, suntem mai curând dispuși să ne corectăm greșelile“, spune Lena.

Și-a cumpărat o mașină. Tatăl ei este convins că mașinile japoneze nu sunt bune de nimic, dar Lenei îi place designul șic al unui Nissan Qashqai. N-avea chef nici de o prelegere privind dezavantajele unei cutii de viteze

automate și, de aceea, le-a spus părinților că-și cumpără mașină abia după ce a semnat contractul. A fost factorul declanșator pentru un scandal în familie. Între timp însă părinții s-au resemnat cu faptul că fiica lor merge pe propriul drum. Tatăl ei, Vladimir, susține că, mai înainte, în Rusia nu era obiceiul ca copiii să se desprindă atât de mult. El a crescut cu „ideea de colectiv", care fiicei lui îi lipsește cu desăvârșire. „Încearcă să rezolve totul singură. Gândește cu mintea ei", spune Vladimir Sanițki. Pare mai degrabă mândru decât surprins.

Lena ajunge cu Qashqaiul ei puțin în afara Smolenskului, într-o parcare. În fața ei se află două ridicături amenajate artificial, două movile funerare simbolice. În spatele lor se întinde pădurea de-a dreptul idilică de la Katîn. Solul acoperit cu mușchi absoarbe orice sunet. Dedesubt se află morminte. „Un loc istoric cu atmosferă", spune Lena.

După invazia sovietică din 1939 în estul Poloniei, mii de ofițeri au ajuns prizonieri în Rusia. În aprilie 1940 mai scriau scrisori celor de acasă. Apoi corespondența s-a întrerupt. Poliția secretă sovietică, NKVD, a pus să fie executați în mai. Doar în pădurea de la Katîn au murit, împușcați în ceafă, peste 4000 de ofițeri, clerici, funcționari și alte „elemente contrarevoluționare", iar alții la Tver, la Harkov și în alte părți din Uniunea Sovietică, în total peste 20 000 de oameni.

După război, sovieticii s-au străduit să pună totul în seama nemților: de fapt, masacrul ar fi avut loc abia în 1941, când Katîn se afla deja sub controlul Wehrmachtului. Lena spune că „dacă versiunea oficială incriminează NKVD-ul, atunci sigur îi putem da crezare". Nu e totuși foarte convinsă, fiindcă s-a ocupat prea puțin de această problemă.

Rusia este astăzi supraistoricizată și, în același timp, anistorică. Se țin concursuri de făcut prăjituri și *body painting* pentru sărbătorirea victoriei, la care tinere femei își pictează tancuri T-34 pe pieptul gol. După interpretarea oficială, istoria Rusiei a fost o succesiune de fapte eroice luminoase. Victoria în cel de-al Doilea Război Mondial devine un pilon din ce în ce mai puternic al identității noii Rusii, „țara învingătorilor", după cum a numit-o odată Vladimir Putin. Până în 2012, Kremlinul a întreținut chiar o Comisie împotriva falsificărilor istoriei în detrimentul Rusiei.

Vocile critice sunt înăbușite. Începând din 2014, Ministerul rus al Justiției

înscrie publicațiile istoricului german Sebastian Stopper într-un registru de „materiale extremiste“, imediat după un volum al lui Benito Mussolini, conducătorul fasciștilor italieni. Stopper a demonstrat că unele rapoarte despre presupuse fapte de eroism ale partizanilor sovietici sunt pure invenții. Astfel, în cărțile rusești de istorie se află cazul generalului german Karl Bornemann, pe care partizanii l-ar fi ucis în 1943, împușcat „în cap și în piept“. În realitate, Bornemann a murit în 1979, iar mormântul său se află într-un cimitir din Viena. *Provider*-ii ruși de internet, la ordinul autorităților, blochează accesul la blogul lui Stopper, unde se găsește textul despre Bornemann.

Cenzura și influențarea de sus a opiniei sunt un motiv din pricina căruia istoria Rusiei este uitată. La acestea se adaugă și nemulțumirea unei mari majorități a populației în fața tematizării și a unor capitole neplăcute din propriul trecut. Exemplul de la Katîn arată clar acest lucru. Faptele sunt pe masă de un sfert de veac. La 25 decembrie 1991, Mihail Gorbaciov i-a dat două plicuri din seiful său lui Boris Elțin. Unul conținea o notă în care șeful serviciilor secrete ale lui Stalin, Lavrenti Beria, recomanda execuția polonezilor la Smolensk. Este datată în martie 1940 și semnată de Stalin și de trei dintre oamenii săi de încredere din Biroul politic. Al doilea plic conținea un înscris al lui Aleksandr Șelepin, liderul KGB sub succesorul lui Stalin, Nikita Hrușciov. Șeful serviciilor secrete indica numărul victimelor poloneze ca fiind de 21 857 și-l sfătuia pe Hrușciov să distrugă toate dovezile incriminatoare.

Chiar Vladimir Putin a luat o poziție fără echivoc în privința masacrului de la Katîn, deși el însuși a făcut carieră în KGB, organizația continuatoare a NKVD-ului. În 2010, în timpul unei vizite la Katîn, a îngenuncheat la mormintele polonezilor, a condamnat „totalitarismul inuman“ și „crima ce nu poate fi justificată prin nimic“. Poveștile lui Stalin, potrivit cărora ofițerii dispăruți ar fi fugit „în Manciuria“, au fost flagelate de Putin drept ceea ce și sunt: „minciuni cinice“.

Cu toate acestea, în sondajele Centrului Levada, ca și mai înainte, doar 35% dintre ruși admit că sunt siguri că Stalin a dat ordin ca polonezii să fie împușcați la Katîn. Până și Lena găsește că „se discută mult de ce ne urăsc polonezii atât de tare. Cred că e greu de apreciat. Sunt și mulți care spun că

în realitate au fost fasciștii“. Nu are sentimentul că a învățat în școală suficient despre istoria țării ei, dar nici n-a simțit vreodată nevoia să se informeze singură despre crima în masă de la porțile orașului ei natal. „Unele lucruri“, spune Lena, „nu vrei să le știi atât de precis“.

Despre evenimentele din lume se informează mai ales pe internet; drept cele mai importante surse pe care le menționează sunt Lifenews și *RBC*, o combinație neobișnuită: Lifenews este un portal de scandal apropiat Kremlinului, iar *RBC*, un ziar economic liberal. Lifenews este cunoscut pentru legăturile bune cu serviciile secrete din Rusia și pentru reportajele slugarnice despre conducătorul cecen Ramzan Kadîrov; în cazul lui Boris Nemțov, opozantul Kremlinului care a fost împușcat, redacția liberală a *RBC* a urmărit firul până în anturajul lui Kadîrov. În aprilie 2016, *RBC* a ajuns sub presiunea autorităților: polițiștii au percheziționat birourile proprietarului, Mihail Prohorov, care a fost silit să vândă ziarul. Redactorul-șef și-a pierdut postul.

În ciuda lărgimii spectrului, Lena nu are sentimentul că este bine informată, dar nici nu mai urmărește asta: „Oricum, imaginea completă n-o poți descoperi niciodată, iar eu am alte obiective“. Imaginea ei rămâne superficială fiindcă nu aprofundează ceea ce nu vrea să aprofundeze. Consideră, fără rezerve, politica externă a Rusiei ca fiind reușită: „chiar cei mai înverșunați critici ai lui Putin recunosc totuși cu cât succes apără el interesele propriului popor“, crede ea.

La întrebarea despre ce politicieni străini o impresionează, îi vine în minte – după multe ezitări – doar unul: autocratul din Belarus, Aleksandr Lukașenko. De ce? Fiindcă drumurile din țara vecină sunt atât de bine întreținute. La SUA o deranjează tendința Washingtonului „de a-și băga primul nasul în orice, chiar și atunci când un avion rusesc are un accident în Egipt“. Politica Americii este întruchipată, după părerea ei, de Jen Psaki. Fosta purtătoare de cuvânt a Departamentului de Stat al SUA a devenit, în timpul crizei din Ucraina, un cunoscut personaj caricatural pe internetul rusesc, fiindcă se purta stângaci și era înfiorător de prost informată: o dată, Psaki a susținut că gazul natural este pompat din Europa către Rusia, prin conductele din Ucraina. De fapt, este exact invers.

Lena nu-i poate înțelege nici pe cei care critică evoluția politicii interne

din Rusia. Cum poate fi o direcție greșită, dacă vechea Lada a tatălui ei acum zece ani era singura mașină din parcarea blocului unde locuiesc părinții ei, iar astăzi sunt sute de mașini acolo?

O viaţă bună

Lena a avansat, devenind mâna dreaptă a șefului ei. Îi planifică ziua, face loc pentru întâlniri importante, le anulează pe cele supărătoare. Prin mâinile ei trec atât de multe documente, încât recent a avut greutăți la cererea unei vize pentru spațiul Schengen: buricele degetelor îi erau atât de crăpate, încât amprentele erau aproape ilizibile. Din toamna lui 2015, rușii trebuie să se lase amprentați pentru a obține vizele UE. Lena călătorește des în Occident. Pentru o călătorie de serviciu la Riga, în Letonia, aflată la 700 de kilometri distanță, s-a așezat chiar ea la volan și a condus opt ore fără pauză; tatăl ei s-a luat cu mâinile de cap. De Anul Nou a urcat spontan într-un avion care pleca la Paris; și-a dorit asta și și-a putut permite. „Sensul vieții este viața în sine. Vreau pur și simplu să trăiesc, să mă bucur de viață, să încerc cât mai multe lucruri“, spune ea.

La 24 de ani s-a mutat de acasă și și-a cumpărat o locuință mică la marginea orașului. Tatăl ei încerca s-o convingă să acopere pereții cu tapet. Lena doar i-a zugrăvit. I se pare că așa este modern. „Părinții mei vor lucruri care durează veșnic. Înțeleg că abordarea lor provine dintr-o perioadă în care aveau puțini bani. Mama mea n-ar fi aruncat niciodată un borcan de castraveți, chiar dacă termenul de valabilitate era expirat“, povestește Lena. Locuința ei e aranjată minimalist, cu totul altfel decât apartenentul încărcat până la refuz al părinților. „La părinții mei tot timpul trebuie să muți ceva de colo-colo. Ei cred că niciodată nu știi la ce ar mai putea fi de folos ceva. Eu cumpăr ce am nevoie. Ce nu-mi mai place, arunc.“

În fața unei alegeri, părinții ei s-ar hotărî întotdeauna pentru varianta mai sigură, pentru stabilitate. Cu totul altfel face generația ei: „Părinții mei nu sunt dispuși să-și asume vreun risc. Noi suntem altfel, mintea tânără se adaptează mai ușor“.

Lena câștigă bine; afacerea cu asigurări merge strună, în ciuda crizei.

Compania s-a specializat în vânzarea de asigurări auto. Rușii au nevoie de ele dacă vor să meargă cu mașina peste graniță, în Belarus sau mai departe, în UE. Străinii trebuie și ei să-și asigure autovehiculele dacă intră pe teritoriul rus. Totuși, Lena își vede locul de muncă doar ca stație intermediară, ca rampă de lansare. Ea spune: „vreau să cresc, să devin mai puternică, să conduc chiar eu. Mereu m-am văzut șefă“. De aceea s-a înscris la a doua facultate, la Școala Superioară de Economie din Moscova, o instituție de elită, unde urmează cursuri despre teoria piețelor financiare. De două ori pe săptămână face naveta în capitală, dimineața dus, seara întors.

Obiectivele Lenei sunt astăzi altele decât în perioada în care era la Tânăra Gardă, dar le urmărește cu aceeași energie ca și mai înainte. Nu-și permite să aibă timp pentru resentimente fiindcă i-a fost frânată ascensiunea în politică. Susținătorul ei, guvernatorul din Smolensk, s-a retras după ce partidul său, Rusia Unită, a obținut, la alegerile parlamentare din 2011, rezultate deosebit de proaste: locul al doilea, cu 25% în urma comuniștilor. Noul guvernator a devenit Aleksei Ostrovski, un responsabil al Partidului Liberal-Democrat (LDPR), al liderului naționalist Vladimir Jirinovski.

LDPR se dă bucuros drept partid de opoziție, dar, *de facto*, este un partid-satelit din cadrul structurii puterii. La Smolensk, noul guvernator LDPR se sprijină pe o largă coaliție cu partidul Rusia Unită al lui Putin și cu comuniștii. 45 dintre cei 48 de deputați ai parlamentului regional aparțin acestei alianțe. Ostrovski, puțin peste 40 de ani, este tânăr pentru un guvernator. Cu toate acestea, nu voia să știe nimic de susținerea tinerelor talente, asemenea Lenei. La scurtă vreme după intrarea lui în funcție, a aruncat la coș proiectul „Tânăra administrație“, la un an după ce Lena absolvise, prin intermediul programului, un stagiu de practică în calitate de asistentă a viceguvernatorului.

Ostrovski are o reputație îndoielnică. A fost, la un moment dat, jurnalist de scandal la Moscova. În 1993, a vândut revistei *Time* „imagini exclusive“ ce înfățișau cazul șocant al unui presupus cerc moscovit de prostituție infantilă; totuși, fotografiile s-au dovedit a fi trucate.

Lena s-a supărat că Kremlinul l-a ales pe Ostrovski. Numirea lui însă n-a schimbat nimic din convingerile ei de bază: Putin știe, în fond, ce este mai bine pentru țară, oricum, mai bine decât simplii cetățeni. Dacă președintele

are încredere în Ostrovski, ea n-are dreptul să-l pună sub semnul întrebării. Întreaga țară „are nevoie de o direcție clară“, spune Lena. Oamenii de rând, cum este chiar ea, nu pot hotărî „cine să ne conducă“.

Oricât de conștientă de sine își ia Lena propria viață în mâini, neîncrederea ei față de procesul democratic s-a menținut. Își amintește de alegerile directe pentru postul de primar. Toți candidații trebuie să-și afișeze declarațiile de avere la avizierele din secția de votare. Lena stătea în spatele unei doamne în vârstă care anunța cu voce tare că va vota pentru singurul candidat care nu și-a trecut nici un BMW sau Mercedes în declarația de avere, ci doar o Lada rablagită. Acest candidat „sigur nu e cumpărat de nimeni“.

Pentru Lena, acest fapt este o confirmare a tezei ei despre imaturitatea absolută a poporului. „Chiar noi, care suntem în stare să facem analize critice, vedem totuși doar 20–30% din ceea ce se întâmplă realmente. Imaginea completă nu ni se descoperă.“ Ea crede că, de aceea, mulți cetățeni de regulă „votează pentru candidații pe care ni-i propune puterea de stat. Desigur, asta anihilează un element al democrației, dar democrație autentică oricum nu poate exista. Alegerile cu totul libere și corecte sunt o utopie, nu-i așa?“

13. ALEKSANDR VREA SĂ IASĂ

„Aleksandr a devenit un adevărat
conducător."

Aleksandr Medvedev, tânărul în scaun cu rotile, pe care toți îl strigă Sașa, se află într-un local agreabil, situat în subsolul unei clădiri din centrul orașului Sankt-Petersburg. Este client fidel și are reducere la meniul său preferat: doi cârnăciori cu piure de cartofi și un *milkshake* cu aromă de banane.

Când l-am cunoscut pe Sașa în anul 2001, în casa de copii de la Pavlovsk, o asemenea scenă ar fi fost de neînchipuit. Aleksandr n-avea scaun cu rotile electric. În plus, nici n-ar fi fost lăsat să meargă de unul singur la Sankt-Petersburg. Dintre trecătorii pe care azi îi roagă să-l ajute pe scările abrupte de la intrarea în restaurant, pe atunci, cei mai mulți l-ar fi lăsat baltă. Un asemenea spaţiu cum e acest local ar fi fost pe atunci greu de găsit în Sankt-Petersburg.

Restaurantul se numește Teplo („Căldură"). Este un punct de întâlnire pentru noua clasă de mijloc a orașului. Localul seamănă cu o locuință primitoare. Un vechi dulap de haine servește drept garderobă. Pe pereți atârnă tablouri cu artă modernă. Pe rafturi sunt cărți ale scriitorului francez Marcel Proust. Proprietăreasa spune că Teplo este expresia „năzuinței ei după Europa, dorinței de deschidere și prudență, de păstrare a tradițiilor și încă ceva, care plutește acolo în aer și este mereu greu de cuprins în cuvinte". Chelnerii îl salută pe Sașa strângându-i mâna, ca unui vechi prieten.

Liber la Cola

Comitetul de locatari ai Internatului Psiho-neurologic nr. 3, prezidat de Sașa, are doar funcție consultativă, nu și putere, dar, datorită talentului

diplomatic al lui Sașa, are ceva influență. Una dintre cele mai stringente probleme ale locatarilor căminului era cea cu ascensoarele. Cele mai multe internate psiho-neurologice sunt și astăzi instituții închise. Locatarii pot pleca doar cu bilet de voie din partea administrației. La PNI 3, în schimb, toți asistații asociației Perspective sunt, în principiu, liberi să părăsească incinta și să se întoarcă atunci când vor. Toate corpurile de locuit însă se află la etajele superioare, iar ascensoarele în care încap scaune cu rotile funcționează doar până la ora 17. Atunci își termină programul morocănoșii domni în vârstă care deservesc liftul de la șapte dimineața. Locatarii au cerut prelungirea timpului de funcționare, dar de fiecare dată s-a invocat chestiunea bugetului limitat. Sașa a negociat un compromis: cine se întoarce acasă după ora 17, la nevoie, poate solicita un liftier prin telefonul mobil.

Sașa face demersuri pentru extinderea modelului la întreg comitetul de locatari. Între timp, a efectuat vizite la toate cele opt alte PNI-uri din oraș, unde a ținut conferințe pe tema participării la decizii. O dată pe lună, asociația Perspective îl invită la dezbateri. Atunci Sașa își pune o cămașă albă. Pe plăcuța din fața lui scrie „Aleksandr Andreevici Medvedev, Comitetul de locatari al PNI nr. 3, președinte“. Lângă el se află activiști, avocați și aparținători ai locatarilor din cămine. În fața lor se așază directori de PNI-uri, precum și angajați din administrația orașului. Perspective estimează că cazarea oamenilor cu handicap în locuințe comune protejate ar fi cu până la 30% mai ieftină decât în cămin; directorii se îndoiesc că acest calcul este corect.

Juriștii susțin că locatarii căminelor ar trebui să fie liberi să hotărască în ce fel să-și cheltuiască economiile. Până acum nici de ziua lor de naștere nu puteau „să cumpere măcar două sticle de Cola pentru prieteni“. Directorii de cămine se opun, susținând că cei asistați n-ar fi în stare, în nici un caz, să gestioneze banii. „Și-ar da toți banii pe o Cola.“ O avocată răspunde ironic că „și un om cu handicap ar trebui să aibă dreptul la prostie“. Directorul unui PNI oftează, spunând că are impresia că „următorul pas va fi să se dorească să se zboare în cosmos cu oamenii noștri“.

Directorii și funcționarii sunt sceptici; activiștii, uneori prea năvalnici. Cearta se iscă atât din cauza problemelor mari, cât și din cauza celor mici; este vorba de principii. Unii vor cât mai multă libertate cu putință, iar

directorii de cămine nu sunt dispuși să-și asume nici un risc, nici un experiment în plus față de strictul necesar. Au făcut carieră într-un sistem în care bun manager este considerat cel care procedează, în modul cel mai suveran, ca și cum în domeniul său n-ar exista probleme. Un director care se plânge de neajunsuri riscă controale inopinate. Cine lasă spațiu de manevre, riscă să fie acuzat că pierde controlul.

Se întâmplă că instituțiile de stat se străduiesc să dea timpul înapoi și să-și închidă din nou ușile în fața voluntarilor care vor să ajute, fie că este vorba de organizații din străinătate sau de inițiative rusești. Administrațiile au declarat că vor continua colaborarea doar dacă aparținătorii locatarilor sunt de acord. Familiile au fost scoase în față, dar situația juridică este, de fapt, fără echivoc: locatarii cu capacitate de exercițiu pot hotărî singuri, pentru cei inapți hotărăște căminul.

Ajutor juridic

Sașa și-a deschis un cont la casa de economii și a cerut un card de debit. Se duce la cumpărături la supermarket și vizitează pe cont propriu prieteni în oraș. A urmat trei luni un curs de informatică. Viața lui este astăzi mai lipsită de piedici decât și-ar fi putut imagina vreodată. Ar vrea bucuros „să-și dezvolte noi capacități“, spune el. Cu fiecare ștachetă pe care o trece i se lărgește și orizontul. Astfel descoperă posibilități care chiar cu doar doi ani înainte i se păreau fanteziste.

Nu-i mai place mâncarea de la cămin. Nu că acum ar fi mai puţin gustoasă. Doar a constatat că-i place mai mult când alege singur din meniu ce vrea să mănânce. Conștiința de sine stă la masă cu el. Sașa ar hotărî cu plăcere și când să se trezească și când să meargă la culcare. Visează ca într-o zi să iasă din PNI-ul nr. 3 din Pasajul Iepurelui și să întoarcă spatele sistemului în care s-a născut.

Cea mai importantă aliată în acest proiect se numește Ekaterina Tarancenko. Până acum câțiva ani nu părea că drumul ei s-ar putea intersecta vreodată cu cel al lui Sașa. A studiat dreptul, absolvind cu note foarte mari. După facultate, a lucrat ca juristă într-o companie, unde era bine plătită. Ekaterina a renunțat însă la slujbă, pentru a lucra un an ca

voluntar social în casa de copii de la Pavlovsk. Asta se întâmpla în 2007. Apoi a studiat pedagogie specială. Nu-și găsise „un sens în viață“. Asociația Perspective a angajat-o ca pedagog pentru căminul de copii din Pavlovsk. Acolo însă mai lucrează doar de două ori pe săptămână; celelalte zile și le petrece într-un birou al asociației, răsfoiește texte de legi și redactează documente. Perspective are nevoie urgentă de juriști buni, nu mai puțin decât de pedagogi excelenți.

De ani de zile situația e așa: drumul spre PNI este fără întoarcere. Cine a ajuns acolo, îl părăsește abia după moarte. Ekaterina caută, împreună cu Sașa, o portiță de scăpare din sistem. Potrivit legii, Sașa ar avea dreptul să primească o locuință de la stat. S-ar putea asocia cu încă doi sau trei tineri și cu specialiști de la Perspective, ceea ce ar însemna un soi de locuință protejată, o locuință comună. Există exemple de locatari din PNI-uri care au plecat din cămin; Sașa ar fi totuși primul cu handicap mintal sever și în scaun cu rotile. Autoritățile dau înapoi: administrația orașului i-a respins cererea, formulată împreună cu Ekaterina, deoarece conducerea căminului a scris, într-un aviz, că Sașa n-ar fi ajuns atât de departe. Ar fi suprasolicitat, ar avea încă prea puțină experiență cu administrarea banilor, riscând să fie înșelat de escroci cu prima ocazie. Ar fi necesară, în continuare, reabilitarea staționară.

Într-adevăr, Sașa deosebește cu greu o bancnotă de 50 de ruble de una de 100, dar, cu toate astea, hotărârea îl necăjește, fiindcă, de-a lungul anilor, în cămin, nimeni nu l-a ajutat în acest sens. A contestat de două ori decizia, dar de fiecare dată a pierdut.

Conducerea căminului se teme că ar putea fi trasă la răspundere în caz că externarea eșuează. Sistemul nu este orientat spre găsirea celei mai bune variante pentru ca Sașa să se dezvolte, explică Ekaterina. Ar urmări de fapt doar minimizarea posibilităților de a primi reproșuri de sus. Angajații căminului consideră, dimpotrivă, că ONG-uri ca Perspective le-ar împuia capul multor locatari cu baliverne și i-ar îndemna să urmărească obiective nerealiste. Uneori este invocat și sentimentul lipsei de apreciere față de valori: „Lucrăm de mai mulți ani la îmbunătățirea sistemului“, spune directoarea căminului lui Sașa, Natalia Zelinskaia. „Ne doare că opinia publică se interesează doar de voluntari.“

Ekaterina a discutat cu Sașa încă o posibilitate care poate l-ar face să-și atingă scopul. Vrea să obțină ca comisia socio-medicală de stat competentă în cazul lui Sașa să recomande în dosarul lui externarea din PNI. Totuși, pentru aceasta, comitetul ar trebui să fie convins că acest lucru servește reabilitării lui. Astfel s-ar confirma oficial că visul lui Sașa nu înseamnă baliverne, ci este parte a terapiei lui. Drumul până acolo este lung și flancat de sceptici: Sașa trebuie să treacă prin vreo douăsprezece consultații și să se programeze la cinci medici de specialitate. La policlinică, medicii au încercat să-l convingă să renunțe la acest plan. După consultație, Sașa era la fel de abătut ca și după cele două sentințe judecătorești pronunțate în detrimentul lui. Ekaterina l-a încurajat: „Mai devreme sau mai târziu o să dea rezultate“, spune ea.

Cel mai uşor serviciu din lume?

Directoarea asociației Perspective este astăzi Maria Ostrovskaia. Ea susține că are cel mai ușor serviciu din lume, fiindcă știe precis, zi de zi, „că ceea ce fac are un sens“. Sună mai simplu decât este. Maria Ostrovskaia luptă de mai mulți ani pentru schimbarea unui sistem care, de fapt, în fiecare zi ar putea-o aduce la disperare. Totuși există deja multe indicii că tenacitatea ei va fi răsplătită.

Atitudinea față de invalizi se schimbă în Rusia. Neajunsurile revoltătoare din cămine, ce-i drept, n-au dispărut: în 2014 s-a aflat despre o serie de sinucideri printre locatarii unui PNI din apropiere de Moscova. O comisie de anchetă a constatat că zeci de oameni fuseseră cazați ilegal în compartimente închise, fără dulapuri și fără obiecte personale. Fiind întrebat unde-și ține hainele, unul dintre locatari a răspuns că n-are altele decât cele de pe el, „dar nici astea nu-s ale mele“.

Spre deosebire de felul în care se petreceau lucrurile înainte, asemenea relatări provoacă astăzi indignare. Ziarista Olga Allionova face parte dintre cei care, prin anchetele lor, duc mai departe dezbaterile privind reforma căminelor. Allionova este reporteră a revistei moscovite de știri *Kommersant vlast*. Face parte, de fapt, dintre cele mai bune cunoscătoare ale tulburărilor din nordul Caucazului, iar reportajele ei au fost distinse cu

premii. Totuși, în ultima vreme scrie tot mai rar pe teme politice și tot mai des despre probleme din domeniul social. Ea justifică acest lucru spunând că asupra politicii, din păcate, ziariștii n-au practic nici un fel de influență. Altfel se întâmplă cu reportajele ei sociale: „Au fost numeroase cazuri în care noi am scris despre încălcarea drepturilor locatarilor de PNI-uri și am provocat o reacție clară și puternică“.

Allionova consideră că motivul stă în modificarea percepției oamenilor: „Partea luminată a societății și-a schimbat puternic raportarea la persoanele cu handicap mintal“. Când, în 2012, o moderatoare a postului TV de stat Rossiia 1 a afirmat că copiii cu sindrom Down ar fi „periculoși“ și „își lovesc părinții cu fierul de călcat“, în decurs de doar câteva zile, postul TV a primit 3400 de scrisori de protest furibunde. Printr-o acțiune specială, rețeaua socială vk.com a făcut apel, în 2016, la mai multă toleranță. Dacă cineva folosea pe 21 martie cuvântul *downie* ca insultă într-o postare, i se afișa automat emblema Zilei Mondiale a Sindromului Down, precum și un text despre ce înseamnă de fapt această boală. Mai mult de zece mii de postări au fost afectate. Numele acțiunii: #SindromulIubirii.

Restrângere salutară

Omul care trebuie să răspundă la scrisorile de reclamație ale lui Sașa către autoritățile orașului Sankt-Petersburg este, ca și mai înainte, Aleksandr Nikolaevici Rjanenkov, născut în 1957, un funcționar de carieră, cu mustață și aspect impecabil. Rjanenkov este șeful Comitetului social al orașului Sankt-Petersburg. Marile cămine de copii și PNI-urile intră, din 2006, în domeniul lui de competență; acum vrea să le închidă. Cândva nimeni nu înțelegea „de ce trebuie să cheltuim bani pentru acești oameni. Astăzi sunt membri ai societății cu aceleași drepturi ca și ceilalți. Au dreptul la o viață demnă“.

Rjanenkov laudă munca voluntarilor. Aceștia au jucat „un rol important la schimbarea structurilor societății. Au făcut posibil ca societatea să exercite un control maxim asupra instituțiilor, nu prin intermediul funcționarilor, ci prin organizații ale societății civile“. Din gura unui șef în cadrul unei autorități rusești, aceste cuvinte sunt o laudă remarcabilă la

adresa organizațiilor non-guvernamentale, altminteri de-abia tolerate de oficialități în Rusia. Pe de altă parte, chiar președintele Putin a scos în evidență, în cuvântarea sa despre starea națiunii în 2015, rolul ONG-urilor în domeniul social. Când se pune problema îngrijirii vârstnicilor și a ajutorării invalizilor, spune Putin, „trebuie să avem mai multă încredere în societatea civilă, în ONG-uri. Deseori, acestea lucrează mai eficient, mai bine și cu o preocupare autentică față de oameni, dar cu mai puțină birocrație“.

Instituția lui Rjanenkov a început să deschidă noi centre de zi, unde sunt asistați copiii cu handicap de dimineața până seara. Părinții lor pot merge mai departe la lucru. Aceștia – în măsura în care-și pot imagina, în principiu, viața cu un copil cu handicap – nu mai sunt siliți, ca mai înainte, să-și interneze copilul într-o casă de copii din pricina lipsei banilor. Administrația orașului a sporit și sprijinul financiar: lunar, Sankt-Petersburgul plătește 12 000 de ruble, echivalentul a în jur de 160 de euro. „În situația noastră înseamnă mulți bani“, spune Rjanenkov. Venitul mediu în Sankt-Petersburg este în jur de 43 000 de ruble. Administrația locală speră să reducă numărul de *otkazniki*, de copii care, după naștere, sunt dați de părinții lor în grija statului.

În locul căminelor cu peste o mie de locatari, Rjanenkov vrea să creeze unități mai mici, nu ascunse la marginea orașului, ci împărțite pe tot teritoriul acestuia. *Razukrupnenie*, „descentralizare“, numește el această inițiativă. „50 până la cel mult 70 de locatari, în cazul cel mai bun gospodărindu-se singuri și cât mai bine adaptați la *socium*, așa am hotărât“. Totuși, dacă și când vor fi aplicate integral aceste planuri, nu poate spune nici el. În timpul crizei, banii sunt limitați în Rusia. Cu toate acestea, faptul că afirmațiile lui sunt mai mult decât vorbe frumoase se poate observa la Pavlovsk: numărul copiilor din Căminul nr. 4 a fost înjumătățit în ultimii ani, de la mai mult de 600 la doar circa 300. Multe grupe sunt mai mici: în loc de 14 copii sau mai mulți, astăzi trăiesc acolo șapte sau opt. Marile dormitoare sunt restructurate în unități de locuit din mai multe spații mai mici, „cu caracter familial“, cum se numesc.

Sașa Medvedev este activ, ca și până acum. O dată a luat trenul preorășenesc abia seara târziu, împreună cu colegul său de cameră, Ivan,

căruia i se spune Vanea. Destinația lor era „Noaptea lungă a muzeelor“. Aceasta are loc o dată pe an, la sfârșitul lui mai, cu puțin timp înainte să înceapă „nopțile albe“, când la Sankt-Petersburg soarele nu apune de-a binelea nici noaptea. Sașa și Vanea umblă prin centru, în lumina difuză, și vizitează Ermitajul, muzeul celebru în toată lumea din vechiul Palat de Iarnă al țarilor.

Sașa scrie mai departe scrisori pe laptopul lui și se străduiește să reacționeze rapid la toate răspunsurile negative. Le vede drept etape intermediare pe calea spre scopul său: propria locuință. La Peterhof, la câțiva kilometri distanță de căminul de pe Pasajul Iepurelui, s-a deschis o „locuință de antrenament“. Câte patru locatari ai căminului exersează aici ce ar însemna pentru ei o viață autonomă: gătit, cumpărături, administrarea banilor în comun; este vorba de un proiect al asociației Perspective. Administrația orașului a ajutat la găsirea unui sponsor care să preia chiria locuinței.

Antrenamentul durează trei luni. Dacă totul merge bine, absolvenții programului primesc, la sfârșit, în mână, un certificat care le atestă capacitatea de a trăi în afara căminului. Sașa a reușit să ajungă pe lista de așteptare. Este agitat, se teme că mâna lui stângă atrofiată ar putea deveni o problemă. Îi vine greu să țină o oală sau o cană în ea. De aceea, a început să facă exerciții. Sașa nu vrea să lase nimic la voia întâmplării. Pe pagina lui de pe vk.com a distribuit un clip realizat de postul de televiziune NTV despre acest proiect. Titlul reportajului era „Răbdare și muncă“: un motto adecvat, consideră Sașa.

Directoarea PNI-ului, Natalia Zelinskaia, arată că nu poate spune precis dacă Sașa este deja pregătit pentru marele lui vis, fără a mai vorbi despre când se va putea îndeplini. Nu are însă nici o îndoială că visul lui va deveni realitate, fiindcă Sașa s-ar fi preschimbat deja „într-un adevărat lider“.

14. DIANA AŞTEAPTĂ

„Aş vrea să pot spune într-o zi despre mine că orice durere, orice boală m-au motivat doar să merg mai departe, fiindcă erau semne că nu-mi atinsesem încă scopul.“

Dacă te apropii de Soci pe mare, vezi încă din depărtare conturul neregulat al unui oraș lăsat prea multă vreme pradă unor forțe care au nimicit orice planificare urbanistică rațională: aplombul exacerbat al politicienilor și prea mulți bani. Lângă vechile case de odihnă neoclasiciste de la malul mării se înghesuie blocuri de apartamente moderne, din oțel și sticlă, ridicate începând din anii ’90, în pofida reglementărilor în construcții, care, de fapt, interzic clădirile mai înalte de cinci etaje în zonele de la poalele Caucazului, din cauza riscurilor de alunecări de teren și al pericolului de cutremur. Din 200 de clădiri construite în oraș înainte de olimpiadă, doar 70 dispuneau de toate avizele necesare. Registrul orășenesc al construcțiilor aplică, în cazul unora, mențiunea ciudată „constructor nedeterminat“.

Natura a înzestrat totuși orașul Soci cu un farmec deosebit. Razele soarelui fac valurile ce se unduiesc până în port să sclipească și astfel orașul capătă un șarm necizelat, cu tot haosul de la malul mării: scaune de plastic, pe care stau oameni cu sandale de plastic, bând bere din pahare de plastic, zumzăiala din parcul de distracții și promenada cu difuzoarele ei un pic prea puternice, din care răsună pe toată plaja câte o melodie a rapperului american Eminem sau vreun cântec melancolic din perioada sovietică.

Rușilor le place Soci, fiindcă Soci se încăpățânează să rămână vesel. Aici nimic nu poate fi cu adevărat aspru, nici măcar iarna rusească. Frunzele cad abia în jurul Crăciunului, în unii ani chiar în ianuarie. Până și monumentalul stil stalinist aici e mai puțin brutal. Vechiul terminal pentru croaziere, construit la începutul anilor ’50, cu colonada lui albă, are mai mult din

eleganța suplă a construcțiilor țariste de la Sankt-Petersburg decât din duritatea celor Șapte Surori staliniste de la Moscova.

De când cu Jocurile Olimpice, Soci este în plin avânt: numărul turiștilor a crescut la mai mult de șase milioane în anul 2016; în 2013 erau doar 3,8 milioane. În hoteluri există 40 000 de paturi, dublu față de câte erau înainte de jocuri, aproape întotdeauna toate rezervate: gradul de ocupare este în jur de 88%; înainte – 63%. Marea majoritate a vizitatorilor sunt însă ruși. Vladimir Putin voia să facă din Soci o „stațiune de importanță internațională“. În decurs de un an și jumătate au sosit însă pe aeroportul din Soci doar 80 000 de vizitatori străini. Există zboruri spre Soci din Turcia, Israel și Iran, dar încă nici o legătură directă din Europa.

Pe cheiul portului din Soci se află un pavilion ale cărui coloane imită un templu grecesc. În subsol și-a amenajat un spațiu un profesor de scufundări, pe nume Pavel. Afacerea merge bine, datorită înscrierilor în creștere, mai ales vara. Pavel stă bucuros de vorbă cu vizitatorii care, plimbându-se pe faleză, aruncă o privire în prăvălia lui. A observat că de când funcționarilor din structurile rusești de securitate li s-au interzis călătoriile în străinătate, printre turiști sunt „mult mai mulți polițiști decât înainte“. Sunt afectaţi angajații Ministerului de Interne, procurorii, judecătorii și securiștii: mai mult de patru milioane de oameni mai pot părăsi țara doar cu aprobare specială; și din acest motiv se duc în concediu la Marea Neagră.

Odată cu Olimpiada de Iarnă din 2014, Rusia ar fi vrut să-și demonstreze deschiderea spre lume și avântul spre viitor. În schimb însă, Soci a devenit un simbol al noii izolări a Rusiei. Orașul este amenințat să ajungă iarăși ceea ce a fost în perioada sovietică: cel mai frumos loc de vacanță pentru cei cărora lumea le rămâne închisă.

Rusia şi Europa

Diana Eksusian, tânăra activistă patrioată care, în 2014, ghida oaspeții prin parcul olimpic, stă la o terasă din port. Și-a pus o pătură peste umeri. Este o seară de noiembrie, dar la Soci cafenelele mai au mese în aer liber. În spatele ei, iahturile se leagănă în lumina asfințitului. Ce a mers prost între Rusia și Occident? Odată cu sfârşitul Războiului Rece, spune Diana,

conflictul ideologic propriu-zis s-ar fi încheiat, dar disputa ar fi continuat sub o altă formă. „Forțele se măsoară altfel acum, nu cu ajutorul armelor, ci prin gradul de dezvoltare a societății, a economiei. Pe asta ne-am concentrat cu toții. Ne-am axat pe propria dezvoltare și am încetat să-i mai vedem pe vecinii noștri drept parteneri“, spune ea.

Diana este încă mândră de țara și de orașul ei. Atitudinea răutăcioasă a străinătății față de orașul ei, Soci, a jignit-o, dar n-a făcut-o să întoarcă spatele definitiv Occidentului. Face parte din conducerea asociației foștilor membri ai parlamentului de tineret ruso-german și călătorește regulat în Germania. Titlurile știrilor o amărăsc: „Acolo scrie: Rusia împotriva Europei. Nu înțeleg ce ar putea însemna acest lucru. Rusia este Europa. Chiar în cel mai îndepărtat colț, Rusia este o parte a Europei, chiar dacă e diferită“.

Diana a terminat prima facultate, Relații Publice, și se apropie de încheierea celei de-a doua, Dreptul. Și-a făcut deja debutul în viața profesională, și-a schimbat primul job, manager într-un concern hotelier, după doar un an. Nu fiindcă ar fi fost nemulțumită. A ajuns însă la concluzia că, după douăsprezece luni, dobândise tot ce putea oferi acest post. Avea sentimentul că nu mai are unde să avanseze. „Nu voiam să devin *de bronz*“, spune Diana. În argoul rusesc, expresia se referă fie la un om care se mulțumește cu ce are, fie la unul care se consideră infailibil. *A deveni de bronz* înseamnă a încremeni atât de mult în propria importanță, încât te-ai putea preschimba într-o statuie. Diana gonește mai departe prin viață, dar simte și că nu s-a apropiat încă de scopul ei propriu-zis: politica.

Diana este un *gosudarstvennik*; așa sunt numiți în Rusia adepții unui stat (*gosudarstvo*) puternic, suveran. Dacă liberalii ca tânăra ziaristă Vera vor să reducă din puterea statului, *gosudarstvenniki* vor să o întărească, așa încât statul să fie conștient de propria misiune. Diana se întreabă însă dacă forța crescândă a statului rus în ultimul sfert de veac ascunde un stat într-adevăr puternic sau nu cumva unul slab.

Diana se entuziasmează încă și astăzi când se gândește la perioada petrecută în tabăra de tineret de la lacul Seligher. Tabăra ar fi fost un „loc al inspirației nesfârșite, al mândriei nelimitate, al forței tineretului“. Totuși, n-a pășit niciodată pe calea trasată de Kremlin pentru tinerii patrioți ca ea. N-a

vrut niciodată să devină membră a Tinerei Gărzi sau a partidului Rusia Unită. Diana e adepta unui patriotism luminat, nu a unui șovinism orb:

> Sunt patrioată, fără echivoc, dar patriotismul meu nu înseamnă că mă uit la Canal 1 sau că sărbătoresc ziua în care Crimeea a devenit parte din Rusia. Patriotismul meu este un drum înainte. Dorința de a deschide noi orizonturi și de a mă sprijini în aceasta pe istoria puternică a ţării noastre. Ce nu doresc: să fiu doar un cântăreț al unui cântec popular, să cânt cu glas străin. Vreau să merg înainte și să-i duc și pe alții cu mine. Vreau să fac asta muncind, nu pe făgașul deja bătătorit de cineva sau pe cel al unei idei oarecare, ci pe calea dezvoltării personale. Cu cât mai puternic și mai interesant este fiecare cetățean, cu atât mai bogată este țara.

De unde provine interesul ei față de politică? „Fiecare familie își are propria istorie“, spune Diana. Ea a studiat soarta strămoșilor tatălui ei, care este armean. Acest popor creștin din Caucaz a fost, în 1915, victima unui genocid în Imperiul Otoman, când au fost uciși peste un milion de armeni. Mulți dintre ucigași trăiseră până atunci laolaltă cu armenii, dar au fost asmuțiți împotriva lor de membrii partidului puțin numeros al Junilor Turci. „La un semn al partidului, mulți au ieșit să omoare“, spune Diana. Nu poate exista vreo justificare pentru asemenea fărădelegi. Ar dori însă să înțeleagă cum s-a putut ajunge la așa ceva.

„Pentru mine este important să știu ce se întâmplă cu adevărat în țara mea și în cea a vecinului meu. Nu vreau să fac parte vreodată din acea masă neinformată ce poate fi lesne influenţată de cei care strigă lozinci.“ Nu-și poate închipui nimic mai respingător decât o discuție cu cineva care „nu vorbește cu propriile cuvinte, ci doar repetă ce au strigat alții de la înalte tribune. Poate fi și poziția majorității. Preluarea unor idei de-a gata este mai comodă decât propria confruntare cu interdependențele mai profunde. Nu vreau să fiu vreodată într-o asemenea situație. De aceea mă informez“.

Dezamăgire

Al doilea loc de muncă a dus-o pe Diana la Gondorf, o localitate de provincie din Germania, în inima munților Eifel, cu 250 de locuitori, unde „primarul vine mereu pe bicicletă“. Noul ei angajator era un lanț hotelier, iar proprietarul hotelului din Gondorf, un rus. Diana trebuia să ajute la dezvoltarea unei strategii: „Mulți oaspeți în vârstă, terapie Kneipp, un traseu ortopedic, era o lume cu totul străină pentru mine“. În cele două luni

petrecute în regiunea Eifel, Diana a întâlnit un singur german care știa despre Rusia mai mult decât se poate afla din ziare și de la televizor. Se numea Hans, bea în fiecare dimineață un pahar de vin și spunea că după o călătorie la Moscova a înțeles „că Rusia este prea mare ca s-o măsurăm după tiparele noastre“. Dianei i-a plăcut.

Ce amintiri i-au rămas Dianei? Grupul „Gladiatorilor de seară“, care, în timpul liber, își puneau tunici și sandale romane și se băteau cu săbii de lemn. Bufetul cu prăjituri al femeilor din sat. Liniștea de pe stradă în zilele de duminică. Poate vorbi despre Gondorf ca și cum ar fi cel mai fascinant loc din lume pentru un rus dornic de afirmare în structurile de conducere.

Cu puțin timp în urmă, Diana a cochetat cu ideea de a se muta la Moscova. Primise o ofertă de la Canal 1, televiziune de stat. Acest post de televiziune are cea mai mare arie de acoperire în Rusia: 99,8% dintre gospodării îl recepționează; nici un alt mijloc de comunicare în masă nu are influență mai mare. Postul este însă și un stâlp al mașinăriei de propagandă. Astfel, Canal 1 susține că postul german ZDF ar fi finanțat Pussy Riot și acțiunile lor scandaloase. În plus, în 2014 a inventat presupusa răstignire a unui băiat de către naționaliștii ucraineni, iar în 2015 a transmis un „material exclusiv“ despre un presupus depozit american de arme în estul Ucrainei, deși înregistrările puteau fi lesne recunoscute ca fiind falsuri: pe lăzile de arme scria *date louded* în loc de *date loaded*.

Oferta postului de televiziune a gâdilat orgoliul Dianei. Prietenii au sfătuit-o să accepte jobul. E extrem de important să poți trece, indiferent cum, pragul unei instituții atât de mare și de puternică. Totuși, până la urmă, Diana a refuzat, temându-se „că drumul de ieșire din acest sistem să nu fie mai greu decât calea de intrare“.

Diana își formulează critica cu grijă. Îi este clar că nu va schimba niciodată un sistem din interior dacă mai întâi îl irită prin cuvinte mult prea directe. Nu vrea „să îmbrace culori politice care apoi nu mai ies niciodată“. Nu este deloc interesată de posturi ce i-ar putea reveni „doar fiindcă fac parte din echipa cuiva. Vreau ca oamenii să aibă încredere în mine fiindcă sunt convinși că pot schimba ceva. Vreau să obțin lucruri fără a fi astfel un instrument în mâinile cuiva“. În nici un caz nu vrea „să fie manipulată din nou“.

E „greu de aflat dacă ești folosit sau nu. Neîncrederea exagerată te face să simți totul ca pe o manipulare, încrederea prea mare duce la dezamăgiri. Dezamăgiri am trăit, evident; cel mai important este să tragi din ele învățămintele corecte pentru viitor“. De cine s-a simțit manipulată? „În detaliu n-aș vrea să vorbesc despre asta“, spune ea cu prudență. Doar atât lasă să-i scape: „Aș vrea să pot spune într-o zi despre mine că orice durere, orice boală m-au motivat doar să merg mai departe, fiindcă erau semne că nu-mi atinsesem încă scopul“.

Uneori, Diana se surprinde că-i invidiază pe ascuns pe tatăl și mama ei. Părinții ei au crescut în perioada sovietică. Pe atunci nu erau multe posibilități, nu aveai ce alege, ci doar o singură ideologie, o singură orientare. Cei care obțineau rezultate bune la învățătură erau repartizați, după încheierea studiilor, într-o instituție sau o fabrică. Pe de o parte, acest lucru limita libertatea individuală, dar, pe de altă parte, nu lăsa nici loc de îndoieli, asemenea celor care o cuprind pe Diana, care se întreabă mereu „dacă e bine încotro mă îndrept“.

Diana este sfâșiată între impulsul de a-și urma ambiția și dorința de a rămâne fidelă idealurilor ei. Știe ce nu vrea. Își cunoaște țelul, dar drumul până acolo nu-l poate găsi încă. Tânăra observă cum merg lucrurile în Rusia. Așteaptă și speră ca totuși să i se deschidă încă o ușă, pe care este gata să intre.

15. TAISA VISEAZĂ DIN NOU

„Sunt un om puternic. Pe mine
nimeni nu mă doboară.“

Cecena Taisa se duce la marginea orașului Groznîi să se plimbe și se gândește la visurile care o mai însoțeau acum câțiva ani. Unele s-au adeverit, pe unele le-a lăsat deoparte, sperând să vină vremuri mai bune, altele sunt mai de neatins decât oricând. Și-a întemeiat familia pe care și-a dorit-o întotdeauna. Fiul ei se numește Abdulrahman, care, în arabă, înseamnă „slujitorul Celui Milostiv“. Ca el să nu ducă lipsă de nimic, a renunțat la dorința de a fi reporter. Ca să se poată îngriji de familie, s-a angajat contabilă. Acum lucrează, deci, în profesia care înainte i se părea întruchiparea sfârșitului tuturor speranțelor ei.

În ziua nunții, Taisa a fost luată de un convoi de peste 60 de mașini. Potrivit vechiului obicei, un cleric musulman a venit să ceară mâna și inima ei. Ea doar a încuviințat din cap tăcută, fiindcă o femeie nu are voie să spună nimic în astfel de clipe. S-a mutat la bărbatul ei. Acesta este mezinul părinților săi, care, așa cum cere tradiția, rămâne în casa tatălui și mamei lui. El și Taisa trăiesc așadar împreună cu socrii ei într-un sat, puțin în afara orașului Groznîi. Taisei nu-i este ușor; îi lipsește viața din oraș. Bărbatul ei, spune ea, o sprijină în tot ce face. Se poate îmbrăca așa cum dorește.

Este cu șase ani mai mare decât ea. S-au cunoscut la facultate; se ținea scai de ea. „Domnișoară, domnișoară!“, a strigat el după ea. „Pot să vă însoțesc?“ Ea a spus „Da“, „dar doar prietenește“. El i-a destăinuit mai târziu că, în clipa aceea, de bucurie ar fi vrut s-o ia în brațe. Acest lucru nu se cuvenea și, dacă totuși ar fi făcut-o, spune Taisa, n-ar mai fi venit niciodată la vreo întâlnire cu el. Ar fi fost un gest prea îndrăzneț. O însoțea până în stația de autobuz, iar uneori lua apoi următorul autobuz în aceeași direcție, doar ca să vadă dacă Taisa a ajuns cu bine. O suna la fiecare jumătate de oră.

Marea din Groznîi

Visul de a călători nu i s-a împlinit deocamdată. Taisa n-a fost încă la Paris, nu s-a plimbat pe sub turnul Eiffel, luminat puternic în timpul nopții. Încă n-a fost nici la mare. De aceea, „marea“ a venit la ea: Ramzan Kadîrov a adus o porțiune de mare în Cecenia. Taisa stă pe faleza „Mării din Groznîi“, luciul apei se undulează în lumina soarelui de august ce se oglindește în el. La debarcader se leagănă hidrobiciclete, pe mal sunt șezlonguri, iar umbrelele de soare albastre fac umbră. Kadîrov a deschis ștrandul la 5 octombrie 2015, în ziua jubileului orașului care este, în același timp, și ziua lui de naștere.

Nisipul pentru plajă a pus să fie adus la Groznîi de la Marea Caspică. Muncitori chinezi au instalat jocuri acvatice, care se pot măsura cu cele mai mari din lume: fântânile arteziene împrăștie apă pe o distanță de 300 de metri; cea mai mare ajunge la mai mult de o sută de metri înălțime, adică 20 de metri mai sus decât cel mai înalt turn al Kremlinului. Noaptea, două proiectoare transformă fântânile arteziene într-un uriaș ecran. Din instalație fac parte și 248 de tunuri pentru jocuri de artificii. Totuși, Taisei nu-i place lacul în mod deosebit. Aici nu se poate liniști; se duce mai degrabă la munte: „acolo mă odihnesc cu tot sufletul“.

Exista un ștrand și mai înainte. După război era murdar și puțini aveau curaj să înoate acolo. Bătrânii își amintesc însă cum, pe atunci, bărbații și femeile făceau baie în același loc pe malul lacului. Astăzi, paznici bărboși supraveghează separarea strictă pe sexe. Femeile de pe faleză poartă văl. Cecenele se aruncă în apă pleoscăind, căci au pe ele costume de baie lungi.

În fața noii moschei opresc autocare. Bărbați blonzi și femei fără batic coboară gălăgioși din ele. La cincisprezece ani de la începutul celui de-al doilea război cecen, rușii se întorc în oraș, dar ca turiști. Sunt oaspeți într-o țară ce le devine tot mai străină. Pe străzile din Groznîi crește numărul femeilor care nu se mulțumesc, ca Taisa, cu un simplu batic, ci poartă haine lungi și *hijab*, care acoperă tot capul, rămânând vizibilă doar fața. Gura lumii le numește pe aceste femei, în derâdere, „Chupa Chups“, fiindcă de la distanță amintesc de acadelele împachetate în hârtie colorată ale producătorului de dulciuri cu acest nume. Totuși se râde doar pe ascuns,

fiindcă soția și mama lui Kadîrov sunt cele care au adus *hijab*-ul la modă.

Înainte de război era obiceiul ca femeile să poarte batic abia după nuntă. Astăzi este obligatoriu chiar pentru fetele de clasa I. Primăria din Groznîi a stabilit reguli pentru „nunțile tradiționale cecene“. Invitații trebuie să se îmbrace potrivit „mentalității cecene“. Dansul cu „doi sau mai mulți parteneri“ este interzis, ca și „gesturile necuviincioase“, cum ar fi chiar tăiatul tortului de nuntă.

Între timp, activitatea de construcție a lui Kadîrov a întrecut limita ambiției, ajungând la megalomanie. În spatele blocurilor-turn de birouri din Grozny City a pus să se sape o nouă fundație și a așezat piatra de temelie pentru o clădire care urmează să devină un monument în cinstea lui și a tatălui său. În 2017, când construcția va fi gata[17], în acest loc urmează să fie Akhmat Tower, care, având 430 de metri înălțime, ar fi cea mai înaltă clădire din Europa, de trei ori mai înaltă decât Domul din Köln. Planurile aparțin unui arhitect american. Adrian Smith este creatorul lui Burj Khalifa din Dubai, în prezent cea mai înaltă construcție din lume, cu 828 de metri înălțime.

Planurile pentru Akhmat Tower sunt inspirate după strașnicele turnuri de apărare ridicate de ceceni în Evul Mediu. Pe rețelele sociale cecenii comentează proiectul cu sarcasm. Au poreclit clădirea „Ochiul lui Kadîrov“, o aluzie la „Ochiul lui Sauron“, care, în clasicul roman fantastic *Stăpânul inelelor*, tronează deasupra unei cetăți la fel de semețe a unui maestru vrăjitor malefic.

În 2013, un avânt subit a cuprins Cecenia, dar de o cu totul altă natură decât vor să ne facă să credem fațadele strălucitoare ale noului Groznîi. În decurs de doar câteva luni, zeci de mii de ceceni au pornit la drum, cerând azil în Germania. Mica republică din Caucaz, cu cei 1,4 milioane de locuitori ai ei, a ajuns dintr-odată sus de tot în statistica cererilor de azil în Germania, alături de Siria și Afganistan. După aprecierile autorităților rusești, 600 de familii au părăsit doar orașul Argun, o localitate de provincie cu 30 000 de locuitori, în care Kadîrov a pus să fie ridicate clădiri de birouri din oțel și sticlă, așa cum sunt în centrul financiar din districtul Canary Wharf al Londrei.

Acest exod brusc n-a fost însoțit de lupte înflăcărate, ceea ce l-a făcut să

pară în mare măsură fantomatic. A fost cel de-al treilea de după valurile de refugiați pe care le-au declanșat cele două războaie cecene. Doar în câteva luni au venit în Germania mai mulți ceceni decât în timpul războaielor. Unul dintre acești oameni e Adam, care, firește, în realitate, nu se numește Adam. Numele lui adevărat e înscris pe o listă neagră care circulă în Cecenia, potrivit căreia este amenințat cu „execuția fără proces“. Aceasta este povestea lui.

Al treilea val

Când Adam pleacă din Groznîi ca să fugă în Germania, mama lui îi urează drum bun, fără întoarcere. „Să nu te mai întorci niciodată“, spune ea, „așa să dea Dumnezeu și funcționarii germani“. Adam are bagaje puține: două tricouri de schimb, niște piure de cartofi și un pui fript la pachet pentru cei cinci copii mici. Își ia și un document pentru autoritățile de la Berlin, în care un medic de penitenciar descrie cicatrici și hematoame, urmele lăsate de călăii lui Adam pe corpul lui.

Înainte să plece din Groznîi, Adam o ia pe soția lui de la ecografie. Samira este gravidă în nouă luni. Speră ca durerile să vină abia când va avea pământul german sub picioare. Un taxi duce familia la gară, trecând pe lângă zgârie-nori. Mașina trece printre magazinele de lux de pe bulevardul Putin. Familia lui Adam lasă în urmă fațadele strălucitoare ale noului Groznîi și urcă în trenul spre Moscova, prima etapă pe drumul lor spre Germania.

Valul de refugiați demască legenda despre boomul din Groznîi. Mulți oameni stau pe valize burdușite. Șomajul este ridicat, iar angajații la stat trebuie să cedeze 10% din salariu pentru Fondul Ahmat Kadîrov, un fel de casă de bani negri pentru proiectele extravagante ale lui Kadîrov. La oamenii de afaceri se ajunge până la 30% din câștiguri.

Autoritățile germane au dificultăți cu valul de refugiați ceceni venit dintr-odată. În birourile de la Berlin și din alte părți, trebuie să evalueze cine doar a rămas pur și simplu fără bani, dacă printre refugiați se află și islamiști dispuși la violență și cine merită protecție, ca victime nevinovate ale regimului lui Kadîrov.

Adam își trece mâna peste cicatricea de pe cap. Povestește că o are de la lovitura cu patul unui pistol Stecikin, arma de serviciu a unui polițist. Niște oameni din Ministerul de Interne l-au târât într-o mașină, l-au legat la ochi și l-au aruncat în beciul unui post de poliție. Au declarat că a fost arestat un suspect de terorism. L-au lovit cu sticle cu apă, apoi cu ciomege. I-au pus apoi niște fire la degete și urechi și l-au supus la șocuri electrice.

În beci mai era un prizonier. Adam i-a auzit țipetele timp de două zile. În a treia zi a tăcut: bărbatul murise. Polițiștii – povestește Adam mai departe – au aruncat cadavrul în aer în pădure și au scris în procesul-verbal că au eliminat teroriști folosind explozibil.

Sună șocant, dar, pentru urechile cecenilor, foarte plauzibil. Militanții pentru drepturile omului știu despre un anchetator care, în raionul Acihoi-Martan, ținea prizonieri șase bărbați într-o temniță subterană. Voia ca mai târziu să-i împuște în pădure, să dea cadavrele părăsite drept rămășițele pământești ale unor rebeli islamiști și să încaseze o recompensă.

Unchiul lui Adam a luptat împotriva rușilor. Era un adept al președintelui rebel Djohar Dudaev, dar nu islamist radical. Polițiștii l-au bătut pe Adam până i-au smuls o mărturisire: da, pe atunci i-a cumpărat de mâncare unchiului său. În Cecenia este suficient atât ca să fii condamnat pentru complicitate la terorism. Sub tortură, Adam a mărturisit și locul în care a ascuns atunci, la râu, Kalașnikovul unchiului.

Când, în ciuda așteptărilor, mama lui și-a revăzut fiul întors viu, Adam scuipa sânge. Un judecător l-a condamnat la doi ani de închisoare. Un om de la poliția judiciară, pe numele mic Ruslan, îl vizita când și când în penitenciar, punea să fie adus în camera directorului închisorii, unde tăbăra asupra lui.

Kadîrov, conducătorul republicii, socotește asemenea relatări niște povești. Purtătorul său de cuvânt consideră știrile despre refugiați „o invenție a ziariștilor germani“. Cecenia ar fi „mai sigură decât Marea Britanie“, spune Kadîrov, iar, în plus, economia ar fi cea mai eficientă din toată Rusia.

Adam trece granița în Uniunea Europeană la începutul lui august 2013, în apropiere de orașul bielorus Brest. Funcționarii polonezi iau datele familiei și amprentele fiecărui membru. Aproape toți cecenii intră astfel în UE.

Varșovia îi cazează pe unii refugiați în închisori, iar familiile sunt uneori separate. Bolnavii au doar acces limitat la îngrijire medicală, după cum apare într-un raport al Societății pentru Popoare Amenințate.

Pe atunci Samira încă nu avea dureri. Adam îi dă unui taximetrist ultimii bani, în jur de o mie de euro, pentru un drum la Berlin. În ultimii trei ani, Polonia a aprobat doar vreo două sute de cereri de azil. În schimb, după cum se zvonește printre locuitorii Caucazului, Germania i-ar primi pe ceceni cu brațele deschise și cu o indemnizație specială. Realitatea este cu totul alta: doar 8,3% dintre refugiații din Caucaz pot rămâne acolo. Guvernul federal își declină competența, făcând apel la Convenția de la Dublin. Potrivit acesteia, refugiații pot cere azil doar în acel stat UE în care au intrat pentru prima dată. Așadar, Germania îi trimite, de regulă, înapoi în aceste țări.

Mama lui Adam, Malika, stă în bucătăria unei barăci de lemn din Groznîi. Un angajat al primăriei a fost acolo. După fuga fiului ei, administrația orașului vrea s-o dea afară urgent din locuința provizorie. Malika ar trebui să se mute, cu soțul ei și cu doi copii, la un alt fiu adult. Acesta locuiește într-o magazie de 30 de metri pătrați la marginea orașului, în care nu există curent electric, iar apa din canalizare se infiltrează în pământul de sub magazie. Un polițist a anunțat-o pe Malika că Adam a mințit-o. Fiul ei ar fi totuși, în realitate, terorist și ar fi plecat în Siria. După această întâlnire, Malika a mai citit o dată mesajul pe care i l-a scris Adam din străinătate, un SMS de pe un telefon mobil german, cu prefix +49.

Autoritățile de la Berlin l-au cazat pe Adam și familia sa într-o fostă școală. Medicii germani spun că Samira a suportat bine drumul și că așteaptă o fetiță. Directoarea centrului nu-i dă lui Adam prea multe speranțe că ar putea rămâne acolo, mai degrabă ar trebui să se întoarcă în Polonia, unde sunt în pericol de a fi expulzați în Rusia. Directoarea spune că fiecare cecen îi povestește același lucru despre tortură și persecuție.

Adam se așază la masa mică pe care autoritățile administrative i-au pus-o în cameră și ia o coală de hârtie și un creion. Apoi scrie ce a pățit în Cecenia. Scrie despre Kalașnikovul unchiului său și despre tortura cu șocuri electrice. Descrie totul în detaliu, vrând ca nemților să le fie greu să nu-l creadă. Copiii se joacă în curte. Când în fața centrului se oprește o mașină

de teren neagră, precum cele cu care merg oamenii lui Kadîrov în Cecenia, copiii se ascund în cameră.

Pe cât de brusc s-a pornit valul de refugiați din Cecenia la începutul lui 2013, la fel de brusc s-a încheiat după doar câteva luni, când primele familii s-au întors la Groznîi, după expulzarea lor din Germania. Aproape toate sunt trimise înapoi; Adam și familia sa, nu. Mai întâi au ajuns la Berlin, iar apoi, pe insula Rügen. Trebuiau și ei să fie evacuați, dar au găsit refugiu într-un cămin al Bisericii. Când este anchetat de autorități, Adam trece adesea sub tăcere, de rușine și teamă, că oamenii lui Kadîrov l-ar putea acuza de trădare. Kadîrov are oameni de legătură în Germania. Un cunoscut manager de box se prezintă chiar oficial drept „reprezentant al conducătorului Republicii Cecene în Germania“, ca și cum Cecenia n-ar face parte din Rusia, ci ar fi un stat independent, cu diplomați proprii.

O inițiativă cetățenească germană i-a luat în grijă pe Adam și familia lui. Îi ajută, ține legătura cu autoritățile și urmărește ca Adam să nu lipsească iar la întâlnirile programate cu autoritățile. Are încă dificultăți cu limba germană. Copiii lui merg la școală și la grădiniță și vorbesc deja fluent această limbă străină.

Pedestraşul lui Putin

Ramzan Kadîrov i-a jurat credință veșnică lui Putin: „În orice loc voi fi pus și cu orice m-aș ocupa, fie că sunt în funcție sau nu, îi voi rămâne mereu credincios lui Vladimir Putin și voi fi mereu gata să lupt împotriva dușmanilor Rusiei până la sfârșitul zilelor mele. Oricine încearcă să facă ceva împotriva președintelui Rusiei sau împotriva Rusiei, să nu se îndoiască nici o clipă că, fără nici o ezitare, voi face totul pentru a-l împiedica“. Așa jură credință doar vasalii unui senior feudal medieval.

La sfârșitul lui decembrie 2014, Kadîrov și-a adunat luptătorii pe stadionul din Groznîi, care poartă numele tatălui său. De la tribună, strigă „Trăiască Putin!“. 20 000 de ceceni răspund tunând *Allahu akbar!*, toți în uniformă, toți înarmați. „Suntem infanteria de luptă a lui Putin“, strigă Kadîrov. El cere ca luptătorii ceceni „să fie socotiți mai departe unitate specială a comandantului nostru suprem“. Occidentul ar urmări „să semene

panică, haos și tulburări“ în Rusia. Cecenii sunt însă gata să apere stabilitatea și ordinea. Este prima amenințare, abia mascată, la adresa opoziției critice față de Putin, care arată că, pe viitor, nu va avea să se teamă doar de bâtele poliției sau ale activiștilor tineretului kremlinist, ci și de luptătorii lui Kadîrov.

Nouă săptămâni mai târziu, la 27 februarie 2015, politicianul de opoziție Boris Nemțov a fost ucis la Moscova, în timp ce se plimba într-o noapte. El moare în umbra turnurilor Kremlinului, la nici 500 de metri de biroul lui Putin. Indiciile duc spre anturajul lui Kadîrov. Asasinul, Zaur Dadaev, era, la momentul respectiv, în serviciul Batalionului Nord. Pe hârtie, unitatea este subordonată Ministerului de Interne rus, dar, *de facto*, ascultă doar de ordinele lui Kadîrov.

După arestare, conducătorul republicii a declarat că l-a cunoscut pe Dadaev ca „adevărat patriot“. Potrivit *Novaia gazeta*, Dadaev era membrul unei „grupe tactice“ de luptători ceceni, plasate la Moscova pentru șantaje, răpiri și asasinate la comandă. „Cecenia este singura regiune care întreține în capitală grupări înarmate“, afirmă publicația. Ziarul crede că l-a identificat pe cel care a ordonat fapta în persoana unui comandant al Batalionului Nord, ofițerul Ruslan Gheremiev. După asasinat, acesta fuge în Emiratele Arabe Unite, însă, puțin mai târziu, se întoarce în patria sa cecenă. Anchetatorii de la Moscova se străduiesc să-l aducă pentru interogatoriu, dar n-au succes: convocarea nu ajunge niciodată la el, asta și pentru că autoritățile cecene, pretinzând că au încercat, renunță să i-o livreze lui Gheremiev.

Puterea organelor de urmărire penală de la Moscova pare să se oprească la granița Ceceniei. Pe asasinul Dadaev l-au putut aresta abia când acesta a făcut greșeala să călătorească în republica vecină Ingușetia. Și acolo, oamenii lui Kadîrov au vrut să-l ia pe arestat sub aripa lor. Pentru a împiedica acest lucru, serviciile secrete interne FSB au trimis forțe speciale, fără însemne de identificare, în Caucazul de Nord, transferându-l în cele din urmă pe Dadaev la închisoarea preventivă Lefortovo de la Moscova.

Kadîrov nu are să se teamă de urmări juridice. Kremlinul l-a înlocuit pe anchetatorul-șef. Cazul Nemțov este urmărit acum de un general care a devenit cunoscut prin faptul că, în alte două cazuri celebre, și anume

uciderea fraților Iamadaev, rivali ai lui Kadîrov, nu i-a putut găsi niciodată pe cei care trăgeau sforile. Anchetatorii se limitează la pregătirea unui proces împotriva celor bănuiți că au apăsat pe trăgaci și a unora dintre intermediari. Aceștia ar fi acționat din proprie inițiativă.

Dilema Moscovei

Kremlinul practică în Caucaz o periculoasă politică de neamestec. Ramzan Kadîrov a înțeles că nici o constituție nu-i îngrădește raza de acțiune, nici vreun inspector de la o curte de conturi rusească; hotărâtoare este doar măsura fidelității lui față de Vladimir Putin. Kadîrov însuși a spus o dată asta: „Câtă vreme mă susține Putin, pot să fac ce vreau“. Putin, la rândul lui, n-a făcut nimic care să pună la îndoială convingerea lui Kadîrov. Față de Kadîrov are sentimente „ca pentru un fiu“, a spus Putin în 2011, într-un interviu pentru televiziunea cecenă. „El a jucat un rol enorm de pozitiv în viața poporului cecen și pentru Rusia în general.“ Numai datorită lui Kadîrov s-ar fi reușit ținerea sub control a problemelor din Cecenia.

Ziarul moscovit *Moskovskii Komsomoleț*, cu un tiraj de un milion de exemplare, vede lucrurile într-un mod asemănător, dar găsește totuși o formulare mai puțin sentimentală: derapajul Ceceniei în direcția unui regim totalitar ar fi „prețul inevitabil al reinstalării vieții pașnice“. Acest preț ar fi, ce-i drept, ridicat, dar „a meritat să fie plătit“.

Dimpotrivă, opoziția din Rusia îl consideră pe Kadîrov o „amenințare sporită pentru siguranța națională“, după cum arată titlul unui raport prezentat în 2015 la Moscova. De la uciderea lui Nemțov, tiradele lui Kadîrov împotriva democraților și a militanților pentru drepturile omului au dobândit o nouă dimensiune: i-a făcut „haită de câini lași“, ar fi profitori ai crizei, vrând să obțină capital politic din dificultățile economice ale Rusiei; „asemenea oameni trebuie tratați ca dușmanii poporului“. Noțiunea de „dușman al poporului“ provine din vremea lui Iosif Stalin. Ce-i drept, Kadîrov a nuanțat ulterior, spunând că se referea la faptul că opozanții trebuie aduși în fața justiției, dar orice rus știe că asemenea procese, în timpul Marii Terori a lui Stalin, se terminau mereu la fel: cu împușcarea.

Autoritarismul lui Kadîrov alimentează temeri și în afara opoziției,

orientate mai degrabă spre Occident – temeri că, de multă vreme, liderul cecen nu mai poate fi considerat garantul rezolvării vechilor probleme ale Rusiei în Cecenia, devenind deja o parte a unor noi dificultăți amenințătoare. „Când se dau, în mod necontrolat, bani unor oameni înarmați, acest lucru se cheamă tribut“, ironizează politologul Mihail Deleaghin, un intelectual de frunte al conservatorilor ruși. În Cecenia, „luptătorii au luat din nou puterea“, a avertizat politicianul naționalist Dmitri Rogozin, astăzi vicepremier în guvernul lui Putin. Serviciile secrete interne FSB avertizează că Kadîrov este pe punctul de a scăpa de sub controlul Kremlinului.

Abdulrahman

Taisa stă în bucătăria locuinței părintești de la Groznîi. Undeva în spatele ei se aude televizorul: o transmisiune specială cu ocazia zilei de naștere a lui Aimani Kadîrova, mama lui Kadîrov. Pare aproape o sărbătoare națională. Fiul, Ramzan, a organizat în cinstea ei o cursă de ciclism la Groznîi. Termometrul arată 42 de grade la umbră.

În bucătărie zumzăie instalația de aer condiționat. Cel mic, Abdulrahman, se joacă pe *smartphone*. Tatăl Taisei, care a crescut-o aproape ca pe un băiat, și-a dorit foarte mult un nepot. L-a văzut pe Abdulrahman doar într-o fotografie mișcată, făcută cu telefonul mobil în salonul de nașteri. A murit la două zile după nașterea acestuia; Taisa încă nu se externase din spital. Tatăl ei era bolnav de diabet, dar și încăpățânat. Când familia lui credea că este la medic, în realitate conducea taxiul. Era bătrân, spune fiica lui. Avea 57 de ani.

Acum, fiul ei este cel mai important om din viața Taisei. Îl duce în oraș, la cinema și la circ. Trebuie să se bucure de copilăria pe care ea n-a avut-o niciodată. Iar într-o zi trebuie să poată termina o facultate. Taisa visează acum pentru Abdulrahman.

Bilanțul economic al Ceceniei este slab, în ciuda fondurilor pompate de la Moscova; șomajul este ridicat. În afară de Cecenia, situaţia investiţiilor din Rusia nu mai este nicăieri aşa de rea, poate doar în provincia vecină Ingușetia și în Tuva, la granița cu Mongolia. Întreaga producție economică

a Ceceniei este de mai puțin de un miliard de euro; până și minusculul stat San Marino, cu numai 30 000 de locuitori, produce mai mult.

La Groznîi nu este ușor să faci o școală bună, să obții un loc de muncă mulțumitor, admiterea la universitate costă 100 000 de ruble, care trebuie plătite pe sub mână administrației. Posturile în poliție sunt deosebit de căutate. Prețul: 1,8 milioane de ruble, mai mult de 20 000 de euro. Soțul Taisei a studiat economie la universitate, dar nu și-a găsit de lucru. În schimb, Taisa lucrează în contabilitate. Deseori are impresia că bate pasul pe loc. „Zilele sunt toate la fel“, spune ea. Serviciul aproape o omoară.

Sora ei lucrează în aceeași firmă; ea i-a obținut postul, după moartea tatălui. O dată, Taisa a avut în mână o carte a lui Dale Carnegie. Psihologul american dă sfaturi despre cum poți atrage atenția șefilor asupra ta, mici trucuri pentru a avansa rapid. Taisa a dat-o deoparte clătinând dezaprobator din cap. În Cecenia face carieră cine are cunoscuții și rudele potrivite.

Toate astea nu înseamnă că s-a dat bătută. Taisa și-a cumpărat un aparat foto reflex. Când are liber la sfârșitul săptămânii, acceptă să facă fotografii de nuntă sau de modă pentru femei, uneori cu batic, alteori fără. Se folosește de marja de libertate pe care i-o oferă corsetul vieții de zi cu zi.

Violența o îngrijorează. Kadîrov a declarat Cecenia „singurul loc din lume în care a fost înfrânt terorismul“. Adevărul este altul. La sfârșitul anului 2014, luptători înarmați au năvălit în centrul orașului Groznîi. După miezul nopții, au atacat Casa Presei, aflată la doar un kilometru în linie dreaptă de noua moschee, și i-au dat foc. 14 polițiști au murit, 36 au fost răniți. Taisa cunoaște clădirea; mai demult a participat acolo la câteva cursuri de jurnalism.

De-a lungul anilor, Ramzan Kadîrov a reușit, cu mână forte, să reducă numărul atacurilor cu arme de foc și al atentatelor sinucigașe. I-a stăvilit pe radicali, cu măsuri radicale, dar nu i-a învins. La atacurile împotriva Casei Presei a răspuns așa cum a făcut-o mereu în ultimii ani: a impus măsuri și mai drastice. Pe contul său de Instagram a anunțat:

> S-a dus vremea în care se spunea că părinții nu poartă nici o răspundere pentru faptele fiilor și fiicelor lor. În Cecenia vor fi trași la răspundere. Dacă un luptător ucide un polițist sau pe altcineva, familia luptătorului va fi fără întârziere expulzată din Cecenia, fără dreptul de a se mai întoarce, iar casa ei va fi dărâmată din temelii.

În același timp, a dat liber la vânătoarea militanților pentru drepturile omului. Ca urmare, o gloată, clar dirijată, a atacat biroul Comitetului Rus împotriva Torturii și i-a dat foc. Kadîrov a susținut că organizația e complice cu teroriștii.

Statul Islamic

Poziția Rusiei în Caucazul de nord a ajuns, în ultimii ani, sub o nouă amenințare: Rusia se teme de întoarcerea islamiștilor radicali care s-au alăturat Statului Islamic în Siria și Irak. Casa în care și-au lăsat mesajul de amenințare se află în centrul complet distrus din Kobani, orașul kurd de la granița dintre Siria și Turcia. Atacurile aeriene ale americanilor și trupele kurde i-au izgonit de acolo pe adepții Statului Islamic. Luptătorii au scris mesaje cu markere pe pereții casei în care luase poziție unitatea lor ISIS. O imagine arată un peisaj de munte, dar nu din Siria, Irak sau din apropiata Turcie: printre piscuri se înalță la cer turnuri de apărare tipice în Caucazul de Nord. Pe cel mai înalt vârf flutură steagul negru al ISIS. Alături, un luptător a notat o amenințare, care sună aproape poetic: „Iar noaptea mi se arată munții și mă cheamă acasă“.

Instituțiile de securitate ale Rusiei sunt alarmate. De-a lungul anilor, ceceni și oameni din republicile vecine s-au alăturat Statului Islamic. Familiile lor nu i-au oprit, și nici prestigioasele proiecte de construcții ale lui Kadîrov. Nimeni nu cunoaște exact numărul luptătorilor ISIS cu pașaport rusesc. Estimările sunt contradictorii: serviciile secrete interne FSB au vorbit la început de 1 700 de oameni, iar șeful Consiliului de Securitate al Rusiei, de până la 2 000. Directorul FSB, Aleksandr Bortnikov, a urcat însă ulterior estimarea la până la 5 000.

Evoluția este paradoxală, dar tocmai strictețea morală demonstrativă a lui Kadîrov („Șaria este deasupra legilor Rusiei!“) are potențialul de a alimenta o nouă răscoală islamistă în Caucazul de Nord. Conducătorul republicii ar instrumentaliza religia „pentru a controla populația înainte de toate“, constată expertul moscovit în Caucaz, Aleksei Malașenko. Regimul îi împinge pe tineri în brațele salafiștilor radicali.

În Caucazul de Nord, Rusia se vede, de mai multe decenii, confruntată cu

un fenomen care a cuprins și alte părți ale lumii musulmane: forme mai moderate ale islamului, ancorate regional, ajung, sub presiunea salafismului, o mișcare militantă a islamului politic, care se străduiește să obțină unificarea comunității internaționale a musulmanilor, orientându-se, în ultima vreme, după învățături din Arabia Saudită, și pe care o urmează și Al-Qaida.

Sufismul înrădăcinat în Caucazul de Nord este, în schimb, mai liberal, a preluat numeroase obiceiuri din perioada preislamică și mai curând a întors spatele lumii: îi învață pe credincioși să se dedice desăvârșirii propriilor principii morale, și nu ambițiilor politice. Cu toate acestea, numeroși tineri musulmani asociază tocmai islamul sufist cu ascultarea oarbă față de un stat corupt.

Kadîrov i-a amenințat pe salafiști cu „lupta până la moarte“. Oamenii săi nu fac un secret din faptul că nu dau doi bani pe statul de drept. Adjunctul ministrului de interne al republicii a făcut la televiziune un jurământ public: „Pe Coran, pe care ni l-a trimis Allah: pe cel care seamănă câtuși de puțin cu wahabiștii, exterminați-l. Arestați pe cine puteți aresta. Puneți-le ceva în cârcă. Faceți ce vă place și omorâți pe cine vreți“.

Murad

Taisa povestește despre un coleg de clasă, un prieten din tinerețe. Un tip romantic. O dată, Murad i-a făcut cadou un caiet în care a notat, scrise într-o caligrafie cursivă, versuri compuse de el. Nu provenea dintr-o familie săracă, era citit, tatăl său lucra la poliție. Și totuși, Murad a plecat în Irak și s-a alăturat Statului Islamic. I-a mai scris Taisei din când în când pe rețeaua socială vk.com. Spunea că e important să țină legătura cu oamenii care înseamnă ceva pentru el.

De ce s-a dus la ISIS? „Fiindcă aici n-a putut găsi dreptate“, crede Taisa. De ce părinții lui nu l-au oprit? Poate nici n-au observat. Taisa cunoaște cazuri de fete care dimineața pleacă de acasă ca și cum ar vrea să se ducă la facultate, ca în orice zi obișnuită, dar apoi își pun un *hijab* pe cap și fug în Turcia. Se întâmplă chiar în familiile cele mai de vază din Cecenia: fiica directorului autorității pentru migrație s-a alăturat ISIS. Tatăl a fost

concediat imediat. Și tatăl lui Murad și-a pierdut postul de la poliție, iar rudele sunt șicanate de autorități. Familia a părăsit Cecenia și a cerut azil în Franța.

Timp de mai multe luni, Taisa n-a mai auzit nimic despre prietenul ei, până în ziua în care un străin i-a scris online că Murad „a devenit *șahid*“, martir. S-au tras la sorți oameni pentru un asalt în Irak; Murad ar fi aflat în treacăt și a cerut să se pună un bilețel și pentru el la tragerea la sorți. Ar fi fost tras chiar primul: aceasta este povestirea eroică pe care o istorisesc camarazii săi.

Statul Islamic folosește internetul ca să racoleze ceceni: tineri ca luptători și tinere ca să se mărite cu luptătorii. Uneori merge prost: în vara anului 2015, mass-media ruse au salutat trei fete din Cecenia ca eroine pentru că i-au păcălit pe recrutorii ISIS. S-au declarat de acord să se ducă în Siria, trecând prin Turcia. Au luat avansul de 3300 de dolari pentru biletele de avion și l-au păstrat pentru ele, fără să plece.

După moartea lui Murad, Taisa a mai primit și alte mesaje de la necunoscuți, în care i se spunea că un adevărat musulman trebuie să se dedice luptei pentru credință. Dacă părinții sunt împotrivă, înseamnă că se ridică împotriva lui Allah. I-au trimis și fotografii în care umblă cu telefoane mobile scumpe și pozează lângă mașini șic, cu degetul arătător ridicat. Taisa nu suportă astfel de gesturi, această „aroganță *inșa Allah*“[18], după cum o numește ea. Îi este limpede că și ea face greșeli în materie de credință, „dar nici ce fac ei în Siria și Irak nu este adevăratul islam“.

Într-un mesaj primit pe internet scria că ar trebui să știe ce datorie are. Taisa a blocat contul de unde veneau aceste mesaje. Nu are nici o îndoială privind datoria și locul ei: „Alături de băiatul meu“.

Note

17. Între timp, inaugurarea s-a amânat pentru 2020 (n. tr.).

18. „Dacă dă Dumnezeu“, expresie folosită foarte frecvent în limba arabă (n. tr.).

16. VERA FUGE

„Ucraina este binecuvântată cu multe
lucruri. Politicienii buni nu sunt
printre ele.“

Vera Kiceanova a călătorit pentru prima dată de la Moscova la Kiev când, în ianuarie 2014, au început să ardă cauciucuri pe Maidan, Piața Independenței. A rămas acolo, convinsă fiind „că în Ucraina se hotărăște soarta întregului spațiu postsovietic“ și poate chiar a ei. De la prietenii și aliații de la Moscova și-a luat rămas-bun printr-o postare pe Facebook. Vera consideră acest pas nu o „despărțire pentru totdeauna, ci un soi de călătorie de serviciu foarte lungă“. La Kiev speră să-și găsească noi forțe și să se vindece de suferința pe care o numește „perplexitate învățată pe de rost“.

Pentru alegerile parlamentului orașului Moscova din 2014, a vrut să adune cele 5000 de semnături de care au nevoie candidații ca să li se aprobe candidatura. Voluntarii campaniei ei electorale au fost snopiți în bătaie. Când și-a montat standul lângă o stație de metrou, au năvălit paznicii dintr-un centru comercial din apropiere. Unul a luat-o de ceafă și a rupt foile cu semnături deja adunate. Poliția n-a cercetat niciodată plângerea Verei.

Vera s-a străduit să se asigure că în circumscripția ei electorală din Moscova, Iujnoe Tușino, reparațiile blocurilor se efectuează regulamentar, „dar, până la urmă, semnătura mea a fost pur și simplu falsificată pe procesele-verbale de recepție“. La Moscova, s-a implicat în consultări publice și, de aceea, a început să fie dușmănită. Chiar și susținătorii ei erau nemulțumiți. Pe Vera a sunat-o o dată o femeie care votase pentru ea la alegerile comunale: „Din cauza ta nu mai merg niciodată la vot, fiindcă, în fond, nu s-a schimbat nimic!“ Această frază i-a răsunat multă vreme în minte și a zguduit-o mai puternic decât multe dintre atacuri. De atunci o macină întrebarea dacă n-a fost cumva o greșeală să le dea speranțe oamenilor într-o situație fără speranță.

Înainte îi venea să se dea cu capul de pereți. Astăzi știe: există vremuri în care, pur și simplu, a lupta mai departe nu înseamnă decât o risipă de energie. Speră că angajamentul ei va găsi în Ucraina un pământ roditor. Vera a devenit redactor-șef al revistei online Reed. Site-ul se definește drept portal pentru „tânăra generație din țările fostei URSS“. Reed are vreo doisprezece angajați, dintre care Vera îi cunoaște pe majoritatea din 2011, când au participat împreună la seria de seminare *„In Liberty“* din capitala georgiană Tbilisi. Toți sunt, ca și Vera, adepți ai libertarianismului, gândesc ca ea. Pe site-ul Reed se discută cum ar trebui reformată procuratura generală coruptă a Ucrainei sau cum ar putea fi stimulată dezvoltarea agriculturii. De cele mai multe ori, este vorba de reducerea mașinăriei de stat, de „tunderea Leviatanului“, după cum o numesc ei în redacție. Vera ar concedia majoritatea funcționarilor, mărind salariile celor rămași. „Astăzi, venitul lor este atât de mic, încât sunt nevoiți să accepte mită“, spune ea.

Revoluţia întreită

Vera stă într-o cafenea de pe Maidan. La 200 de metri se află vechiul Conservator. În dimineața zilei de 20 februarie 2014, ucraineanul Ivan Bubencik s-a așezat acolo la o fereastră, la etajul III, și-a încărcat arma și – după cum a relatat el mai târziu ziariștilor – a împușcat doi polițiști în ceafă. A vrut să se răzbune pentru camarazii săi uciși cu câteva zile înainte și să ajute, în sfârșit, la victoria revoluției după trei luni de protest. Poliția a ripostat și s-a retras panicată, acoperită de lunetiști ai serviciilor secrete. Au împușcat numeroși demonstranți în cap.

A fost sfârșitul unei măsurări a forțelor, în timpul căreia mulți actori au considerat violența un mijloc legitim, de ambele părți ale baricadei. Violența a escaladat de la o lună la alta: huliganii au lovit polițiștii cu lanțuri de fier. Poliția a snopit studenți în bătaie în timpul nopții. Demonstranții au fost ridicați și torturați. Bătăușii *titușki*, tocmiți de puterea de stat, au împușcat un ziarist. În rândurile demonstranților au apărut revolvere și carabine. În cele din urmă, au murit mai mult de o sută de demonstranți și peste doisprezece oameni ai forțelor de ordine.

Lumea a avut dificultăți cu clasificarea revoluției. N-a înțeles niciodată

că, în cazul protestelor de pe Maidan, privite mai cu atenție, n-a fost vorba de o revoltă, ci de trei. Maidan I a fost o revoltă elitistă, dar slabă: participanții s-au adunat la 21 noiembrie 2013, primii veniți în piață, mai ales ziariști și studenți, indignați de încetarea bruscă a acordului de asociere cu Uniunea Europeană. Aceștia urmaseră un apel pe Facebook al reporterului Mustafa Naiem, dar nu erau mai mulți de circa două mii de bărbați și femei. O săptămână mai târziu, erau tot cam atâția. Revoluția părea că se încheie înainte să înceapă propriu-zis.

Maidan II a fost o adevărată revoltă populară, violentă și haotică. A izbucnit după evenimentele din noaptea de 30 noiembrie. La ora 4 dimineața, unitățile speciale ale Ministerului de Interne s-au apucat să-i bată pe cei încă rămași de la Maidan I: circa două sute de studenți neclintiți. 80 de demonstranți au fost răniți. Un fotograf de la agenția de știri Reuters s-a ales cu o rană deschisă. După două zile, centrul Kievului era plin de oameni, jumătate de milion de ucraineni s-au mobilizat. Violența poliției a fost factorul declanșator, și, dintr-o lovitură, toată frustrarea unei națiuni maltratate s-a dezlănțuit asupra lui Ianukovici, care-și pusese oamenii să jefuiască țara, și așa săracă, și pe care, la sfârșit, nu mai voia să-l apere nimeni, nici în Crimeea și nici măcar în fostul său fief, Donețk. A fugit în Rusia, în februarie 2014.

Mânia era îndreptată însă și în general asupra oligarhilor care, în ultimii 25 de ani, și-au împărțit țara între ei, dar n-au făcut nimic pentru dezvoltarea acesteia. În 1990, Ucraina avea un produs intern brut pe cap de locuitor mai mare decât Polonia vecină. Astăzi este invers: polonezii produc, în medie, 11300 de dolari, în Ucraina se produc doar 2000 de dolari. Acordul comercial cu UE, aruncat la gunoi de Ianukovici, practic nu mai juca nici un rol când au izbucnit violențele de pe Maidan II. UE însă, da: cei mai avizați din piață vedeau în Uniune un fel de far după care Ucraina s-ar putea orienta pentru ca, în sfârșit, să iasă din mlaștină. Alții o vedeau ca pe un cavaler alb care va salva țara și o va călăuzi spre un viitor luminos.

Maidan III a fost radical, extrem de violent și orientat spre instituirea unui regim naționalist în Ucraina. Grupurile de dreapta erau, pe Maidan, ce-i drept, restrânse ca număr, dar constituiau un fel de braț înarmat al revoltei

împotriva guvernului Ianukovici. Când demonstrațiile, la început pașnice, au degenerat în violență, pe lângă veteranii din Afganistan, erau grupuri de dreapta, care apărau baricade, aruncau cocktailuri Molotov și aveau arme de foc. Astfel, au contribuit la escaladarea care i-a costat viața pe mai mult de o sută de oameni, iar la sfârșit, și funcția pe președinte. Trupa cea mai puternică ce s-a format a fost Sectorul de Dreapta al conducătorului naționalist Dmîtro Iaroș.

Când Maidanul a ajuns sub luminile rampei, Iaroș se dădea bucuros drept moderat. În scrierea sa militantă însă, *Națiune și revoluție*, se arată adversar al democrației parlamentare. „Partidele parlamentare, blocurile și facțiunile“ din parlamentul ucrainean ar fi doar „segmente ale regimului de ocupație internă“. În termeni similari cu cei ai naționaliștilor ruși, Iaroș tună și fulgeră împotriva „desnaționalizării, homosexualității și dependenței de droguri“. Imaginea lui despre lume este marcată de un etno-naționalism totalitar. El susține „răspândirea ideologiei naționaliste pe întreg teritoriul statului nostru“, inclusiv în est, unde se vorbește rusa. Scopul său este să impună „în stat rolul conducător al poporului“. UE n-a fost niciodată un model pentru Iaroș și pentru oamenii săi, ci doar un aliat temporar, pentru a contracara influența Rusiei asupra Ucrainei. Cei de dreapta impută Occidentului ceva ce ei numesc „totalitarism liberal“: presupusa „orientare anticreștină a UE, distrugerea familiei tradiționale, căsătoriile între homosexuali“.

Când Iaroș a vorbit pe Maidan, a obținut mai multe aplauze decât fosta conducătoare a opoziției, care tocmai fusese eliberată, Iulia Timoșenko. Chiar într-un document secret al serviciilor de securitate rusești se spune, nu fără admirație, că Sectorul de Dreapta al lui Iaroș ar fi „singura forță organizată“ care atrage „ca un magnet“ atât extremiști, cât și oameni obișnuiți. Grupări asemenea Sectorului de Dreapta au fost și motivul pentru care mass-media rusești au putut lesne prezenta Revoluția de pe Maidan drept presupus puci fascist. Dat fiind că extrema dreaptă a jucat efectiv un rol important, n-a fost nevoie să inventeze prea mult, ci a fost absolut suficient să se ignore toate celelalte grupări care protestau pe Maidan.

Fraţi inegali

Când, în decembrie 1991, în Viskuli, colțul cel mai vestic al Bielorusiei, Boris Elțin pecetluia prin semnătura sa sfârșitul Uniunii Sovietice, promitea cu mult patos și sfârșitul hegemoniei Rusiei asupra țărilor ei vecine: „Ne imaginam unele națiuni ca pe un frate mai mare, iar pe altele, ca pe un frate mai mic. Dar vremea aceasta a trecut“. De atunci însă, Kremlinul nu s-a putut acomoda niciodată cum se cuvine cu independența Ucrainei. Vladimir Putin subliniază bucuros că „ucrainenii și rușii sunt un singur popor, nu este nici o diferență“. Ucrainenii înțeleg astfel de afirmații ca ceea ce și sunt: pretenții de dominație. Dintotdeauna, Moscova deduce din marea apropiere dreptul de a avea influență asupra politicii Ucrainei.

Chiar și vocabularul folosit este o expresie a apropierii deosebite prin care Kremlinul se vede parte din fostele republici sovietice: după prăbușirea Uniunii Sovietice, Moscova a inventat noțiunea de „străinătate apropiată“. Astfel, relațiile cu fostele republici ale Uniunii nu cad în sarcina Ministerului de Externe rus, ci rămân în competența administrației de la Kremlin. Legătura cu Ucraina, atât de mult subliniată de Moscova, se află în contradicție cu faptul că Moscova a fost în mod regulat surprinsă de evoluțiile de la Kiev. În anul 2004, Kremlinul l-a convocat pe Viktor Ianukovici ca să-l evalueze pe omul pe care președintele ucrainean de atunci, Leonid Kucima, îl alesese ca succesor. Abordarea amintea foarte mult de practica sovietică de a-i face să apară mai întâi la Moscova pe cei care aspirau la postul de prim secretar al Comitetului Central al Ucrainei.

În continuare, Putin a intervenit direct în campania electorală. Se întâlnea la fiecare două luni cu Ianukovici, a inaugurat, împreună cu candidatul, o nouă linie de feribot spre Crimeea, a aprobat facilități pentru muncitorii ucraineni în Rusia, a scăzut prețul gazului și a trimis specialiști în relații publice de la Moscova. Apoi însuși Putin a luat cuvântul: a dat un interviu la televiziunea ucraineană, cu puțin timp înainte de alegerile din decembrie 2004, și a declarat că se așteaptă la o victorie clară a favoritului său. Pe scurt: a făcut tot ceea ce, în Rusia, ar fi fost de ajuns pentru o victorie clară a lui Ianukovici. Primul tur de scrutin s-a încheiat însă cu un impas. După cel de-al doilea, demonstranții și-au așezat corturi în centru Kievului, în toiul iernii. Al treilea tur de scrutin a fost câștigat de Viktor Iușcenko, candidatul opoziției.

Vera crede că oamenii care trăiesc în Ucraina se raportează altfel la statul lor, cu mai puțin respect. „Nu-și consideră statul atât de sacru“, spune ea. Rusia a fost mereu un imperiu, dar Ucraina se află, în schimb, la margine. Cei care au domnit în Ucraina au fost, de-a lungul veacurilor, de cele mai multe ori, doar guvernatori ai unor alți domnitori, niște corpuri străine. După prăbușirea Uniunii Sovietice, statul a fost, pur și simplu, „prea slab, atât pentru represiune aspră, cât și pentru dezvoltarea beneficiilor sociale. În acest vid, oamenii au învățat să se ajute singuri“. Vera a văzut bucătăriile comune organizate de voluntari pe Maidan și farmaciile de campanie improvizate. La Moscova, o autoorganizare la acest nivel ar fi de neînchipuit; „de aceea, văzând aceste imagini, toți rușii se și gândesc imediat că totul a fost plătit de CIA și de Departamentul de Stat“.

Vera speră că modelul unei Ucraine orânduite democratic și plină de succes economic ar schimba Rusia, pe termen lung, mai profund decât ar putea opoziția rusă prin forțe proprii. Este un fel de variantă rusească a teoriei germane a „magnetului“. A formulat-o Kurt Schumacher de la SPD, după război, iar Konrad Adenauer de la CDU a preluat-o. Schumacher credea că împărțirea între germani și germani ar putea fi depășită dacă Germania de Vest devine „un magnet economic“. Forța de atracție economică asupra Estului trebuie să devină atât de puternică „încât, pe termen lung, simpla deținere a aparatului de stat să nu fie deloc un instrument sigur“. Istoria i-a dat dreptate lui Schumacher, rezistența cetățenilor din RDG fiind, în 1989, puternic marcată și de dorințe materiale. Când Schumacher și-a formulat „teoria magnetului“ în 1947, știa totuși și că Germania are de străbătut „o cale desigur grea și probabil lungă“. Ucraina are o situație inițială încă și mai proastă.

Vera „a plecat la Kiev și pentru Rusia“, spune ea. Așa gândesc mulți emigranți politici ruși care, după Revoluția de pe Maidan, s-au mutat în Ucraina. Ei speră că un succes în Ucraina i-ar face pe ruși să se reorienteze. Așa a făcut și Olga Kurnosova, care trăiește în Ucraina din 2014 și care mai înainte organizase „marșuri ale celor care nu sunt de acord“, manifestații împotriva președintelui Putin. Numeroși ziariști ruși au găsit, în țara vecină, un nou cămin: Matvei Ganapolski, unul dintre cei mai cunoscuți moderatori din Rusia, s-a angajat la un post de radio din Kiev. Aider Mujdabaev, mai

înainte redactor-șef adjunct la ziarul *Moskovskii Komsomoleț*, cu tiraj de un milion de exemplare, conduce la Kiev reconstrucția televiziunii tătarilor. Tânăra politiciană Maria Gaidar s-a alăturat echipei lui Miheil Saakașvili. Fostul președinte georgian a fost numit guvernator al Odessei, la Marea Neagră. De aceea, Rusia Unită a cerut un proces împotriva lui Gaidar, pentru „trădare de țară". Suna ca și cum Gaidar ar fi trecut de partea dușmanului cu secrete de stat sensibile. Ea caută în Ucraina însă doar șansa pe care Rusia a refuzat-o mereu opozanților ca ea.

Conflictul dintre Rusia și Ucraina a împărțit tabăra adversarilor lui Putin de la Moscova. Aliații care în 2011 și 2012 au ieșit încă împreună în stradă împotriva manipulării alegerilor, acum stau de părți diferite ale frontului, chiar literalmente: în timp ce Vera vrea să contribuie la succesul Maidanului de la Kiev, vechi cunoscuți ai separatiștilor s-au raliat în estul Ucrainei, de exemplu Maria Koleda, născută tot în 1991, cu care Vera mai este încă prietenă pe Facebook. Koleda era membră a organizației socialiste radicale Avangarda Tineretului Roșu, care activa pentru comuniști și pentru „național-bolșevicii" ruși, care mai înainte s-au dedat la lupte de stradă cu poliția, dar astăzi sprijină politica Kremlinului față de Ucraina. Maria Koleda îl admiră pe dictatorul sovietic Iosif Stalin. Visează la un stat care să fie un amestec de „socialism și monarhie".

În primăvara lui 2014, Maria a călătorit în Ucraina, oficial ca fotograf, dar, în realitate, voia să sprijine revoltele pro-ruse care izbucneau peste tot în sudul și estul țării. La Nikolaev, în apropiere de Odessa, a fost arestată, iar serviciile secrete ucrainene SBU au silit-o să semneze o declarație potrivit căreia ar fi locotenent în serviciile secrete militare rusești GRU. Aceasta era teza preluată pe atunci cu plăcere de mass-media din Ucraina, dar și din Occident: tulburările izbucnite ar fi doar opera serviciilor secrete rusești; o simplificare periculoasă, fiindcă lichida așa-numita „Primăvară rusească" drept o simplă operațiune a unor mercenari plătiți. Ce-i drept, Moscova a incitat tulburările, dar cei mai mulți actori acționau însă din convingere, ca și Maria Koleda. După ce a fost eliberată, s-a alăturat milițiilor de la Donețk, iar mai târziu a devenit purtătoare de cuvânt a autointitulatului „Minister de Externe" al „Republicii populare" pro-ruse.

Maria nu este un caz izolat: naționalistul moscovit Igor Mangușev luptă

ca partizan pentru „Republica Populară Lugansk“. Vera îl cunoaște de când, după o demonstrație anti-Putin de la Moscova, au ajuns împreună în arestul poliției. Cazuri similare au fost descrise de ziaristul Moritz Gathmann: el a întâlnit tineri voluntari care, angajându-se de partea separatiștilor, s-au întors în provincia rusească. Doar cu câțiva ani mai înainte făceau publicitate electorală pentru liderul opoziției, Aleksei Navalnîi.

Purtători de speranţă

În Ucraina circulă o anecdotă amară din vremea anilor ’90, când oligarhii și mafioții își adunau averile, dar țara se cufunda în haos. Două decenii mai târziu se bucură încă de popularitate, ceea ce spune mai multe despre situația țării decât despre calitatea anecdotei în sine. Pentru ca țara să poată fi curățată – după cum povestesc taximetriștii dintre Liov, în vest, și Donețk, în est –, „toate bogățiile Ucrainei ar trebui adunate grămadă, apoi să fie angajat un japonez cinstit care, în sfârșit, să facă ordine în cocină“.

Ucraina a înălțat deja mai mulți politicieni în rolul de mântuitor, asistând apoi la eșecul lor: fostul prim-ministru Iulia Timoșenko, fostul președinte pro-occidental Iușcenko, campionul de box Vitali Kliciko, care s-a dovedit o dezamăgire. Speranțele erau mereu mai mari decât purtătorii acestora. Așa a fost și cu Petro Poroșenko: în mai 2014, alegătorii i-au acordat foarte multă încredere. Poroșenko, mai înainte un om din eșalonul al II-lea al oligarhilor, a câștigat alegerile prezidențiale fără prea multe pregătiri și chiar din primul tur de scrutin, ceea ce nu s-a mai întâmplat în Ucraina din 1991. Alegătorii sperau că miliardarul este „deja prea bogat ca să se mai lase cumpărat“. Pe afișele electorale ale lui Poroșenko apărea lozinca: „Un nou stil de viață“.

După alegeri, Poroșenko a pus în practică, ce-i drept, unele reforme, dar n-a vrut să-și lase baltă vechile interese. În campania electorală promisese că-și va vinde imediat companiile, cum ar fi firma lui de dulciuri Roșen. N-a fost posibil, criza economică a făcut prețurile să scadă drastic. În mod surprinzător, banca lui Poroșenko a dus-o bine în continuare, în ciuda recesiunii: cifra ei de afaceri a crescut în 2014 cu 84,5%. De această instituție financiară este legat și un partener de afaceri al lui Poroșenko:

Konstantin Vorușilin. În prezent, acesta prezidează și fondul de stat pentru garantarea depozitelor bancare. Organizația trebuie să-i despăgubească pe deponenți în cazul falimentului bancar. La începutul lui 2016, reformatorul și, pe atunci, ministru al economiei Aivaras Abromavičius a provocat un scandal. El a devoalat faptul că asupra echipei lui s-au făcut presiuni din culise pentru a promova „persoane îndoielnice“ în poziții-cheie în firmele de stat. Scopul ar fi evident: „controlul fluxului monetar“, mai ales în sectorul energetic. A dat și un nume: Ihor Kononenko. Acesta, deputat în parlament și adjunctul liderului facțiunii lui Poroșenko, a făcut presiuni pentru ca posturile de conducere și de reprezentare să fie ocupate de oamenii lui de încredere. Abromavičius a afirmat că a fost amenințat cu demiterea, fiindcă s-a opus.

Și un reprezentant al procuraturii generale acuzase deja mai înainte că omul de încredere al lui Poroșenko, Kononenko, încearcă să dea indicații autorităților. În mass-media din Ucraina este considerat „eminența cenușie“, cu multă influență asupra șefului statului; cei doi se cunosc din timpul serviciului militar în Armata Roșie. Kononenko este de mai mulți ani partener de afaceri cu președintele, iar amândoi sunt acționari la International Investment Bank.

Vera are în față un MacBook Air, pe tavan pâlpâie neoane. Redacția site-ului ei a găsit refugiu la Bendukidze Free Market Center, un nou *think tank* liberal în centrul Kievului, denumit după Kaha Bendukidze, oligarhul și reformatorul georgian, pe care Vera îl admiră atât de mult. Bendukidze a murit în 2014. Centrul Bendukidze urmează să-i ducă misiunea mai departe. Colaboratorii fac lobby pentru reforme liberale: invită deputați și le prezintă idei de proiecte de legi prelucrate de ei. Numesc acest lucru „Pachetul de reforme Odessa“, cu referire la guvernatorul orașului, Miheil Saakașvili. „Ucraina“, spune Vera, „este binecuvântată cu multe lucruri. Politicienii buni nu sunt printre ele“. Acesta este unul dintre motivele pentru care, după protestele de pe Maidan, țara a început să aducă reformatori din alte țări la Kiev.

În Georgia, partidul lui Saakașvili a pierdut alegerile în 2012; procurorii îl anchetează din 2013, iar Saakașvili riscă pedeapsa cu închisoarea în patria sa. În schimb, în Ucraina, steaua lui a început să strălucească cu atât mai

tare, cu cât bilanțul președintelui Poroșenko devine tot mai sumbru. Saakașvili nu dispune nici măcar de propriul partid. Dat fiind însă că popularitatea lui în creștere printre ucraineni nu mai poate trece neobservată, sondajele de opinie au început să întrebe cetățenii și despre părerea lor privind un „bloc Saakașvili“. Rezultatele au fost surprinzătoare: dacă ar fi avut loc alegeri parlamentare la sfârșitul lui 2015, Saakașvili ar fi putut ajunge pe locul al doilea, cu un partid care nici nu există.

Saakașvili vede, în Ucraina, un nou front în lupta pentru viitorul spațiului postsovietic și, în campania lui personală, împotriva dușmanului său, Vladimir Putin. Saakașvili vorbise pe Maidan în decembrie 2013, cu două luni înainte de împușcăturile decisive. În urma lui au venit mai multe zeci de georgieni în Ucraina. Când, la sfârșitul anului 2013, Ministerul de Externe al președintelui Viktor Ianukovici, aflat sub presiune, a respins intrarea în țară a 36 de străini, din cauza „destabilizării situației în țară“, printre ei erau 29 de gruzini.

După victoria Maidanului, mulți georgieni au ajuns în poziții-cheie ale noului guvern. Un bancher kievean îi descria, strâmbând din nas, drept „inspectorii Washingtonului“, din pricina bunelor relații ale georgienilor cu administrația SUA. Totuși, o parte considerabilă a ucrainenilor n-are nici o problemă cu acest lucru, ci, dimpotrivă: mulți cetățeni își doresc de multă vreme ca în sfârșit cineva să facă ceea cei ei înșiși n-au fost în stare în anii trecuți: să le dea peste degete elitelor lor.

Abordarea georgienilor este autoritară. Când un miliardar din Odessa a pus stăpânire pe un ștrand public, Saakașvili a cerut imediat să se aducă buldozerele. Din când în când, astfel de acțiuni duc la tensiuni cu ucrainenii. Dmitri Șimkiv era, până la revoluția de pe Maidan, directorul Microsoft în Ucraina; acum coordonează procesele de reformă, ca director adjunct al administrației prezidențiale. Uneori, georgienii devin nerăbdători, spune Șimkiv. Atunci el încearcă să le explice de ce Ucraina, în multe privințe, are nevoie mai întâi de o dezbatere publică: „Dacă proiectăm o casă mare, nu începem să o construim haotic. Discutăm mai întâi cum vrem să fie baia“. Georgienii spun însă și că vorba lungă e moartea schimbărilor.

Vera îl citează pe idolul ei, Bendukidze: „Orice țară are nevoie de trei oameni pentru reforme de succes: primul să le scrie, al doilea să-i arunce pe

funcționarii corupți în închisoare, iar al treilea să le explice poporului. Ucraina nu are pe nici unul dintre cei trei“. Speră ca Saakașvili să se dovedească un bun import în ceea ce privește reformele, un „tiran bun care să impună lucrurile corecte“. Îl vede ca pe un berbec, de care ar fi nevoie poate pentru a sparge structurile închistate.

Kievul în faţa ochilor, Moscova în suflet

În caseta redacțională a portalului online Reed al Verei există un adevărat manifest:

> Suntem prima generație liberă din acele țări în care libertatea persoanei și a realizării de sine, proprietatea privată și economia liberă, prioritatea omului în fața mașinăriei statului au fost în afara legii timp de șaptezeci de ani. Unele state postsovietice au urmat cu succes drumul reformelor, altele au avut dificultăți cu schimbările, iar în unele locuri, oamenii liberi luptă din nou împotriva restaurării dictaturii.

Textul ajunge la întrebările care frământă opoziția Rusiei de mai mulți ani: de ce în Georgia s-a putut? Ce trebuie făcut ca să se poată în Ucraina? De ce în Rusia nu se poate? Vera scrie: „Vreau să înțeleg: unde ni s-au despărțit drumurile, de ce s-a întâmplat așa și există oare o cale întoarcere?“ Dacă exilul ei autoimpus la Kiev este, de fapt, doar un „fel de călătorie de serviciu foarte lungă“, după cum a scris pe Facebook, atunci aceasta este misiunea, sarcina pe care și-a dat-o singură: să găsească răspuns la aceste întrebări.

Vera crede că ucrainenii sunt mai ușor de mobilizat, fiindcă țara lor este mult mai săracă. Oamenii au mai puțin de pierdut. În patria ei, Rusia, în schimb, începând din anul 2000, situația economică a populației s-a îmbunătățit considerabil. În plus, puterea de stat din Ucraina este mai slabă decât conducerea Rusiei. Ianukovici a încercat să impună legi la fel de represive ca și în Rusia. Dar în timp ce Kremlinul le-a legiferat lent, într-o perioadă de mai mulți ani, Ianukovici a vrut să le dea pe toate dintr-o lovitură în parlament, în ianuarie 2014. Demonstrațiile de pe Maidan erau atunci deja în plin avânt, iar inițiativa lui Ianukovici a turnat din nou gaz pe foc.

Și mulți ucraineni vor să știe de la Vera de ce moscoviții nu se revoltă la

fel ca cei din Kiev. Ea face apel la înțelegere și avertizează că o revoltă de stradă în Rusia s-ar sfârși încă și mai sângeros decât cea de pe Maidan. Deocamdată aceasta este concluzia ei după aproape doi ani în Ucraina: mai caută încă o rețetă după care Rusia s-ar lăsa schimbată. Până acum a înțeles doar ce nu funcționează.

Cum pot statele rezultate după destrămarea Uniunii Sovietice să ajungă, în sfârșit, pe o cale a dezvoltării politice și economice continue? Chiar și după un sfert de secol de la sfârșitul comunismului, nimeni n-a găsit un răspuns, nici în UE, ocupată cu propriile crize, nici la Moscova, încă orientată revizionist. Multe regimuri din fostul bloc răsăritean nu sunt în stare să se adapteze la noile provocări. Nu sunt stabile, ci închistate.

În Rusia, Putin este din anul 2000 la putere. În comparație cu statele vecine este încă aproape un nou-venit. Președintele Belarusului, Lukașenko, domnește din 1995, iar clanul Əliyev din Azerbaidjan, din 1993. Islom Karimov, din 1991 președintele Uzbekistanului, are în 2016 78 de ani, iar colegul său kazah, Nursultan Nazarbaev, 76 de ani, șeful de stat al Tadjikistanului, Emomali Rahmon, 64 de ani. Împreună, cei trei au fost în total timp de 73 de ani în funcție. Pe de altă parte, nici Republica Moldova, condusă din 2009 de Alianța pentru Integrare Europeană[19], n-a făcut vreun salt înainte, ci, dimpotrivă: sub ochii conducerii pro-occidentale, în 2014 a dispărut un miliard de euro din sistemul bancar. Suma reprezintă mai mult de o zecime din produsul intern brut al celei mai sărace țări din Europa, care în 2014 era la abia 2200 de dolari pe an pe cap de locuitor. Un german produce această sumă, în medie, în trei săptămâni.

Dacă o întâlneai pe Vera mai înainte, la Moscova, vedeai o tânără tunsă scurt, hotărâtă, până la limita înverșunării. Între timp a aflat că cine nu vrea să se distrugă trebuie să facă un pas înapoi, să cedeze, dacă presiunea este prea mare. Vera a găsit, la Kiev, o mică locuință. Acum își poartă părul lung și deseori despletit și-și înlocuiește ochelarii cu ramă groasă cu lentile de contact. Și-a făcut unghiile cu verde și, pentru prima dată în viață, se duce regulat la o sală de fitness. Seara face jogging pe malul Niprului. Încă nu și-a pierdut obiectivele din vedere, dar a înțeles că are nevoie să tragă adânc aer în piept ca să le atingă. Rusia n-ar fi prima țară în care mișcarea democratică a ajuns sub presiune. „Știu astăzi că există victorii și retrageri,

iar asta se numește istorie“, spune ea.

Vera mai păstrează încă legătura cu vechii ei aliați de la Moscova. Opoziția din Rusia trebuie să se pregătească pentru o „ cursă lungă“. Trebuie să ia parte la alegeri, „nu neapărat pentru a învinge, ci fiindcă reprezintă o posibilitate de a oferi informații unui mare număr de cetățeni. Trebuie să se apropie de oameni, să dobândească susținerea populației, să arate că opozanții nu trăiesc din pomana Departamentului de Stat al SUA, ci sunt cetățeni absolut normali“. Acesta este drumul cu pași mici care o disperă până și pe Vera, dar un plan mai bun încă n-a găsit. „Fereastra posibilităților“ s-ar putea deschide brusc, iar atunci „trebuie să fim pregătiți. Trebuie ca atunci să avem un plan, experiență, structură, determinare“.

Kievul este la doar 756 de kilometri distanță în linie dreaptă față de Moscova, aproape la fel ca Flensburg de Garmisch-Partenkirchen, dar Vera simte în propriul trup tranșeele săpate între ucraineni și ruși. Părinții ei n-au vizitat-o niciodată la Kiev. Le e teamă că orice vizitator din Rusia devine imediat victima bandelor de naționaliști care vagabondează jefuind, despre care se vorbește mereu la televiziunea rusă. De fapt, părinții Verei sunt critici față de Kremlin, iar la alegeri votează mereu pentru democrații izolați din Rusia, „dar câteva așchii ale propagandei îi ating și pe ei“.

Între timp, vizitele în orașul ei natal, Moscova, au devenit dificile pentru Vera. Guvernul Ucrainei a interzis intrarea în propriul spațiu aerian a tuturor companiilor aeriene rusești, după care Rusia a blocat toate aeroporturile rusești pentru avioane ucrainene. Legătura alternativă trece prin Belarus, cu escală la Minsk, dar pentru Vera și această cale este blocată. Grănicerii bieloruși i-au pus o ștampilă în pașaport, interdicție de călătorie. Spațiul în care altminteri se menționează când expiră interdicția de călătorie a fost lăsat liber. Se înțelege: fie un an, cinci sau zece, Vera rămâne un risc pentru orice dictatură.

Notă

19. Până în 2013; Alianța pentru Integrare Europeană III s-a desființat și ea în 2016 (n. tr.).

17. MARAT RĂMÂNE

„Vreau să am o familie, o maşină.
Televizorul mă enervează. Cu cât am
mai puţin timp pentru ştiri, cu atât
sunt mai liniştit. Mă păcălesc singur?
Desigur.“

Într-o zi însorită de iunie, Marat Dupri stă pe o creastă golașă de munte din Toscana și se întreabă dacă în fața lui se află o relicvă a trecutului sau un presentiment al viitorului. În spatele unei bariere ruginite, unde se ajunge doar pe serpentinele unui drum năpădit de verdeață, se înalță către cerul albăstriu de vară oglinzile a patru antene parabolice de 20 de metri. Există două nume pentru acest loc de pe creasta muntelui, câte unul pentru fiecare din viețile pe care le-a avut. Numele numărul 1 este un cod: IA IMXZ, așa cum și-a marcat NATO acest releu radio pe hartă, după ce l-a pus în funcțiune în 1959. Instalația, aflată la 1500 de metri înălțime trebuia, în cazul unui război cu Uniunea Sovietică, să asigure comunicarea cu sudul. În 1995 a fost scoasă din funcțiune.

Marat a închiriat un Fiat mic, un model rustic, fără radio și aer condiționat, ca să exploreze locuri pe care el le numește *lost places*: ruine de fabrici, castele pustii sau instalații militare rămase în paragină. El cunoaște vechea stație de emisie IA IMXZ sub altă denumire. Aceasta circulă pe forumurile de pe internet ale fanilor unei mișcări care-și spune Urban Exploration. I-au dat instalației un nume mai electrizant decât seaca prescurtare NATO. Coordonatele antenelor parabolice din Toscana pot fi găsite acolo sub numele de cod Ice Station Zebra, ceea ce sună a operațiuni sub acoperire, agenți aflați în spatele liniilor inamice. Infrastructura Războiului Rece devine loc de joacă pentru fantezia locuitorilor plictisiți ai marilor orașe.

Ar fi o greșeală să-l numim pe Marat „apolitic“. A urmărit știrile, uneori

la televiziunea rusă, deseori pe site-uri rusești și uneori în mass-media occidentale. Duelul dintre Putin și Hodorkovski l-a interesat pe de-o parte, deşi pe de alta l-a lăsat rece. Era întrucâtva ca și cum ar fi privit cu telescopul în cosmos: modul în care se întretaie stelele este fascinant, dar n-are nici o influență asupra propriei vieți.

Lucrurile s-au schimbat. Marat, a cărui pasiune era să-și atingă propriile limite și să le depășească, asistă ca martor la apariția unor noi granițe în lumea lui. Într-una dintre călătoriile lui a cunoscut doi tineri din Turcia. Marat i-a ajutat să-și deschidă la Moscova un magazin de încălțăminte. După doborârea unui avion de vânătoare rusesc de către un aparat turcesc, în noiembrie 2015, relațiile dintre Ankara și Moscova au devenit mai proaste decât au fost vreodată de la sfârșitul Războiului Rece. Rusia a impus sancțiuni: zborurile turistice în Turcia au fost anulate, introducerea de mărfuri turcești a fost interzisă, iar firmele turcești mai puteau activa în Rusia doar în condiții îngreunate. De aceea, prietenii lui Marat de la Moscova s-au întors în Turcia.

El simte și implicațiile dezacordului în privința rolului Rusiei în criza din Ucraina: peste o mie de prieteni de pe Facebook l-au șters din lista lor după anexarea Crimeii, cei mai mulți din Ucraina. Marat n-a răspândit lozinci politice pe internet. A fost însă suficient că era din Rusia și nu s-a poziționat fără echivoc împotriva anexării Crimeii. Marat spune că poate „înțelege perfect de ce Rusia crede că trebuie să procedeze astfel în Ucraina. Trebuie să-și arate puterea lumii întregi, să arate că avem o armată puternică, o politică externă conștientă de sine și că nu ne plecăm în fața nimănui. Doar că nu înțeleg ce-i oferă asta omului simplu“.

Călătoriile au devenit mai scumpe: moneda rusească s-a prăbușit din cauza crizei economice și a scăderii prețului petrolului. Calculat în ruble, prețul biletelor de avion s-a dublat; în 2015, rușii au rezervat cu 32% mai puține călătorii în străinătate. Marat mai locuiește încă la părinții lui și-și economisește aproape tot salariul pentru călătoriile în străinătate. A explorat Italia și Franța. Marat spune că duce dorul vremurilor „în care cuvântul «rus» încă nu provoca atâtea asocieri negative“. În Puerto Rico a auzit spunându-se că rușii sunt prost-crescuți și mincinoși notorii. „Asta mă îmbolnăvește“, spune Marat. Vrea să dovedească că țara lui este mai bună

decât îi merge vestea. De aceea, în călătoriile sale se prezintă ostentativ drept rus. Se consideră „un fel de diplomat“.

Politica a ajuns și la *roofer*-i, scena cățărătorilor pe acoperișuri. În august 2014, mai mulți tineri au urcat pe un zgârie-nor de-al lui Stalin de pe malul râului Moscova, au înălțat un steag ucrainean și au vopsit steaua din vârful clădirii în culorile naționale ucrainene, albastru și galben. Autoritățile, alarmate, au avut nevoie de zece ore ca să dea jos steagul ucrainean. Steaua a fost revopsită chiar în aceeași zi. Conducătorul grupului era un ucrainean pe nume Pavel Ușiveț, care-și spune Mustang Wanted. După acrobația de la Moscova, a reușit să fugă și se bucură de statutul de erou în Ucraina. Pe Facebook are jumătate de milion de fani. Drept mulțumire, ministrul de interne de la Kiev i-a făcut cadou un pistol. Colegii ruși ai lui Mustang au fost însă prinși. Un tribunal din Moscova l-a condamnat pe *roofer*-ul Vladimir Podrezov la doi ani de închisoare pentru vandalism.

Autoritățile ruse au mărit și amenzile: mai înainte, pentru violare de domiciliu simplă, *roofer*-ii riscau o amendă de 300 de ruble; între timp, s-a ajuns la 30 000 de ruble, echivalentul a 400 de euro. Orașul Sankt-Petersburg trimite gărzi civile, alcătuite din cazaci, să patruleze în centrul istoric, ca să-i prindă pe *roofer*-i.

Marat coboară

Pe internet, mulți dintre cei care se cațără pe acoperișuri au devenit staruri. Moscovitul Vitali Raskalov, însoțitorul lui Marat în ascensiunea nocturnă pe piramidele din apropiere de Cairo, are 520 000 de abonați pe YouTube, adică dublu față de cât au posturile TV germane ARD și ZDF la un loc. Raskalov și-a lăsat camera video de pe cască pornită atunci când a urcat, mai întâi, împreună cu un camarad, pe Shanghai Tower, aflat în construcție, de 632 de metri înălțime și învăluit în nori, pentru ca, de acolo, să urce mai departe, fără echipamente de siguranță, pe o schelă care se înalță încă douăzeci de metri în aer. Pe vârful acesteia s-a legănat și a bătut palma râzând cu însoțitorul său. Filmarea lui Raskalov a fost vizionată până acum de 52 de milioane de ori, iar farmecul înregistrării e că toți cei care o văd înțeleg că cei doi ruși au depășit de mult limita dintre curaj și

inconștiență.

Cei care l-au urmărit pe Marat în ultimii ani, cu excursiile lui pe verticală, ar putea avea impresia că este vorba, și în cazul lui, de un capriciu extravagant al unui tânăr plictisit dintr-un mare oraș, în căutare de cinci minute de faimă pe care internetul le are pregătite pentru temerarii care se pricep și la promovare. Iar Marat n-ar fi fost o excepție, dacă, odată cu trecerea timpului, nu l-ar fi frapat faptul că urca pe case tot mai rar pentru senzații tari și tot mai des pentru a se putea gândi în liniște. Marat n-a urcat pe acoperișuri ca să câștige fani pe Facebook, ci pentru că se căuta pe sine.

Roofing-ul este acum în vogă, iar pe Marat îl deranjează asta. Acoperișurile îi par acum aglomerate. Cu câțiva ani în urmă, toți *roofer*-ii din Moscova se cunoșteau personal, dar numeroasele articole de pe internet și reportajele de la televiziune au inspirat mii de alți tineri să se cațăre. Boomul *roofing*-ului, la declanșarea căruia a contribuit chiar Marat, îl izgonește acum de pe această scenă. De aceea, Marat, care era numit *Skywalker*, și-a anunțat retragerea. A postat anunțul pe Facebook, exact în ziua în care se împlineau cinci ani de când a urcat pe acel zgârie-nor din centrul moscovit de afaceri Moscow City Towers, pe care-l numește „primul său acoperiș“.

> Zi după zi, acoperiș după acoperiș, mi-am descoperit orașul din perspectiva păsărilor și am simțit amestecul minunat de libertate și fericire. Am urcat pe cele mai înalte și mai frumoase acoperișuri din Moscova și am început să fac *roofing* în străinătate. Datorită unor reportaje ale presei internaționale am ajuns chiar oarecum cunoscut, dar urăsc să mi se spună că aș fi un fel de celebritate. Nu fac asta ca să devin celebru sau cool, o fac pentru mine.

A primit apoi comentarii care-l implorau să-și continue hobby-ul. Dar Marat a rămas neclintit: firește că se bucură dacă fotografiile și relatările lui i-au inspirat și i-au motivat pe alții, dar pentru el s-a încheiat. „Cine nu este de acord cu asta, poate să mă șteargă din lista de prieteni. Viața este prea scurtă ca să ai o singură pasiune“, a scris el.

Noua lui pasiune, *urban exploration*, hoinăreala de unul singur prin locuri părăsite, a descoperit-o în timpul călătoriilor în Europa. Aceasta l-a dus la antenele NATO abandonate din Toscana, în fantasticele castele din Franța și la Beelitz-Heilstätten, pe terenul unui fost spital militar sovietic, în apropiere de Berlin. Chiar și astăzi, acel loc arată de parcă soldații sovietici

tocmai ar fi plecat. În fața clădirii ne întâmpină una dintre ultimele statui ale lui Lenin pe pământ german. Pe un perete atârnă o hartă, pe care încă este marcată cu roșu Uniunea Sovietică. Pe o masă zace îngălbenit de vreme un număr din *Izvestia*, ziarul „Sovietului deputaților poporului din URSS“, care a fost creat de Mihail Gorbaciov în 1988, iar în septembrie 1991 a fost desființat.

Marat spune că nu doar vizitează pur și simplu astfel de locuri, ci le „lasă să pătrundă încet până în inima“ lui. Se așază apoi pe jos și contemplă în tăcere frumusețea părăsită, își închipuie cum era viața acolo, cel puțin pentru o clipă. Doar așa se dezvăluie atmosfera minunată și, uneori, tulburătoare a acestor locuri. „În engleză există noțiunea de *decay*, «decădere». Un cuvânt trist, frumusețe cu zgârieturi. Locurile sunt uitate, locuri pline de istorie! Dar natura își cere drepturile înapoi, pomii cresc, iar eu îmi imaginez viața acolo unde nu va mai fi viață niciodată.“ Marat spune că apoi simte o „tristețe plăcută. În germană se spune *Melancholie*“.

În Rusia, *urban exploration* este încă la început, dar Marat a găsit legătura cu scena din Europa, pe care o descrie ca asociație a intrușilor blânzi. Deviza lor sună astfel: *Take only pictures, leave only footprints* („Fă doar fotografii, lasă doar urme de pași“). Dacă o clădire a fost călcată de vandali, următorii vizitatori fac ordine. Aceștia se străduiesc să restabilească starea de decădere așa cum fusese înainte. Marat a cunoscut un om care compune muzică în ruine de castele. Știe despre un grup de belgieni care-și spun Gentlemenii și fac astfel de incursiuni în costum și cu papion.

Marat a băgat de seamă cât de mult se deosebesc rușii și europenii unii de alții. Cultura și arhitectura sunt asemănătoare, „dar mentalitatea e profund diferită, la fel și modul de a privi viața. Nouă ne este teamă că mâine nu vom mai avea timp destul“. Mulți occidentali știu însă că viitorul nu le fuge din față. Marat numește acest lucru „conștiința zilei de mâine“. În Europa, *urban exploration* ar fi „mai mult decât un hobby, este un stil de viață“. Acolo, cei mai mulți *urban explorers* au deja în jur de 45 de ani. „Au făcut carieră, au întemeiat o familie și sunt ferm convinși că viața lor abia acum începe. Noi, cei din Rusia, credem, în schimb, că în anii tinereții trebuie să ne grăbim să trăim totul. După 40 de ani ești deja la fier vechi.“

Căutarea unui loc de muncă

Oricât de energic ar fi Marat când vine vorba să-și organizeze timpul liber, la planificarea carierei îi lipsește o direcție clară. După studiile de drept, a lucrat câteva luni într-un birou de avocatură, dar i s-a părut prea plictisitor. A vândut fotografii, impresii de călătorie și critici de film către mass-media, dar nu putea trăi din asta. A lucrat ca *tamada*[20], fiind, pentru bani, maestru de ceremonii și toasturi la petreceri pentru străini.

La o jumătate de an de la terminarea facultății, Marat visa ca, înainte de Campionatul Mondial de Fotbal din 2018 din Rusia, să intre în domeniul construcțiilor. Voia să cumpere ieftin nisip și să-l vândă scump firmelor de construcții, acesta era planul lui. Chiar a urmărit un camion cu mașina, împreună cu un prieten. S-au gândit să găsească astfel destinatarul transportului și să-i propună o ofertă convenabilă. Totuși, și-au făcut socotelile fără să țină seama de concurența din domeniul construcțiilor, pătrunsă de structuri mafiote: după vrei doi kilometri, o mașină de teren neagră i-a obligat să oprească. Niște oameni în haine de piele și cu pistoale în toc le-au dat de înțeles că trebuie să dispară. Marat crede până azi că gangsterii „ar fi putut să-i împuște în orice moment“ pe el și pe prietenul său. Apoi a vândut ferestre de plastic contra unui comision, o cunoștință având o fabrică; dar economia rusească s-a prăbușit și, odată cu ea, cererea de materiale de construcții.

Apoi Marat a făcut o cerere de angajare la filiala rusească a băncii austriece Raiffeisen; datorită cunoștințelor lui excelente de limba engleză, a trecut cu bine de cele trei etape ale interviului și acum este *junior analyst*. Este al șaselea loc de muncă în cinci ani și nu se știe dacă Marat va rămâne aici multă vreme: criza economică și sancțiunile creează dificultăți filialei rusești a Raiffeisen; Deutsche Bank s-a retras deja de la Moscova, iar concurentul Crédit Suisse și-a redus afacerile în Rusia.

Marat și-a făcut o listă cu țări pe care le va vizita în curând. Iranul și Coreea de Nord fac parte dintre ele, Islanda, dar și Germania. În ultimii ani a fost în Germania de vreo șase ori și e entuziasmat de restaurantele italienești din Berlin, unde „pentru șapte euro găsești paste mai bune decât în Italia“. Pentru prima dată după mulți ani îi este însă teamă și că nu-și va

putea realiza toate planurile. Marat se teme că s-ar putea accentua conflictele dintre Rusia și Occident, ajungându-se „la o nouă Cortină de Fier“.

La alegerile parlamentare controversate din 2011 a votat pentru Patrioții Rusiei, un partid ieșit din laboratoarele Kremlinului, dar n-ar mai face-o încă o dată. Pe atunci era totul altfel, dar astăzi „nu sunt mulțumit de direcția în care a luat-o politica“. Situația actuală îl amărăște. Marat consideră politica SUA față de Rusia drept agresivă și greșită, dar nici cu schimbarea spiritual-morală proclamată de Putin nu vrea să aibă nimic de-a face. Pe de o parte, consideră că este legitim ca „locuitorii Crimeii să prefere să facă parte din Rusia. Pe de altă parte, văd doar urmări rele. Lumea pe care o știm deschisă s-a înrăit“. Se gândește deseori la perioada studiilor; pe atunci, la Kremlin era încă Dmitri Medvedev, care, ce-i drept, era slab, dar cursul rublei era stabil. Rușii puteau călători mai mult „și erau primiți mai prietenos decât astăzi“.

Să pleci sau să rămâi

Marat nu are nici o strategie cu care să trateze situația actuală. În unele zile ar vrea pur și simplu s-o dea deoparte, cel mai bine i se pare s-o ignore. „Vreau să am o familie, o mașină. Televizorul mă enervează. Cu cât am mai puțin timp pentru știri, cu atât sunt mai liniștit. Mă văd ca pacifist și aș vrea să fie pace în toată lumea. Mă păcălesc singur? Desigur.“ S-a gândit și să emigreze. I-ar plăcea Norvegia, datorită mentalității oamenilor și a climei asemănătoare.

„Să fug sau să nu fug? Aceasta a fost mereu întrebarea pentru un anumit segment al societății rusești.“ Așa își începea ziarul britanic *The Guardian*, în iunie 2014, relatarea despre o dezbatere care de atunci frământă mediile specializate moscovite: orientarea autoritară a lui Putin, anexarea Crimeii și presiunea Kremlinului asupra ONG-urilor au împins oare opoziția politică la un exod considerabil, la un „al cincilea val de emigranți ruși“? Se întreabă ziaristul Leonid Berșidski, care, acum câțiva ani, a lucrat pentru edițiile rusești ale revistelor *Forbes* și *Newsweek*, dar între timp s-a mutat la Berlin.

Există exemple care par să confirme această teză. Cel mai cunoscut proaspăt emigrant rus este antreprenorul online Pavel Durov, născut în 1984 și fondator al vk.com, Facebook-ul rusesc. Durov s-a împotrivit încercărilor de influențare din partea serviciilor secrete interne FSB și, în 2014, a fost silit să plece definitiv din compania pe care o întemeiase. De atunci trăiește în Occident și acolo își dezvoltă aplicația Telegram. Acest sistem de mesagerie folosește un sistem de criptare pe care, până acum, nici serviciile secrete n-au putut să-l spargă. În februarie 2016 avea deja o sută de milioane de utilizatori activi în toată lumea.

Alte exemple celebre sunt politicianul de opoziție Ilia Ponomariov, singurul parlamentar care a votat împotriva anexării Crimeii și care a fugit în SUA de anchetatorii ruși, precum și fostul redactor-șef al website-ului Lenta, Galina Timcenko. În 2014, portalul a fost adus pe direcția Kremlinului, după care Timcenko a fondat la Riga, împreună cu unii foști redactori de la Lenta, noul proiect, Meduza.

Serviciul american de imigrare a raportat în 2014 dublarea numărului de ruși care au primit *green card*-ul, în comparație cu anul precedent. Sociologii de la Centrul Levada au constatat deja de multă vreme că tot mai mulți ruși cochetează cu ideea să se mute pe termen lung în străinătate. Ponderea acestora a crescut în 2012 – anul întoarcerii lui Putin la Kremlin – la 20%; cu trei ani mai înainte erau doar 13%. Datele Centrului Levada arată însă și că conflictul cu Occidentul în privința Ucrainei n-a accentuat această evoluție, ci, dimpotrivă: ponderea potențialilor emigranți a scăzut considerabil, la 11% în anii 2014 și 2015.

Potrivit datelor Serviciului Federal pentru Migrație, în anul 2014 și-au părăsit țara natală, pe termen lung, 53 235 de ruși, cea mai ridicată valoare în nouă ani. În 2011 fuseseră mai puțin de 30 000. Această deplasare este, ce-i drept, mult mai slabă decât emigrările în masă din vremea prăbușirii Uniunii Sovietice și de după aceea. Astfel, de exemplu, doar în anul 1994 în Germania au fost înregistrați 213 000 de repatriați tardivi.[21] Valul de emigranți din 2012 nu este deci un fenomen de masă, dar – lucru care nu dă mai puțin de gândit – este un fenomen al elitelor. Reprezentanții clasei de mijloc a Rusiei se gândesc mai des decât cei din alte pături sociale să părăsească țara (27%), iar dintre studenți chiar 41% au asemenea gânduri.

Directorul Centrului Levada, Lev Gudkov, vorbește de semnele unui așa-numit *brain drain*: „Sunt specialiști bine pregătiți, sub 35 de ani. Nu sunt activiști ai opoziției, n-au obiective politice. Ei influențează mai curând micile șanse de dezvoltare în Rusia“.

În mod curios, emigrarea viitoarei elite ar putea consolida direcția autoritară din Rusia. Ivan Krăstev, bine-cunoscutul politolog bulgar cunoscător al Rusiei, consideră o iluzie să credem că deschiderea granițelor și libertatea de circulație ar duce neapărat, mai devreme sau mai târziu, la colapsul autocrațiilor. În Rusia s-ar putea foarte bine întâmpla contrariul: „Deschiderea granițelor a dus la o diminuare a presiunii în direcția reformelor politice. De ce ar încerca cineva să preschimbe Rusia într-o a doua Germanie, dacă nu există nici o garanție că o viață de om va ajunge pentru această misiune, iar în adevărata Germanie se poate ajunge doar printr-o scurtă călătorie?“

Marat a cumpănit posibilitatea de a emigra, dar pentru moment a dat-o deoparte. Nu-i place să se despartă de patria lui, nici chiar atunci când aceasta pare că se îndepărtează de lumea ale cărei întinderi le iubește.

> Am înțeles că sunt dependent de mediul meu înconjurător, de Rusia, de oamenii ei, de sufletul ei. Un astfel de suflet n-am mai întâlnit nicăieri. Uneori pare că acest suflet rus se contopește cu indiferența. Dar există. Dacă aș fi și eu un egoist, m-aș gândi doar la mine, și nu la familia și prietenii mei; dar nu mă pot despărți de ei.

Rămâne alături de părinții lui, chiar dacă uneori i se par curios de străini și rareori ajung dincolo de marginea orașului. Marat are impresia că greutățile din anii ’90 a făcut generația părinților lui să se mulțumească cu mai puțin. „N-au nevoie de multe lucruri și nici de Europa. Noi însă, oamenii noi din Rusia, ne-am obișnuit cu o nouă libertate.“

Marat se teme că, în comparație cu Occidentul, generația lui se va lupta încă multă vreme cu greutățile actuale. În privința Crimeii nu se va ajunge rapid la un acord; Occidentul își apără poziția, având, ca și Rusia, „tot dreptul să procedeze aşa“. Spre viitor privește totuși pozitiv, cu un optimism difuz. Marat nu știe cum s-ar putea redresa cârma. Dar crede că generația lui va găsi forța să o facă: „Dacă n-o facem noi, atunci cine?“

Note

20. Persoană care animă ospețele georgiene și ține toasturi; obiceiul a fost preluat și în Rusia (n. tr.).

21. Germ. *Spätaussiedler*, termen folosit pentru persoane de origine germană din Europa de Est și din Rusia care au emigrat în Germania după 1 ianuarie 1993, ceilalți fiind denumiți, simplu, *Aussiedler*, „repatriați“ (n. tr.).

Credite fotografice

Sugestii şi comentarii

Autorul primeşte cu plăcere sugestiile, precizările și comentariile prin e-mail (benjamin.bidder@spiegel.de), pe Twitter (@Benjamin Bidder), pe Facebook (http://www.facebook.com/benjamin.bidder) sau pe site-ul său: www.benjaminbidder.de.

Coliţă imagini

1. Aleksandr, în scaun cu rotile (Peterhof): „Am hotărât să-mi iau viaţa în mâini“.

2. Marat, aventurierul care se caţără pe acoperişuri (Moscova): „Vreau să am o familie, o maşină. Televizorul mă enervează. Cu cât am mai puţin timp pentru ştiri, cu atât sunt mai liniştit. Mă păcălesc singur? Desigur“.

3. Diana, o tânără care-şi iubeşte patria (Soci): „Un lucru este sigur: oraşul Soci n-a sperat niciodată aşa ceva“.

4. Patrioata Lena (Smolensk): „Nu e bine dacă toată lumea îşi bagă nasul peste tot. Nu toţi cetăţenii pot fi la acelaşi nivel. Unii sunt slugi, alţii – preşedinţi“.

5. Vera, membră a opoziţiei (Moscova): „Este oare posibilă revoluţia în care mulţi speră şi de care ceilalţi se tem?“

6. Cecena Taisa (Groznîi): „Îmi doresc să-mi găsesc rostul, acel loc în care să nu-mi spună nimeni ce am voie să fac şi ce nu“.

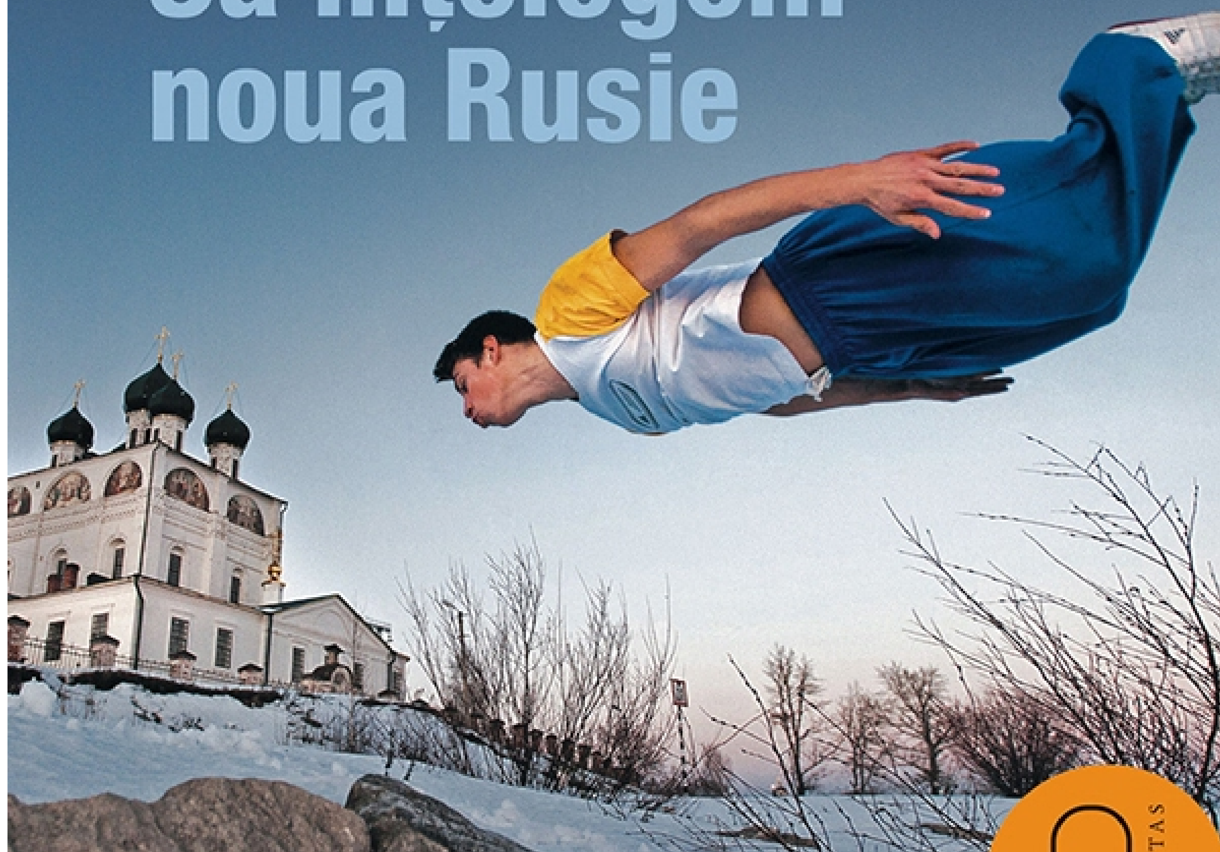
ISTORIE
CONTEMPORANĂ

O lectură absolut necesară. Bidder dezvăluie Occidentului o perspectivă inedită asupra Rusiei de astăzi. — *LITERARY WORLD*

BENJAMIN BIDDER

GENERAȚIA PUTIN

Să înțelegem noua Rusie

TAS

book